

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 3433 06661435 9

Digitized by Google

Digitized by Google

8
21. 100

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFJELAGS

1895.

REYKJAVÍK.
PRENTUÐ í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU.
1895.

ÁRBÓK

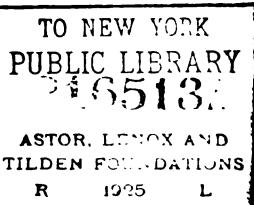
HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFJELAGS

1895.

REYKJAVÍK.
PRENTUÐ í ÍSAFOLDARPRENTSMÍÐJU.

1895.

Efnisyfirlit.

Rannsókn sögustaða í vesturhluta Húnavatnssýslu sumarið 1894. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Landnáma s. 1. Vatnsdæla s. 3. Hallfreðarsaga s. 7. Finn-bogasaga s. 9. Þórðarsaga hreðu s. 10. Kormaks-saga s. 12. Grettissaga s. 14. Heiðarvígasaga s. 17. Bandamannasaga s. 19.)	Bls. 1—10.
Viðaukar. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Hofgil. Eiríks-staðir o. fl. í Haukadal. Haugur? í Hvammi. Hoftóft á Brúsastöðum og bollasteinn).	— 19—21.
Flosatraðir og þingfararvegur Þjórsdæla. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 22—23.
Bær Þórodds goða. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 24—29.
Um myndir af gripum í forngripasafninu. Eptir Pálma Pálsson. (Skrúðgöngumerki s. 30. Ábreiða s. 31. Líkneski s. 33. Tveir hanzkar s. 34.) .	— 30—35.
Forn leiði fyrir ofan Búland. Eptir Pálma Pálsson	— 36—42.
Skýrsla: I. Aðalfundur félagsins. II. Reikning-ur félagsins 1894. III. Fjelagar	— 43—47.
Leiðrjetting	— 48.

Rannsókn

sögustaða í vesturhluta Húnavatnssýslu sumarið 1894.

Eptir

Brynjúlf Jónsson.

Húnavatnsþing, einkum vesturhluta þess, má telja einhvern söguríkasta hluta landsins, þar eð því tilheyra eigi færri en 8 sögur, að því leyti að höfuðmenn þeirra sagna eru Húnvetningar. Það eru: *Vatnsdæla, Hallfreðarsaga, Finnborgasaga, Þórðarsaga hreðu, Kormakssaga, Gretta, Heiðarvígasögubrotið og Bandalmannasaga*. Auk þess kemur *Landndáma* þar við á sínum stöðum sem annarsstaðar. Mætti því líklegt þykja, að hjer væri mikill fjöldi sögustaða; en svo er þó ekki. Að Vatnsdalnum undanskildum eru sögustaðir þar tiltölulega fáir. En til þess er sú orsök, að mestur hluti þeirra viðburða, sem sögurnar — aðrar en Vatnsdæla — segja frá, hefir farið fram utanhjeraðs. Jeg skoðaði þar sögustaði sumarið 1894, og aðgætti hversu þeir koma heim við sögurnar. Skal hjer skýrt frá árangri þeirra rannsókna með samanburði við hverja sögu fyrir sig.

I. Landnáma.

Hringstaðir. 3. P. 1. k. «Haraldr hringr maðr ættstórr. Hann kom skipi sínu í Vestrhóp, ok sat hinn fyrsta vetr þar nær er hann hafði lent ok nú heita Hringstaðir. Hann nam Vatnsnes allt utan til Ambáttarár fur vestan en fur austan inn til Þverár ok . . . bjó á Hólum». Hringstaðir halda enn nafni sínu, þeir eru næstum andspænis Vesturhópshólum í hlíðinni milli

Sigríðarstaða og Þorfinnstaða og eru eyðihjáleiga frá Hólum. Rústir sjást þar allglöggvar, en eru eigi fornlegar; því byggð hefir haldist þar fram á seinni aldir. *Vestrhóp*, sem hjer er nefnt, hlýtur að vera Sigríðarstaðavatn, svo munu fornmann hafa kallað það; en hið syðra vatnið hafa þeir kallað *Vestrhópsvatn*, sem sjest af Heiðarvígasögu 1. k.

Ambáttardá er kvísl sú er fellur úr Ambáttardal í Tjarnará á Vatnsnesi. Hún rennur um dal þann, er Þorgrímstaðadalur heitir, og gengur suðaustur í fjallið frá Tjörn, fagur dalur og búsaeldarlegur; en Ambáttardalur gengur suður úr innri enda hans. Þar gagnvart er Pverá austamegin fjallsins.

Inn úr sjálfum botni Þorgrímsstaðadals gengur Ásgarðsdalur. Þar var áður bær, er hjet i Ásgarði. Þar var kirkja, og áttu bærirnir í Hlíðardalnum kirkjusókn þangað og fleiri bær sunnan fjalls. En eitt sinn villtist kirkjufólk á heimleið þaðan í kasfaldsbyl, og hröpuðu 18 menn ofan af tjallinu þar sem síðan heitir Bani innanvert við Hlíðardalinn. Lagðist þá niður kirkjan í Ásgarði og síðan bærinn.

Sótafell. 3. p. 1. k. «Sóti hét maðr, er nam Vestrhóp ok bjó undir Sótafelli». Sótafell heitir enn hnúkurinn uppyfir Breiðabólstað í Vesturhópi. Þar fyrir ofan bæinn er hjalli allmikill undir fjallinu og eru þar gamlar rústir hjer og hvar. Þar heitir «i Sótastöðum». Jeg fór þangað tvívegis að leita bæjarrústanna og var Július læknir og sjera Hálfdan Guðjónsson með mjer í síðara skiptið. En rústirnar sem við fundum, voru svo óglöggar, að eigi var hægt að fullyrða, hvort það voru bæjarrústirnar eða ekki.

Ormsdalur. sst. «Ormr hét maðr, er nam Ormsdal ok bjó þar». Ormsdalur er upp frá Klömbrum milli Sótafells að sunnan og meginfjallsins að norðan. Þar er rúst ákaflega mikil, sem heitir «i Ormstöðum». Á lögun hennar er auðsjeð, að þar hefir byggð haldist fram á seinni aldir.

Auðunnshóll. sst. «Auðunn skökull . . . nam Viðidal ok bjó á Auðunnarstöðum». Þar í túninu upp með bæjarlæknum er líttill hóll, eða upphækkun, sem kallaður er «Auðunnshóll», og er haldid að það kunni að vera haugur Auðunnar skökulls. Jeg fór þangað að skoða hann og þóttist þegar sjá, að þetta væri endi af ákaflega digru garðlagi, sem liggur í hvössum boga upp frá læknum og myndar þríhyrndan reit, sem hallar niður að læknum mótt suðri; má vera það hafi verið akur. Seinna hafa götur verið lagðar frá bænum gegnum ofanverða þríhyrnuna og við

það hefir gardurinn hlutast sundur og Auðunshóll orðið frálaus. Þær götur eru nú grónar. «Hóllinn» er efri endi gardlagsins; en við efri hlið hans er tóft, aflangt-ferhyrnd, sem hefir haft dyr á vesturendanum og lítur helzt út fyrir að hafa verið fjárrjett. Er «hóllinn» hafður fyrir annan hliðvegg hennar, en hún er yngri og rýrlegri en hann. En nærrí má geta, að þá er hún var byggð hefir «hóllinn», enn verið með sínu upprunalega lagi sem gardur. Nú er hann mjög síginn, og er að eins lítill bali.

Ásmundarnípur. 3. p. 3. k. «Ásmundur nam út frá Helgavatni um Þingeyrasveit ok bjó undir Gnúpi». «Þingeyrasveit» mun sú byggð sem nú er kölluð «Þingið». Þær Ásmundar hefir staðið uppi í heiðardalnum undir núpnum, sem yztur er á Viðidalsfjalli. Þar hefir í langa tíð enginn bær verið, en að eins sel. Nú er þar aptur gerður bær og kallaður Ásmundarkot.

II. Vatnsdæla.

[Sigurður Vigfusson férnfræðingur hefir áður rannsakað sögu-staði i Vatnsdælu, og kann jeg fáu einu þar við að bæta eða gjör að segja].

Pórdísarholt. kap. 15. «Ok er þeir kvamu at Vatnsdalsá..... fæddi Vigdís meybarn, hon var Pórdís kölluð. Ingimundur mælti: «Hjer skal Pórdísarholt heita Pórdíslækr fellr vestan í miðju vatni» (eldri útg. «vestan í Smiðjuvatni»). Pórdísarholt hefir nú týnt nafni sínu; en Pórdíslækur kemur vestan af hálsinum fyrir sunnan Vatnsdalshóla og rennur í «Flóðið», sem nú er kallað. Upp með læknum er lítið holt, sem mun vera Pórdísarholt. Sagt er, að þar sem «Flóðið» er nú, hafi áður verið vötn og hafi hlið vestra, sem lækurinn rann í, heitið Smiðjuvatn, en að þau hafi orðið að einu vatni af því, að skriða, sem fjell á Bjarnastaði 1720, hafi stíflað ána. Flóðið fer minnkandi af aurburði úr Vatnsdalsá. Sama er að segja um *Urðarvatn*, sem nú er litil seftjörn, en var hyldjúpt í minni gamalla manna. Verið getur að *Helgavatn* hafi líka minnkað af sömu orsök. Þormóðslækur, sem Landn. getur um að fjell úr vatninu í ána, virðist eptir sambandinu hljóta að vera afrás *Helgavatns*, en ekki einhvers annars vatns fyrir vestan ána, sem nú sje horfið. Þessi lækur og Fosslækur munu vera nefndir sem takmörk á landnámi Ingimundar að utan. [Það er auðsjáanleg ritvilla í Árbók

†*

fornleisafjel. 1888—92, bls. 120. Ínu 4. er þar stendur: «hafi ekki
ert vatn verið, . . . á vist að vera; hafi eitthvert vatn verið».

Hof. sst. «Ingimundur kaus sjer bústad í hvammi einum
fögrum . . . hann reisti hof mikit hundrad fóta langt» . . . Bær-
inn Hof stendur milli holta tveggja, er ganga fram undan fjalls-
hlíðinni þvert vestur í dalinn. Milli þeirra ofan til ganga önnur
tvö smáholt fram, sem ná eigi nema ofan að túninu. Mynda
þessi fjögur holt fagran hvamm, sem bærinn og túnið er í. Milli
allra holtanna eru lautir, sem leysingarvatn rennur í, er flytur
med sjer aurburð, svo þar af þykknar jarðvegurinn smátt og
smátt. Syðra miðholtið er stærra, og eru á því fjenadárhús; bið
nyrðra er að eins litill hóll. Hann heitir *Godhóll*, og er sagt að
hofið hafi staðið á honum. Fornt garðlag, digurt mjög, liggur í
boga eptir honum norðanverðum, og beygjast báðir endarnir að
lautinni, sem þar er sunnan við milli smáholtanna. Mun þetta
hafa verið bringmynduð girðing, og hefir suðurhluti hennar leg-
ið í lautinni, en jarðvegur þar hækkað vegna árennslis og hulið
þann hluta garðsins. Þessi girðing má hafa verið í kring um
hofið. Engin glögg merki sjást samt til hofsins; en það er mjög
skiljanlegt: þar er allt byggt úr torfi, því hleðslugrjót er ekki
til nærri. Sá munur hefir nú verið á garðinum og hofinu, að
garðurinn hefir fláð (ð: verið uppdreginn) og því getað gróið og
staðist storma; en veggir hofsins hafa staðið lóðrjett upp og því
ekki getað gróið, þornað svo upp og blásíð burt, er hætt var að
halda þeim við. Mundi því til einkis að grafa þar.

Oddsds (Oddaás?): kap. 21. «Ingimundur byggði þeim Hroll-
eifi . . . þeinn í Ási. (Lndn. »ok setti þau niðr í Oddsás, gengt
Hof»). Bærinn Ás stendur sunnan í ásnum, sem hann hefir
nafn af. En ásinn er ekki annað en melholt, sem stendur vest-
an megin árinnar litið sunnar en móts við Hof. Skammt fyrir
neðan túnið í Ási gengur hvammur frá ánni vestur í holtið og
skiptir því í tvennt að kalla má, svo að þar geta heitið tveir
«ásar», og er hinn nyrðri mjög svo gengt Hofi. Hann hefir ver-
ið kallaður Oddsás, — eða þó heldur Odda-ás af lögun sinni:
Áin hefir gert bug inn í hvamminn og svo aftur annan bug út-
fyrir ásinn, svo hann hefir myndað þar odda, má sjá þetta á
gömlum farvegi sem þar er enn. Hefir þar verið hylur í ánni,
því enn er þar síki, sem marhálmur (*Hippuris vulgare*) vex í.
Norðurhlíð hvammsins, sunnan í Odda-ásnum, er fögur grasbrekka,
sem er kölluð *Ljótunnarkinn*. Það nafn hefir án efa myndast úr:
Ljótarkinn, er hefir verið kennd við Ljót móður Hrolleits; en á

miðoldunum, meðan fáir þekktu söguna, hafa menn ekki kann. Æst við «Ljót. sem kvenn-nafn, en þar á móti við «Ljótunn», og svo þózt leiðrjetta örnefnið með því að setja: «Ljótunnar» í stað. inn fyrir «Ljótar». Í brekkunni hefur verið bær þeirra Hrolleifs. Hún hefur verið tún þeirra, og er fornt gardlag utan um hana. Uppi í miðri brekkunni er bæjarrúst lítil og mjög niður sokkin. Skálatóftin hefur verið rúmir 6 faðmar á lengd og 2 faðmar á breidd. Vesturendinn er óglöggur, og hafa dyrnar verið þar. Bak til er önnur tóft, sem innangengt hefur verið í við austurhorn skálans, nál. 2 faðm. á lengd og breidd. Beint vestur frá dyrunum er djúp lægd eða hola, sem ógjörla sjer fyrir tóft utan um. Mun þar hafa verið blóthús Ljótar og blótgröf í. Kemur það heim við það er sagan segir: «Þeir sá hús standa lítit fyrir dyrum ok blið milli ok aðaldyranna. Þorsteinn mælti: Þetta mun vera blótbús» . . . Litlu ofar í brekkunni mótar enn fyrir óglöggri tóft, sem getur verið fjártóft eða eitthvað annað. Bratt er ofan frá rústunum, enda ultu þeir Jökull og Hrolleifur þar «fan fyrir brekkuna». Líklega hefur Hrolleifur verið að veiða í hylnum við túnið hjá sjer þegar Ingimundar synir komu til hans og vildu reka hann úr ánni, og hefur honum þótt hart að ganga úr ánni svo nærrí bæ sínum. Er svo að sjá, sem þeir bræður hafi yfirgefíð hann, er þeir sáu föður sinn koma, og farað lengra ofan með ánni. Bar þá oddann á milli þeirra og Hrolleifs. Með því móti verður það skiljanlegt, að «hann hitti eigi sonu sína», og þeir sáu eigi þau tilindi sem urðu, og að Ingimundur gat skotið Hrolleifi undan.

Karnsnes. kap. 21. »Hallormr biðr Þórdísar . . . var vel svarat . . . fylgdi henni heiman Karnsnessland. Í Eyjólfssstaðalandi er eyðibær, sem heitir Kárstaður. Þar er nú stekkur. Þar niður undan er Stóranes, sem er engi frá Eyjólfssstöðum. (Áin rennur í bugðum úteftir dalnum, og er Stóranes einna stærsti bugurinn). Stóranes hefur fyrrum heitið Karnsnes — eða ef til vill öllu heldur Kársnes og haft nafn af hinum sama Kár sem bærinn Kárstaðir. Þetta land var heimanfylgia Þórdísar Ingimundardóttur, konu Hallorms, og er sagt, að bærinn hafi í fyrstu stadið þar, sem eyðibærinn Kárstaðir er, en verið síðan fluttur þangað sem nú eru Eyjólfssstaðir. Mun þar hafa þótt óhættara fyrir skriðum. Þá hefur bærinn að lískindum skift um nafn, er hann var fluttur, og er sennilegt, að Eyjólfur af Karnsnesi, sem fylgdi Ingimundar sonum, er þeir riðu móti Finnboga ramina, hafi verið sá, er bæinn flutti, og sem hann síðan hefir nafn af.

Gróustadir heita enn skammt fyrir utan Hof. Þar hefir fallið skriða mikil (Gróustadaskriða). Fyrir neðan hana sjer fyrir óglöggum rústum, sem þó líta helzt út fyrir að vera gamlir stekkir. Enda er af sögunni að ráða, að bæjarrústin geti eigi sjest, því að skriðan hylji hana.

Grund. k. 16. »Jörundur háls ... bjó á Grund út frá Jörundarfjalli ... Már hjet son hans, er bjó á Márvstöðum«. kap. 25. Már Jörundarson færði bú sitt á Márvstöði. Það litar svo út, sem Már hafi lagt Grund í eyði, er hann færði bú sitt þaðan. En brátt eftir hefir hann leyft Þorgrími Skinnhúfu að byggja þar. Þá er bæjarnafnið Grund samt eigi tekið upp aftur, heldur heitir þá bærinn Hjallaland — sem síðan hefir haldizt — og er líklegt, að það hafi komið af því, að landið, sem Már ljeði Þorgrími til afnota, hafi einkum verið landið uppi á Deildarhjalla. Því hafa Hotsverjar amast mest við Þorgrími. Til merkis um, að Hjallaland er sama býli sem Grund, er baði það, að bærinn stendur undir Jörundarfelli (svo er það orðað í Landnámu, og er án efa rjettara), og svo heitir og eyðihjáleiga frá Hjallalandi Grundarkot, og eru það leifar af hinu upprunalega bæjarnafni: Grund.

Eins og kunnugt er, börðust þeir Már og Ingimundarsynir í Karnsnesi. Þar er *Skinnhúfuhylur* (sem líka er nefndur »Húfahylur«) í ánni, en uppi í hlíðinni neðan til, þar upp undan (skammt frá Kárstöðum) heita *Skinnhúfuklettar* og skúti í þeim *Skinnhúfuhellir*. Er þar drangur einn við klettana, eigi óliskur því að kerling sitji. Á það að vera náttroll orðið að steini. Þessi sögn hefir myndast á miðoldunum, er sagð hefir verið mönnum ókunn. Hefir örnefnið Húfuhylur, eða Skinnhúfuhylur, þar sem Þorgrímur hljóp í ána, gefið tilefni til þess.

Sleggjustadir. »Þórólfr sleggja bjó á Sleggjustöðum upp frá Helgavatni« (Lndn. 3. p. 4. k. neðannm.). Það er sögn manna, að Sleggjustadir hafi verið þar, sem nú er bærinn að Hnúki. Nú bjó Ávaldi skegg Ingjaldsson að Hnúki. Það getur samt staðist. Dráp Þórólfs hefir orðið mörgum árum áður en þeir Óttar og Ávaldi komu út. Sleggjustadir hafa lagzt í eyði þá er Þórólfur var dauður, og Ávaldi hefir eigi hirt að taka nafnið upp aptur þó hann byggði þar. Eptir afstöðu að dæma, getur þetta líka til sanns vegar færst: Þó Hnúkur sje nokkuð út frá Helgavatni, þá er hann þó upp frá því um leið. Má og vera, að vatnið hafi náð leugra úteftir áður.

Faxabrandsstadir. »Faxabrandr bjó fyrir ofan Höla (Lndn. sst.). Svo er að sjá sem fornmann hafi kallað allt svæðið milli

Vatnsdalshóla og Hnúks »fyrir ofan Hóla«, og er þetta þá rjett. Þar eru nú bæirnir Breiðabólsstaður og Miðhús. Upp með bæjarlæknum á Breiðabólsstað, gildum stekkjarvegi fyrir sunnan og vestan bæinn, heita enn Faxabrandsstadir. Þar hefir snemma verið lögð niður byggð og færð að Breiðabólsstað — þar hefir ef til vill þótt vedursælla, því þar er lægra. — Í Faxabrandsstöðum hefir síðan verið stekkur frá Breiðabólsstað um langan aldur, sem sjá má á hinum mörgu stekkjatóttum frá ýmsum tímum, sem þar eru til og frá um túnstæðið. Þó hefir sú hlifð verið yfir bæjarrústinni, að ekki hefir stekkur verið byggður ofan á hana. Hún heldur sjer enn óhöggud og sjer allglöggt fyrir henni. En svo er hún fornleg, að eigi er hún grænni en móinn í kring um hana. En stekkjatóptirnar eru flestar meira eða minna grænar. Er hún bæði af þessu og einkum af lögun sinni, auðþekkt frá þeim. Tóftin er 12 faðma löng og 4 faðma breið, liggar frá norðri til suðurs og hefir aðaldyr á austurhlíðvegnum við norðurgaflinn; miðafl með dyrum á er 3 föðum frá suðurgafinum, og verður við það athús á þeim enda tóftarinna; þar eru einnig útidyr á austurhlíðvegnum við suðurgaflinn.

Stígandahróf. Vatnsd. kap. 16. »Ingimundur kom báðum skipunum í Húnavatnsós ... þar heitir Stígandahróf, er hann var upp settr. Það kemur heim, að Stígandahróf er við Húnavatn. Það er á dálítlu nesi, sem gengur út í vatnið litlu sunnar en gegnt bænum Akri. Hrófið er sem hústópt mikil, 10 faðma löng og 5 faðma breið, þó lítið mjórri til endanna. Dyrnar ganga fram að vatninu og virðist norðurkampurinn hafa verið dálítid lengri. Þó er það ekki vel að marka, því dyrnar sýnast að hafa hrunið nokkuð saman. Að öðru leyti er tóftin glögg vel, enda er hardlent á nesinu, þó myrlent sje þar fyrir ofan.

III. Hallfreðarsaga.

Hallfreður bundinn hjá holti nokkru. Bærinn *Haukagil* stendur í lágri hvos innst í dalnum að vestan og Saurbær litlu utar. Þar fyrir utan skagar heiðarbrúnin nokkuð inn í dalinn og verður þar dálítid holt niður við láglendið. Frá Haukagili sjer eigi lengra útettir dalnum þeini megin. Þar rennur Vatnsdalsá, eða kvísl úr henni, vestur við heiðina. Þegar útettir er farið, þá er farið austur yfir ána fyrir utan holtið, sem nú var getið og svo eftir eyrunum um hrið, en síðan aftur vesturyfir. Hallfreður

hefir verið kominn að þessu holti, þá er hann sá eftirreiðina þeirra Gríss, en þó eigi svo lengt, að sœist frá Haukagili. Þar hafa þeir bundið hann hjá holtinu og fylgdarmann hans og fært þá í hvarf frá veginum. Annars hefðu þeir Ólafur sjéð þá, er þeir riðu þar um. Þeir Gríss hafa að eins komið austur yfir ána ádur hinir náðu þeim, námu þá staðar við götuskarðið, er þeir komu yfir Vatnsdalsá. Hafa þeir fundið þar á eyriinni. Aftur fundu þeir þá Hallfreð á heimleidinni. [Bæði um þetta og flest annað, sem hjer er tilfært viðvirkjandi Vatnsdælu, naut jeg ágætra upplýsinga Benidikts umbodsmanns Blöndals, er fór með mjer um sögustaðina].

Draumur Hallfreðar. — Þingeyrar. ... Gakk þú út á holt þat, er hér er skammt frá þingstöðinni, þar sem götur mætast». ... »Um morgininn gekk Hallfreður út á holts-götum nokkura«. Spursmálið um það, hvaða holt hjer ræðir um, stendur í nánu sambandi við spursmálið um það, *hvar þingstaðurinn var á Pingeyrum*. Hallfreður gekk út á holtið, það hefir því verið sjávarmegin við þingstaðinn. Vestan í holti því, sem Þingeyraklaustur stendur sunnan í, eru að neðanverðu uppblástrar miklir — sem þó virðast nú hættir — en ofan við þá, og allt upp á holtið, sjer fyrir leifum af túni, sem girt hefir verið um, en er nú orðið að móa. Efst á túnstæðinu er rúst, fornleg og óglögg. Sagði mjer Jósep bóndi á Hjallalandi, að þar hjeti »Trumsvalir«. Það örnenfni er óskiljanlegt eins og það er. Að sönnu má skilja seinni hlutann: *-valir*, um þann stað, sem ávedurs er, og það á hjer vel við. En fyrri hlutinn: *trum-* er eitthvað afbakadur. Mjer datt í bug, að það kynni að hafa myndazt úr *draum*: þar hefði heitið *Draumsvalir* og nafnið verið dregið af draumi Hallfreðar, af því það hefði verið á þessum stað, sem honum var vísað til í drauminum, að götur mættist á holtiunum. Og þetta kemur vel heim, hafi þingstaðurinn verið þar, sem bærinn Þingeyrar er nú. En það er nú einmitt mínn ætlun, að svo hafi verið. Kom mjer það fyrst í hug, er jeg sá í Árb. fornleisafjelagsins 1888—92, bls. 79, að *dómhringur* er kallaður í Þingeyratún — þó Sigurður Vigfússon geti til, að það kunni að hafa verið fjárrjett. — Og jeg styrktist í minni ætlun, er jeg sá *dómhringinn*; hann er svo líkur þess konar hringum á öðrum fornum þingstöðum, er jeg hefi sjéð, nema hvað hann er í stærsta lagi: 14—16 faðmar í þvermál. En næstum þóttist jeg fá fullvissu, er jeg sá, til og frá um suður- og vesturtunið, mikinn fjölda af stórum fornum tóftum, sem eru, sumar hverjar, allglöggvar, og merkilega líkar búda-

tóftum á fornум þingstöðum. Eru þær flestar nálega 8 faðma langar og 4 faðma breiðar, háar og veggjadigrar og nær fullar innan, svo að eins sjer bolla ofan í. Hinar glöggu eru raunar ekki fleiri en 8–10; en svo eru margar óglöggvvari, þó auðsjáanlega af sama tagi, en þjettara settar saman. Þannig er það einkum neðan undir hlaðbrekkunni. Og sjeu þetta nú búðatóftir, þá er auðvitað, að mest hefir búðaþyrpingin verið þar, sem nú er bærinn og kirkjugarðurinn, gæti þar hafa verið mikill fjöldi þeirra. Með þessu er nú gert ráð tyrir, að Þingeyrar hafi ekki byggst snemma. Að svo hafi verið, má líka ráða af Heiðarvígasögu, þar sem Þórarinn segir, að verða muni mannamót »milli Hóps og Húnvatns, þar sem heita Þingeyrar. Svo hefði hann eigi tekið til orða, ef um bæ hefði verið að ræða. Hvergi þar í nánd er heldur jafnfagur staður eða líklegur til þingstaðar. Þar, en varla annarstaðar, mátti líka kenna hann við eyrar, því þá hafa að líkendum eyjarnar sem nú eru, í kvíslunum þar niður undan, verið ógrónar eyrar sumar hverjar. Annars fæ jeg eigi betur sjéð, en að saga Jóns biskups Ögmundssonar taki hjer tví-mælin af. Þar segir svo, kap. 17: »Hinn helgi Jón biskup fór til várþings þess, er var at Þingeyrum, ok er hann kom þar, þá heitir hann til árs, við samþykki allra manna, at þar skyldi reisa kirkju ok bæ, ok skyldu allir þar til leggja, þar til sá staðr yrði efladr. Eptir heit þetta lagði hinn helgi Jón biskup af sjer skikkju sína, ok markaði sjálfr grundvöll undir kirkjuna. Á þingstaðnum kemur hann því til leiðar, að heitið er staðfest, og eftir það leggur af sjer skikkjuna til að mæla kirkjugrundvölliinn samstundis og að sama stað, að því er bezt verður sjéð. (Bisk. s. I. 171).

IV. Finnbogasaga.

Víðidalsey. ... »Pá skoraði Finnbogi á Þorstein til hólmögöngu ... í Víðidalsey«. (Landn. 3. p. 4. k. nm.). Víðidalsey beitir nú Borgarey. Hún er í Víðidalsá út frá Borg og tilheyrir þeirri jörð. Það er mikið og fagurt slægjuland. Þar sjer enn stakkgardstóftina, bæði háa og breiða.

Moðskeggstóft. Finnb. s. kap. 29. »Þorvaldr hét maðr, hann var kallaðr Moðskeggr, hann bjó svá nær Borg, at nær ekki var á milli, ok var þat kallað Gardshorn«. Suður við túnjaðar á Borg er tóft ein fornleg. Hún er kölluð *Moðskeggstóft*. Hún snýr sem næst frá norðri til suðurs og er 8 faðma löng og 3

hefir verið kominn að þessu holti, þá er hann sá eftirreiðina þeirra Gríss, en þó eigi svo læst, að sæist frá Haukagili. Þar hafa þeir bundið hann hjá holtinu og fylgdarmann hans og fært þá í hvarf frá veginum. Annars hefðu þeir Ólafur sjed þá, er þeir riðu þar um. Þeir Gríss hafa að eins komið austur yfir ána áður hinir náðu þeim, námu þá staðar við götuskardíð, er þeir komu yfir Vatnsdalsá. Hafa þeir fundið þar á eyriuni. Aftur fundu þeir þá Hallfreð a heimleiðinni. [Bæði um þetta og flest annað, sem hjer er tilfært viðvíkjandi Vatnsdælu, naut jeg ágætra upplýsinga Benidikts umboðsmanns Blöndals, er fór með mjer um sögustaðina].

Draumur Hallfreðar. — Þingeyrar. ... Gakk þú út á holt þat, er hér er skammt frá þingstöðinni, þar sem götur mætast. . . . »Um morgininn gekk Hallfreður út á holts-götu nokkura. Spursmálið um það, hvaða holt hjer ræðir um, stendur í nánu sambandi við spursmálið um það, hvar þingstaðurinn var á Þingeyrum. Hallfreður gekk út á holtið, það hefir því verið sjávar-megin við þingstaðinn. Vestan í holti því, sem Þingeyraklaustur stendur sunnan í, eru að neðanverðu uppblástrar miklir — sem þó virðast nú hættir — en ofan við þá, og allt upp á holtið, sjer fyrir leifum af túni, sem girt hefir verið um, en er nú orðið að móa. Efst á túnstæðinu er rúst, fornleg og óglögg. Sagði mjer Jósep bóndi á Hjallalandi, að þar hjeti »Trumsvalir«. Það ör-nefni er óskiljanlegt eins og það er. Að sönnu má skilja seinni hlutann: *svalir*, um þann stað, sem áveðurs er, og það á hjer vel við. En fyrri hlutinn: *trum-* er eitthvað afbakadur. Mjer datt í hug, að það kynni að hafa myndazt úr *draum*: þar hefði heitið *Draumsvalir* og nafnið verið dregið af draumi Hallfreðar, af því það hefði verið á þessum stað, sem honum var vísað til í drauminum, að götur mættist á holtiunum. Og þetta kemur vel heim, hafi þingstaðurinn verið þar, sem bærinn Þingeyrar er nú. En það er nú einmitt míin ætlun, að svo hafi verið. Kom mjer það fyrst í hug, er jeg sá í Árb. fornleifafjelagsins 1888—92, bls. 79, að *dómhringur* er kallaður í Þingeyratúní — þó Sigurður Vigfússon geti til, að það kunni að hafa verið fjárrjett. — Og jeg styrktist í minni ætlun, er jeg sá dómhringinn; hann er svo líkur þess konar hringum á öðrum fornum þingstöðum, er jeg hefi sjed, nema hvað hann er í stærsta lagi: 14—16 faðmar í þvermál. En næstum þóttist jeg fá fullvissu, er jeg sá, til og frá um suður- og vesturtúnið, mikinn fjölda af stórum fornum tóftum, sem eru, sumar hverjar, allglöggvar, og merkilega líkar búða-

tóftum á fornум þingstöðum. Eru þær flestar nálega 8 faðma langar og 4 faðma breiðar, háar og veggjadigrar og nær fullar innan, svo að eins sjer bolla ofan í. Hinar glöggstu eru raunar ekki fleiri en 8–10; en svo eru margar óglöggvari, þó auðsjáanlega af sama tagi, en þjettara settar saman. Þannig er það einkum neðan undir hlaðbrekkunní. Og sjeu þetta nú búðatöstir, þá er auðvitað, að mest hefir búðaþyrpingin verið þar, sem nú er bærinn og kirkjugarðurinn, gæti þar hafa verið mikill fjöldi þeirra. Með þessu er nú gert ráð tyrir, að Þingeyrar hafi ekki byggst snemma. Að svo hafi verið, má líka ráða af Heiðarvígasögu, þar sem Þórarinn segir, að verða muni mannamót »milli Hóps og Húnavatns, þar sem heita Þingeyrar. Svo hefði hann eigi tekið til orða, ef um bæ hefði verið að ræða. Hvergi þar í nánd er heldur jafnfagur staður eða líklegur til þingstaðar. Þar, en varla annarstaðar, mátti líka kenna hann við eyrar, því þá hafa að líkendum eyjarnar sem nú eru, í kvíslunum þar niður undan, verið ógrónar eyrar sumar hverjar. Annars fæ jeg eigi betur sjéð, en að saga Jóns biskups Ögmundssonar taki hjer tví-mælin af. Þar segir svo, kap. 17: »Hinn helgi Jón biskup fór til várþings þess, er var at Þingeyrum, ok er hann kom þar, þá heitir hann til árs, við samþykki allra manna, at þar skyldi reisa kirkju ok bæ, ok skyldu allir þar til leggja, þar til sá staðr yrði efladr. Eptir heit þetta lagði hinn helgi Jón biskup af sjer skikkju sína, ok markaði sjálfr grundvöll undir kirkjuna. Á þingstaðnum kemur hann því til leiðar, að heitið er staðfest, og eftir það leggur af sjer skikkjuna til að mæla kirkjgrundvölliinn samstundis og að sama stað, að því er best verður sjéð. (Bisk. s. I. 171).

IV. Finnbogasaga.

Viðidalsey. ... »Pá skoraði Finnbogi á Þorstein til hólmgöngu ... í Viðidalsey«. (Landn. 3. p. 4. k. nm.). Viðidalsey beitir nú Borgarey. Hún er í Viðidalsá út frá Borg og tilheyrir þeirri jörð. Það er mikið og fagurt slægjuland. Þar sjer enn stakkgardstóftina, bæði háa og breiða.

Moðskeggstóft. Finnb. s. kap. 29. »Þorvaldr hét maðr, hann var kallaðr Moðskeggr, hann bjó svá nær Borg, at nær ekki var á milli, ok var þat kallað Garðshorn«. Suður við túnjaðar á Borg er tóft ein fornleg. Hún er kölluð Moðskeggstóft. Hún snýr sem næst frá norðri til suðurs og er 8 faðma löng og 3

faðma breið. Miðgafi er í henni nál. $2 \frac{1}{2}$ faðm frá suðurenda; ógjörla sjer fyrir dyrum á honum, verður þar afhús og eru dyr við vesturgafinnum, sýnist svo sem aðrar hafi verið að austan, en aðrar að vestanverðu. Við norðurgafinnum eru dyr á aðaltóftinni, og lítur líka út fyrir, að aðrar hafi verið á austurhlíð en aðrar á vesturhlíð skálans. Með óðrum orðum, það er eins og gaflarnir hafi verið frálausir. En líklega eru þetta aflaganir. Rjett hjá tóftinni, litlu ofar, er klettur mikill; en annar litlum kipp þar fyrir ofan og er sá fyrir utan túngardinn. Þeir heita Sveinaklettar, og segja munnmæli, að Moðskeggur hafi fyrst rotað annan sveininn, er hann náði fyr, við þann klettinn sem hjá kotinu var, en hinum sveininum hafi hann ekki náð fyr en upp undir efri klettinum og því rotað hann þar. En af sögunni er að ráða, að henn hafi rotað þá báða við þann klettinn, sem nær er, og er það ef til vill líklegra.

Fyrirsæt og víg Bergs. kap. 35. Vestan í Hrútafjardarhálsi upp frá Þóroddstöðum er djúp dalkvos við veginn, er heitir *Svikadalur*. Þar er sagt, að Jökull hafi setið fyrir Finnhoa og hafi þeir barizt á melnum við kvosina. Þeir sem fjellu, eru að sögn dysjaðir þar fyrir norðan melinn. En óglöggar eru dysjarnar orðnar, sem von er. Eigi vita menn heldur, hvar haugur Bergs rakka er, sem sagan segir, að Finnbogi hafi flutt heim og heygð skammt frá Borg.

V. Þórðarsaga hreðu.

Fyrir utan byggða bæi, sem ekkert er um að segja, eru engin örnefni hjer, sem fyrir koma í Þórðarsögu, nema Bessaborg. Það er hæð mikil með klettabrúnum austan til í Miðfjarðarhálsi. Þaðan er viðsýnt vel, og því líklegt, sem sagan segir, að Þórður hafi gengið þar upp til að kveðja Miðfjörð í seinasta sinni. Eigi eru heldur nein örnefni hjá Ósi, sem minna á Þórð, nema *Þórðarnaust*, og er það þó að mestu horfið. Annars er þar á túninu og í kringum það mikil af fornlegum rústum, sem ekki er nafn gefið. Í bakkanum við árósin eru 5 naustatóftir og skammt á milli; hefir sjór náð lengra inn fyrrum, því árburður berst í fjarðarbotninn. Innst eru 2 tóftir saman, þá 1 sjerskilin, þá aftur 2 saman yzt. Öll eru þau meira eða minna afbrotin, því sjór hefir smátt og smátt brotið af bakkanum. En minnst er þó eftir af hinu sjerskilda sem í miðið er; það virðist

hafa gengið lengst fram; hefir ef til vill verið elzt. Það heitir *Pórðarnaust*, og á að vera naust Pórðar hreðu. Svo sagði mjer Arnbjörn bóndi Bjarnason á Ósi, vel greindur madur, eftir móður sinni, sem hafði alízt upp á Ósi; höfðu foreldrar hennar búið þar og fleiri forfedur.

Ormshaugur heitir í Melstaðarnesi, og á að vera haugur Orms þess, er Pórður hreða drap. Þrír haugar eru sýndir í Melsnesi, og er hinn yzti þeirra utar en móts við Reyki. Er auðsjeð á gömlum farvegum eftir ána, að sá haugur hefir verið í Reykjalandi áður. En hann er nú kallaður „Kormakshaugur“, en sá, sem næstur er Melstað, er kallaður „Ormshaugur“. Hinnum þriðja er ekkert nafn gefið nú á dögum. Það er auðsjeð, að hjer er vilt um nöfn. Yzti haugurinn hlýtur að vera hinn rjett-nefndi „Ormshaugur“, eftir afstöðu sinni. Í hann hefir verið grafið oftar en einu sinni. Þegar Böðvar Þorvaldsson var prestur á Melstað, fóru vinnumenn hans til eina nótt, að grafa hauginn, enda þótt þeir sæi merki þess, að í hann hafði verið grafið áður. Það fór því að líkendum, að þeir fundu ekki annað, en litid eitt af ryðmolum. Arnbjörn bóndi á Ósi hefir löngu síðar talað við einn af þessum mönnum, og veit þetta því gjörla. En nú eru þeir allir dánir, sem að greftinum voru. — Sá haugurinn, sem nú er nafnlaus, þykir mjer líklegt, að kunni að hafa heitið Kormákshaugur, áður en nöfnin rugluðust. Í hann hefir verið grafið, svo ekki er til neins að leita þar. En hinn svo nefndi „Ormshaugur“, næst Melstað, er enginn haugur. Það grunar mann strax, þegar hann sjer „hauginn“, því fast við hann óðru megin er stekkjartótt. Þó kom okkur sjera Þorvaldi á Melstað saman um, að rjettast væri að ganga úr skugga um það. — Reyndist svo, er grafið var, að þegar niður í kom, fundust leifar af heyskáu og taðskán, en ekkert annað. En með því, að litlar líkur eru þó til, að peningshús hafi nokkurn tíma verið á þeim stað, þá ætla jeg helzt, að þar hafi verið kross-myndaður skjólgardur tyrir hesta, sem stundum hafi verið gefið hey undir. Úr honum gat orðið þannig lögud rúst, er hann smám saman fjell niður.

Pórðarsaga hreðu hefir verið talin tortryggileg af því, að eigi getur það hvortveggja verið rjett, að Pórður væri að drápi Sigurðar konungs slefu, og að hann ætti þó svo langvinn skifti við Miðfjardarskeggja. Fram úr þessu má þó ráða með getgátu, sem ekki er ósennilegri en margar getgáttar aðrar, sem fram hafa komið. Hún er sú: að það sje missögn í sögunni, að Pórð-

ur hafi verið að drápi Sigurðar, og að hann hafi verið bróðir Kleyps hersis. Líklegra er, að haun hafi verið födurfrændi hans, og farið til Íslands löngu fyr af öðrum ástæðum, sem eigi er hægt að gizka á. Hafi svo verið, getur frásögnin um viðureign Pórðar og Skeggja verið rjett í aðal-efninu, og þá gat Pórður búið á Miklabæ á undan Arnóri kerlinganef. Hinir fornu sögu-menn fóru með sögurnar svo, sem þeir kunnu þær rjettastar, en bjuggu engin söguatriði til upp úr sjer, því síður heilar sögur. Hitt er annað mál, að missagnir gátu slæðst inn hjá þeim, og var það þó víst miklu sjaldnar, en líklegt mætti þykja.

VI. Kormakssaga.

Kormakshaugur er ekki nefndur á nafn í sögunni, en vegna nafnsins verður að setja hann í samband við hana. Það er áður tekið fram, að skifti muni hafa orðið á nöfnum hauganna í Melsnesi, og muni sá, sem nú er ekkert nafn gefið, vera hinn upprunalegi *Kormakshaugur*. Hann er eigi í beinni línu milli hinna, en nokkuð vestar, nær »Hoflinu«. Grafin hefir verið í hann æði stór gröf og eigi fyllt aftur, er hann því mjög niður siginn. Enginn veit nú hve langt er síðan það var gjört. Sunnan og austan við hauginn sýnist móta fyrir garðlagi, er verið hafi kring um hann. Hinum megin sjest það eigi. Eigi getur það verið sá *Kormakr*, sem sagan er af, sem hjer hefir verið heygður, því hann fjell á Skotlandi. Enda segja munnumæli að Ögmundur, faðir hans, hafi komið út með Kormak föður sinn gamlan, og að hanu sje sá, sem hauginn átti. Sagan bendir samt ekkert til þess. Það er ef til vill engu ólíklegra, að farið hafi verið feðgavilt og haugurinn nefndur *Kormakshaugur* í staðinn fyrir *Ögmundarhaugur*.

Hofið. Svo hagar til á Melstað, að bærinn stendur á hæðarbrún, sem til forna mun hafa verið melur, en er nú gróinn. Mun fjörðurinn í fyrstu — fyrir landnámstíð — hafa gengið inn með þeirri brún, en áin smáum saman fyllt hanu að innan, og myndað láglendið, sem nú heitir Melsnes. Sjást þar margir farvegir eftir hana. Svo sem stekkjarvegi fyrir utan Melstað er græn rúst á þessari brún. Þar heitir »Hofið«. Rústin er samt ekki hoftóst, heldur bæjarrúst og hún ekki fornleg. Sagt er að sá bær hafi heitið Hof, og hefir án efa verið hjáleiga frá Melstað. Fornar girðingar eru þar fyrir ofan. Merkilegust

er kringlótt gírding, tæpum 100 fôðum ofar en bæjarrústn : sú gírding er 20 faðmar í þvermál. Innan í henni er upphækkuṇ, sem líkist tóftar-leifum; hún er aflöng, en mest niður sokkin um miðjuna. Öðrum megin við hana er lítil tóft út við hringinn, eftir einhvern smákofa frá seinni oldum. Varla er hægt að hugsa sjer, til hvers þessi kringlóttta gírding hafi verið ætluð, nema ef hofid hefir staðið í henni; og annað hvort hefir það líka hlutið að vera þar, ellegar bærinn hefir verið settur ofan á hof-tóftina. Ekki er til neins að grafa í þessar rústir. Grjót er þar ekkert, sem til bygginga verði notað. Fyrir ofan rústirnar er halllend myri, en fyrir ofan hana móaholt. Á því austan til er steinn, sem kallaður er *blótsteinn*. Hann er að norðanverdu nál. 3 álnir á hvern veg, en svo er hann uppdregin tveim megin og hryggmyndaður ofan. Á hæð er hann nálægt $2\frac{1}{2}$ alin. Vega-lengd þangað frá »Hofnu« mun vera á 4. hundrað faðma. Hvort lögun steinsins hefir gefið tilefni til þeirrar sagnar, að hann hafi verið *bótsteinn*, eða svo hefir verið í raun og veru, skal jeg láta ósagt. Eigi er heldur hægt að segja með vissu, hvort hjer hefir verið höfuðhof, eða að eins heimahof þeirra Melsmanna. Eigi er óliklegt, að þeir Miðfjardarskeggi og Ögmundur, faðir Kormaks, hafi reist hofid í sameiningu, og hafi það síðan orðið höfuðhof vestasta godordðsins í Húnavatnsþingi.

Gnúpsdalur. Ekki er hægt að segja með vissu, hvar bærinn *Gnúpsdalur* hefir verið. Porkell, faðir Steingerðar, bjó í *Tungu*, sem án efa er *Gnúpsdalstunga*, en Steingerðr var fôstruð í *Gnúpsdal*. Í fijótum álti sýnist svo, sem þá hafi að eins einn bær verið frammi í dalnum, og heitið *Gnúpsdalur*. En af Grettis sögu, k. 11., sjest, að *Gnúpur* í Miðfirði var byggður tyrir þann tíma. Auk þess eru þar í dalnum forn eyðibæjanöfn: Njálstaðir, Bardastaðir, Daðastaðir — Þverá og Fosskot eru ekki fornþýli. — Það mun því standa eins á með *Gnúpsdal*, bæði í Kormakssögu og Heiðarvígasögu, eins og með Þjórsárdal, bæði í Njálu og Landnámu: að sagnaritararnir hafa látið sjer nægja að nefna *dalinn*, án þess að tilgreina *bænn i dalnum*, þann er um var að ræða.

Sveinsstaðir í Miðfirði, þar sem Þórveig bjó, hafa staðið á sömu brún sem »Hofid« stendur á, litlum spöl utar. Nú hefir sá bær verið í eyði langan tíma, en nýlega er nú aftur gerður þar bær og kallaður »á Bardi«. Það er hjáleiga frá Melstað,

VII. Grettissaga.

Langasíð kap. 29. »Um sumarit var lagt hestapíng á Langasíð ofan frá Reykjuum. Nafnið Langasíð er nú týnt, en löng eyri, grasi vaxin, er með ánni niður undan Reykjuum, sem líklega er Langasíð. Ekki eru þar háir bakkar að ánni nú; en farvegur hennar er breytilegur, svo það er ekki að marka.

Grettishaf á Hrútafjarðarhálsi, m. fl., kap. 30. »Par stendr steinn mikill, er kallaðr er Grettishaf; hann fékkst við lengi um daginn at hefja steininn ok dvaldi svá þar til þeir Kormakr kvámu. Grettir sneri til móts við þá . . . hlupust þeir at ok börðust. . . . Gunnar hjó húskarl Atla banahögg . . . þá voru fallnir tveir húskarlar Kormaks. Alfaravegurinn yfir Hrútafjarðarháls hesir til forna eigi legið þar, sem sá vegur lá, sem nú var lagður niður, er hinn nýji vegur var gjör. Hann hefir legið miklu sunnar; vestur með *Urridavatni* sunnanverðu og sunnanundir *Brúarhól* og þá nokkru vestar saman við hinn nýrri veg. Sjer enn fyrir honum viða. Því heitir *Brúarhóll*, að þar hefir tyrrum verið byggð steinbrú yfir blautt myrrarsund; sjer enn vel til hennar, þó hún sje mjög niður sokkin og úr lagi gengin; má sjá, að hún hefir verið allmikið mannvirki. Spölkorn þaðan í norðaustur stendur steininn *Grettishaf* (eða *Grettistak*, sem hann er nú nefndur). Hann stendur svo hátt, að hann sjest til sýndar eigi allskammt, enda er hann æði stór: hjer um bil teningsfaðmur að stærð. Mætti ólíklegt þykja, að nokkrum manni dytti í hug að »hefja« hann. Það er samt óefad, að þetta er steinninn, sem sagan talar um. Hún segir nú ekki, að Grettir *hafi hafið steininn*, heldur að eins, að hann hafi lengi dags fengið við það. Steinninn er mjög einkennilega settur: hann stendur á lítilli klapparbrík, sem varla er faðmur á breidd og nál. 1 al. á hæð, en allt að 3 faðmar á lengd. Steinninn snertir hana ekki nema með tveimur nybbum sem á honum eru, og svo er steinklípu stungið undir hann til stuðnings; í þeim skorðum er hann óbifandi. Í þessum skorðum hefir því Grettir skílið við hann, hvort sem hann hefir verið svo áður, eða Grettir hefir tekizt að hafa einhveri áhrif á legu hans. Til þess hefði að minnsta kosti þurft meira afl og lag en menn nú hafa hugmynd um. Án þess að halda því fram, sem svo er ótrúlegt, skal jeg þó benda á það, að Grettir mun hafa verið talsvert æfður í því, að fást við stóra steina. Þess er tvísvar getið í sögunni, að hann þurfti að hafa bið þar sem hann var á ferð, nfl. hjer, og áður

undir Sleðaási — og í bæði skiftin fer hann óðara að fást við Stein. Og þó munnmælin um hin mörgu »Grettistök« viðsvegar um land sjeu ýkjufull, þá sýna þau samt, að Grettir hefir óðr um fremur haft orð á sjær fyrir afraunir við steina. Heima að Bjargi, þar sem hann ólst upp, var gott tækifæri til þesskonar æfinga. Skammt fyrir norðan túnið er melur allstór, sem er kallaður »reiturinn«; hann er alsettur stærri og smærri hnúllungssteinum. Þrír þeirra eru nefndir »Grettistök«, og er eitt þeirra langstærsti kletturinn á »reitnum«. Hann er jafnvel stærri en »Grettistak« á Hrútafjardarhálsi. Utan úr honum hefir brotnað stykki mikil, sem hjá honum liggur auðejdanlega óhaggað. Virðast engar líkur til, að Grettir hafi fengizt við það bjarg. Annað »Grettistakið« er þó ekki nema svo sem 1—1 $\frac{1}{2}$ al. að teningsmáli. Sá steinn liggur ofan á öðrum einstökum steini, sem er lágur öðru megin, er þar klípa sett undir hinn (efri). Er ekki fortakandi, að með mikilli orku og framúrskarandi lagi hefði mátt velta honum þar upp. Og sama er að segja um þriðja »Grettistakið«. Sá steinn er á stærð ekki tjarri hinum síðast talda; hann liggur á háu, frálausu klapparhorni; en til hlíðar við það klapparhorn er berghlein, sem hefði mátt velta honum eftir. Undir honum er líka klípa öðrum megin. Mjer þótti rjettara að geta um þetta. — Frá Grettistaki á Hrútafjardarhálsi gat Grettir eigi sjéð til þeirra Kormaks fyr, en þeir voru komnir miðja vega frá Brúarholi til Urríðavatns. Þeir hafa þá verið komnir að eins fram hjá honum. En þeir hafa undir eins sjéð, er hann sneri til móts við þá, og eigi viljað renna. Hefir fundur þeirra orðið í dal þeim, er þar verður. Þar fannst dys fyrir rúnum 20 árum og voru þar í beinaleifar, en eigi heil bein nema tvær hauskúpur, önnur stór en önnur minni. Þær voru lagðar þar niður attur. Sá er fundið hafði, var Guðmundur bóndi Helgason í Tjarnarkoti, greindur maður og aðgætinn. Fjekk jeg hann nú með mjer þangað, til að leita í dysinni; en nú var þar ekki meira eftir en eitt ennisein, sem víst mun hafa verið af stærri kúpunni. Þannig kemur þetta heim við söguna. Húskarlar Kormaks hafa, auðvitað, verið dysjaðir báðir saman, — líklega í þessari dys, — en húskarl Atla eigi hjá þeim. [Um leið sýndi Guðmundur mjer hinn forna veg, brúna hjá Brúarholi, Grettistak og afstöðuna þaðan þangað sem dysin var].

Grettir situr fyrir Barða k. 31. »Reið hann (Grettir) þá . . . til Þóreyjarnúps ok ætlaði að sitja þar fyrir þeim Barða, er þeir riðu sunnan. Hann fór frá bænum í hlíðina ok beið þar, . . .

ok er þeir komu fram fyrir bæinn, mælti Barði . . . 'þat hygg ek, at þar sjé Grettir Ásmundsson . . . mun ek nú senda eftir mönnum til Þóreyjarnúps . . . ok svá gjörðu þeir'. Þess er getið, at þeir Barði komu sunnan Tvíðægru, og lá þá leið þeirra hjá Þóreyjarnúpi. Hafa þeir riðið fyrir neðan Miðfjarðarvatn, en svo beygt við, sem leið lá, upp að fjallshlíðinni fyrir sunnan bæinn á Þóreyjarnúpi. Þá er þeir voru fyrir framan bæinn, gátu þeir sjéð Grettí i hliðinni og haft ráðrúm til að senda til bæjar Ádur en hann kom á leið þeirra. Þannig stendur þetta heima. Þar sem Grettissaga segir, að þeir Barði hafi verið 6 saman, en eftir Heiðarvígna sögubroti hefði þeir átt að vera 16, þá liggur mjög nærri að taka það fyrir ritvilli í Grettissögu (VI fyrir XVI); en að Grettir þó áráddi að ráðast á móti svo mörgum, gat verið af því, að hann hafi verið ordinn þessvis, að þeir væri til einskis færir, flestallir, vegna sára. Hitt er samt engu ólíklegra, að af þeim 16, sem frá Heiðarvígum komu, hafi 10 eigi verið færir um að fara lengra fyrst um sinn en að eins norður í byggðina, legið þar svo í sárum, en að eins 6 hafi getað haldið áfram heimleiðis. Um þetta er eigi hægt að fá fulla vissu, því frásögina um það, með fieiru, vantar í Heiðarvígasögu.

Spjótsmyri kap. 48. »Einn góðan veðurdag reið Grettir vestur yfir hálsa til Þóroddstaða . . . Hann spyr at Þorbirni . . . ok reið á burt ok fram á veginn til Reykja. Þar gengr myrr ein ofan ór hálsinum«. Kap. 49. »Spjótið þat, er Grettir hafði týnt, fannst . . . í þeirri myri er Þorbjörn téll, ok heitir þar nú *Spjótsmyrr*. Enn heitir *Spjótsmyri* skammt fyrir utan tún á Þóroddsstöðum á veginum til Reykja. Þar er engi. Melur er milli hennar og túnsins, svo að hún sjest eigi að heiman. Hún er nokkuð löng frá norðri til suðurs, og er svo að sjá, sem þeir Þorbjörn hafi verið norðantil á henni; en Grettir kom sunnan að henni er hann »reið á teiginn«. Þá gátu þeir sjéð hann sem sagan getur, og kemur það vel heim. — Hvar *Miðfitjar* — sem sagan nefnir líka — hafa verið, kunni enginn að segja mjer, er jeg spurði.

Torfastaðir. kap. 15. »Skáldtorfa bjó þá á Torfustöðum. Bersi hjet son hennar«. Torfustaðir eru tveim bæjarleiðum fyrir utan Bjarg, en eiga land austur í Bersaborg og er eigi ólíklegt, að hún hafi nafn sitt af Bersa Skáldtorfusyni. Í túninu á Torfustöðum er *rúnasteinn* eða steinn með á höggnum leturmyndum. Það er ísaldar hnöllungur, aflangur, hjer um bil $3\frac{1}{2}$ al. á lengd, 2 al. á breidd og 1 al. á hæð. Á hann eru höggnar tvær let-

urmyndir (eða bandrúnir?) og er meira en $\frac{1}{3}$ al. bil á milli þeirra. Þær líkjast þessum myndum:

Pessa varð að geta hjer, þó það komi sögunni eigi við.

VIII. Heiðarvígasaga.

»*Saxalækr*« kap. 1. . . Ok riðit svá, unz þér komit at *Saxalæk*, hann fellr yr Vestrhópsvatni ok ofan undir Dalsá. Úr Vestrhópsvatni rennur eigi nema einn lækur. Hann rennur í *Viðidalssá*. Hjer er nafn hennar stytt, og að eius nefnd *Dalsá*. Hann er á leiðinni þá er riðið er úr Ásbjarnarnesi hjá Borg og til Miðfjarðar, svo eigi er um að villast. Raunar litur helzt svo út, eftir sögunni, sem lækurinn sje á leiðinni milli Ásbjarnarness og Borgar. En það kemur til af því, að sagan er þar, eins og viðar, nokkuð óskipulega sögð, og getur þess týr, sem síðar átti að geta. Þannig á frásögnin um komu Þarða til Borgar að standa á undan frásögninni um ferð þeirra Þuriðar yfir lækinn. Eigi er lækurinn meiri en svo, að vel mátti Þuriður bjarga sjer sjálf úr honum, en hlaut að vökna svo mjög, að traukt gat hún farið lengra burt; enda fóru þeir fjalagar með hest hennar frá henni, meðan hún »gruflaði af læknum. — En nafn lækjarins er ekki »*Saxalækur*«, heldur *Faxalækur*, og mun aftskrifari hafa mislesið nafnið.

Gnúpsdalur. kap. 1. »Gistingarstað hefi ek yðr fengið i Gnúpsdal er þér skuluð hafa. Njáll heitir búandi, er þér skuluð i nótt gista at. Hjer er eins og í Kormakssögu, að eigi er tek-ið fram, hvort Gnúpsdalur er einn bær, eða þar eru fleiri bæir. Ef til vill bendir það þó heldur til hins síðara, að þá er Þórarinn hefir visað þeim Barða til gistingar í Gnúpsdal, visar hann þeim sjerstaklega til bónda »er Njáll heitir. « Þess hefði eigi þurft, ef þar hefði eigi verið fleiri bændur. — Í Stóra-Núps landi fyrir vestan ána, spólkorn inn í dalnum er eyðibýli nefnt Njálstaðir. Liggur nærri að ætla, að þar hafi verið bær Njáls, þess er þeir Barði gistu hjá. Pangad fór jeg og Hjörtur Lindal bóndi á Núpi með mjer; leituðum við að rústum Njálstaða, en gátum eigi fundið þær, svo við værum vissir um það. Á einum stað þótti okkur samt líta út fyrir að gamlar rústir væri; enda mundi þar einna líklegast bæjarstæði á því svæði sem um gat verið að ræða,

ok er þeir komu fram fyrir bæinn, mælti Barði . . . 'þat hygg ek, at þar sje Grettir Ásmundsson . . . mun ek nú senda eftir mönnum til Þóreyjarnúps . . . ok svá gjörðu þeir.. Þess er getið, at þeir Barði komu sunnan Tvidægru, og lá þá leið þeirra hjá Þóreyjarnúpi. Hafa þeir riðið fyrir neðan Miðfjarðarvatn, en svo beygt við, sem leið lá, upp að fjallshlíðinni fyrir sunnan bæinn á Þóreyjarnúpi. Þá er þeir voru fyrir framan bæinn, gátu þeir sjéð Grettí i hlíðinni og haft ráðrúm til að senda til bæjar ádur en hann kom á leið þeirra. Pannig stendur þetta heima. Þar sem Grettissaga segir, að þeir Barði hafi verið 6 saman, en eftir Heiðarvígna sögubroti hefði þeir átt að vera 16, þá liggur mjög nærri að taka það fyrir ritvilli í Grettissögu (VI fyrir XVI); en að Grettir þó áræddi að ráðast á móti svo mörgum, gat verið af því, að hann hafi verið orðinn þess víð, að þeir væri til einskis færir, flestallir, vegna sára. Hitt er samt engu ólíklegra, að af þeim 16, sem frá Heiðarvígum komu, hafi 10 eigi verið færir um að fara lengra fyrst um sinn en að eins norður í byggðina, legið þar svo í sárum, en að eins 6 hafi getað haldið áfram heimleiðis. Um þetta er eigi hægt að fá fulla vissu, því frásögnina um það, með fleiru, vantar í Heiðarvígasögu.

Spjótsmyri kap. 48. »Einn góðan veðurdag reið Grettir vestur yfir hálsa til Þóroddstaða . . . Hann spyr at Þorbirni . . . ok reið á burt ok fram á veginn til Reykja. Þar gengr myrr ein ofan ór hálsinum«. Kap. 49. »Spjótið þat, er Grettir hafði týnt, fannst . . . í þeirri myri er Þorbjörn téll, ok heitir þar nú *Spjótsmyrr*. Enn heitir *Spjótsmyri* skammt fyrir utan tún á Þóroddsstöðum á veginum til Reykja. Þar er engi. Melur er milli hennar og túnsins, svo að hún sjest eigi að heiman. Hún er nokkuð löng frá norðri til suðurs, og er svo að sjá, sem þeir Þorbjörn hafi verið norðantil á henni; en Grettir kom sunnan að henni er hann »reið á teiginn«. Þá gátu þeir sjéð hann sem sagan getur, og kemur það vel heim. — Hvar *Midfítjar* — sem sagan nefnir líka — hafa verið, kunni enginn að segja mjer, er jeg spurði.

Torfastaðir. kap. 15. »Skáldtorfa bjó þá á Torfustöðum. Bersi hjet son hennar«. Torfustaðir eru tveim bæjarleiðum fyrir utan Bjarg, en eiga land austur í Bersaborg og er eigi ólíklegt, að hún hafi nafn sitt af Bersa Skáldtorfusyni. Í túninu á Torfustöðum er *rúnasteinn* eða steinn með á höggnum leturmyndum. Það er ísaldar hnöllungur, aflangur, hjer um bil 3½ al. á lengd, 2 al. á breidd og 1 al. á hæð. Á hann eru höggnar tvær let-

urmyndir (eða bandrúnir?) og er meira en $\frac{1}{2}$ al. bil á milli þeirra. Þær líkjast þessum myndum:

Pessa varð að geta hjer, þó það komi sögunni eigi við.

VIII. Heiðarvígasaga.

»*Saxalækr*« kap. 1. . . Ok riðit svá, unz þér komit at *Saxalæk*, hann fellr yr Vesturhópsvatni ok ofan undir Dalsá. Úr Vesturhópsvatni rennur eigi nema einn lækur. Hann rennur í *Viðidalssá*. Hjer er nafn hennar stytt, og að eins nefnd *Dalsá*. Hann er á leiðinni þá er riðið er úr Ásbjarnarnesi hjá Borg og til Miðfjarðar, svo eigi er um að villast. Raunar lítur helzt svo út, eftir sögunni, sem lækurinn sje á leiðinni milli Ásbjarnarness og Borgar. En það kemur til af því, að sagan er þar, eins og viðar, nokkuð óskipulega sögð, og getur þess fyr, sem síðar átti að geta. Þannig á frásögnin um komu Barða til Borgar að standa á undan frásögninni um ferð þeirra Þuriðar yfir lækinn. Eigi er lækurinn meiri en svo, að vel mátti Þuriður bjarga sjer sjálf úr honum, en hlaut að vökna svo mjög, að traukt gat hún farið lengra burt; enda fóru þeir fjalgar með hest hennar frá henni, meðan hún »gruflaði af læknum«. — En nafn lækjarins er ekki »*Saxalækur*«, heldur *Faxalækur*, og mun atskrifari hafa mislesið nafnið.

Gnúpsdalur. kap. 1. »Gistingarstað hefi ek yðr fengið í Gnúpsdal er þér skuluð hafa. Njáll heitir búandi, er þér skuluð í nött gista at«. Hjer er eins og í *Kormakssögu*, að eigi er tek-ið fram, hvort Gnúpsdalur er einn bær, eða þar eru fleiri bærir. Ef til vill bendir það þó heldur til hins síðara, að þá er Pórarinn hefir vísað þeim Barða til gistingar í Gnúpsdal, vísar hann þeim sjerstaklega til bónda »er Njáll heitir«. Þess hefði eigi þurft, ef þar hefði eigi verið fleiri bændur. — Í Stóra-Núps landi fyrir vestan ána, spólkorn inn í dalnum er eyðibýli nefnt Njálstaðir. Liggur nærri að ætla, að þar hafi verið bær Njáls, þess er þeir Barði gistu hjá. Pangar fór jeg og Hjörtur Lindal bóndi á Núpi með níjer; leituðum við að rústum Njálstaða, en gátum eigi fundið þær, svo við værum vissir um það. Á einum stað þótti okkur samt líta út fyrir að gamlar rústir væri; enda mundi þar einna líklegast bæjarstæði á því svæði sem um gat verið að ræða.

Hvar Heiðarvíg urðu er óhægt að ákveða með vissu. A Tvidægru eru mörg vötn, svo mörg, að lengi hefir verið mál manna, að enginn geti talið tjarnirnar á Tvidægru; ganga og viða nes og oddar út í vötnin, er gæti hafa verið vígin þau, er Þórarinn vísaði Barda til. Raunar eru varla nema tvær leiðir, er um geti verið að ræða, að þeir Barði hafi farið aðrahvora. Er önnur vestantil, en hin austantil á heiðinni. Eystri leiðin er hin vanalegi Tvidægruvegur, sem í fyrri daga var kallaður »Gnúpdælagötur« af því hún liggur upp úr Núpsdal. Vestri leiðin er um Sljettafell og fyrir vestan öll Tvidægruvötnin. Þá leið fara eigi aðrir en fjallleitarmenn á haustum og er henni ekki einu sinni gefið nafnið »vegur«, enda kvað hún vera verri en hin, sem þó er ekki góð. Hafi þeir Barði samt farið þá leið, þykir liklegast, að Heiðarvíg hafi orðið í tanga í Hrólfsvatni, sem er fyrir ofan Kjarradal vestarlega. Sá tangi kvað vera allmjór nær landi, en breiðari út í vatninu og þar í honum dálítil hóll, en haglendi í kring. Nyrðra vígið á þessari leið hefði þá átt að vera tangi í Krókavatni nálægt Sljettafelli. Helztu ólíkindi á þessu eru: að sú leiðin er verri en hin, að þá hefði legið beinna við að fara upp úr Vesturárdal en krókur eigi lítill að fara um Núpsdal og hann eigi góður yfirferðar, og að frá Hrólfsvatni gátu þeir Barði eigi sjéð til þeirra Illuga svo fljótt, að ráðrúm væri til undankomu, nema því að eins, að þeir Illugi hefði komið þangað vestanað, sem engin ástæða er til að ætla, að þeir hafi gjört. En hafi þeir Barði farið Gnúpdælagötur — sem sýnist liggja beint við, er þeir gistu í Gnúpsdal, — þá kæmi allvel heim, að vígin hefði orðið í tanga sem er í Kvíslavatni hinu nyrðra. Það vatn er næstum í stefnunni, þá er farið er uppeftir Kjarradal og svo haldið áfram í sömu átt norðaustur á vegginn. Á þeirri leið er engin torfæra nema eitt myrarsund, sem að vísu er mjög blautt, en er þó oft riðið yfir það. Tanginn er eigi breiðari en svo næst landi, að þar munu 16 menn geta varizt samhliða. Úti vatninu er hann breiðari, og í honum gott haglendi. Þar er hæðarbunga og má þaðan sjá nokkuð langt til, hvort menn koma neðanað. Líka er sjónarhæð á landi, rjett við tangann, svo þar þurítu þeir Illugi eigi að koma hinum á óvart. Nyrðra vígið á þessari leið væri liklegast tangi í Hávaðavatni hinu nyrðra. Hann er hæfilega breiður fyrir 9 menn til varnar, og vegurinn liggur alveg hjá vatninu við tangann, svo að eigi mátti hentugra vera fyrir flestra hluta sakir. [Jeg hefi sjálfur sjéð þenna tanga í Hávaðavatni. En um hina staðina hefi jeg

leitað upplýsinga hjá kunnugum mönnum, en gat eigi sjeð þá sjálfur.]. Hávaðavatn ið nyrðra er rjett fyrir norðan Hraungarða, sem eru landamerki milli Norðurlands og Suðurlands. Híð eina sem er til ólíkinda við þessa leið, er það, að enginn lækur rennur norður úr Hávaðavatni. En i sögunni segir Þórarinn, að frá nyrðra víginu »deilir norður vatnsföllum til hjerada vorra«. Hjer er um að gera: *hvort* hann tekur þetta fram að eins til að ákvárdar staðinn, *eða* þar í á að liggja bending um það, sem hann tekur síðar fram: að »þá ber alla kviðburði norður«; með öðrum orðum: *hvort* þá voru enn eigi landamerki ákveðin sem nú eru, heldur að eins eptir því sem »vötn deildu«. Sje meinингin eigi önnur en að ákveða staðinn, þá getur það verið ónákvæmni, sprottin af ókunnugleik sögumanns, að hann segir að »deili norður vatnsföllum« frá víginu, þó það hafi verið í Hávaðavatni. En sje það bending um landamerkin, þá getur Hávaðavatn eigi komið til greina, þó það sje fyrir norðan merkin sem nú eru. Er þá enn um tvennt að velja: *annaðhvort* að aðhyllast vestri leiðina, þó andmarkar sjeu á því, *ellegar* að hugsa sjer, að í Ketilvatni eða öðrum peim vötnum, sem þar eru næst veginum, hafi verið tangi, svo lagadur, sem nyrðra víginu er lýst, en sem nú sje breyttur eða horfinn. Er því eigi að neita, að grjótlausir tangar geta hafa breyzt og horfið, þar eð jarðvegurinn er svo blautur. Mjer fyrir mitt leyti þætti þetta næstum líklegra. Því miður mun ekki hægt að sanna neitt um þetta: Það mun ekki þurfa að gera ráð fyrir, að handrit af sögunni komi fram, sem fyllir eyður hennar. Það eitt gæti skorið úr málunum.

IX. Bandamannasaga.

Svölustadir eru eyðibýli i tungunni ofan frá Viðidalstungu; en byggð hafði haldist þar fram á seinni aldir. Pangarð fór jeg eigi, þar eð kunnugir menn sögðu mjer. að þar væri rústir fremur nýlegar, eins og að likindum lætur. Aðrir sögustaðir, sem til skoðunar gæti komið, eru eigi í þeirri sögu.

Viðaukar.

Hofgil heitir gil eitt skammt fyrir sunnan tún á Þóroddsstöðum i Hrútafirði. Hofstóft sjest þar samt eigi. Tóft er að sönnu við gilið i hvammi einum; en það er auðsjáanlega stekkjartóft.

Er ólíklegt, að hún hafi nokkurntíma verið álitin hoftótt, og gílinu svo gefið nafnið af henni. Líklegra þykir mjer, að þar nálgæt hafi verið hot, — heimahof Þóroddstaða manna; — þar eru blásnir meler við gilið, svo tóftin getur auðveldlega verið blásin burtu.

I Haukadalnum í Dalasýslu spurðist jeg fyrir um stabinn þar sem þeir börðust Atli frá Bjargi og Þórissynir frá Skarði. En enginn gat sýnt mjer hann eða nein örnefni, sem bentu á hanna. Af sögunni er helzt að ráða, að það hafi verið á flötinni fyrir innan hólana, sem eru móts við bæinn í Skarði.

Skammt frá *Jörfa* í Haukadal heita *Valþjófsstaðir*, eyðibær. Á hann hefir hlaupið skriða, — að sögn með snjóflóði, — og eyðilagt hann. Þó sjer þar nokkuð fyrir rústum.

Eiríkstaðir í Haukadal, þar sem *Eiríkr rauði* bjó, eru nú eyðibýli í landi Stóra-Vatnshorns, og er bæjarlækur Eiríkstaða nú landamerkjalaekur milli Vatnshorns og Skriðukots. Rúst Eiríkstaða er einkennileg: tvær tóftir jafnlangar: 8 faðma; er önnur langsetis aftan við hina og einn veggur á milli. Breidd beggja tóftanna til samans er 7 faðmar. Aftari tóftin er litið eitt mjórrri en hin. Dyr á framtóftinni eru á suðurhlíðveggnum nærrí austurgaflinum. Dyr úr framtóftinni inn í afturtóftina eru á miðveggnum, skammt frá vesturgaflinum. Hvort útidyr hafa verið á vesturgafli afturtóftarinnar, sjest eigi gjörla því hann er eigi vel glöggur. Rústin er á afhallandi fles upp við fjallshlíðina. Neðst á fiesinni, niður með læknum, er önnur tóft, sem eigi er ólíkleg til að vera af fjósi og hlöðu.

Saurstaðir í Haukadal, þar sem Eyjólfur saur bjó, eru gagnvart Eiríksstöðum hinum megin í dalnum. Lítill á er þar fyrir austan bæinn og móafles fyrir austan ána, sem hún brýtur við og við. Á þeiri fles er ferhyrnd girðing, forn, nál. 10 faðm. á hvern veg. Dyr sjást eigi. Sagt er, að þeir Eiríkur og Eyjólfur hafi barist í girðingunni. Árni bóndi í Skriðukoti, sem sýndi mjer þessa staði, sagðist hafa átt heima á Saurstöðum fyrir nál. 20 árum, hefði þá önnur girðing verið ofar á móaflesinni, ferhyrnd eins og hin, en margfalt minni, hefði verið sagt, að leiði Eyjólfss væri í henni. Nú var eigi neitt eftir af þessari litlu girðingunni: áin hafði brotið hana burtu. Lengra upp með ánni að austanverðu er fagur grashvammur og í honum tjórar eða fleiri stekkjatóftir. Hann heitir Orustuhvammur. Er sagt að Eiríkur hafi barist þar. En hvort það var við Hrafn eða Eyjólf, tylgir eigi sögunni. Er svo að sjá, sem Eiríks hafi verið sóknin en

hinna vörnín, þar eð orustustaðirnir eru sýndir þar megin í dalnum, sem hann bjó eigi.

Í *Hvammi* í *Hvammsveit* er á einum stað í túninu ávöl upp-hækkun, sem ætlað hefir verið að væri haugur Þórðar Gellis. Okkur sjera Kjartani kom ásamt, að byrja á að grafa hann upp. Því varð eigi lokið sama dag; en að morgni var heyþurkur, svo eigi mátti taka menn frá verki. Rjedum við þá af að fresta framhaldi graftarins, og tók hann að sjer að annast um það síðar. En af því sem komið var, voru litlar likur að sjá til þess, að þetta mundi haugur vera.

Á *Brúsastöðum* í *Pingvallasveit* er *hoftófti* í túninu gagnvart bænum, við keldudrag sem þar er. Hún er að útliti talsvert svipuð hoftóptinni í Úthlið (sjá Árb. fornl.fjel. 1894 bls. 6.). Þó er afhúsið hjer austanvið aðalhúsið og engin aukatóft með. Þessi rúst er líka öll minni. Lengd hennar allrar er um 10 faðm. Aðalhússtóftin nál. $7\frac{1}{2}$ faðm. hvern veg. Afhússtóftin eins ($7\frac{1}{2}$) á lengd, en $2\frac{1}{2}$ faðm. á breidd. Báðar tóftirnar hafa dyr mótt norðri. Af útliti rústarinnar er helzt að sjá, sem dyr hafi verið milli tóftanna. En af grjótinu fjekkst engin vissa um það, er grafið var. Hvar sem teini er stungið niður í rúst þessa, er nálega allstaðar grjót fyrir. Jeg ljet grata upp afhússtóftina. Reyndist hún full af grjóti; en í henni nál. miðri voru þó stórir steinar, sem mjer þóttu eigi líklegir til að hafa fallið úr veggjum. Hygg jeg þar hafi verið hleðsla, ef til vill goða stalli. En svo var allt úr lagi gengið, að engin lögun sást á neínu. Hefir klaki fært steinana úr stað, því raklent er. Þar eð eigi var unnt, vegna verkmannaleysis, að grafa upp allt hofð, — enda ósýnt um árangur, þó unnt hefði verið — ljet jeg staðar numið við svo búið, og færði allt í samt lag aftur.

Bollasteinn er í bæjarvegg á Brúsastöðum, nálægt fjósdyrum. Hann er í undirstöðu og er því dálitið niður siginn; þó sjest framhliðin nokkurnveginn glöggt, og er hún nær 1 al. á hæð, en tær 1 al. á breidd. Eptir því sem mjer var sagt af stærð steinsins inn í vegginn, er hann allt að því 1 teningsalin á stærð, heldur þó minna en meira. Bollinn er í framhlið hans og er um 6 þuml. í þvermál, en um 3 þuml. á dýpt. Steinninn er nefndur „blótsteinn“; en eigi fylgja honum neinar sagnir að öðru leyti. Þó er það varla vafamál að hann hefir staðið í sambandi við hofð. Bollasteinar hafa fundist hjá fleiri hoftóftum. Skyldi þeir ekki hafa verið hafðir fyrir *hlautbolla*?

„Flosatraðir“ og þingfararvegur Þjórsdæla.

Fyrir austan túnið í Bræðratungu er mýrarsund, en fyrir austan sundið liggur móaholt austur að Hvítá. Austan í því er gráleitur grjótmelur við ána, er heitir Grámelur. Hjá Grámel var lengi vað á ánni, en lagðist niður snemma á þessari öld, er Guðmundur hreppstjóri Bergsteinsson frá Hlíð í Gnúpverjahrepp fórst þar í sandbleytu. Síðan hafa menn eingöngu notað vaðið á Kópsvatnseyrum, sem er litlu ofar. Frá Grámelsvaðinu liggur forn vegur heim yfir holtið, til Bræðratungu. Það eru margar og stórar götur, hver við hliðina á annari. Þær eru nú uppgrónar fyrir löngu. Þær heita „Flosatraðir“, því sagt er, að Flosi hafi farið þenna veg, er hann „tróð illsakar“ við Ásgrim. Hann gat og naumast annarstaðar farið. Austan megin liggur vegur þessi frá vaðinu beint í suðaustur að ásum þeim, er bæirnir Gröf og Briðjuholt í Hrunamannahreppi standa undir. Milli þeirra bæja liggur vegur austur yfir ásana. Þar heitir *Ljónastígur*. Þar er Litla-Laxá austan undir ásunum, og hefir vegurinn legið austur yfir hana. Frá henni sjest hann glöggt austur yfir Hrunavöll — það er flatlent svæði fyrir norðan og vestan Hruna, — þar beygir hann til landnorðurs inn á Tunnubergsflatir móts við Berghyl. Þá taka við ýmist grjótásar eða mýrarsund, og sjer því ekki til vegarins austur yfir Hörgsholts og Kaldbakslönd, nema á svo nefndu Króksskarði. Þaðan er stefnan að Mýraskógsvaldi á Stóru-Laxá, — það er skammt fyrir neðan Hrunakrók, — og austan megin við það vað sjest vegurinn enn á litlum parti skammt frá neðri Grímstöðum. Þaðan af er

landið vífast grýtt, og sjest hann eigi úr því annarsstaðar en norðan í Rjúpnaheiði á Flóamanna-afrjetti. Þar stefnir hann til Þjórsárdals; enda er þá eigi all-langt þangað. Það er ætlun manna, að þetta hafi verið þingfararvegur Þjórsdæla, enda er það líklegt, því hann er mun styttri, heldur en ef farið er ofan Gnúpverjahrepp. Og vel getur verið, að Skaptfellingar og Austfirðingar hafi stundum farið Fjallbaksveg hinn nyrðri til þings og yfir Þjórsá á ferju við Kolvíðarhól i Þjórsárdal, — því þar er einhver álitlegasti ferjustaður, — og farið svo þennan veg. Flosi hefir samt ekki farið þá leið: hann kom í Fljótshlíð, eins og við var að búast. Hefir hann því farið út Hreppa og komið á hinn umrædda veg fyrir norðan Gröf, skammt fyrir vestan Ljónastíg. — Frá Bræðratungu hafa menn svo farið niður með Hvítá fyrst, þá vestur yfir »Sporðinn« og riðið yfir Tungufjót nálægt Torfastadahólma. Þar er raunar bleytuhætt, en er þó stundum farið. Þó er það án efa verra nú en fyrrum, því að jökulleðja hefir stórum aukist í fljótinu á seinni árum¹⁾. Vestur yfir Tunguna ytri eru mestmeginn myrlendi eða holt, meira eða minna blásin. Þó sjest fyrir fornum þvervegi miklum á einum stað í holtinu fyrir norðan Torfastadí, og er það án efa framhald þessa vegar. Brúará hafa þingmenn er þenna veg fóru, riðið hjá Böðmóðsstöðum; en þaðan liggur enn vegur vestur á alfara-veginn um Laugardalinn

Br. J.

1) Í minni manna er enn lifa hefir skridjökull blaupið niður í Hágvatn — sem er sunnan undir Langajöcli, — en úr því vatni rennur «Farið» í Sandvatn og þaðan í Árbrandsá (o: Ásbrandsá?), en sú á rennur í Tungufjót. Síðan er fljótið jökulvatn, en svo var eigi ádur.

„Bær Þórodds goða“.

Svo hefir lengi verið litið á, sem það segði sig sjálfst, að „bær Þórodds goða“, sá er jarðeldurinn vofði yfir árið 1000, hafi verið á Hjalla og hvergi annarstaðar. Þetta er eðlilegt, því i sögum er hans hvergi annarstaðar getið. Enda hefir vissan um þetta þótt svo óyggjandi, að börn eru látin læra það með biflu-sögunum. Og engum hefir, svo jeg viti, sýnt þörf á að rannsaka það mál frekar. Það er samt þörf á því. Það er ætlan míni, byggð á ástæðum, sem eigi er gangandi fram hjá, að „bær Þórodds goða“, sem í hættu var fyrir jarðeldinum, hafi verið að *Hrauni* en eigi að Hjalla. Á þetta, og ástæðurnar fyrir því, benti jeg með fáum orðum í ritgjörð minni „um þriðjungamót“, sem prentuð er í Tímariti Jóns Pjeturssonar 1. og 2. hefti. Sú ritgjörð fjekk harðan dóm hjá Kaalund; og þó hann væri raunar órókstuddur, gat hann valdið því, að fáir veitti ritgjörðinni eftirtekt. Enda er Dr. Þorvaldur Thoroddsen sá eini, sem getur hennar (sjá Andvara 1884 bls. 18. neðanmáls), og er jeg honum þakklátur fyrir það. Ritgjörðin var nú fyrsta tilraun míni, og dettur mjer ekki í hug að jafna henni við rit vísindamanna. En hún vekur samt athygli á ýmsu sem eigi væri vanþörf að rannsaka nákvæmar; og þar á meðal er þetta: *um bæ Þórodds goða*. Vil jeg nú leitast við að skýra það mál betur.

Yfirlit yfir ástæður mínar er þetta:

1. *Það hefir ekki legið nærrí, að jarðeldur hlypi á bæinn Hjalla.*
2. *Jarðeldur hefir hlaupið að bænum Hrauni.*

3. *Það er ekki líklegt að Þóroddur hafi býrjað búskap á Hjalla.*
4. *Hof hefir verið að Hrauni.*

Að þessum ástæðum liggja þau rök er nú skal greina.

1. *Það hefir ekki legið nærrí, að jarðeldur hlypi á Hjalla.*

Flestir ætla að jareldurinn, sem Kristnisaga getur um, að hætt þótti við að „mundi hlaupa á bæ Þórodds goda“, hafi verið hraunkvísl sú, er myndaði *Þurárhraun*. En frá Þurárhrauni er nærfelt mfluvegur vestur með fjallshlíðinni út að Hjalla. En hraunkvíslin stefnir ekki einu sinni í áttina til Hjalla, úr því hún fellur ofan af fjallinu. Hún hefir fossað ofan um tvö skörð i fjallsbrúninni fyrir austan Þurárhnuð, og fallið til suðurs beint undan hallanum ofan á láglendið. Og þó menn hefði búið við, að eldurinn kynni að aukast og falla vestur af Þurárhnuð, þá er þar fyrir slakki mikill og þaðanærinn halli til suðurs ofan á láglendið, sem eldfloðið hefði orðið að renna eitir. Það hefði ekki getað runnið utan í hallanum til hliðar vestur eftir, sem það hefði þó orðið að gera, ef eldurinn hefði átt að hlaupa á Hjalla. Það er því engan veginn líklegt, að folk á Hjalla hafi orðið verulega hrætt um, að Þurárhrauns-eldfloðið mundi hlaupa þangað á bæinn. Seinni tildar menn urðu samt að bugsa sjer það svo, úr því þeir töldu víst, að um Hjalla væri að ræða og vissu ekki af öðru hrauni þar nær, en Þurárhrauni. Hinu hafa fáir veitt eftirtekt, að ofan á binu fornlega Lambafellshrauni, fyrir vestan Hjalla, liggar nýleg hraunkvísl, að líkendum yngri en bygging landsins og engu ólíklegri en Þurárhraun til þess, að vera frá árinu 1000, eins og Þorvaldi Thoroddsen þykir lika sennilegt, þó hann fullyrði það ekki. Það er ekki svo undarlegt, þó þeirri hraunkvísl hafi eigi verið veitt almenn eftirtekt, hún liggar ofan á fornu hrauni, en þar hafa víst fáir átt leið um af þeim, sem ljós var aðgreining gamalla og nýrra hrauna; annars hefðu menn líklega ímyndað sjer, að það hefði verið hún, fremur en Þurárhraun, sem Hjallamönum hefði staðið ótti af. Hún hefir komið norðvestan af heiði, breikkað svo og beygt austurávið er hún rann yfir Lambafellshraunið, svo að þaðan sem hún hefir komist austast, er stutt bæjarleið austur að Hjalla. Samt liggar Lambafellshraunið þar lægra en Hjalli, og því hallar til suðausturs, svo auðsjeð var, að eldurinn mundi hlaupa í þá átt, en ekki heim að Hjalla.

2. *Jarðeldur hefir hlaupið að bænum Hrauni.* Hraunhvíslin, sem nú var talað um, hefir hlaupið suðaustur yfir Lambafellshraunið og austur af brún þess, milli Hrauns og Grímslækjanna,

ofan að læk þeim, er rennur niður með engjunum. Suðvestur-jaðar braunflóðsins liggur fast ofan að túninu á Hrauni, og så oddinn, sem einna lengst gengur fram, liggur norðanfram með túninu svo nærri bænum, að hann hefur líklega lagzt yfir nokkurn hluta túnsins. Djúp lág er milli braunsdóans og bæjarins og kemur þar upp lækur; koma þar viða lækir undir hrauninu og því er það nú talsvert uppgróð utan með og fremsti oddinn er orðinn að túni. Geta má því nærri, að þegar eldfloð þetta hljóp fram, hefir ekki verið annað fyrir að sjá, en að það mundi hlaupa á bæinn, og það enda meðan það var nokkuð langt frá, því stefna þess var þangað, og það átti undan nokkrum halla að sækja. Má því gjöra ráð fyrir, að fólkid hafi flúið þaðan með allt, er það móttí með komast. Og ekkert er líklegra, en að maðurinn, sem kom hlaupandi á alþing með fregnina um jarðeldinn, hafi verið sendur að sækja þá fegða, til að ráðstafa burt-flutningnum.

3. *Það er ekki líklegt að Þoroddur goði hafi byrjað búskap að Hjalla.* Að þessu er raunar ekki hægt að leiða nema líkur, leiddar af því sem ætlað verður á um aldur þeirra langfeðga. Það er kunnungt, að Skapti lögsögumaður, sonur Þórodds, dó 1030 (sjá Safn til sögu Íslands Kh. 1853, bls. 500), hafi hann þá verið um sjötugt, er hann fæddur nálægt 960, þá hefur Þoroddur verið kvæntur og farinn að búa. Hann hefir þá verið um þrit-ugt hafi hann fæðst nálægt 930, sem Guðbrandur Vigfusson ætlar helzt og sennilegast er. Eftir sama aldurs hlutfalli heffir þá Eyvindur, faðir Þórodds, fæðst um eða litlu fyrir 900, en Þorgrímur, faðir hans, um 870 eða litlu fyr. Hann mun hafa verið fulltíða, er hann kom út með Álfí egðska, föðurbróður sínum, og mun það hafa verið nálægt 890. Er líklegt að Þorgrímur hafi búið að Gnúpum eftir Álf, sem vard skammlifur og dó barnlaus. Eigi verður gert ráð fyrir öðru, en að Þorgrímur hafi náð með-al-aldri, orðið t. a. m. sjötugur, og búið til dauðadags. En eftir aldri Þórodds hefir Eyvindur verið farinn að búa heldur fyrir 930, og hefir því reist bú annarstaðar. Það mun nú eiumitt hafa verið að Hjalla (eða undir Hjalla?) sem Eyvindur gjörði bæ. Svo segir í Hardarsögu, að þegar Grímkell goði fór í liðsbón um Ölfus og Flóa 950, þá fór hann sút í Ölfus um Hjalla, en utan um Arnarbæli; þar af sjest, að þá hafa þeir, sem tremstir voru í Ölfusi, búið á þeim bæjum. Sá er þá bjó að Hjalla, hefir naumast verið nokkur annar en Eyvindur Þorgrímsson; — en í Arnarbæli má ætla að búið hafi Örn Darrason, Ormssonar landnáms-

manns. Af Hardarsögu er svo að ajá, sem þeir hafi verið þingmenn Grímkels, en líklega er það svo að skilja, að þeir hafi átt mannaforrás um Ölfusið, en verið samgoðar Grímkels, og hann farið með godorðið en þeir fylgt honum að málum. Þá er málaferli Grímkels urðu, hefir Eyvindur verið um fimm tugt, en Þór-oddur rúmlega tvítugur. Eigi hefir það samt verið mörgum árum síðar, að hann fór að búa, því, eins og fyr er bent á, hefir hann verið kvæntur og búsettur 960. En af engu verður það ráðið, að Eyvindur hafi þá verið dáinn eða hættur búskap, um það er ekkert getið. Og þegar svo stendur á, verður að ganga út frá því, að allt hafi gengið venjulegan gang. Eyvindur hafi komist að sjötugu og búið að Hjalla til dauðadags, eða framundir 978. Samkvæmt þessu hefir Þóroddur hlotið að byrja búskap annarsstaðar en á Hjalla. Og þar hefir hann svo búið allt að 10 árum áður en taðir hans dó. En við dauða hans tekur hann fyrst við búinu á Hjalla. Þá höfðu höfðingjar oft fleiri bú en eitt; og er engin ástæða til að ætla, að Þóroddur hafi lagt hið fyrra bú sitt niður, þó hann tæki við hinu; má telja hitt sjálf sagt, að hann hafi nú átt bæði búin og stjórnað þeim báðum. Því hefir hann nú setið að Hjalla öðru hvoru. En þegar Skaftison hans var fulltíða og kvæntist (hjer um bil 990) hefir Þór-oddur fengið honum í hendur búið að Hjalla, en sjálfur haft hið fyrra bú sitt eftir sem áður. Þannig liggur næst að hugsa sjer þetta.

4. Hof hefir verið að Hrauni. Ytti oddi hins nýja hrauns, norðan megin við láginu, heitir *Hofið*, og eyðihjáleiga sem þar var uppi á hraunsnefinu, ljét *Hrauns-hof*, eða eins og hún var vanalega nefnd «i Hafinu». Þetta sýnir, að hof hafi verið á Hrauni í heiðni. Hofrúst sjest þar raunar ekki; hraunið mun hafa hlaupið fram yfir hofið, en þó eigi lengra en svo, að menn hafa vitað hjer um bil hvar það lá undir. Raunar hafa sumir, sem jeg hefi átt tal við um þetta, gizkað á, að þetta örnefni væri tilbúningur seinni tíma, þar eð hofsins sjást engin merki. En það er mjög eðlilegt, að hofsins sjáist engin merki; hitt er óeðlilegt, og naumast dæmi til, að slikt örnefni hafi verið búið til «af engu» og náð að festast við staðinn. Enda hefir þetta örnefni hjá Hrauni verið til frá ómunatið. Og það er hið eina örnefni í þessu byggðarlagi, sem kennt er við hof. Á Hjalla er ekkert slikt örnefni. Má þó nærrí geta, að Þóroddur göði hefir haft hof á bæ sínum. En um Eyvind er það helzt að ætla, að hann hafi lítill blótmaður verið, og eigi sýnist hann hafa borið

«goða»nafn. Það nafn mun Þóroddur eigi heldur hafa borið meðan fadir hans lifði, og eigi fyr en eftir látt Grímkels goða; þá fyrist verður hann hjeraðshöfðingi. Samt er ekkert á móti því, að hann hafi byggt hofsl ãður; Það gat í fyrstunni verið sem heimahof; en seinna hefðr hann þó gjört það að höfuðhofi. Þetta örnefni: «Hofsl», bendir því til þess, að Þóroddur goði hafi búið að Hrauni.

Menn segja nú ef til vill: «Einhver annar gat búið að Hrauni og haft heimahof. — Þóroddur gat haft höfuðhof á Hjalla, þó það sje horfsl og gleymf». Jú, þetta *gat* verið; en það er þó *fremur óliklegt*. Varla mun nokkur hafa leyft sjer að hafa heimahof, nema hann ætti hlut i godorði eða væri borinn til þess. En Þóroddur virðist hafa verið einn um sína goðatign. Og hefði höfuðhof verið á Hjalla, þá er *fremur óliklegt* að ekkert örnefni minni á það, enda þó það sjálft væri horfsl. Örnarfni voru þó viða kennd við hof, þó ekki sjáist þar hofrústir. Þannig má nefna *Hofslorus* í Steinsholti fyrir framan Þórmörk, *Hofsl* hjá Melstað o. fl., að ógleymdu *Hraunshofi*. Vist er um það, að á ýmsum stöðum má gera ráð fyrir, að hof hafi verið, er sje horfsl og gleymt; en í nágrenni við annað hof, eins og hjer, er óþarfi að hugsa sjer það, þegar ekkert bendir til þess.

Það er í engri mótsögn við hið áður sagða, þó sögur nefni »Þórodd goða á Hjalla«: Samkvæmt því átti hann þar annað bú einmitt á því tímabili sem hann var mestur höfðingi og kemur helzt við sögur; og Hjalli varð svo nafnkunnur bær á dögum Skafta, að eðlilegt væri þó Þóroddur, sem þar var svo mjög viðriðinn, væri allstaðar kenndur við Hjalla þar sem hans er getið. En langt er þó frá að svo sje: Hann er venjulega nefndur »Þóroddur goði í Ölfusi« — eins og t. d. «Hjalti í Þjórsárdal», — en bæjarnafninu sleppt. Getur það nú ekki bent til þess, að bærinn að Hrauni hafi í fyrstunni verið nefndur: *at Álfósi*, en síðar skift nöfnum, eins og ýmsir aðrir bær hafa gjört? Hraun er að minnsta kosti næsti bær við árósinn Ölfusmegin og á land meðfram honum til sjávar. Og þar með sjónum er *Víkarskeið* (nú Hafnarskeið) þar sem hin forna þjóðsaga lætur kynfylgju Þórodds goða, risann, koma á móti finninum, er fór í hamför til Íslands. Vel má hugsa sjer, að þegar hið fyrra nafn bæjarins — o: Álfós=Ölfus — var orðið viðtekið sveitarnafn, hafi þurft að gefa bænum nýtt nafn, og hafi hann þá, ef til verið nefndur eptir hinu nýja eldhrauni. En vel mátti lika kenna Þórodd goða

við Ölfusið, hvað sem bærinn hans hjet, og legg jeg ekki áherzlu á þessa getgátu, þó jeg kasti henni fram.

Að landskostum hefir Hraun ekki gefið Hjalla eptir til forna: Engjar ágætar, líkar Hjallaengjum; beitiland viðlent og án alls efa mestallt skógi vaxið, en uppblásturinn, sem nú er orðinn svo mikill, hefir þá ekki verið kominn. Þá hefir Hraun verið meðal beztu bújarða, og mun lengi hafa haldist í miklu álitri: Björn að Skarðsá segir, að Ljenhardur fógeti hafi verið seztur að Hrauni í Ölfusi þá er Torfi í Klofa drap hann. Raunar segja aðrir, að það hafi verið í Arnarbæli. En þó það kunní að vera sannara, þá sýnir samt missögnin það, að Hraun hefir verið álitid svo mikið stórbýli, að fógetanum hafi þótt slægur í að leggja það undir sig og setjast þar að.

Nú hefi jeg þá stuttlega sett tram ástæður mínar, og sýnt við hvað þær styðjast. Mun því naumast verða neitað, að meiri líkur sje til þess, að sá «bær Þórodds goða», sem hætt var við að jarðeldurinn mundi hlaupa á, hafi verið að Hrauni heldur en að Hjalla.

Br. J.

Um

myndir af gripum í forngrípa-safninu.

Eptir Pálma Pálsson.

1. Skrúðgöngumerki.

Merki það, sem sýnt er á myndinni og er nr. 256 í skrá safnsins (Skýrsla I, 117 bls.), var að sögn eign Flateyjarkirkju á Breiðafirði og talið vera frá þeim tínum, er þar var klaustur (1172—84), en þótt það sé tæplega svo gamalt, þá er það þó vafalaust frá kapólskri tið, því að þá voru slík merki nálega í hverri kirkju og voru borin í skrúðgöngum (prósessíum) og við ýmsar aðrar kirkjulegar og helgilegar athafnir; þeirra er og opt getið í fornum málögum kirkna. Merki þessi voru fest með tveim taugum eða böndum við efri enda á hárrí stöng og var venjulega líttill kross, opt mjög skrautlegur, festur ofan á efri enda stangarinnar; þetta má bæði sjá á gömlum myndum og svo eru sýnishorn slíksra krossa til hér í safninu.

Merki þetta hangir á mjóu þverkefli, sem mun vera nýlegt og þó með upphaflegu lagi, og ganga taugar frá endum þess í merkisstöngina, svo sem ádur er á vikið. Það hefir upphaflega verið að gizka 44,05 cm. á breidd (ekki $17\frac{1}{2}$ þumlungur) og um 96 cm. á lengd; en eigi verður haft nákvæmt mál af því, með því að það hefir mistognað og aflagazt nokkuð á þann hátt. Af breidd þess verða því með engu móti leidd nein rök að sannri lengd fornrar íslenzkrar álnar, enda mun breidd þess að engu leyti geta snert það mál. Það er gert af þykku silki, einni ræmu,

og eru jaðrarnir á henni ótaldadír. Vera má að það hafi upphaflega verið lítið eitt raudleitt, en nú sjást þess litar lítil sem engin merki, enda er það nú gult að lit og mjög svo fölnað og trosnad, svo sem myndin sýnir. »Silkið er alt ofið með smáum hringum, sem ganga í rödum yfir um þvert merkið og er sín mynd í hverri hringaröð, sem alt af skiptast á. Í efstu hringaröðinni er *hjörtur*. Þar fyrir neðan er fljúgandi *fugl* (líklega *haukur*), sem steypir sér niður úr loptinu, eins og hann ætli að hremma eitthvað með nefi og klóm. Þar á eftir kemur *mannsmynd*, sem er óglögg og síðan *rós* eða *sóley* með fimm blöðum.. Á mitt merkið er saumaður kross úr hvítu lérepti og er stöngin eða sjálfst krosstréð lítið eitt lengra en álmurnar; efst á krosstrénu eru styttri álmur og líkist krossinn því mest grískum (býzönskum, lötringskum) krossum eða patriarkakrossum. Merkið er tvíklaflið að neðan og raufarnar faldaðar með hvítu lérepti, en að framan er á spáðana eða oddana saumaður svartur, grænn og sifurlitur (ekki gyltur) bordi, með laufum niður úr.

Nú eru annað hvort engin eða örfá samskonar merki frá miðjöldinni til á Norðurlöndum, og er því gripur þessi merkilegur í aðla stadi og þess verður að honum sé gaumur gefinn.

Þá er myndin var gerð, hefir ljósmyndarinn ekki gætt þess að taka burt miða þann, sem númerið er skritað á, og kemur hann því fram aptast á myndinni.

2. Ábreiða.

Forngrípasafnið á allmargar ábreiður frá ýmsum tínum og með ýmislegri gerð. Hér er sýnd mynd af einni þeirra; hún er frá miðri 18. öld, svo sem hún sjálf beið með sér og síðar mun á vikið, og er nr. 270 í skrá safnsins (Skýrsla I, 121. bls.); hún er til safnsins komin að gjöf norðan úr Þingeyjarsýslu.

Ábreiða þessi er 1,88 m. á lengd og 1,27 m. á breidd og er því ein af hinum allra stærstu ábreiðum, sem safnið á. Hún er öll úr íslenzkri ull og með svonefndum augnasaum, en hann er svo gjör, að tekinn er gisinn strigi eða strammi og skipt niður í jafnstóra ferhyrnda reita, með 4–6 þráðum á hvern veg, eftir því hversu stór augun eiga að verða; síðan er farið með nál og þræði út fyrir yzta þráð í hverjum reit og inn í miðju hans og hert að, svo að allir þrædirnir í striganum (bæði uppistaðan og fyrirvaflið) dragast út á við og verður þá lítið gat (auga) eftir í

miðjum reitnum, ef efnioð er gott og verkið vel unnið; á þessum saumi er hvorki rétthverfa né ranghverfa, hann er eins beggja megin, svo sem auðskilið er. Þessi saumur er að likindum eigi mjög vandasamt verk, en hlýtur að vera ákaflega seinunninn; í þessari ábreiðu telst svo til að séu um 52,250 augu og er það eitt nægilegt til að sýna, hvílkt verk er á henni. Á ábreiðunni er, svo sem myndin sýnir, einskonar knútauppdráttur, mjög hag-lega og reglulega gerður, enda bregður hvergi, nema ef vera skyldi á einum stað eða tveimur, út af réttri setning litanna, samkvæmt því, sem til hefir verið ætlazt í fyrstu. En því miður sýnir myndin eigi litina og er jafnvel eigi alstaðar svo glögg sem skyldi. Þar sem myndin er ljósust, þar er ábreiðan ljósgul og ljósblá, en þó er ljósblái liturinn venjulegast ljósari; en þar sem inyndin er dökkleit eða nærri svört, þar er ábreiðan annað hvort með dökkbláum, svörtum, grænum eða rauðum lit; þannig eru þræðirnir í hnútunum eða netinu samsettir af fimmfaldri augnaröð, svört yzt, en ljósgul og ljósblá í miðju, en krossarnir í tiglunum og rósirnar og stjörnurnar í átthyrningunum eru með ýmislegri samsetning hinna litanna, sem áður hafa verið nefndir, og verður þeim litbreytingum eigi lýst svo með orðum, að vel sé. Á efri enda ábreiðunnar er bekkur, sömuleiðis af augnasaum, og stendur þar með bandaletri:

DOMHILDUREYRIKSDOTTER : MDC[CL]II

þ. e. Dómhildur Eyríksdóttir 1751. Stafirnir eru með ýmsum litum, hinum sömu, sem eru á ábreiðunni, en hver stafur með sínum lit, nema síðara T í DOTTER og síðasti stafurinn í ártalinu, þar er fleiri litum blandað saman. Sumir stafirnir eru mjög svo óglöggir, vegna þess að litirni eru þar fölnaðir, svo sem DO og U í DOMHILDUR og IK og E í EYRIKSDOTTER, en þó er enginn efi á, að þá ber að lesa svo; sömuleiðis er 4. og 5. stafurinn í ártalinu hvor um sig svo óglöggur, að þar vottar að eins fyrir einhverjum litaskiptum, en augnatjöldinn sýnir, að þar hafa að eins 2 stafir getað staðið og eru þeir settir hér inn eptir ágizkun, því að kona sú, sem hér er nefnd, er varla nokkur önnur en Dómhildur dóttir Eiríks prests Þorsteinssonar í Saurbæ (d. 1738) og síðasta kona Þorsteins próf. Ketilssonar á Hrafna gili (d. 1754); hún mun vera fædd um 1725 eða jafnvel fyr og mun hafa gifzt síra Þorsteini 1749—50; hún varð gömul og andadist 1805 (Espól. Árb. XII, 4).

Áður hefir letur þetta verið lesið nokkuð á annan veg

(Skýrsla I, 121. bls.), en sú lesning getur eigi staðizt af ýmsum ástæðum, sem hér virðist óþarft að greina.

3. Líkneski

af Mariu með sveininn Jesúm og af Elísabet.

Líkneski þau, sem hér eru sýnd og komin eru til safnsins frá kirkjunni í Holti í Önundarfirði 1882, eru gjör af eik, tveim bútum, nokkurn veginn jafnstórum, sem feldir eru saman um miðjuna. Hæsta líkneskið er nær 1,10 m. á hæð og öll saman nær 0,82 m. á breidd. Þar að auk eru háar brískur til beggja hliða. María er með slegið hár og með kórónu á höfði, í skósiðum kyrtili með háum kraga og útbrettum hornum og framvíðum ermum og belti um mittið. Elísabet er með höfuðskýlu, sílka sem nunnur báru, í kyrtili með ermum sem á hinu líkneskinu og með móttul yfir sér eða eitthvert þess kyns fat. Sveinninn Jesús hefir verið allsber; hann heldur á einhvers konar ávexti í vinstri hendi, en hægri handleggurinn er brotinn af fyrir ofan ölnboga og glataður; móðir sveinsins heldur vinstri hendi fram yfir brjóst hans og styður við hann með hinni, en Elísabet heldur hægri hendi um handlegg hans, því að sveinninn er auðsjáænlega að sýna henni ávöxtinu, sem hann heldur á, og við það befir hún látið bók þá, sem hún heldur á í vinstri hendi, falla opna niður á keltu sér. Hér eru því allir atburðir sýndir skýrt og skilmerkilega, enda eru líkneski þessi að mörgu leyti listaverk, bæði að því er snertir klæðafellingar, limaburð og andlitsfall; einkum skín bliða út úr andliti Elísabetar og þó er fullkominn alvorusvipur yfir henni, svo sem hana þegar óri fyrir um örlög sveinsins.

Líkneski þessi eru að því leyti ósködduð, að tréð er nokkurn veginn heilt, nema á þeim stað, sem ádur var getið, og svo eru efstu oddarnir af kórónunni glataðir og stykki dottið úr höfuðskýlunni yfir enni Elísabetar. En líkneskin hafa upphaflega öll verið málub og gullroðin eða gylt; fyrst hefir verið límt lérept, að minsta kosti viða, utan á tréð og síðan sett kalkhúð yfir alt saman, svo sem sjá má á flestum vönduðum líkneskjum og skriptum (litmyndum) frá miðöldinni; utan á þessa húð hafa svo hinir síðustu litir verið dregnir. Þessi húð, og þó optar litirnir utan á henni, er nú flögnum af, en þó er nokkuð eptir hér og hvar í fellingum og rákum. Alt hörundið á líkneskjunum, and-

lit, hendur o. s. frv., sýnist hafa verið bleikrautt, líklega með litlum litaskiptum en varir hárauðar; á kórónunni vottar bæði fyrir gylling og rauðum lit og hefir sveigurinn verið gullroðinn og svo oddarnir, en rauft að eins niðri í skurðunum; hárið sýnist hafa verið gult, en undir gyllingunni hefir verið svartur litur; klæðin sýnast hafa verið blá, rauð og gul; kyrtlarnir gulir og ef til vill með hinum litunum líka, en möttullinn raudur og sömu-leiðis höfuðskýlan; þó virðist hún hafa verið öllu dekkri en hið annað; beltið á Mariu hefir verið slétt og alt gullroðið (sbr. »með gullspöng um sig miðja«). Bríkurnar eru nokkuð skaddaðar að framan; hefir þar klofnad af þeim alt það, er lengra hefir staðið fram en sjálf líkneskin.

Líkneski þessi hafa verið ætluð til að standa upp við vegg, á eða yfir altari. Þau eru eflaust frá kapólskri tíð og má vel vera að þau séu frá 13. eða 14. öld.

4. Tveir hanzkar.

Hanzkar þessir eða vettir (vetlingar) eru frá fornöld. Stærri vetlingurinn (hægra megin á myndinni) fanst 1881 í Görðum á Akrauesi, $5\frac{1}{2}$ alin í jörðu niðri, í hól eða hæð, er skeimma og hjallur stóðu á; þá er hóll þessi var grafinn sundur, kom það í ljós, að hann var allur til orðinn af fornum rosum, er hvert húsið hefir verið reist ofan á rústum hins, er þar var áður, öld eptir óld; þá er komið var niður að rótum hólsins, niður á jafnsléttu, varð þar fyrir steinlegging eða flór; þar var hanzkinn og eigi langt frá honum lítill bollasteinn, en í öðrum stað, á líku dýpi, fanst mikil af hvítri leðju, er öllum þeim, er sáu, þótti mest líkjast skyri, en því miður var það ekki hirt; það mun þá hafa verið í fyrsta sinn, er svo fornt skyr hefir fundizt hér; ofan á öllu þessu var þykt lag af mykju og þar ofan á vel 4 álna þykt lag af mold. Það eru því allar líkur til, að hanzkinn sé frá þeim tínum, er hið fyrsta hús stóð á þessum stað, því að hann var fyllilega svo neðarlega sem jarðvegurinn (túnið) umhverfis hólinn. Gardar eru landnámsjörð; þar bjó Jörundur hinn kristni, son Ketils, þess er nam Ákranes, og hét bærinn þá í Jörundarholti (Landn. 1. p. 15. kap.). Finnandinn, Sigurður steinhögvari Hansson, í Reykjavík, hirti vetlinginn úr moldunum og gaf hann safninu. Minni vetlingurinn (vinstra megin á myndinni) fanst 1889 á Arneiðarstöðum í Fljótsdalshéraði djúpt í jörð undir einhverju

bæjarhúsi, er þá var rifð og grafin upp tóptin fyrir öðru húsi, er reist var í sama stað; þar fundust og tveir aðrir gripir, sem bersýnilega eru frá fornöld og nú eru komnir til safnsins; að öðru leyti er engin skýrsla til um þenna fund. Arneiðarstaðir eru og fornt ból (sbr. Droplaugars.s. Kmh. 1847, 5. bls.). Má vera að vetlingarnir séu báðir frá sama tíma, 10. öld eða svo, og mun varla vera mikill aldursmunur þeirra.

Garðahanzkinn er 28 cm. á lengd og 11 cm. á vídd um þumalinn og má vera, að nokkuð sé raknað ofan af laskanum, því að þar er nú hvorki fit né faldur, heldur er jaðarinn þar úfinn og ójafn; hann er nokkurn veginn nógu viður fyrir meðalhönd karlmanns upp fyrir þumal, en þá slær hann sér út og er laskinn miklu viðari en vetlingar nú gerast; er því eigi ólíklegt, að laskinn hafi upphaflega verið tölувert lengri og verið hafður utan yfir ermunum; gat það komið í góðar þarfir, er menn bundu að höndum sér; hann er af vinstri hendi og sést bakið á honum á myndinni; þar er hann lítt slitinn og nokkurn veginn heill, nema að rifð er lítið eitt ofan í laskann, en lófinn er slitinn og trosnaður, einkum laskinn og undan gómunum. Þessi vetlingur er ofinn og settur saman af þrem hlutum; þumallinn er sniðinn sér og saumaður í aðalhluta vetlingsins, sem saumaður er saman á neðanverðum handarjaðrinum, en þar sem laskinn byrjar, er settur í stór geiri til að gera útskotid. Ívafid er ákaflega digurt band, en uppistaðan er smá; sýnist helzt vera með vaðmálsvend. Hann er mórauður að lit, líklega mosalitaður.

Arneiðarstaðahanzkinn er 26 cm. á lengd og 12 cm. á vídd um þumalinn; hann er lítt slitinn og heill að öðru en því, að gat er á jaðrinum á gripanum og fitin trosnuð þar upp af, svo að þar er skarð í; laskinn slær sér lítið eitt út að ofanverðu; hann er nokkurn veginn nógu viður fyrir meðalhönd karlmanns og á upp á vinstri hönd og sér í lófann á honum á myndinni. Þessi vetlingur er brugðinn eða heklaður úr stórgerðu, tvinnuðu bandi og allur með smáröstum eða umferðum þvert yfir, svo sem myndin sýnir. Svo sýnist sem byrjað hafi verið að bregða hann framan á gripanum, á totunni eða úrtökunum, svo sem kallað er á prjónuðum vetlingum, og endað á fitinni á laskanum, því að þar má sjá, hvar síðasta umferðin endar. Hann er mórauður að lit, eins og hinn, en nokkuru dekkri.

Það er eptirtektarvert, að hvorugur þessara vetlinga er prjónaður, og virðist það óneitanlega benda til þess að menn hafi eigi kunnað það handbragð hér í fornöld, enda er þess hvergi getið í fornnum ritum,

lit, hendur o. s. frv., sýnist hafa verið bleikrautt, líklega með litlum litaskiptum en varir hárauðar; á kórónunni vottar bæði fyrir gylling og rauðum lit og hefir sveigurinn verið gullroðinn og svo oddarnir, en rauðt að eins niðri í skurðunum; hárið sýnist hafa verið gult, en undir gyllingunni hefir verið svartur litur; klæðin sýnast hafa verið blá, rauð og gul; kyrtlarnir gulir og ef til vill með hinum litunum líka, en möttullinn rauður og sömu-leiðis höfuðskýlan; þó virðist hún hafa verið öllu dekkri en hið annað; beltið á Mariu hefir verið slétt og alt gullroðið (sbr. »með gullspöng um sig miðja«). Bríkurnar eru nokkuð skaddaðar að framan; hefir þar klofnað af þeim alt það, er lengra hefir staðið fram en sjálf líkneskin.

Líkneski þessi hafa verið ætluð til að standa upp við vegg, á eða yfir altari. Þau eru eflaust frá kapólskri tið og má vel vera að þau séu frá 13. eða 14. öld.

4. Tveir hanzkar.

Hanzkar þessir eða vettir (vetlingar) eru frá fornöld. Stærri vetlingurinn (hægra megin á myndinni) fanst 1881 í Görðum á Akrauesi, 5^{1/2} alin í jörðu niðri, í hól eða hæð, er skemma og hjallur stóðu á; þá er hóll þessi var grafinn sundur, kom það í ljós, að hann var allur til orðinn af fornum rofum, er hvert húsið hefir verið reist ofan á rústum hins, er þar var ádur, öld eptir öld; þá er komið var niður að rótum hólsins, niður á jafnsléttu, varð þar fyrir steinlegging eða flór; þar var hanzkinn og eigi langt frá honum lítill bollasteinn, en í öðrum stað, á liku dýpi, fanst mikið af hvíttri leðju, er öllum þeim, er sáu, þótti mest líkjast skyri, en því miður var það ekki hirt; það mun þá hafa verið í fyrra sinn, er svo fornt skyr hefir fundizt hér; ofan á öllu þessu var þykt lag af mykju og þar ofan á vel 4 álna þykt lag af mold. Það eru því allar líkur til, að hanzkinn sé frá þeim tímum, er hið fyrra hús stóð á þessum stað, því að hann var fylfilega svo neðarlega sem jarðvegurinn (túnið) umhverfis hólinn. Garðar eru landnámsjörð; þar bjó Jörundur hinn kristni, son Ketils, þess er nam Akranes, og hét bærinn þá í Jörundarholti (Landn. 1. p. 15. kap.). Finnandinn, Sigurður steinhögvari Hansson, í Reykjavík, hirti vetlinginn úr moldunum og gaf hann safninu. Minni vetlingurinn (vinstra megin á myndinni) fanst 1889 á Arneiðarstöðum í Fljótsdalshéraði djúpt í jörð undir einhverju

bæjarhúsi, er þá var rifð og grafin upp tóptin fyrir öðru húsi, er reist var í sama stæð; þar fundust og tveir aðrir gripir, sem bersýnilega eru frá fornöld og nú eru komnir til safnsins; að öðru leyti er engin skýrsla til um þenna fund. Arneiðarstaðir eru og fornt ból (sbr. Droplaugars.s. Kmh. 1847, 5. bls.). Má vera að vetlingarnir séu báðir frá sama tíma, 10. öld eða svo, og mun varla vera mikill aldursmunur þeirra.

Gardahanzkinn er 28 cm. á lengd og 11 cm. á vídd um þumalinn og má vera, að nokkuð sé raknað ofan af laskanum, því að þar er nú hvorki fit né faldur, heldur er jaðarinn þar úfinn og ójafn; hann er nokkurn veginn nógum víður fyrir meðalhönd karlmanns upp fyrir þumal, en þá slær hann sér út og er laskinn miklu víðari en vetlingar nú gerast; er því eigi ólíklegt, að laskinn hafi upphaflega verið tölувert lengri og verið hafður utan yfir ermunum; gat það komið í góðar þarsír, er meiri bundu að höndum sér; hann er af vinstri hendi og sést bakið á honum á myndinni; þar er hann lítt slitinn og nokkurn veginn heill, nema að rifð er lítið eitt ofan í laskann, en lófinn er slitinn og trosnaður, einkum laskinn og undan gómunum. Þessi vetlingur er ofinn og settur saman af þrem hlutum; þumallinn er sniðinn sér og saumaður í aðalhluta vetlingsins, sem saumaður er saman á neðanverðum handarjaðrinum, en þar sem laskinn byrjar, er settur í stór geiri til að gera útskotið. Ívafíð er ákaflega digurt band, en uppistaðan er smá; sýnist helzt vera með vaðmálsvend. Hann er mórauður að lit, líklega mosalitaður.

Arneiðarstaðahanzkinn er 26 cm. á lengd og 12 cm. á vídd um þumalinn; hann er lítt slitinn og heill að öðru en því, að gat er á jaðrinum á gripanum og fitin trosnuð þar upp af, svo að þar er skard í; laskinn slær sér lítið eitt út að ofanverðu; hann er nokkurn veginn nógum víður fyrir meðalhönd karlmanns og á upp á vinstri hönd og sér í lófann á honum á myndinni. Þessi vetlingur er brugðinn eða heklaður úr stórgerðu, tvinnuðu bandi og allur með smáröstum eða umferðum þvert yfir, svo sem myndin sýnir. Svo sýnist sem byrjað hafi verið að bregða hann framan á gripanum, á totunni eða úrtökunum, svo sem kallað er á prjónuðum vetlingum, og endað á fitinni á laskanum, því að þar má sjá, hvar síðasta umferðin endar. Hann er mórauður að lit, eins og hinn, en nokkuru dekkri.

Það er eptirtektarvert, að hvorugur þessara vetlinga er prjónaður, og virðist það óneitanlega benda til þess að menn hafi eigi kunnað það handbragð hér í fornöld, enda er þess hvergi getið í fornum ritum,

Forn leiði

**fyrir ofan Búland í Skaptafellssýslu, þar sem þeir Kári
börðust við brennumenn.**

Eptir

Pálma Pálsson.

Svo sem kunnugt er, hafa að eins örfáir haugar eða leiði frá fornöld haldizt hér á landi með ummerkjum til þessa dags og getur margt boríð til þess. Fyrst og fremst mun það hafa verið fátítt, að bautasteinar hafi verið reistir eptir menn hér á landi, þótt sá síður væri algengur á Norðurlöndum, einkum í Svíþjóð og Danmörk, enda hefir enginn slíkur steinn fundizt hér enn, en næsta ólíklegt, að þeir væru gersamlega horfnir og alls engar sagnir til um þá frá fyrri öldum, ef þeir á annað bord hefðu verið til að nokkurum mun, því þótt grjót sé hér sumstaðar línt og verði fjótt veðurbarið, þá er það þó viðast hvar fullhart og þolgott til að standast gegn áhrifum veðráttufarsins um margar aldir. Í annan stað hafa haugar allir hér á landi verið mjög lágir og litlir um sig og varla stærri en stórar þúfur, er nokkuð leið frá og þeir sigu saman¹, en hér hafa menn eflausst sjaldan verið lagðir í skip, svo sem merki hafa til fundizt

1) Haugarnir við Haugavað voru að eins 17—20 fet að þvermáli og 2—3 fet að hæð og hafa þó líkin verið lítið eða ekki niður grafin (sbr. Árb. 1882, 47—52. bls.). Haugur Arnkels goða var «viðr sem stakkgarðr mikill», og hefir líklega verið með stærstu haugum hér á landi (Eyrb. 37. k. Árb. 1882, 97—98. bls.)

annars staðar á Nordurlöndum, því að þess er að eins um einn mann getið í fornsögum vorum, enda mun það ekki hafa verið gert í útlöndum, nema þá er konungar eða aðrir stórhöfðingjar áttu í hlut¹. Margir af þessum litlu haugum hafa því algerlega horfið og orðið ósýnilegir ofan jarðar, einkum ef þeir voru í túnum eða í ræktaðri jörð nálægt bæjum². Í þrója lagi hafa menn snemma á óldum, jafnvel í heiðni, rofið haugana og gengið í þá til þess að ná fé því, vopnum og dýrgripum, er þar hafði verið fólgið, og til að vinna haugbúana og þótti hvorttveggja hið mesta frægðarverk; svo kvað maður einn, er brotið hafði haug Þórarins korna Grímkelssonar:

Hljóp ek í hauginn forna,
hvílt hefik lengr of morna
létek á braut of borna
beltishringju Korna³.

Af þessum sökum hafa haugar hér á landi fækkað drjúgum og þegar sýnileg ummerki þeirra voru með öllu horfin, hafa menn gleymt stöðunum, þar sem þeir voru. En nú hefir hitt verið miklu tíðara, að menn hafi að eins grafið grunnar grafrir handa líkunum, líklega sjaldnast öllu meira en 1 alin á dýpt og látið líkin þar niður í, lagt steina kring um líkin, ef þeir hata verið fyrir hendi, mokað síðan moldinni að og tyrft yfir grótina. Á þenna hátt mun öll alþýða manna hafa verið grafn. Auk þess mun á fæstum stöðum hér á landi hafa verið reglulegir grafreitir í heiðni, heldur hafa menn verið grepræðir hér og hvar og alls eigi hirt um að færa líkin saman á einn stað, nema að vera má að hjón hafi verið grafin saman, þótt eigi færð pau í eina gröf, sem svo kallað er.

Með því að þessu er svo varið, sem nú hefir verið sagt, er það eigi kynlegt, þótt nú séu fá leiði frá heiðni kunn hér á landi, enda er eigi nema rúmur mannsaldur síðan farið var að gefa þeim nokkurn verulegan gaum. Að vísu hafa á flestum óldum verið hér þeir menn, er gjarna hafa viljað klófesta fé það, er þeir hugðu vera mundu í haugum þeim, er þeim voru kunnir, og fyrir því hafa flestir haugar verið brotnir á ýmsum tínum,

1) Geirmundur heljarskinn var lagður í skip (Landn. 2, 20), enda var hann talinn «gófgastr allra landnámsmanna á Íslandi».

2) Sbr. Gautlandafundinn, Baldursheimsfundinn, Kornsárfundinn o. fl.

3) Landn. 2, 8.

jafnvel optar en einu sinni, og spillt á allan hátt, svo að þar er nú eptir engu að leita og einskis fróðleiks af að vænta, þótt leitað væri, nema ef svo hefir farið, að haugbrotarnir hafa orðið frá að hverfa í miðju kafi tyrir einhverjum býsnum, er fyrir þá hafa borið og ýmsar sögur eru til um.

Það er því optast nær hending ein, er veldur því, að forn leiði finnast hér á landi, þar sem sögur vorar láta þeirra ógetið og engin munnmæli skýra frá, hvar þeirra muni helzt að leita; en það verður helzt þá er jörð er umturnað af mannavöldum eða náttúrunnar; er því hin mestu þörf að brýna það rækilega fyrir mönnum að gæta allrar varúðar, er slíkar fornleifar verða á vegi þeirra, því að þær eru optast nær og flestar orðnar næsta hrörlegar og eigi allra meðfæri við þær að fást, svo að í lagi sé, og hyggja vel að öllu, legu beinanna og gripanna, er með þeim kunna að finnast, skrifa upp nákvæma lýsing á öllu saman og senda síðan félagi voru alt saman svo fljótt sem auðið er.

Fyrir nokkurum árum tók að blása upp grassvörð af rana milli gilja tveggja í brekkunum fyrir ofan Búland í Skaptártungu og með því að varla er hægt að búast við, að þar komi fram eða verði fundið meira en orðið er, þar sem jarðvegur er nú að kalla allur blásinn burt af þessum stað, þykir eigi ótilhlýðilegt að lýsa stað þessum og þeim mannvirkjum, sem þar hafa komið í ljós, nokkuð gjör; en með því að eg hefi ekki skoðað þenna stað sjálfur verð eg að fara eptir lýsingum, er eg heft i höndum eptir two menn, er báðir hafa þangað komið, þá Ögmund Sigurðsson, barnakennara á Útskálum (i Þjóðólf XLV, 1893, nr. 49) og Guðmund Guðmundsson, vinnumann að Svartanúpi, sem hefir tvívegis ritat mér um þetta mál eptir beiðni minni og svarað spurningum mínum eptir föngum.

Fyrir norðan og ofan bæinn á Búlandi eru brekkur eða lágor hálsar og lægðir eða flatneskjur í milli, allt til fjalls; þær eru grasi vaxnar, en hálsarnir berir og upplásnir; öllu landi hallar þar í austur til Skaptár; skamt fyrir norðan bæinn fellur gil mikil ofan úr fjalli og eru gljúfur efst í því; heitir áin, sem eptir því rennur, Meltungnaá og gilið Meltungnaárgil; það fellur austur í Skaptá; nokkuru ofar er annað gil minna, er heitir Hellisgil, og fellur það niður í Meltungnaárgilið. Fyrir innan Hellisgil er sporöskjumyndaður hóll, er kallaður er Mosholt, og fyrir innan hann Mosholtsgil; innsta og eista gilið heitir Grenbásgil; þessi síðastnefndu 2 gil falla austur í Skaptá. Niður

rima þann, sem verður milli Meltungnaárgils og Hellisgils, falla þrjú lítil gil eða lágar, allar vaxnar grasi, enda fellur engin á eða lækur eptir þeim; þessi gil eða lágar heita einu nafni Granagil og hafa heitið svo frá ómunatið, en gilin voru, að sögn, kend við Grana nokkurn, fornmann einn, er fallið hafði þar um slóðir. Þau eru nú stundum í daglegu máli nefnd Grænugil, «því að þau grænka árlega eins og hverjar aðrar grasi vaxnar lautir»; syðsta eða vestasta gilið er efst í tvennu lagi og fellur í Meltungnaárgilið, en hin tvö í Hellisgil; neðan (austan) við endann á syðsta gilinu gengur tangi eða rani fram í Meltungnaárgilið alveg sléttur að ofan og rúmar 20 álnir á breidd framan til; raninn er snarbrattur að neðan og framan; hann var áður allur grasi vaxinn ofan og bar ekki á neinum mishæðum og engin mannvirki sáust á honum ofanverðum, en síðan, er grassvördur og jarðvegur þvarr á honum, hafa þar komið í ljós 4 leiði; vorið 1891 blés moldina ofan af austasta leiðinu, en síðan komu hin leiðin í ljós árið eptir. Þau voru öll hlaðin grjóti að innan og var steinalag þetta nær $\frac{1}{2}$ alin á hæð og voru steinarnir víða reistir á rönd og leiðin því tilsýndar eins og stokkur í laginu. Fyrsta eða austasta leiðið virtist hafa verið 3 álnir á lengd að innan og 2 álnir á vidd eins og 2. leiðið er, er var nokkuru framar á rananum heldur en 1. og 3. leiðið, sem var 4 álnir á lengd að innan og 2 álnir á vidd; $4\frac{1}{2}$ álnar bil var í milli þriggja hinna fyrnefndu leiða og sneru þau öll frá nordri til sudurs; 4. leiðið, hið vestasta, sneri frá austri til vesturs, því að þar er farið að balla vestur af rananum; það var á stærð við tvö austustu leiðin, en bilið milli þess og 3. leiðisins var að eins 2 álnir. Í leiðum þessum hafa fundizt lítilfjörlegar leitar af líkunum, varla annað en hálfúnar tennur, er voru í nordurenda leiðanna, þeim sem frá giljunum vissi, fáeinir glertölur og ryðgadir járnþútar, sem engin sérstök einkenni hafa¹⁾.

Á því getur enginn efti leikið, að leiði þessi sjeu frá fornold og að menn þessir hafi verið vegnir á þessum stað eða í nánd við hann, því að óhugsanlegt er, að lík hafi verið flutt þangað til graptar neðan úr bygdinni, jafnvel frá næstu bæjum, enda virðist staður þessi að engu leyti betur fallinn til að vera grafreitur en margir aðrir. Nú vill einmitt svo vel til, að Kári Sölmundarson veitti þeim Sigfussonum og örðrum brennumönnum hina

1) Ein glertalan, blá að lit, og járnþútar nokkurir eru komnir til fornripasafnsins.

fyrstu fyrirsát um þessar slóðir og með honum Björn hvíti Kaðalsson í Mörk, sumarið 1013. Svo segir í Njálu, 150. kap., að þá er þeir Kári og Björn voru orðnir þess víslir, hvenær brennumenn mundu snúa austur aptur, er þeir hefðu skipað fyrir á búum sínum í Fljótshlíð, þá riðu þeir Kári upp á fjall daginn áður eða svo og fóru »aldri almannaveg ok ofan í Skaptártungu, ok fyrir ofan bæi alla til Skaptár ok leiddu hesta sína í dæl nökkura, en þeir váru á njósni ok höfðu svá um sik búit, at þá mátti ekki sjá«, lézt Kári ætla »útan austr í Álptasírði«, en það var fyrirsláttur einn, svo sem síðar varð raun á, og hefir hann eigi viljað segja Birni alla fyrirætlun sína, því að vera má, að hann hafi eigi trúad honum vel til harðræðanna, en vildi þó fyrir hvern mun hafa hann með sjer, því að Björn var »maðr skygn ok frár« (l. c. 148. kap.). Að ákveðnum degi riðu brennumenn heiman og voru 18 alls í förinni, fóru sem leiðir lágu austur á fjall, fyrir ofan Eyjafjallajökul eða fjallabaksveg og því nálega sama veg sem þeir Kári, »ok léttu eigi fyr en þeir kvámu í Skaptártungu ok riðu ofan með Skaptá ok áðu þar sem þeir Kári ætluðu« (l. c. 150. kap.). Nú skipta þeir liðinu í two staði, reið Ketill úr Mörk og 8 menn með honum ofan í Meðalland í erindum Flosa á Svínafelli, því að hann hafði lagt svo fyrir þá, »að þeir skyldu taka vöru hans í Meðallandi ok flytja austur ok svá í Landbroti ok í Skógahverfi« (l. c. 149 kap.), og fyrir því hafa þeir skipt liðinu, að þeir urðu að heimta skuldir Flosa í svo mörgum stöðum, en áttu sér að öðru leyti einskis verulegs ótta vonir, því að þá er Björn í Mörk hafði tal af þeim brennumönnum, er þeir riðu heim til búa sinna fyrir rúmri yiku, sagði hann þeim, að Kári væri riðinn nordur í land á fund Guðmundar hins ríka og því trúðu þeir (l. c. 149. kap.). Í sama sinn mun og Björn hafa komist á snoðir um skuldheimtur þessar og það með, að þeir mundu skipta liðinu, er þangað kæmi, sumir fara niður í Meðalland og Landbrot, aðrir austur í Skógahverfi og bíða þar hinna. Það var og eigi alls kostar fýsilegt fyrir eina 2 menn, þótt fullhugar hefðu verið bádir, að ráða á móti 18 mönnum, auk þess sem flestir þeirra munu hafa verið vaskir drengir. Kári tekur því það ráð að riða alla þessa leið, austur fyrir fjall, til þess að gera þeim þar fyrirsátina, því að hann þóttist vita eða vissi, að þar mundu þeir skipta sér í flokka og fyr ekki, — enda fór og svo sem hann hafði ætlað. Peir af brennumönnum, sem eptir urðu, lögðust til svefn, er hinir voru farnir, og fóru að engu ódslega og er Kára þótti tími til kominn, hinir komnir nógu langt i burtu, gerir hann

þeim við vart, enda spruttu þeir nú upp allir og hlupu að þeim Kára og Birni; í þeirri viðureign félru 5 menn, þeir Móðulfur Ketilsson, Lambi Sigurðarson, Þórsteinn Geirleifsson, Gunnar bóndi í Skál og »maðr einn«, en Grani Gunnarsson varð óvígur og komst eigi undan, en hinir »váru allir sárir, er undan kvámu ust¹; hljópu þeir á hesta sína ok hleyptu út á Skaptá sem mest máttu þeir ok urðu svá hræddir, at þeir kvámu hvergi til bæja ok hvergi þorðu þeir at segja tíðindin«, riðu svo alla leið austur til Svínafells. Síðan riðu þeir Kári í Skál og lýsti hann þar víg-unum »ok sagði lát húsbúanda ok þeirra fimm ok sár Grana ok kvað betra mundu at færa hann til húss, ef hann skyldi lifa« (l. c. 150. kap.).

Nú hygg eg allliklegt, að leiðin, sem áður hefir verið um getið, og atburðir þeir, er nú var frá sagt, standi í sambandi sín í milli og hafi þeir af brennumönnum, er félru fyrir Kára í þessari fyrirsát, einmitt verið greptraðir í þeim stað, er leiðin fundust. Staðurinn er sagður ágætlega fallinn til að gera megi mönnum fyrirsát þar, því að auðvelt er að leynast í giljunum, einkum Meltungnaárgilinu, sem er bæði krókótt, djúpt og vitt og nægilegt graslendi niðri í því, en raninn, þar sem leiðin fundust, er hið bezta vígi, því að hann er snarbrattur fullkomlega á two vegu og því mjög ilt til aðsóknar þeim megin. Hinn forni vegur norðan af fjöllum, niður í Skaptártungu, lá áður, alt fram að 1783, — er hann lagðist niður af einhverjum sökum, sem mér eru ókunnar, og annar vegur tekinn upp vestar, — ofan með hinu syðsta Granagili og niður í það neðanvert, þar sem það fellur í Meltungnaárgilið, og rétt fyrir ofan rana þann, sem áður hefslr verið nefndur. Alt petta virðist bera að sama brunni og koma mætavel heim hvað við annað. En nú er svo að sjá af Njálu, 150. kap., þar sem talad er um bardagann, sem höfundurinn hafi hugsað sér, að þeir Kári hafi staðið frammi í nesi við sjálfa Skaptá, en nú er þar, að sögn, ekkert slikt nes að finna, er þeim hefði mátt vera nokkur vörn í, og er mér því næst að halda, að höfundurinn fari hér vilt af ókunnugleik og óljósum sögu-sögnum, enda er öll lýsing hans á stöðum austur þar yfir höfuð fremur ónákvæm, en tangi sá, er leiðin eru á og gengur fram í Meltungnaárgilið, má og efiaust heita »nes litit«, svo að hér er hægt um að villast, en frá þessum tanga og niður að Skaptá er að sögn »10—15 minútna hægur gangur« og munu þá ríðandi

1) Þeir voru að eins þrír, svo sem áður er á vikið.

menn geta farið þessa leið á svo sem 3—5 mínútum. Í öðru lagi ber fjölda leiðanna eigi saman við tölu þeirra, er félru á fundinum; en þess ber að gæta, að heimamenn í Skál hafa að öllum líkendum sótt húsbóna sinn og flutt hann til graptar þar heima, því að þangað er skamt til þess að gera, hvort sem þar hefir þá verið kirkja eða eigi¹. Grani Gunnarsson varð óvígur á fundinum og skildu þeir Kári við hann lifandi, svo sem áður er sagt; hans hefir því að sjálfsögðu verið vitjað frá Skál, þar sem þeir lýstu fyrst vígunum, og fluttur annaðhvort þangað eða til næsta bæjar, að Búlandi; hans er aldrei framar getið og verður því eigi með visu sagt, hvort hann hafi dáið af sárum eða orðið græddur. Af því, sem nú befir verið sagt, eru litlar lískur til, að leíta þurfi leiða þeirra Gunnars og Grana þarna uppi á rananum eða þar í grend, en um hina 4 er öðru máli að gegna; þeir voru utanhér-adsmenn flestir ef eigi allir, sekir menn, er félru fjarri heimilum sínum, þar sem fátt dugandi manna mun eptir hafa verið til að annast um flutning líkanna svo langa leið, vestur í Fljótsklið.

1) Miklu síðar, en hér er komið, er talað um kirkjur í Skál og að Búlandi, en næsta ólíklegt er, að þar hafi kirkjur verið komnar upp þegar í byrjun 11. aldar, þótt eigi verði það aftekið með öllu (sbr. Ísl. fornbr. II, 782—8, Kálund: Hist. topogr. beskr. af Island, II, 884).

Skýrsla.

I. Aðalfundur fjelagsins.

Aðalfundur fjelagsins fórst fyrir á ársdegi þess, en var svo haldinn 12. okt. 1895. Formaður skýrði frá, að Árbók fjelagsins væri undir prentun og kæmi þar meðal annars skýrsla um rannsóknir Brynjólfss Jónssonar sumarið 1894; í sumar hefði Brynjólfur einkum rannsakað fornar byggðaleyfar í Árnessýslu otanverðri, í Mýrasýslu og á Fellsströnd, og kæmi skýrsla um það í næstu Árbók; ennfremur kostadi Brynjólfur jafnan kapps um a ferðum sínum að spryja upp forngripi og hvetja menn til að halda þeim til Forngripasafnsins, enda hefði safnið lagt styrk til ferða hans. Fram var lagðar endurskoðaður reikningur fjelagsins fyrir næstliðið ár. Samþykkt var, að gefa fjelagsmönnum kost á, að kaupa Árbækur fjelagsins frá upphafi til 1893 incl. fyrir 8 kr. og hverja einstaka Árbók fyrir 1 kr. 50 a. Ennfremur var samþykkt, að nema úr fjelagatölu nokkra menn, sem eigi hafa gjört fjelaginu nein skil í langan tíma; flestir þeirra eru í útlöndum (Ameríku) og ókunnugt um verustað þeirra. Með því að fundurinn var fámannur var samþykkt í einu þljóði, að hin fyrverandi stjórn hjeldi störfum sínum til næsta aðalfundar, án þess að regluleg kosning færí fram. Kand. Þorsteinn Erlingsson hjelt fróðlegan fyrirlestur um rannsóknir sínar í sumar á fornum bæjarústum.

II. Reikningur fjelagsins 1894.

Tekjur:

1. Í sjóði frá f. á.	kr. 842,29
2. Tillög og andvирði seldra árbóka (fylgiskj. 1.) .	— 456,70
	Flyt: kr. 1298,99

	Flutt: kr. 1298,99
3. Styrkur úr landssjóði	— 300,00
4. Vextir í sparisjóði til 31/12 1894	— 23,86
	kr. 1622,85

Gjöld:

1. Kostnaður við Árbókina 1894, undirbúningur til prentunar, prentun, útsending, (fskj. 2—5) .	kr. 370,97
2. Greitt Brynjólfvi Jónssyni fyrir fornleifarannsókn-ir, (fskj. 6)	— 50,00
3. Ýmisleg útgjöld, (fskj. 7—8)	— 10,78
4. Í sjóði 31. desember 1894:	
a, geymt í sparisjóði	kr. 1033,10
b, geymt hjá fjehirði	— 158,00
	kr. 1191,10
	kr. 1622,85

Reykjavík 31. desember 1894.

Pórhallur Bjarnarson

p. t. fjehirðir.

Við reikning þennan hefi jeg ekkert að athuga.

Eiríkur Briem.

Reikning þenna höfum við rannsakað og getum ekkert að honum fundið.

*Jón Jansson.**Vald. Ásmundarson***III. Fjelagar.****A. Æflangt¹⁾.**

Anderson, R. B. prófessor, Ameríku.
Andrjes Fjeldsteð, bóudi, Hvítárvöllum.

Ari Jónsson, bóndi á Þverá, Eyjaf.
Arni B. Thorsteinsson, r., landfógeti,
Rvík.

Ásmundur Sveinsson, skrifari, Rvík.
Björn M. Ólsen, dr., skólastj., Rvík.
Bogi Melsted, cand. mag., Khöfn.

Carpenter, W. H., próf., Columbia-há-skóla, Ameríku.

Dahlerup, Verner, c. mag., bkv. Khöfn.
Eggett Laxdal, verzlunarstjóri, Akureyri.

Eiríkur Jónsson, viceprófast., Khöfn.
Eiríkur Magnússon, M. A., r., bóka-vörður, Cambridge.

*Elmer, Reynolds, dr., Washington.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfjelaga.

Fiske, Willard, próf., Florence, Ítalíu.
 Goudie, Gilbert, F. S. A. Scot., Edinburgh.
 Guðbrandur Sturlaugsson, bóndi, Hvítadal.
 *Hazelius, A. R., dr. fil., r. n., Stokkhólmí.
 Henry Petersen, dr., Museumsdirektör, Khöfn.
 Jóhannes Böðvarsson, snikkari, Hvítárvöllum.
 Jón Jónsson, próf., Stafafelli, Lóni.
 Jón Þorkelsson, dr. fil., r., rektor, Rvík.
 Kjartan Einarsson, prófastur, Holti.
 Kristján Zimsen, kaupmaður, Rvík.
 Lárus Benidiktsson, prestur, Selárdal.
 Löve, F. A. kaupmaður, Khöfn.
 Magnús Andrjesson, próf., Gilsbakka.
 Magnús Stephensen, komm. af dbr. og dbrm., landshöfðingi, Rvík.
 Maurer, Konráð, dr. jur., próf., Geheimeråd, München.
 Müller, Sophus, dr. museums direktör Khöfn.

*Nicolaisen, N. antikvar, Kristianfu.
 Ólafur Johnsen, adjunkt, Ódiusey.
 Peacock Bligh, esq., Sunderland.
 Phené, dr., Lundúnnum.
 Schjödtz, cand. pharm, Ódinsey.
 Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
 Stampe, Astrid. barónessa, Khöfn.
 Stefán Guðmundsson, verzlunarstjóri, Djúpavogi.
 *Storch, A., laboratoriums-forstjóri, Khöfn.
 Styffe, B. G. (r. n.) dr. fil., Stokkhólmí.
 Thomsen, H. Th. A., kaupm., Rvík.
 Thorhildur P. Holm, frú, Rvík.
 Torfi Bjarnason, skólastjóri í Ólafsdal.
 Wendel F. R., verzlunarstjóri, Þingeyri.
 Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf., Khöfn.
 Þorvaldur Jónsson, hjeradsl., Ísafirði.
 Þorvaldur Thoroddsen, dr., skóla-kennari, Rvík.

B. Með árstillagi.

Amira, Karl v., dr., próf., München 94.
 Arnbjörn Ólafsson, b., Njarðvík. 80.
 Arnbjörn Ólafsson, kaupm., Keflavík. 85.
 Arnljótur Ólafsson, prestur, Sauðanesi. 88.
 Arpi, Rolf, dr. fil., Uppsöldum. 94.
 Asgeir Blöndal, héraðsl., Húsavík. 81.
 Benedikt Kristjánsson, fyrrum prófastur, Landakoti. 94.
 Bjarni Jansson, læknir, Hörgsdal. 82.
 Bjarni Þórarinsson, próf., prestabakka. 81.
 Bjarni Þorkelsson, smiður í Ólafsvík. 92.
 Björn Guðmundsson, mýrari, Rvík. 87.
 Björn Jónsson, ritstjóri, Rvík. 94.
 Brynjólfur Jónsson, fræðimaður, Minnanúpi. 95.

Daniel Thorlacius, f. kaupm., Stykkishólmí. 92.
 Davíð Scheving Þorsteinsson, hjerads-læknir, Stykkishólmí. 80.
 Einar Hjörleifsson, ritstj., Rvík. 80.
 Einar Jónsson, kaupmaður, Eyrarbakka. 93.
 Eiríkur Briem, prestask.kennari, Rvík. 94.
 Eiríkur Gislason, prest, Stadastað. 82.
 Eyþór Felixson, kaupm., Rvík. 91.
 Finnur Jónsson, dr., Khöfn. 95.
 Forngripasafnið í Rvík. 94.
 Friðbjörn Steinsson, bóksali, Akureyri. 94.
 Friðrik Stefánsson, bóndi. Skálá. 92.
 Geir Zoëga, dbrm., kaupmaður, Rvík. 94.
 Gering, Hugo, prófessor, dr., Kiel. 94.

1) Ártalið merkir að fjelagsmaðurinn hefur borgað tillag sitt til fjelags-ins fyrir það ár og öll undanfarin ár.

- Greipur Sigurdarson**, bóndi, Haukadal. 87.
- Grimur Jónsson**, kennari, Ísafirði. 82.
- Grimur Thomesen**, dr. fil., r. o. s. frv. Bessastöðum. 89.
- Guðmundur Guðmundsson**, b., Ljárskógum. 88.
- Guðmundur H. Finnbjarnarson**, Stad, Adalvík.
- Guðmundur Pálsson**, beykir, Ísafirði. 86.
- Guðni Guðmundsson**, læknir, Borgundarhóimi. 85.
- Gunnlaugur Briem**, verzlunarstjóri, Hafnarfirði. 94.
- Gustafsson, G. A.**, Filos. licentiat konservator, Bergen. 93.
- Halldór Briem**, kennari, Mööruvöllum. 92.
- Halldór Danielsson**, bæjarfógeti, Rvík. 94.
- Halldór Kr. Friðriksson**, r., yfirmennari, Rvík. 94.
- Halldór Guðmundsson**, f. skólakennari, Rvík. 85.
- Hallgrímur Melsteð**, bókavörður í Rvík. 94.
- Hallgrímur Sveinsson**, r., biskup, Rvík. 94.
- Hannes Þorsteinsson**, cand. theolog., ritstjóri, Rvík. 94.
- Harrassowitz, Otto**, bóksali, Leipzig. 92.
- Helgi Jónsson**, faktor, Borgarnesi. 92.
- Hjörleifur Einarsson**, prófastur, Undornfelli. 81.
- Indriði Einarsson**, endurskodari í Rvík. 93.
- Jakob Átanasiusson**, Gerði, Barðaströnd. 92.
- Jón Jónsson**, kand. med. & chir. 94.
- Jóhannes Oddsson**, f. bóndi, Rvík. 94.
- Jóhannes Sigfússon**, cand. theolog., Hafnarfirði. 87.
- Jón Borgfirðingur**, f. löggæzlum., Aknreyri. 90.
- Jón Gunnarsson**, verzlunarstjóri, Keflavík. 81.
- Jón Guttormeson**, próf., Hjardarholti. 87.
- Jón Jensson**, landsýfírrjettardómari, Rvík. 94.
- Jón Jónsson**, prófastur, Hof, Vognfirði. 92.
- Jón Ólafsson**, útvegsbóndi, Hlíðarbúsum. 94.
- Jón Vídalín**, kaupmaður, Khöfn.
- Jónas Jónasson**, prestur, Hrafnagölli. 93.
- Jónas Jónsson**, bóksalassistant, Rvík. 92.
- J. Th. Johnsen**, Suðureyri, Tálknafirði. 84.
- Jørgensen, P.**, kapteinn, Stavanger. 92.
- Kálund, Kr.**, dr. phil., Khöfn. 94.
- Kristján Andresson**, skipstjóri, Mædalal, Dýrafirði. 84.
- Kristján Jónasson**, yfirmjettardómari, Rvík. 94.
- Lestrartjelag Fljótshlíðar**. 95.
- Lestrarfjelag Austurlandeyinga**. 98.
- Magnús Helgason**, prestur, Torfæstöðum. 95.
- Mattías Jochumsson**, prestur, Akureyri. 80.
- Mattías Ólafsson**, verzlunarmáður, Bingeyri. 83.
- Mogk E.**, dr., professor Leipzig. 95.
- Montelius, O.**, dr. fil., Am., Stokkhóimi. 93.
- Ólafur Guðmundsson**, læknir, Stórvölfsbóli. 81.
- Ólafur Ólafsson**, prestur, Hvöli. 81.
- Ólafur Ólafsson**, prestur, Arnarbaði. 81.
- Ólafur Sigvaldason**, hjeradslæknir, Bæ, Króksf. 80.
- Ólafur Thorlacius**, hreppstj., Stykkishólm. 88.
- Ólafur Sigurðsson**, dbr.m. í Así.
- Óli Finsen**, póstmeistari, Rvík. 94.
- Páll Briem**, amtmáður, Akureyri. 93.
- Páll Melsteð**, sögukennari, Rvík. 94.
- Pálmi Pálsson**, skólakennari, Rvík. 94.

Paterson, W. G. Spence, brezkur konsúll, Rvík. 94.	Tamm, F., A., dr. docent. Uppsölum. 94.
Pjetur Jónsson, blikkari, Rvík. 93.	Teitur Jónsson, bóndi, Viðey. 83.
Pjetur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bildudal. 94.	Torfi Halldórsson, kaupmaður, Flat- eyri. 82.
Rannveig Jóhannesdóttir, kaupmanns- frú, Rvík. 94.	Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, Rvík. 94.
Rygh, Olaf, dr., prófessor, Kristjanú. 95.	Valdimar Asmundarson, ritstjóri, Rvík. 93.
Sigfús H. Bjarnarson, konsúll, Ísa- firði. 94.	Valdimar Briem, prestur, Stóranúpi. 94.
Sighvatur Arnason, alþingismaður, Eyvindarholti. 84.	Valdimar Örnólfsson, verzlunarmád- ur, Ísafirði. 83.
Sigurður Briem, kand. polit., Rvík. 92.	Valtýr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khöfn. 94.
Sigurður E. Sverrisson, sýslumaður, Reið, Hrútafirði. 94.	Póra Jónsdóttir, frú, Vestmannaeyj- um. 95.
Sigurður Gunnarsson, prófastur, al- þingism., Valþjófsstað. 81.	Pórdur Thoroddsen, hjeradslæknir, Keflavík. 80.
Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík. 94.	Þorgrímur Johnsen, hjeradslæknir, Akureyri. 81.
Sigurður Sigurdsson, kennari í Mýr- arhúsum. 95.	Pórhallur Bjarnarson, lector, Rvík. 94.
Staatsbibliothek í München. 95.	Þorleifur Jónsson, prestur, Skinna- stöðum. 95.
Stefán Egilsson, múnari, Rvík. 84.	Þorleifur Jónsson, alþm., Löngumýri. 93.
Stefán Thorarensen, f. sýslum., Ak- ureyri. 94.	Þorsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnanesi. 88.
Steingrímur Johnsen, kaupmaður, Rvík. 94.	Þorsteinn Erlingsson, cand. philos., Khöfn.
Steingrímur Thorsteinsson, skóla- kennari. Rvík. 94.	Þorsteinn Jónasson, hjeradslæknir, Vestmannaeyjum. 94.
Steinnordh, J. H. V., theol. + fil. dr. (r. n.), Linköping. 93.	Þorvaldur Jakobsson, prestur, Haga, Bardaströnd. 93.
Sæmundur Eyjólfsson, cand. theol. Rvík. 94.	Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísa- firði. 89.
Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatns- leysu. 89.	
Sæmundur Jónsson, próf., Hraun- gerði. 94.	

Leiðrjetting.

Í Arbók fornleifaſjelagsins 1894 bls. 14. stendur kafli, er byrjar á orðunum: »En nú segja menn: »Dómhringar gátu ekki verið á hjeradaþingum«, o. s. frv. Þetta er misgáningur: Það eru *lög* *rjettur* en ekki *dómhringar*, sem margir ætla, að ekki hafi verið á hjeradaþingum.

Brynjúlfur Jónsson.

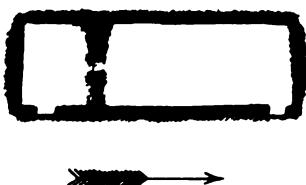

Uppdrættir.

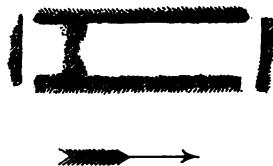
I.

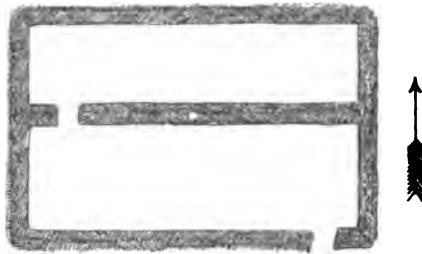
II.

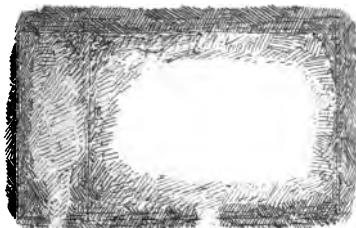
III.

IV.

V.

I. Bærinn Ljótar í Oddaási.

II. Faxabrandstaðir.

III. Moðskeggstött.

IV. Eiriksstaðir í Haukadal.

V. Hoftótt á Brúsastöðum.

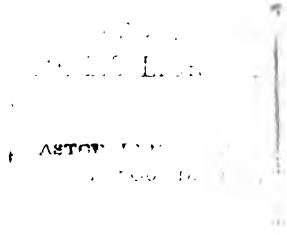
Örvaroddurinn smýr í norður.

TO NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

ÁRBÓK

HIN S

ÍSLENZKA FORNLEIFAF

1896.

REYKJAVÍK
PRENTUD Í ÍSAFOLDARPRESSE
1896.

ÁRBÓK

H I N S

ÍSLENZKA FORNLEIFAFJELAGS

1896.

REYKJAVÍK.
PRENTUÐ I ÍSAFOLDARPRENTSMÍÐJU.
1896.

Efnis yfirlit.

Rannsóknir byggðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1895. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Á Flóamanna.afrjetti s. 1. Á Hrunamanna-afrjetti s. 3. Á Biskupetungna-afrjetti s. 11.)	Bla. 1—13.
Rannsókn eyðibyggða í Mýrasýslu sumarið 1895. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Langavatnsdalur s. 14. Sanddalur s. 16. Melkorkustaðir s. 17. Hella s. 18. Sverðhóll s. 18.)	— 14—18.
Fornleifar á Fellsströnd, skoðaðar af Brynjúlfri Jónssyni sumarið 1895.	— 19—23.
Um »Goðatættur« í Freyanei í Múlasýslu. Eptir cand. med. & chir. Jón Jónsson	— 24—28.
Um nokkur vafasöm atriði í Íslendingasögum. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 29—41.
Atbugasemd um Langavatnsdal. Eptir Brynjúlf Jónsson . .	— 41—42.
Um myndir af gripum í forngrípasafniu. Eptir Pálma Pálsson (Legsteinn frá Hofi í Vf. s. 43. Kirkjustaðir frá Laufási s. 45.)	— 43—47.
Skýrsla: I. Ársfundur fjalgsins. II. Reikningur fjalgsins 1895. III. Fjelagar	— 48—52.
Skýring	— 52.

Rannsóknir

byggðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1895.

Eptir

Brynjúlf Jónsson.

Í jarðabók Árna Magnússonar og í jarðatali Johnsens er getið eigi allfárra eyðijarða upp frá Hrunamannahreppi, sem sagt er að byggðar hafi verið áður, og sem munnmæli segja að eyðilagst hafi í Svartadauða. Bæjarnöfnin haldast enn, sem örnefni.

Í sumar (1895) skoðaði jeg þessa staði fyrir fornleifafjelag-
ið, og fjekk mjer til fylgdar Snorra Jónsson í Skrautási, fróðan
mann og hinn kunnugasta á þeim stöðum. Stóð sú skoðun yfir
í 11 daga samtals, því svæðið er víldent og liggur sumpart á
Flóamanna-afrjetti, sumpart á Hrunamanna-afrjetti; og auk þess
eru á tveim stöðum bæjarleifar á Biskupstungna-afrjetti í Hvít-
árnesi, sem jeg skoðaði líka. Eftir þessu skipti jeg lýsingu stað-
anna í þrjá kafla.

1. kafli. Rannsókn á Flóamanna-afrjetti.

Sú byggð, sem hjer er um að ræða, hefir legið inn með
Stóru Laxá austanmegin, inn frá Laxárdal — sem er eini bær-
inn í Hrunamannahreppi er liggur austan Laxár — verður þar
dalur inn með ánni, og eru Hörgsholts-, Kaldbaks- og Hruna-
krókslönd í honum vestanmegin hennar, en Laxárdalsland aust-
anmegin og eyðijarðalöndin inn frá því.

Borg hefir heitið sa bærinn, sem næstur var Laxárdal, og
liggur það land nú undir þá jörð. Eru þar fjárhús, og því eigi

ASTOR LIBRARY

ASTOR LIBRARY
NEW YORK CITY

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLÆIFAFJ

1896.

REYKJAVÍK
PRENTUD I ÍSAFOLDAR PRENTA
1896.

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFJELAGS

1896.

REYKJAVÍK.
PRENTUÐ I ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU.
1896.

E f n i s y f i r l i t.

Rannsóknir byggðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1895. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Á Flóamanna.afrjetti s. 1. Á Hrunamanna-afrjetti s. 3. Á Biskupstungna-afrjetti s. 11.)	Bla. 1—13.
Rannsókn eyðibyggða í Mýrasýslu sumarið 1895. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Langavatnsdalur s. 14. Sanddalur s. 16. Melkorkustaðir s. 17. Hella s. 18. Sverðhóll s. 18.)	— 14—18.
Fornleifar á Fellsströnd, skoðaðar af Brynjúlfí Jónssyni sumarið 1895.	— 19—23.
Um »Göðatektur« í Freyanesi í Múlasýslu. Eptir cand. med. & chir. Jón Jónsson	— 24—28.
Um nokkur vafasöm atriði í Íslendingasögum. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 29—41.
Athugasemd um Langavatnsdal. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 41—42.
Um myndir af gripum í forngrípasafninu. Eptir Pálma Pálsson (Legsteinn frá Hofi í Vf. s. 43. Kirkjustaðir frá Laufási s. 45.)	— 43—47.
Skýrsla: I. Ársfundur fjelagsins. II. Reikningur fjelagsins 1895. III. Fjelagar	— 48—52.
Skýring	— 52.

1. k

Sú by
Stóru Laxá
inn í Hrun
dalur inn
krókslönd
anmegin
Borg
liggur pa

Rannsóknir

byggðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1895.

Eptir

Brynjúlf Jónsson.

—*—

Í jarðabók Árna Magnússonar og í jarðatali Johnsens er getið eigi allfárra eyðijarða upp frá Hrunamannahreppi, sem sagt er að byggðar hafi verið ádur, og sem munnmæli segja að eyðilagst hafi í Svartadauða. Bæjarnöfnin haldast enn, sem örnefni.

Í sumar (1895) skoðaði jeg þessa staði fyrir fornleifafjelag-
ið, og fjekk mjer til fylgdar Snorra Jónsson í Skrautási, fróðan
mann og hinn kunnugasta á þeim stöðum. Stóð sú skoðun yfir
í 11-daga samtals, því svæðið er víðlent og liggur sumpart á
Flóamanna-afrjetti, sumpart á Hrunamanna-afrjetti; og auk þess
eru á tveim stöðum bæjarleifar á Biskupstunga-afrjetti í Hvít-
árnesi, sem jeg skoðaði Mið. Eittir þessu skipti jeg lýsingu stað-
anna í þrjá kafli.

1. kafli. Rannsókn á Flóamanna-afrjetti.

Sú byggð, sem hjer er um að ræða, hefir legið inn með
tóru Laxá austanmegin, inn frá Laxárdal — sem er eini bær-
inn í Hrunamannahreppi er liggur austan Laxár — verður þar
malur inn með ánni, og eru Hörgsholts-, Kaldbaks- og Hruna-
krókslönd í honum vestanmegin hennar, en Laxárdalsland aust-
anmegin og eyðijardlöndin inn frá því.

Borg hefur heitið sá bærinn, sem næstur var Laxárdal, og
liggur það land nú undir þá jörð. Eru þar fjárhús, og því eigi

um rústir að ræða. Sagt er, að Skálholtsstaður hafi fyrrum haft þar sauðagöngu, og hafi þar verið »borg« handa sauðunum að flýja í þá er eigi var ástöðuveður. Síðan hafi þar verið gjörður bær og kallaður Borg eftir sauðaborginni. Þar var byggð fram undir, — ef ekki fram yfir — síðustu aldamót.

Miðfell var meðal bæjarleid innar. Þar er einstakt fell, lítið um sig og snarbratt. Sunnanundir því er lækur, sem rennur fast við það og nordur með því að vestan. Hinum megin við hann sjer fyrir óglöggi rústum á flötum móa, og öðrum dálitið glögvari á ávolum bala litlu neðar. Þessar neðri glögvari rústir hafa útlit til að vera af fjósi og heygarði. Má af því ráða að hitt muni bæjarrústin, þó það sjáist eigi gjörla.

Leikröllur heitir þar nokkru innar. Það er flatlent svæði, allstórt en mestallt uppblásið. Innst í því er lítið fell, sem heitir *Leikfell*. Það er og blásið. Sunnan í því eða heldur sunnanvið það liggja lausir steinar á moldarbing, sem sýnir að þar hefir bygging verið, sem nú sjer eigi annað eftir af, og hverfur alveg eftir því sem moldin blæs burtu. Má vera að hjer hafi verið bærinn Arnórsstaðir, sem jarðbækur nefna, því á hann verður ekki vísað annarstaðar, og nafn hans er týnt úr minni manna. — Skammt frá Leikfelli, fram á sljettunni, er lítill grjótás og vottar fyrir garðlagi úr grjóti suðvestanundir honum, er virðist hafa haft horn til beggjænda og beygzt inn með ásnum þó nú sjáist ekki svo mikil eftir af því, að neitt verði fullyrt um það. Svo mikil má þó telja vist, að meðan hjer var óblásin jörð, hefir grjótás þessi verið einstakur grashóll. Hefir hann þá verið vel fallin sjónarhæð fyrir áhorfendur, er leikið var Leikvelli og mætti vera, að garður hafi verið gerður um hólinn í því skyni, og sje þetta steinalag leifar af honum.

Grímstaðir neðri hafa verið vestan í hólinni gagnvart *Hrunakrók*. Þar er enn graslendi, og heldur það nafni. *Grímstaðir*, Eiginlegar rústir sjást þar ekki; en fyrir garðlagi sjer, myndar krók eða horn, ofantil við dálitið hæðarbarð. Er líklega að bæjarrústin sje niður sokkin í því hæðarbarði. Þó verður þa ekki fullyrt, og getur eins vel verið, að gil hafi grafið rústina burtu, því gilrásir eru fleiri en ein á því svæði. — Rjett fyrir innan neðri Grímsstaði rennur á sú í Laxá, er Kiljansá heitir líklega kennd við írskt mannsnafn, sumir nefna hana *raunar*, *Skillandsá*, en hitt er án efa rjettara, því langt upp með *henni* á Flómanna-afrjetti heita *Kiljansfitar*, og er því örnefni aldrei breytt. Hjá Grímsstöðum kemur áin ofan af hæðum og er þar

henni fors afarhár, sem í vatnavöxtum er vist mikilfengur að síð.

Grímstadir efri heitir kvos nokkur uppmeð Kiljansá skammt fyrir ofan forsinn, sunnan megin árinnar. Þar má hafa verið talsvert undirlendi ádur, sem hún hefir nú brotið í burtu, svo mjög lítið er eftir. Þar sjást því heldur engar líkur til rústa, nema ef geta skal lítillar byggingar syðst í kvosinni uppi við melbrún. Þar hefir ádur verið bakkaskard sem nú er gróið, og virðist ádur nefnd bygging hafa verið gjörð til þess að gjöra bakkaskardíð að aðhaldi, til að ná kindum í. Er það líklega eftir fjallmenn, en stendur naumast í neinu sambandi við bæinn, sem sagt er að hjer hafi verið.

Hjer skal um leið geta þess, að það er satt, sem jarðabók A. M. segir, að hjá Hrunakrók sjeu girðingar miklar. Þar er flatlend móafles fyrir vestan og framan túnið, nokkuð stór um sig, og er henni allri skipt í ferhyrnda reiti með girðingum. Sjer enn glöggt til þeirra, og sýnir það, að þar hefir verið rækt- að land til forna. Hvort það hafa verið akrar eða engi skal jeg láta ósagt. Þó þykja mjer reitirnir heldur stórir til þess, að það hafi verið akrar. Því þar sem örnefni eru kennd við akra. og fyrir þeim sjer, þá eru reitirnir fremur smáir — þar sem jeg hefi sjéð — og auk þess ávallit í brekkum mótt suðri; en betta er á flatlendi, sem áður segir.

2. kafli. Rannsókn á Hrunamanna-afrjetti.

Langri bæjarleið fyrir innan Hamarsholt sem lengi var langinnsti bærinn í Hrunamannahreppi, en er nú lagður í eyði fyrir okkrum árum, — rennur á sú, er Búðará heitir, austan og innaf af afrjettinum vestur í Hvítá. Við útfall hennar myndast mjóunga milli áanna. Þar var sinn bær hvorum megin árinnar.

Búðardrbakki var í krók þeim, er verður móts við tunguna
daustanmegin árinnar. Rústin sjest nokkurn veginn glöggt.
hefir verið mjög líttill. Dyr eru mótt suðri, og strax fyrir
þær sín tóft út úr þeim til hvorðar handar, og fyrir inn-
rústina ssar enn aðrar, sín hvorum megin. Allar þessar 4 tóftir
þaða slægt jafnstórar: rúml. 2 faðmar á lengd (hver) og $1\frac{1}{2}$ (eða
jett fyrir vi) á breidd. Fyrir innan þessar 4 tóftir er hin fimmá-
heitir — am, innst í bænum, og kemur gangurinn frá bæjardyrunum
a raunara suðurhlíð hennar nálægt miðju. Hún er nál. 5 faðma löng
eð henni faðm. breið. Mun það hafa verið baðstofan, en hitt önn-
ni aldrei banbæjarhús. Vestur af tóftunum gengur stór tóft eða lítil
er par ^g, er jeg ætla að verið hafi heygarður. Fjóstóft sjest þar

hvergi. Munu kýr hafa verið fáar og hafðar, ef til vill í bænum fyrir innan dyrnar öðru megin. Hitt er líka mögulegt, að kýr hafi þar eigi verið hafðar, en búið að eintómu sauðfje. Þó mun það búskaparlag hafa verið sjaldgæst til forna.

Búðartunga hefir verið fyrir vestan ána, í oddanum milli ánnar. Þar heitir enn Búðartunga, og liggja fjallmenn þar með safnið á haustum. Er þar girðing fyrir ofan græna flót, sljetta og mjög fagra. Fyrir rústunum sjest að eins ávöl bunga; þó er rof á henni öðrum megin, og sjest þar á steinalög, er sýna, að þar hefir byggð verið. Fyrir ofan girðinguna er grjótrjettarbrot, ef til vill frá seinni óldum og hlaðin af fjallmönnum, er oft þurfa að ná dílkum til að marka þá. Báðir þessir bær munu hafa staðið fram á steinni aldir. Ræð jeg það einkum af húsaskipuninni á Búðarárbakka; svo og má líta til þess, að þeir hafa verið byggðinni næstir.

Rógshólar hafa verið langri bæjarleið norðar. Þar rennur í Hvítá árspræna, er Stangará heitir. Kemur hún þar úr norðurátt, og myndar nes allmikið milli sín og Hvítár áður þær koma saman. Þar eru smáhólar austanvert við ána, móts við nesið. Eru sumir þeirra að blása upp, og hefir fyrir löngu komið þar í ljós rúst allmikil sem nú hefir þó misst alla lögun, og er orðin að grjótbreiðu. Þar fann jeg steinsnúð, snælduhnokka úr eyri, brýni og fáeina nagla. Mun jeg láta það á forngrípasafnið¹. — Hólararnir halda enn nafninu og er kennið við þá myri sem þar er nærri.

Stangarnes hefir án efa staðið í nesi því, er áður er getið að árnar myndi milli sín, og enn heitir Stangarnes. Það er blás-ið, og er grjótás mikill eftir því endilöngu. Engin rúst sjest þar en úlit er fyrir að áin hafi brotið burtu talsvert undirlendi austanmegin nessins, móts við Rögshóla, þar sem einmitt er líklegast að bærinn hafi verið.

Mörþúfur heita enn nokkuð langt upp með Stangará að vestanverðu. Þar er hæð fyrir vestan hana, sem er áframhald af ásnum, er gengur fram í Stangarnes. Mörþúfur voru á undirlendi austanundir hæðinni við ána. Muna miðaldrumenn eftir, að undirlendið var allbreitt og á því margar tóftir. — Snorri Jónsson taldi þar 7 tóftir fyrir hjer um bil 10 árum. — En svo tók áin að brjóta undirlendið, er möl hafði borizt í farveg hennigar, o heldur hún því enn áfram. Fyrir 4 árum sáust þar þó enn 2 tóftir; en nú sáust að eins litlar leifar af einum vegg, og

1) Þessir hlutir eru nú Nr. 4149—52 í forngrípasafninu.

stóðu fáeinir hleðslusteinir eftir í bakknum. Innan skamms fara þeir sömu leiðina.

Laugahvammar, eða *Laugar*, sem nú er oftast kallað,— (sjá 1. mynd) hafa staðið á flatlendi spölkorn frá Hvítá nokkru neðar en á móts við Bláfell. Mestallt þetta flatlendi er nú blásið, þó er mýrlendur blettur óblásinn skammt frá ánni, og heitir hann Laugabýfl (því hann er þýtður). Þar sem bærinn hefir verið er blásið, og er það lengra frá ánni. Þar um kring eru sljettir melar með klappabólum og urðarhólum. Bæjarrústn er á klapparbala að nokkru leyti og sjest ummál tóftanna viða, þó ekki með vissu allstaðar, því þar sem melur er undir, hefir grjót-ið úr hleðslunni smámsaman færst úr stað. Sjá má, að bærinn hefir snúið móti austri; hefir forskáli (a) verið fram af dyrunum og inn frá honum gangur yfir þvera framtóftina. Þar eru út úr honum sínar dyr hvorum megin. Hinar nyrðri (til hægri) liggja inn í endann á stórrí skála- (?) tóft (b), hún er nærfellt 8 faðma löng og rúmlega 2 fóm. breið. Eigi sjást aðrar dyr á henni. Hinar syðri dyr út úr ganginum (til vinstrí) liggja inn í aðra tóft (c), sem er jafnbreið hinni og nál. 3 faðma löng. Í henni voru smiðjusindur, og dálítil hola ofani gólfis, hlaðin innan, mun þetta hafa verið smiðja; engar sjást útidyr á henni. Gangurinn heldur svo áfram inn í mjótt hús, eða þvergang (d) sem virtist vera opinn í suðurendann en norðurendinn lá inn í fjóstóftina. Þvergangur þessi var nál. 4. fóm. langur tæplega 1 fóm. á breidd, en þó sem hellujata í honum þeim megin er frá smiðjunni vissi. Má vera að þetta hafi verið útidyr fjóssins, og að kálfum hafi verið gefið á hellujötuna. Fjóstóftin (e) gengur í vestur, og er suðurveggur hennar nálægt því beint í stefnu af norðurvegg innangangsins úr forskálanum. Hún er nál. 6 faðm. löng og vel 2. fóm. breið. Beizluhellur standa sumar en sumar liggja og hafa þær verið 5 hvorum megin, að því er virðist. Innar við gafli fjóssins eru dyr út úr norðurvegg þess, þær liggja inn í suður enda langrar tóftar (f), sem er óglögg í norðurendann. Hún hefir verið um 5 faðma löng en varla meir en 1½ faðmur á breidd. Það hefir að líkendum verið hlaða. Milli hennar og skálans, fyrir norðan fjósið, hefir verið ferhyrnt svæði (g), að nokkru leyti lokað af garði, sem liggur frá norðurgafli skálans og stefnir á hlöðduna norðar en um miðju, en snýr síðan til norðurs á hlið við hana. Líklegt er að hjer hafi verið heygardur, og má nærri geta að hlaðan, jafn mjó, hefir ekki tekið nóg hey handa nautpenningi þeim, er fjósið rúmaði. Mun þó hafa verið gjafatími í lengra lagi á þessum bæjum. Norður frá þessum tóftum sjer til bygg-

ingar, sem að nokkru leyti er aflöguð, svo eigi sjest, hvort hún hefir verið áföst við bæinn eða laus frá honum. Nokkuð af henni er þó á klöpp, og hafa þar verið notaðir stærri steinar í bygginguна en títt er að sjá. Nordur og vestur af rústinni eru 3 eða 4 hverastæði sem nú eru bornuð. Höð vestasta er stærst. Hjá því er grastorfa sem enn er eigi alveg afblásin, og hefir jarðvegur verið nokkuð þykkur. Kringum hverastæðin eru stórir blágrýtissteinar, og eru þeir ummyndaðir og breyttir í hverahrúður á þá hlið er að hvernnum veit. Nordanvert við hverastæðin er önnur klöpp, hærri en hin. Á henni sjest að tóft hefr verið, byggð úr stórgrýti, en þó er nokkuð af grjótinu svo fært úr lagi að stærðin verður ekki nákvæmlega ákveðin. Þó fer nærrí að hún hafi verið 8 faðma löng frá austri til vesturs og 8 feta breið. Sje það riett, sem sagt er, að hjér hafi verið kirkjustaður, þá er ekki ólíklegt, að þetta hafi verið kirkjan. Jeg þóttist jafnvel sjá til kirkjugardís sumstaðar utan á klöppinni; þori þó ekki að fullyrða, að það hafi verið mannaverk. Túngardóspottar sáust tveir annar suður og vestur af bænum, hinn suður af kirkjunni, og beygðust hvor á móti ðórum, miðhlutinn hvarf i sandinn. Túnid hefir eigi verið alllitið, eftir gardinum að dæma. Suður frá bænum er lítil tóft föst við túngardinn. — Nafnið „Laugahvammar“ er einkennilegt. Þar er enginn hvammur eða hvammmyndun. Þó er það líklega hið rjetta nafn bæjarins, því allt svæðið kallast enn í dag „í Hvömmunum“; en þar er enginn hvammur neinstaðar, og hlýtur því hið forna bæjarnafn að liggja þar til grundvallar. Er þess að gæta, að nú er jarðvegurinn burtu, en meðan hann var, hefir landslagið kringum bæinn verið meira eða minna frábrugðið því sem nú er. Á klöppum þeim sem bærinn og kirkjan (?) hafa staðið á, hefir þá verið þykkur jarðvegur; þar hafa verið flatir hólar. Milli þeirra hefir þá líklega legið þykk jarðvegarbrún ofan við hverastæðin, en um þau hefir líklega verið lægð, er myndað hefir smá hvamma inn í þessa brún, upp af efstu hvera-augunum. Af öðru en slíkum smáhvömmum getur nafnið naumast verið dregið.

Djáknadyngja verður hjér að nefnast. Svo heitir nú hæðabúnga mikil og víðlend austanmegin Stangarár, móts við Mörþúfur og Laugahamma og Þórarinsstaði. Þar er sagt að heitið hafi *Djáknadys* á einhverjum stað; er sagt að djákninn sem þessi örnefni eru kennd við, hafi haft þar smiðju sína, og loks látið jarða sig þar. Menn, sem dáið hafa í mínu minni, eru nefndir til þess að hafa fundið ýmsa hluti af málmi í Djáknadysi, og hafa þá, ef satt er, sjálfsagt eyðilagt þá hluti. Nú þykist enginn, sem jeg

hefi talað við, vita hvar *Djoknadyr* er. Við Snorri leituðum að því fram og aptur um »Dyngjuna«, en fundum ekki. Má vera það sje orðið mosa vaxið, eins og »Dyngjan« er öll. Þess hefi jeg nú bedið menn, er fara munu um það svæði, að veita Djáknadysi eftirtekt, og láta mig vita ef það finnst.

Búrfell heitir langt fjall, austur og inn af Djáknadyngju. Óvist er talið að þar hafi bær verið, því það liggur allhátt. Við leituðum með því endi löngu, en sáum hvergi líkur til rústa.

Harðivöllur heitir flatvaxið hálandi ákaflega viðlent. Það liggur norður af Djáknadyngju og norður enda Búrfells, vestur að Hvítá og norður að Sandá og Sviná. Þar er mjög harðviðrasamt, var þó graslendi með lingmóagróðri, er jeg fór þar um 1868, en er nú örblásið og urð ein. Munnmæli hafa talið þar bæ; en Á. M. segir þó, að flestir álíti það ólíklegt. Það álit jeg líka. Enda veit enginn af rúst þar. Jeg leitaði á jöðrum hans allt um kring, en sá hvergi líklegan blett, nema ef vera skyldi í Stangarárbotnum. Þeir eru sunnan undir *Harðavelli* við norður enda Búrfells. En þar var ekki heldur neina rúst að finna.

Pórarinsstaðir eru í hallandi suðvestur af Harðavelli. Þar kemur Stangará austan úr botnunum og rennur niður fyrir Djáknadyngju og beygist síðan suður með henni og rennur eptir það í suður, sem ádur er getið. Þar sem krókurinn verður á henni eru Pórarinsstaðir rjett fyrir otan. Þar er landið en eigi alblás-íð, en þó flög hjer og hvar. Er blásið ofanaf norðurhluta rústarinnar en jarðvegur liggur einn yfir suðurhlutanum, sem er ákaflega þykkur, og því mjög mikil verk að grafa upp þann hluta rústarinnar, því fremur sem út leit fyrir, að það væri að alþæjartóftin. Sá hlutinn sem sjest, er fjósið og nokkrar smátóftir áfastar við það, svo og ein tóft sjerstök. Fjóstóftin snýr frá norðri til suðurs, nál. 6 faðma löng og tæplega 2 fóm. á breidd. Beizluhellur, 7 eða 8, sjást með vesturveggnum. Dyr eru á báðum endum. Norður dyrnar liggja út en hinar inn í tóft, sem er við suðurgaflinn og hefir útidyr mótt vestri. Sú tóft hverfur undir jarðveg. Við austurhlíð hennar og fjóssins eru 3 smátóftir í röð, er allar sínast að hafa haft útidyr: hin norðasta mótt norðri, en hinar mótt austri. Í hina syðstu virtist hafa verið innangengt úr tóftinni sem gengur af suðurenda fjóssins, þó hefir þá verið fallið grjót í þær dyr; verður þetta því ekki full-yrt. Hin sjerstaka tóft er svo sem 8 fóm. fyrir vestan fjósið, hún er rúml. 5 faðma löng frá norðri til suðurs breiddin óglögg, (en þó sem næst 6 fet innanmáls). Dyr virtust vera út úr báðum

suður hornunum; þó virtist bilið á austur hliðinni stærra en dyrum svaraði. Við grófum út suðurenda tóftar þessarar til að komast að vissu um þetta; en undir stöður voru orðnar svo úr lagi færðar, að við fengum eigi fyllri vissu en nú var sagt. Þessi tóft ætla jeg sje af útibúri. — Þess skal getið, að Þorsteinn Erlingsson skoðaði rústir þessar litlu síðar, og byrjaði á að grafa upp tóftina suður af fjósinu, en reyndist það ókleyft verk fyrir 1 eða 2 meun. Hann rannsakaði þá einnig rústirnar í Laugahvömmum. Hann lofaði mjer síðan góðfúslega að bera sínar athuganir saman við mínar, og styrkti það þá niðurstöðu, sem jeg hafði komið að.

Heygil heitir stórt gil, sem rennur í Stangará stuttum spöl fyrir neðan Þórarinsstaði. Það kemur úr norðri, og eru botnar þess í útnorður frá Þórarinsstöðum. Þeir eru afar mikil viðlendi, mýradög og holt á milli, sem sum eru blásin. Því verður ekki neitað, að mjög er líklegt, að þar hafi bær verið, með því mælir landslag, viðáttu og landskostir; mundi sú jörðin hafa haft einna mestar slægjur. Eigi vita menn þar samt af neinum rústum, og engar rústa líkur gátum við sjeð, og leituðum þó allvandlega. Þó má geta þess, að norðast í botnunum sáum við grjótröð í flagi hjá læk einum, og gæti það hafa verið undirstaða veggjar. Þó virtist mjer það mjög vafasamt.

Allir þessir bærir og örnefni, er nú hefir verið getið, eru fyrir sunnan Harðavallar-háleldið og mega því kallast í framhaldi af byggðinni, sem enn er. Þeir hafa líka verið tiltölulega nærrí hver öðrum. Fyrir innan Harðavöll og Sandá tekur við innri hluti afrjettarins. Þar eru þeir staðir sem nú verður getið og eigi allskammt í milli þeirra.

Hrafntóftir (sjá 2. mynd) eru syðsti staðurinn af þeim. Þar heitir Hrafntóftaver mýrlendisfláki sunnanmegin við Grjótá. Sú á er nokkuð langt fyrir innan Sandá. Gil (c) rennur úr mýrlendinu vestur í Grjótá og á vallendisnefi við gilið þykjast menn sjá rústir bæjarins í mosapýfi (a. a.) Það eru aflangir mosahryggir, sundur lausir, og samhangandi lautir á milli, sem allar hverfa saman í eina aðallaut, (b) er liggur yfir þvert nefið austur í gilið. Fæ jeg eigi betur sjeð, en að þessar rústir sjeu myndaðar af vatni en eigi mönnum. Og aðrar rústir var eigi að sjá; enda er nef þetta eini staðurinn sem líklegt mætti telja að bær hefði á staðið á þessu svæði. Nú bendir þó nafnið til þess, að þar hafi maður er *Hrafn* hjet byggt *tóftir* (= bæ?). Þær geta nú verið niður sokknar, annaðhvort undir mosahryggjum

þeim, sem nú er bent á sem rústir, eða annarstaðar á sama nefinu, sem allt er stórpýft, og þó einkum efst, með endilangri brún þeirri (d), er liggum þvert yfir ofanvert nefið. Þar fyrir ofan er melur, sem er að gróa upp. Þaðan hlýtur að síga æði mikill vatnsagi á vorin, medan á klaka stendur, við það myndast smámsaman nokkurskonar brukkur á jarðveginum undir brúninni, meðan vathíð er að ná rás í burtu. Þannig mun stórpýfið undir brúninni myndað og eru hinir áður nefndu mosahryggir vestastir þeirra. Jeg kannaði þar viða með teini og varð hvergi var við stein. Enda var ekki dýpra en $\frac{3}{4}$ al. niður að klaka — það var í lok júnímánaðar — gat því eigi verið um uppgróft að ræða.

Grjótdrtunga heitir þar, sem Grjótá og Hvítá koma saman. Er sú tunga allvíföldend; en fremst í henni, við Hvítá, á bærinn að hafa verið. Nú á dögum er þó enginn, sem getur vísað þar á rústir, og eigi sáum við nein veruleg líkindi til rústa, og gerðum þó tvær alvarlegar tilraunir að leita þeirra. Samskonar stórpýfi sem á Hrafntóftum sáum við þar raunar; en of mikil var af því til þess, að ætla megi, að þeir, sem á dögum Árna Magnússonar þóttust hafa sjéð þar rúst, hafi ætlað slikt stórpýfi vera tóftir. Sennilegra þykir mjer, að þeir hafi tekið dálittinn uppgróinn skriðuruðning, sem er í fögrum hvammi fremst í nesinu, fyrir samvaxna tóftabungu. En hjer er sama að segja, sem um Hrafntóftir. Rúst getur verið niðursokkin undir stórpýfi á einum eða öðrum stað, án þess á það verði gizkað.

Hrísalækir eru upp með Hvítá langan spöl nordur frá Grjótáttungi. Það er myrarflaki og hædir i kring nema þar er að ánni veit. Þar rennur í hana lækur, er verður af mörgum smálækjum úr myrlendinu og hæðunum i kring. Þar er viða samskonar samansígið stórpýfi, sem lýst er í Hrafntóftum; en rústir eða leifar mannaverka sjást ekki. Enda hafa menn, jafnvel að dögum Árna Magnússonar, dregið í efa að bær hafi þar verið.

Fosslækjartungur eru við Fosslæk. Sá lækur kemur úr norðri í Grjótá góðum kipp innar en á móts við Hrafntóftaver. Tungurnar eru innanvert við lækinn. Þær eru norðast og liggja hæst af þeim fjórum stöðum sem hjer eru síðast taldir. Þó virtist mjer þær einna segursti og byggilegasti staðurinn af þeim, einkum þar í kring sem nú er sæluhús. Engar sjást þar rústir; en talsvert er þar af stórpýfi, eins og á hinum áðurtöldu stöðum. Jeg get ekki borið á móti því, að mjer þætti sennilegast, að á engum þessara fjögra síðasttöldu staða hefði bær verið.

En þar eð bæir hafa þó verið í Hvítárnesi, — sem enn mun frá skýrt, — þá virðist eigi gild ástæðs til að rengja það, að einnig hafi byggð verið á þessum stöðum, er eigi liggja hærra.

Áskard fremra er við fremri Áskardsá norðvestan undir Kerlingafjöllum. Þar er mjög illviðrasamt og gróðurlítið, aðeins grasteygingar á eyrum með ánni og litlar brekkur í gljúfri því, er verður fyrir neðan skardíð, þar sem án fellur ofan. Hjer er svo óbyggilegt, að ekki þykir þurfa að eyða orðum um það.

Áskard innra heitir dálítill kvos langt uppi í gljúfragili, sem Iunra-Áskardsá rennur eftir. Hún kemur norður úr Hveradölum í Kerlingafjöllum um djúpt skard, sem gljúfur er í, og rennur norðvestur í Jökulkvísl. Þessi staður er því norðanundir norður horni Kerlingafjalla. Samt er kvosin fögur; og eigi illa fallin fyrir fjallabúa (skógarmanns) aðsetur á þeim tímum, sem óbyggðir voru litt kaunaðar og aſrjettir skammt smalaðir inneſtir — sem sagnir eru um; því kvosin sjest ekki fyr en að henni er komið, og fara verður yfir brattan háls til að komast í hana. Með þessu vil jeg aðeins segja: að það er *hugsanlegt*, að ófríðhelgur maður hefði haft þar við, en *ekki hugsanlegt* að þar hafi verið lögþýli. Kvosin er svo lítil, svo langt frá mannabyggdum og svo illviðra sæl nema um hásumarið, að um það geta ekki tvímæli verið. Raunar segir Á. M. að menn hafi þozt sjá þar rúst. Jeg ætla, að jeg hafi sjéð hina sömu rúst. Þar hefir skriða ýtt fram jaðvegi á klaka, svo hann hefir lagst í nokkurskonar fellingar og myndað eigi ólikt hústóftum; en vel má sjá, ef að er gáð, hvernig á þessu er háttur. Fyrsta og helsta orsókin til þess, að það orð komst á, að bæir hefði verið í Áskordunum, er án efa nafnið »*Áskard*«. (Upprunalega er það *Árskard*, en *r*-ið hefir fallið úr). Nú eru örnefni langtíðast nefnd í þágufalli með í eða *a* fyrir framan. Þannig segja menn vanalega: »i *Áskard*i« (hvori sem er); en þá heyrist eins og sagt sjé: *i Áskard*; hafa menn því ætlað, þeir er eigi þektu til, að þessir staðir, hvor um sig, hjeti *Asgardur*, og svo hefir Árni Magnússon ritat.

Ath. Þriðji eyðibærinn á Hrunamanna aſrjetti er í daglegu tali vanalega nefndur »*Róghólar*«. En þegar jeg heyrði það fyrst hjá útróðramönnum úr Hrunamannahreppi, er jeg reri í Grindavík fyrir 24—25 árum, — þá spurði jeg hvort þetta mundi ekki vera afbakad. Einhver þeirra — jeg man ekki glöggt *hver*, — sagði mjer þá, að hann hefði heyrт, að »*Róghólar*« væri latmæli tyrir *Hrókehólar*, því landnámsmaðurinn þar hafi heitið

Hrókur. Þetta þótti mjer sennilegt. Og enn finn jeg ekki aðra skýringu nafnsins jafn sennilega. Því þó *Hróks-nafnið* sje fátitt, þá er svo um fleiri nöfn. Og þó það kunní að standa í sambandi við *skáktaflíð*, þá þarf nafnið ekki að vera lánað þaðan í fyrstu: Það getur hafa verið fært yfir á taflmanninn (»Rokerus«) vegna lísingar, en verið til sem mannsnafn *djur*.

Br. J.

Mannsnafnið *Hrókr* kemur, eins og kunnugt er, oft flir i Fornaldarsögum (sbr. einnig þátt Geirmundar heljarskinns k. 2 aftast, í Sturl.), og get jeg ekki sjéð neitt því til firirstöðu, að þetta mannsnafn sje gamalt. En ekki held jeg, að það sje leitt af *hrók* í skáktaflí, heldur af fuglsheitinu *hrókr* (*corvus frugilegus*). Fuglanöfn eru alltið mannaheiti, einkum nöfn ránfugla og hrafn-kinjaðra fugla (t. d. Örn, Haukr, Hrafn, Svanr, Gaukr o. s. frv.

Hitt er annað mál, hvort bæjarnafnið »*Róghólar*« er kent við mannsnafnið *Hrókr* eða ekki. Afleiðsla slíksra örnefna er mjög óviss, þegar menn hafa ekki gömul handrit til hliðsjónar, er sín hina elstu mind nafnsins. Jeg neita því ekki, að bæjarnafn þetta geti verið dregið af mannsnafninu *Hrókr*, enn varlegast er að halda sjer við þá mind orðsins, sem það befur nú í daglegu máli (o: *Róghólar*), og láta upprunann liggja á milli hluta.

B. M. Ólsen.

3. kafli. Rannsókn á Biskupstungna-afrjetti (innan Hvítár).

Jökulkvísl heitir á sú, er skilur Hrunamanna-afrjett frá Biskupstungna-afrjetti innan Hvítár. Sú kvísl kemur úr Blagnýpujökli og rennur í Hvítá nokkuð langt fyrir sunnan Hvítárvatn. Kvíslin er vatnsmikil og hefir stóran farveg. Mun hún, ásamt Hvítá, upphaflega hafa gefið tilefni til örnefnisins: *Hvitárnes*, mun allt svæðið, sem þær afmarka, hafa heitið svo einu nafni, þó nú sje ekki annað skilið undir því nafni, en sljettan upp frá Hvítárvatni fyrir innan Tjarná. En Tjarná myndar ekkert eiginlegt *nes*, og er oflítill spræna til þess, að svo stórt svæði fái »nes« nafn af henni. Sama er að segja um Svartá, sem rennur í Hvítá hjer um mitt á milli Tjarnár og Jökulkvíslar: Þó hún sje stærri, einkum lengri, en Tjarná, gætir henn-

Ar of litið til þess að „nes“ nafnið geti verið miðað við hana. Jeg leyfi mjer því að nefna allt svæðið fyrir innan Jökulkvísl einu nafni *Hvitdrnes*. — Skal jeg geta þess um leið, að mjer virðist uppdráttur Íslands þurfa leiðrjettingar á því svæði.

I Hvitdrnesi hafði jeg heyrta getið *tveggja bæjarrústa*. Sigurður bóndi Pálsson í Haukadal (nú á Laug) hafði tekið eftir þeim og sagt mjer frá þeim. Áður voru engar sagnir um byggð þar, og enginn veit um nöfn þessara tveggja bæja, svo mjer sjé kunnugt.

Önnur rústir er næstum suður við Jökulkvísl, suðvestan í blásinni meloldu — því landið milli Jökulkvíslar og Svartár er næstum því allt örblásið. — Vestur frá bæjarstæðinu eru leirur sem auðsjáanlega er sandkaflð myrlendi hafa þar verið engjar bæjarins. Þaðan hefir lækur runnið rjett fyrir neðan bæinn; nú er þar þur rás sem leysingavatn rennur í. Þá er Sigurður kom á þenna stað virtist hann vera ný uppblásinn og sást þar fyrir undirstöðum veggja, svo að sjá mátti húsa skipun að nokkrum leyti. Þó var hún nokkuð aflöguð. Þar sá hann hverahrúðursteín, er hann hugði fluttan þangað frá Geysi. Þar fann hann ýmsa smáhluti úr málmi. En þá var fornripasafnið enn ekki stofnað, og fóru þeir því forgörðum. Jeg fann bæjarstæði þetta eptir tilvísan Sigurðar. En nú var þar litið að sjá. Það eru líka liðin meir en 30 ár síðan hann kom þar. Nú sást þar aðeins steinadreib ofaná skán af ísaldarleiri, og þó var auðsjeð, að mikil af grjótinu, sem í rústinni hafði verið, var komið ofan í rásina, hafði dregist þangað með aurrennslí í leysingum og sumt grafist þar í sand. Svo hefir verið um Geysissteininn hann sást nú ekki. Jeg hefði naumast trúáð því, að hjer hefði bæjarrúst verið, ef jeg hefði ekki fundið þar dálitið heinarbrýni og nokkra hestskónagla, sem allir voru með „dragstöppu“ lagi (o: ólaðaðir með lítinn haus) — og litið eitt fleira af járnarusli. Þó litið sjé i fund þenna varið, er hann merkilegur vegna staðarins; ætla jeg hann því fornripasafninu¹.

Hin rústir (sjá 3. mynd) er inn við Tjarná. Hún er óblásin — því milli Tjarnár og Svartár er að mestu óblásið, og er þar mest lyngmóagróður. Rústir er á lágum hólbala, nokkuð langt upp með ánni. Hún er allgögg; veggirnir nokkurn veginn greinilega afmarkaðir og virðast eigi mjög mikil úr lagi gengnir. Bærinn hefir snúið í suður. Forskáli er af dyrum fram og er litil tóft út úr honum að vestan verðu. Úr forskálanum er inn-

1) Er nú í safninu Nr. 4158—4.

gangurinn í aðalskálann (a) við vestur gafi hans. Tóft hans er 20 feta löng og 10 feta breið innan veggja (eins og þeir eru nú) Við austurhornið er skarð, eða lægð, í suður vegginn, líklega eftir glugga (i). Um austurgaflinn eru dyr úr henni í aðra tóft jatnstorá (b). Inn úr miðjum norðurvegg aðalskálans eru dyr inn í litla tóft, sem er nokkuð samanhlaupin (c). Aftur eru dyr inn úr henni í aðra smátóft (d), sem hafði eins og miðgafi, með dyrum á, yfir um miðjuna. Þar norðan við var mjög þykkur gafi (h), svo að næstum leit út fyrir að tóftin hefði ádur náð lengra, en verið færð saman. Stærð þessara tófta mældi jeg ekki. Úr vesturhorni aðalskálans (a) við dyrnar eru dyr vestur. Úr í tóft, sem er svo að segja frambald aðalskálans til vesturs (e). Hún er (innanveggja) 10 feta löng og 6 feta breið. Fyrir innan hana er önnur tóft (f) 10 feta löng og 8 feta breið. Dyr hennar eru úr suðausturhorninu inn í norðvesturhorn aðalskálans. Úr norðausturhorni þessarar tóftar liggar gangur inn í þriðju tóftina þeim megin (g). Hún er um 7 fet á hvern veg. Hún er norðust af tóftunum sem vestan megin eru. Fyrir austan hana er hin tvískipta tóft (d), sem ádur er lýst, og sjer fyrir sundi þar á milli, sem hallað hefr norður úr. Hinn þykkvi gafi á tvískiftu tóftinbi (d) gengur lengra norður en tóftin fyrir vestan. Austur úr ganginum milli tóftanna f og g eru dyr inn í hina samanhlaupnu litlu tóft, sem fyr getur (c), svo að veggurinn milli tóftanna a og c og g er einstakur stöppull, laus við aðra veggi. Skammt frá suðausturhorni tóftarinnar b sást votta fyrir tveim tóftum saman, sjerstökum, (fjósi og hlöðu?). En þær voru mjög óglöggar. — Jeg kannadi bæði veggi og gólf tóftanna með teini, en allstaðar var klaki tyrir á nál. 1¹/₂ al. dýpi. Þó var steinn fyrir í norðausturhorni aðalskálans (a); og innri bluti tóftarinnar d hafði grjét í gólfinu. Grófum við þar ofan og fundum flór úr smáum bellusteinum. Þar var og aska og litið eitt af kolum. Mhn: þar hafa verið eldhúsið. Vegna klakans var þýðingarlaust að grafa meira, hvort sem það hefði annars orðið til nokkurrar upplýsingar.

I *Karlsdrátt* og *Hrefnubúðir*, sem eru örnetni norður við jökulinn, gat jeg ekki komið, því Fúlakvísl var ófær. Við Karlsdrátt kvað sjást veiðiskálatóft.

Rannsókn nokkurra eyðibyggða í Mýrasýslu sumarið 1895

Eptir

Brynjúlf Jónsson.

I. Langavatnsdalur.

Svo segir í Landnámu, II. 4: »Bersi godlauss hét maðr son Bálka Blæingssonar ór Hrútefírði; hæpn nam Langavatnsdal allan ok bjó þar á Torfhvalastöðum . . . Bersi godlauss fjekk Þórdísar, dóttur Þórhadds ór Hítárdal, ok tók með henni Hólmlönd. Svo er að sjá, sem Bersi hafi flutt úr dalnum. Þó er sagt að byggð hafi haldist þar fram í Svartadauða, en lagzt þá niður. Segja munnmæli, að þar hafi allt tólk dáið, nema ein kona, er Bjartey hjet. Þá er hún vissi að hún var ein orðin, fór hún burt austur yfir Moldskörð, það er á austurbrún dalsins Þaðau leit hún síðast yfir dalinn, og mælti um, að hann skyldi aldrei framar verða byggður að staðaldri. Hún fór svo suður sveitir, og hitti fyrst lifandi fólk við Hvalfjörð. Það var karlmaður og kvennaður. Þau tóku saman við hana og bjuggu á Bjarteyjarsandi. Í jarðabók Árna Magnússonar eru nefnd þrjú eyðibýli á Langavatnsdal, Borg, Vatnsendi og Hafurstaðir. Auk þess nefna munnmæli Hurðarbak, Torfastaði og Sópanda. Er sagt að Borg hafi verið kirkjustaður dalbúa, og hafi þar þjónað prestur frá Hítardal. Einn þeirra, er Guðmundur hjet, varð úti á Gvendarskarði, er hann fór heim frá messu á annan í jólum. Það skarð liggur milli Hafradals sem er afdalur norðvestur úr Langavatnsdal, og Þórarinsdals, sem gengur upp af Hítardal.

Um eða eftir aldamótin 1800 var bærinn Borg á Langavatnsdal byggður upp. Það gerði karl eiun er Sæmundur hjet og bjó þar fæein ár með konu sinni og einni dóttur; hjet hvortveggja Guðrún. Þau voru fátæk. Eldur dó hjá þeim um vetur; ætladí karl að sækja eld að Grísartungu — sem er næsti bær og og þó langt frá — en villtist fram á Staðartungur og vard þar úti. Þær mæðgur urðu bjarga lausar um vorið; stálu þær þá hesti frá Tungu í Hörðudal og átu. Það komst upp; voru þær þá færðar sýslumanni en kotið lagt í eyði. Sýslumaður var Pjetur Ottesen; hann bjó þá í Síðumúla. Daniel sál. Jónsson á Fróðastöðum (fæddur 1802) var þar staddir, er komið var þangað með þær mæðgur. Haun var þá 12 ára eða 13; sagði hann sjer minnisstætt, bæði, hve þær mæðgur voru eymdarlegar og hve lítil vægð þeim var sýnd af þeim er flutti. — Mjer þótti rjettara að geta pessara sagna.

Pann 21. júlí 1895 fór jeg að skoða Langavatnsdal. Til fylgdar hafði sjera Jóhann í Stafholti útvegad mjer Jón bónda Guðmundsson á Valbjarnarvöllum, er hann vissi kunnugastan, fródastan og mest hneigðan fyrir að athuga fornleifar, af þeim mönnum er þar var kostur á. En hjer var, því miður, lítið að sjá. Við skoðuðum alla þá staði, sem munnnæli benda á, að bær hafi verið, og aðra þá staði, sem okkur þóttu líklegir til þess eftir landslagi. En hvergi var að sjá neinar leifar fornra bæja. Tóftin eftir kotið var hið eina, sem sýndi, að þar hefði menn búið nokkurn tíma. Rústir hinna fornra bæja, allra nema Borgar, eru án efa horfnar í skriður, sem þar eru viða. Á Borg hefir kotið eyðilagt rústina.

Mjer þykir samt eiga betur við að tala nokkuð um hvert bæjar-nafnið fyrir sig; og verður þá fyrst að geta þess, að Langavatn tekur yfir allt undirlendi í suðurhelmingi dalsins, svo þar hafa aldrei bær getað verið, nema ef til vill á Baulárvöllum, sem liggja í litlum afdal, austur frá suðuhorni vatnsins. Þar hefir verið fagurt og byggilegt, en engin sjást þess merki og engin munnmæli geta þess, að þar hafi bær verið.

Vatnsendi á að hafa staðið undir vesturhlíð dalsins fyrir innan vatnsendann. Þar eru miklar skriðu breiður.

Hafnarstaðir eiga að hafa staðið við minnið á Hafradal. Sjálfur er dalurinn þróngur og undirlendislaus. Á rennur fram úr honum, og hefir hún brotið burtu sljetta velli, sem verið hafa við dalsmynnið, svo nú er að eins lítið eftir að þeim.

Borg á að hafa staðið á sjerstökum hól austan megin í daln-

um, litlu nedar en móts við Hafradal. Þar er nú tóft kotsins, en allar aðrar byggðarleifar horfnar.

Hurðarbak á að hafa verið í hvarfi litlu skammt fyrir innan Borg. Þar sjást engar rústir, og mun gil hafa sljettad yfir þær.

Torfastaðir er óvist hvar verið hafa. Jón hafði ekki heyrt nein munnumæli um það. Mjer kom í hug að gizka á, að þeir hafi staðið sunnan undir svo nefndum Rauðhól. Það er grjóthóll úr mórauðu biecciu-grjóti, sem skagar austur í dalinn innarlega úr hlíðinni sem er fyrir innan Hafradal. Meðan allar hlíðar voru grónar og skógi vaxnar, hefir þar verið einna fegurst í dalnum, og líklegt að landnámsmaðurinn hafi þar byggt. Sennilegt er líka, að *Torfastaðir* sje sama bæjarnafn sem *Torfhvalastaðir*, sem víst er eitthvað aðbakað. Verið getur að bærinn hafi ýmist verið nefndur *Torfastaðir* eða *Torfhaváll* (hafi hann staðið við hölinn); hafi svo söguritarinn, eða þó heldur einhver atskrifari, misritað: «*Torfhvalastöðum*» í staðinn fyrir: »*Torfhaváli* eða *Torfastöðum*«. Um þetta verður ekkert fulliþrt.

Sópandi á að hafa verið undir mýlanum milli Sópandaskardðs, — er liggur nordur úr dalnum, — og Viðdals, er liggur austur úr nordurenda hans. Lækur kemur þar ofan úr Sópandaskardi um gljúfur djúpt, og er líklegt að bærinn hafi verið þar nálægt sem lækurinn kemur fram úr gljúfrinu. Nákvæmar er ekki hægt að gizka á það. Þó segja Hörðdælir, að *Sópandi* hafi staðið undir Prúðutelli, uppi í skardinu; en það er ólíklegra, og sjást heldur engju merki.

II. Sanddalur.

Svo segir Landnáma, II. 3., »Örn enn gamli nam Sanddal ok Mjóvald ok svá Norðrárdal« Sanddalur liggur til norðurs út úr Norðurárdal spölkorni fyrir innan Hvamm. Þar eru nú 3 bæir utarlega í dalnum; en þaðan liggur hann atarlangt til norðurs, og er sagt að áður hafi verið byggð inni í honum. Eru nefndir 2 bæir: Ormarstaðir og Ljósbleiksstaðir. Þeirra er getið í jarðabók Árna Magnússonar, og þeir eru sýndir sinn undir hvorum mýla innan til í miðjum dalnum. Þar eru nú upphækkuð þúfnabörð, sem bæirnir hafa verið og jörd er þar grænni en annarstaðar. Mjóidalur liggur útnorður úr Sanddal. Þar hjet býli Brandarkot. Þangað fór jeg ekki. — Ennfremur segja munnumæli að í Sanddal hafi verið Óttarstaðir, þar sem Ottar bjó faðir

Hallfreðar vandræðaskálds, eftir að hann var gjör úr Vatnsdal. En þó svo kunni að hafa verið, er bæjarnafríð nú týnt sem örnenfni. Og það er varla nema um einn stað að ræða, þar sem bærinn hefði getað verið. Það er innst í botni dalsins. Þar er undirlendi hvað mest, og þar eru miklar þúfna-upphækkanir á einum stað, svipadar þeim er nýlega voru nefndar. Þar hefir án efa byggð verið. Þaðan í suður heitir og »Hádegisfell«. Raunar gæti það nú verið miðað við sel frá Sauðafelli, sem þar hefir verið skammt frá, og sjást tóftir þess gjörla; en Sanddalur er eign Sauðafellskirkju.

Arnarbæli heitir klettastalli á rana þeim, er verður milli Hreimstaða og Kleppstýju í Norðurárdal. Má vera að það hafi nafn sitt af Erni landnámsmanni.

III. Melkorkustaðir.

Dýrastaðir heitir næsti bær fyrir utan Hvamm i Norðurárdal. Rjett við landamerkin þar á milli er í Dýrastaðalandi eyðibær, sem heitir Melkorkustaðir. Þar segja munnumæli að búið hafi heiðin kona; hún hafi ekki viljað láta búsmala sinn ganga inn í hvamminn, þótti mjólkini þá bragðverri; spáði hún, að þar mundi síðar verða tilkaður annar síður. Í Melkorkustöðum eru allglöggar rústir mjög fornlegar. Þar er skálatóft (a) nálægt 9 faðma löng, frá austri til vesturs, og nálægt 4 fóm. breið; dyr eru á miðjum suður hliðvegg. Svo er að sjá sem vesturhluti hennar hafi verið grafinn út eigi alls fyrir löngu. Til allrar lukku hefir veggjunum þó ekki verið spillt. Sín tóft er við hvorn enda skálans; en ekki virðist hafa verið innangengt í þær. Þær eru mjög óglöggar, einkum hin eystri. Hún er hjer um bil $4\frac{1}{2}$ faðmur á lengd en hin um 4 fóm. út fyrir veggi, breiddin viðlika og breidd skálans; dyr sjást ógjörla. Nokkrum föðmum suður frá vestur endanum er önnur tóft (b), 8 faðma löng og $4\frac{1}{2}$ fóm. breið; dyr á miðjum suðurhliðvegg. Fyrir innan dyrnar austanmegin er miðgafi yfir þvert með dyrum á. Hygg jeg þetta vera hoftóft. Viðlika löngum spöl, eða því nær frá austur enda skálans, er óglögg tóft (c), sem að stærðinni til gæti verið af fjósi og hlöðu. Verið getur að það væri ómaksins vert, að grafa þessar tóftir rækilega út. Jeg átti ekki kost á mannafla til þess.

IV. Hella.

Svo segir í Sturlungu, 8. þ. 16. kap; »Þeir kvámo vestan Rafn ok Sturla ok riðu til Ámotsvaðs, báðu þar kvama biskup at færði veðri; annars mundu þeir bíða á *Hellu*. Þessi bær, Hella, þekkist nú ekki. En jardabækur nefna »Hellukot« í Kaðalstaðalandi í Stafholtstungum. Þar eru nú fjárhús írá Kaðalstöðum austur undir Hvítá. Sjást standa á hæð, og sjást talsverðar rústir fyrir vestan þau á hæðinni og vestan í henni, en óglöggar eru þær og líta út fyrir að vera misgamlar og hver ofaná annari. Austanundir hæðinni, nær ánni, er tóft sem likist fjósi og hlöðu. Má vera að bærinn Hella hafi einnig staðið þar austanundir hæðinni, þó nú sjáist þess ekki merki. Þar hefir blásið upp og gróið aftur. Enn þá gat hjáleiga frá Hellu, Hellukot, hata staðið þar sem rústirnar eru vestan við fjárhúsin verið lengur byggt en heimabærinn og því haldist nafnið »Hellukot«. *Ámotsvað*, þar sem Hvítá og Reykjadalsá mætast (þ. e. koma saman), er þar litlu neðar. Það heitir nú Klettsvað, og er adeins fært þegar Hvítá er litil.

Viðauki.

Sverðhóll.

Í túninu á Valbjarnarvöllum í Borgarhrepp eru þrír smáhólar, eða stórar þúfur: *Valbjarnarleiði*, landnámsmanns, *Valbjargarleiði*, konu hans (eða dóttur?) og *Sverðhóll*, þar sem sverð hans á að vera geymt. Ekki er mikil stórvirki að grafa upp hóla þessa; er og auðsjeð að grafið hefir verið í Valbjarnarleiði og er sögn, að við það hafi verið hætt, af því bærinn sýndist í báli. Af því nú var búið að slá og hirða túnið kringum Sverðhól, en óslegið kringum hina, þá komum við Jón bóndi okkur saman um að grafa í hann. Þar reyndist að vera klettur, hullinn þunnum jarðvegi. En hann var sprunginn sundur niður í gegn, svo djúpt sem kanna mátti með stöng, og var glufan 3—4 þuml, við. Sverði hefði mátt smeygja í hana; en ekki var nú þess merki að finna.

Fornleifar á Fellströnd

skoðaðar af

Brynjúlf Jónssyni

sumarið 1895.

Þann 1. ágúst 1895 fór jeg frá Hvammi í Hvammssveit út á Fellströnd, til að skoða þar fornleifar. Sjera Kjartan Helgason í Hvammi fór með mjer, og fjekk hann okkur til fylgdar Jónas bónda Jónsson í Skógum, sem bæði er manna kunnugastur á þeim stöðum sem skoða skyldi og hneigður fyrir fornan fróðleik.

Svo segir í Landnámu, 2. P. 19. kap.: »Ljótólfur hét maðr, honum gaf Kjallakr bustað á Ljótólfssþöðum inn frá Kaldakinn. Hans synir varu þeir Þorsteinn ok Björn ok Hrafsi . . . Þeir réðust út í Fellskóga á Ljótólfssstaði ok Vifill vin þeirra, hann bjó á Vífilsstóftum . . . »Svo er að sjá af þessu, að Ljótólfur hafi fyrst búið innst á ströndinni fyrir innan Köldukinn, og hafi hann tekið sig upp þaðan er synir hans voru vaxnir, og flutt byggð sína á Ljótólfssstaði í Fellsskógum. Rúst þess bæjar sjest enn, og heita þar enn *Ljótólfssstaðir*. — Mun það sama eyðibýlið sem jarðabók Á. M. nefnir »Ljótarstaði«. — En eftir Ljótólfssstaði fyrir innan Köldukinn eru engin merki, hvorki rústir nje örnefni. Ljótólfssstaðir eru í Staðarfellslandi, rjett austur við landamerkin, og er skammt þaðan austur að Skógum. Bærinn (sjá 4. mynd) hefir staðið undir litilli brekku, góðum spotta upp frá sjó. Lágur ás er fyrir ofan brekkuna. Fagurt er þar og landið skógi vaxið. Austast undir brekkunni, laust fyrir neðan hana, eru tvær tóftir saman (b), hin eystri lengri upp að brekkunni, og dýpri, en nokkuð mjórri, hjer um bil 4 fóm. löng og 3 fóm. breið

8*

en hin er nál. $3\frac{1}{2}$ fóm. á lengd og breidd og mun grynnri en hin. Mun hin eystri hafa verið fjós, en hin heystæði (eða hlada) Fáum föðum vestar og nær brekkunni, er bæjartóftin (a). Það er einn skáli, nálægt 13 fóm. langur og nál. 5 fóm. breiður — en takmörk veggjanna að utan eru þó fremur óglögg viðast. — Við austur enda hans er áfast við hann sjerstakt hús, það liggur úr þversum eða rjettara sagt snýr fram endanum undan hallanum; en skálinn snýr hliðvegg undan hallanum mótt suðri. Gaf þessa húss nær alveg upp að brekkunni, því það er dálstíð lengra en skálinn er breiður, eða um 6 fóm., dyrnar eru á suðurenda þess við skalahornið, er svo að sjá, sem úr þeim dyrum hafi verið innangengt í skálann um suðaustur horn hans. Þó litar svo út, sem einnig hafi verið dyr á suðurhlíðvegg skálans nokkru vestar en um miðju hans. Þar er að minnsta kosti djúp lægð í hann; en grjót var þar þó undir, eins og annars í allri tóftinni. Vestur við hornið er einnig lægð, en þó svo lítil að þar hafa víst ekki verið dyr. Þaðan beint niður brekku hallann sjer hjer og hvar fyrir lautar dragi (e-e) ofan að upphækkeni (d) sem er niður frá vesturenda tóftarinnar, svo sem 13—14 fóm. frá henni. Upphækkeni þessi er óreglulega kringlótt, nál. $3\frac{1}{2}$ fóm í þvermál, flót ofan og full af grjóti. Hún er hrúnin utan og grasi vaxin neðan til. Eftir því sem hún lítur út, er ekki hægt að gizka á, til hvers hún hefir verið, nema ef það hefði annað hvort verið vígi eða blótstalli (hörgur). Og ef það hefði verið vígi, kynni þangað að hafa legið jarðhús, eða undirgangur frá bænum — lautardragið verið leifar þess. Landnáma nefnir jarði Ljótólfs í Fellsskóginum; en ekki er að sjá að það hafi staði i sambandi við bæinn. Hún nefnir og ekkert vígi; og er ekk. er vert að leiða frekari getur um þetta. — Fáum föðum vestur frá skálatóftinni er sjerstök tóft (c) upp við brekkuna. Hún hefir dyr á suðurgafi, er rúml. 4 fóm. löng og því nær eins breið en veggirnir eru mjög útflattir. Líklega hefir annað hvort þessi tóftin, eða þá hin, sem áfst er austurenda skálans verið smiðja Ljótólfs, því hann var járnsmiður; Landnáma getur þess. Og Jónas sagðist einusinni hafa fundið sindurstykki fyrir neðan rústirnar. Um útgröft þessara tófta var ekki að tala: því bæði var það, að tíma og verkamenn vantaði, og svo var auðsjæð að það hefði orðið mjög erfitt verk, hefði það átt að koma að notum þar eða tóftirnar eru fullar af grjóti, sem fallið hefir úr veggjunum og auk þess sumstaðar hrísi vaxnar¹⁾.

1) Herra Þorsteinn Erlingsson frá Khöfn reyndi nokkru síðar að

Svo segja munnmæli, að *Vífilstóftir* hafi verið þar, sem nú heitir *Snartarstaðastekkur*. Þu *Snartarstaðir* eru eyðihjáleiga frá Staðarfelli og er stekkurinn kippkorn fyrir utan Ljótólfssstaði. *Bórunnartóftir*, sem Lndn. nefnir, halda menn að verið hafi þar, sem nú heitir Hálsasel uppi á brúninni fyrir austan Staðarfell. Þó eru engar sagnir um það. *Arastaðir*, sem Lndn. nefnir, er talið víst að sje sá bær, sem nú heitir *Harastaðir*. — *Borgargerði*, sem Á. M. nefnir mun vera sama sem *Borguggerði*; það er austur með sjónum, við veginn, fyrir austan Staðarfell. Það er allstór girðing, forn, engin rúst sjest í henni nema stekkjartóft (?) frá síðari öldum. En efsti hluti girðingarinnar er genginn úr lagi, og er ekki að fortaka að þar kunni tóftir að hafa verið áður, þó það sjáist nú ekki.

Barkarstaðagil heitir landamerkjagil milli Orrahóls og Galtardalstungu. Þar var bær, sem hjet *Barkarstaðir*, og er sagt að Börkur digri hafi búið þar, eftir að hann fór frá Helgafelli. Þar sjest rúst; en ekki er hægt að lýsa henni, því stekkur frá Orrahóli hefir verið byggður ofaná hana. — Sagt er og, að Börkur hafi búið um hríð í ey þeirri fram undan Fellsströnd, sem heitir *Barkarnautur*. Þar kvað sjást skálatóft. En síðast að Börkur að hafa búið á *Barkarstöðum* nordur frá Glerárskógi. Þar heitir *Barkarstaðagil*; en eigi þykjast menn geta vísað þar á rústir með vissu.

Upp frá »efri byggð« á Fellströnd gengur dalur mikill, sem nú er vanalega nefndur *Flekkudalur*, en er þó sagt, hann heiti rjettu nafni *Flókalur*. Hann er upp frá Staðarreiði og liggur þar undir. Hann var áður byggður, en er nú í eiginum, og er sagt að hann hafi eyðst í svartadaudu. Þar eru nefnd 5 býli: *Staðarbakki*, *Hólkot*, *Hrishlið*, *Dyngja* og *Túngardshólar*. *Staðarbakki* hefir staðið inni í miðjum dalnum að norðanverdu, á bakka ár þeirrar, er eftir dálnum rennur. Þar sjást allmiklar rústir, og mótar fyrir túngarði á nokkuð löngum parti. Eigi er hægt að gera sjer grein fyrir hinum ýmsu rústum sem þar eru til og frá um túnið, er sumar auðsjáanlega mjög fornar og varla

grafa út Ljótólfssstaðatóftirnar. En það reyndist eigi vinnandi verk. Hann gróf þó út upphækunina, og reyndist það ferhyrnd grjóttótt, 7 al. löng og 5 al. breið innan veggja. Dyr sáust ekki, enda vantadi hálfan austurvegg og hálfan suðurvegg, þar voru aðeins jarðföst björg en engin grjóthleðsla ofaná. Í tóftinni voru hlóð og nokkuð af viðarösku. Engin fundust merki til jarðhúss.

orðið eftir af þeim annað en þúfna rimar; en aftur eru sumar yngri, því hjer hefir á seinni tímum verið *sel* frá Staðarfelli og er seltóftin ofaná bæjartóftinni, en kvíjatóftir til og frá. Á einum stað sjer fyrir hálfringmyndaðri girdingu, sem hverfur í þúfnarima. Má vera að það hafi verið kirkjugarður og sje önnur hlíð hans og kirkjutóftin orðin að þúfum. En alsagt er, að Staðarbakki hafi verið kirkjustaður dalbúa. Ofan hjá bænum rennur gil, er Færigil heitir, það færir sig til að neðanverðu, og hefir brotið af túninu og tóftunum, svo eigi er hægt að segja hve mikil不想 var. Það hefir og borið skriðu yfir brunn, er gamlir menn muna eftir að þar var, hafði hann verið mjög vel hlæðinn innan og gott vatn í honum.

Hólkot var litlu utar með hlíðinni sama megin og hafði verið hjáleiga frá Staðarbakka. Þar býr nú húsmaður og er þar hýsing nokkur, svo eigi er um rústir að ræða.

Hríshlíð er nokkuð löngu innar í dalnum einnig að norðan verðu. Er þar há hlíð, sem enn heitir *Hríshlíð* og er það örnenfni takmarkað af tveimur gljúfragiljum, heitir hið ytra Álfagil, en bið innra Jötnagil; eru þau bæði ákaflega hrikaleg, einkum þó Álfagil, sem er eitthvert svipmesta hamragil sem jeg hefi sjed. Í því er fors, hár og sagur, Sagt er, að í Hríshlíð hafi verið tveir bærir. Rústir sjást ekki; en einkennileg þúfnabörð eru þar á tveim stöðum og lækjjasitrur nærri. Má vera að það sjeu eftirlifar rústanna.

Dyngja er sýnd á svo nefndum Hólmi. Það er undirlendi sunnanmegin árinnar. Þar sjest gjörla upphækkuð rúst; en að stærðinni til vantar mikil að það geti verið heil bæjarrúst. Þar er líka orsök til: án hefir fyrir nokkru runnið þar fast að brotið bakkann og tekið burt meira eða minna af rústinni. Svo hefir hún lagst frá aftur, og er þar nú mýrardrag sem farvegur hennar hefur verið. Það stykkið sem seinast hefir brotnað af rústinni, liggar niðursokkið til hálfs í mýrardraginu, en stendur til hálfs upp úr því, eins og aflöng þúfa. — *Dyngja* er litlu utar en á móts við Staðarbakka, og hefir þar verið skammt í milli. — Á Hólminum, og þaðan úteftir dalnum, hafa verið engjar góðar á undirlendinu. Góðir hagar eru í hlíðunum.

Túngarðshólar kváðu hafa verið hjáleiga frá Túngarði, sem enn er byggður bær og stendur við dalsmynnið að sunnanverðu. Rústir hjáleigunnar sjást ekki. En á þeim stað, sem líkast mætti þykja að hún hefði staðið er nú stekkur frá Túngarði. Það er og því til stuðnings, að stekkurinn er nokkuð langt frá bænum inni

dalnum; en nær bænum heitir »Forni stekkur«. Hann má hafa verið notaður meðan kotið var byggt.

Það vil jeg taka fram, að jeg hefi fylgt þeirri aðalreglu í rannsóknum mínum fyrir fornleifa tjelagið, að mæla tóftir *útfyrir veggi*. Þar sem jeg hefi viðhaft *innanmdl* er þess getið í skýrslunni.

Einnig vil jeg geta þess, að þar sem orðin: *fram*, *fremra*, *fremst* o. s. frv. koma fyrir hjá mjer, t. a. m. í landslags- eða afstöðulýsingum, þá hafa þau *sunnlenzka merkingu*: þ. e. *fram til sjávar* eða *eins og vatnið rennur*, en *eigi upp til fjalla*.

Br. J.

Um „Goðatættur“ í Freysnesi í Múlaþingi.

Hjer um bil á miðju Fljótsdalshjeraði ganga 2 smánes, svo að segja hvort á móti öðru, út í Lagarfljót. Heitir hið syðra Þórsnes, en hið nyrðra Freysnes, það er gagnvart Egilsstöðum; er því ekki alllangt þaðan út að Einhleypingu, sem er hið efsta vað á Fljótinu.

Í satni til sögu Íslands II bls. 460 getur próf. Sigurður Gunnarsson á Hallormsstað i örnefnaskrá sinni þeirrar munnumælasögu, að goðunum úr godahúsini á Bessastöðum hafi, er kristni var lögtekin hjer á landi, verið kastað í Lagarfljót, og þeir Þór og Freyr rekið upp á nesjum þeim er síðan sjeu við þá kend.

Að Þorvarði lækni Kerúlf hafi þessi saga verið kunn, má sjá á Árbókinni 1882 bls 38.

Í nýjum fjalgsritum 13. ári bls. 150 getur Gísli Brynjólfsson þess í ritgjörð sinni um goðord að hann hafi heyrt að í Þórsnesi sunnanvert við Lagarfljót væru allmiklar búðatóptir.

Sumarið 1890 kom fornfræðingur Sigurður Vigfússon í Þórsnes, en ekki getur hann þess að neinu í Árbókinni 1893 í frásögu sinni um ferð sína.

Þá er jeg kom hingað á Austurland var mjer sagt að rústir væru í Þórsnesi, en Sigurður mundi ekki hafa sinnt þeim, þar eð Þórsnes væri hvergi nefnt í sögum. Það höfðu nú á seinni árum verið haldnir mannfundir í Þórsnesi nokkrum sinnum, var þá slegið þar upp stóru tjaldi, er báðar Múlasýslur áttu í fjelagi og kallað var »sýslutjald«. Nú er það orðið ónýtt og er það skaði því illt er um fundarhús, en tjaldið einkar hentugt, var

það flutt á milli og notað til veizluhalda og funda um allt hjer. aðið. Það var auðheyrta á frásögn manna að Þórsnes þótti hafa einhverja fornhelgi á sjer, en Freysnes var aldrei nefnt. Jeg heyrði einnig munnmælasögu þá, er próf. Sigurður Gunnarsson getur um, en nokkuð breytta, því mjer var sagt að Helgi Drop-laugarson hefði kastað Þór og Frey í ána, er hann óð um i godahúsi Spak-Bessa fóstra síns, og fylgdi með að þetta stæði í Fljótsdælu hinni meiri. Síðan hefði þá rekið upp á nesjunum og þá hefðu þeim verið reist hof, hvorum á sínum stað.

Mjer kom því til hugar að rannsaka þetta nákvæmar og skal leyfa mjer að skyra í fám orðum frá rannsókninni.

Hjer um bil í miðju Þórsnesi er klettur lágor og litill og hallar nesinu frá honum á allar hliðar. Austanvert við klettinn eru stórpýtför móar, sem halla ofan að Fljótinu, má víst óhætt fullyrða, að þar aldrei hafi tóptir verið nje neinar girðingar. Vestanvert við klettinn er smáþýtfara og hallar þar ofan í lækjarlænu, er kemur úr mýrarsundi þar fyrir ofan. Hjer sjest greinileg girðing c. 2 teigsstærðir. Austurhlíð girðingarinnar er tvöfold og stórt bil á milli, og er innri garðurinn nýlegri, er auðsjeð að girðingin hefur verið hlaðin upp nokkrum sinnum og smáminnkuð, því víða eru horn tekin af til að stytta garðinn og spara sjer vinnu. Í miðri þessari girðingu eru gamlar tóptir sem lika má sjá á að hafa verið hlaðnar upp hvað eptir annað, því farinn er að myndast hóll; í þessari tópt er dálitill stekkur og væri líklegast að ímynda sjer, að þessi rúst væri gömul stekkjabrot og girðingin nátthagagirðing.

Í Freysnesi háttar svo til að utanvert við sjálfan tangann, er gengur fram í fljótið, myndast vogur og upp frá honum brekka upp á neshrygginn, sem er þar nokkuð hár. Utanvert við voginn er hátt fell, eitt af þessum einkennilegu fellum norðan Fljóts, er sveitin dregur nafn sitt af »Fellin«. Þetta fell er vanalegast kallað »Ekkjufellsklettur« því að norðan eða utanverðu eru í því standklettar, en að sunnan eða framanverðu er það atlíðandi og gengur neshryggurinn í sveig kringum voginn smáhækkandi upp í fellið. Á þessum sem og öðrum bryggjum sem ganga úr fellinu eru víða sljettar isnúnar klappir og standa sem ávalar bungur berar upp úr jarðveginum. Á einni slíkri klapparbungu á neshrygnum beint upp af vognum er stór tópt (eða tóptir)¹ vel greinileg, því á köflum standa undirstöðusteinarnir alveg óhaggaðir (sjá VII. mynd). Að utanmáli er tópt þessi 96 fet

1) Þessa tópt þekkti bóndinn í Ekkjufelli og kallaði »Goðatættur«.

á lengd og 23 fet á breidd, og er norðurendinn hringmyndaður. Tóptinni er skipt í tvennt með þvervegg og hafa engar dyr verið á honum. Afhús þetta er nyrzta húsið í tóptinni og er frá þverveggnum á ytri brún á hinum hringmyndaða norðurgafli 39 fet á lengd. Dyr eru á austurhlíðinni með þverveggnum, en inni í húsinu eru þúfur sem liggja þannig að ein hryngmynduð er inni í sveignum, en 3 aflangar sín með hverjum vegg. Hinn hlutinn eða aðaltóptin er 57 fet á lengd á ytri brún á báðum göflum og skiptist í tvennt með þvervegg og eru dyr á honum miðjum. Skiptir hann tóptinni þannig, að fremsta húsið er þrem fætum lengra en hið innra. Aðaldýrnar eru á austurhlíðinni með syðra gafli. Þar sem undirstöðusteinarnir sjást greinilegast mátti nákvæmlega mæla innanmál tóptarinnar og mældist hún 15 fet á breidd.

Hjer um bil 20 faðma frá suðurhorni tóptar þessarar liggja tóptir minni og veggja þynnri, en þó fullglöggvar flestar (sjá VI. og VIII.—XI. mynd). Fyrst eru 4 tóptir samfastar og er stærð þeirra þessi að utanmáli:

1.	lengd	30	fet,	breidd	20	fet
2.	—	20	—	—	20	—
3.	—	30	—	—	18	—
4.	—	30	—	—	18	—

Á 1 og 2 og 3 eru dyr á austurhlíð og á veggnum milli 2 og 3 virðist votta fyrir dyrum. Á 4 eru dyr á norðurhlíð.

Pá koma tvær tóptir hver fram af annari þannig:

5.	lengd	18	fet,	breidd	18	fet
6.	—	20	—	—	20	—

Pá kemur stór rúst er virðist hafa verið skipt í tvennt og jeg því tel 7. og 8. en má vel vera að hafi verið skipt í þrennt eða jafnvel fernt. Mál á rústinni virðist vera: lengd 48 fet, breidd 36 fet. 9. er brot við suðurenda rústar þessarar c. 18 fet á breidd.

Allar þessar tóptir liggja í sömu stefnu út og fram eftir hjeraðinu.

10. og 11. eru ógreinileg tóptabrot svo stærð þeirra verður ekki mæld. Þau eru samföst og liggja frá suðri til norðurs. Allar þessar 11 tóptir liggja lægra og ber því minna á þeim, svo jafnvel nákunnugir menn vissu ekkert um þær. Hverskyns tóptir þetta sjeu finnst mjer liggja í augum uppi. Hvað þeim 11 eða máske 13 smærri tóptum viðvikur þá er það auðsætt af stærð þeirra, lögum og legu að það eru fornar þingbúðatóptir, þó þess sje mjer vitanlega hvergi getið að hjer hafi verið þing. Að stóra tóptin sje hoftópt gæti ef til vill verið meira vafamál,

en þar er aptur á móti til stuðnings munnmælin, örnefnin og búðatóptirnar, og svo hvað mest tóptin sjálf, tvískipt aðaltópt og afhús áfast við með hringmynduðum gafli.

Veggirnir í afhúsinu eru þykkastir og þar er moldarlagið einna þykkast ofan á klöppinni, en í aðaltóptinni er það örþunnt.¹⁾ Mætti jeg nokkurs til geta þætti mjer líklegast, að afhúsið hafi verið reglulegt hús með torfspaki og þar hafi goðin staðið á stöllum sem þúfurnar eru leifar af, en yfir framhofið hafi verið tjaldað í hvert sinn, er það var notað, eins og yfir búðirnar.

Að nöfnin Þórsnes og Freysnes sjeu framan úr heiðni er víst áreiðanlegt, og sjé trúnaður lagður á munnmælin, að þau sjeu dregin af goðunum í godahúsi Spak-Bessa, þá er auðsætt að hofið í Freysnesi hefur verið reist fáum árum áður en kristni var lögtekin, og er þá síður undarlegt þó þess sjé ekki getið í sögum. Hitt virðist undarlegra að þingsins skuli hvergi getið. Í Fljótsdælu hinni minni er nefnt »Lambanes« þing og kveðst próf. Sig. Gunnarsson í Örnefnaskrá sinni ekki vita hvar það geti verið, en getur þess til að það sjé sama og Þinghöfða eða Krakalækjarþing. Þetta verður mjög ólíklegt, ef hjer er nánar að gætt, því meðan á þinginu stóð voru þeir Grímur og fóstbræður hans að jarðhúsgreptrinum við Oddmarslæk fyrir austan Fljót, sem er lítið eitt ofar en þingstaðurinn fyrir vestan Fljótið. Mjer kemur því til hugar hvort vera kynni að Freysnes hefði heitið Lambanes áður Freyr nam þar land og hofið var reist, og hjer væri Lambanesþing fundið. Skal jeg svo engum fleiri getum leiða um þetta að sinni.

Áður en jeg skilst við þetta mál, vil jeg lítið eitt lysa Freysnesinu og útsýninu þaðan, er jeg hygg vera eitt hið fegursta og tignarlegasta hjer á landi. Freysnesið er fremur grösugt enda liggur það móti suðri og hallar ofan að Fljótinu. Allt út undir nesin heldur Fljótið hjer um bil fullri breidd, en þar fyrir utan mjókkar það um fullan helming; sjé staðið á Goðatóptum litur því svo út sem maður sjé við miðjan Fljótsbotninn og það endi hjer, enda skyggir fellið á allt fyrir utan. Fjöllin liggja um $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ mílu hvoru megin frá Fljótinu í sömu stefnu, en niður við

1) 28. júní 1896 athugaði jeg á ný goðatæturnar í Freysnesi og mældi þykkt jarðlaganna í hofinu og afhýsinu. Í hofinu er jarðlagið tæp skóflustunga úr botni tóptarinnar mest leir, en í afhúsinu er það hálf þriðja stunga og þar af 2 stungur gróðrarmold. Enga hleðslu gat jeg fundið í þúfunum enda varla við því að búast því hjer er lítið um lausagrjót og í rúustum þessum sajeg hvergi grjót nema í undirstöðunni í hofveggjunum.

Fljótið eru svartir klettar, gróðurlitlar hlíðar og skriður í fellunum norðan Fljóts, en hinir svonefndu Vellir sunnan Fljóts hafa aldrei sljettir verið, heldur eintómir ásar og mýrasund á milli, gróðurlitlir að sjá. Þetta er hið næsta; hjer hefur í fornöld verið hið yndislegasta landslag er allt var viði vafið milli Fljóts og fjalls. Beint fram undan Lagarfjót endilangt og blasa báðir dalirnir Fljótsdalur og Skriðdalur opnir við, gengur Fljótið inn í opíð á nyrðri dalnum og hylur sýn allt undirlendi og c $\frac{1}{4}$ af hlíðinni. Í opí syðri dalsins liggur sljett nes, Vallanes, og rennur Grímsá í sveig eptir því og út í Fljótið. Í miðjum hvorum dal rísa upp háir múlar snarbrakkir og virðist Lagarfjót liggja fast að rótum norðurmúlans, en svo er þó ekki; kljúfa þessir múlar hvorn dalinn um sig í two smærri dali. En fram á milli Fljótsdals og Skriðdals er hár háls er smálækkar eptir því sem utar dregur og sendir lágan arm alla leið út að Vallanesi. Er í öllu þessu hin mesta tilbreyting en þó töluverð »symmetri«, en það sem meist eykur fegurðina eru jöklarnir. Yfir nyrðri múlum stendur há hvít keila með svörtum röndum »Snæfellið« en yfir hinn syðri gægist lágor hvítur skalli, það er »Frándarjökull.«

16/11 95.

*Jón Jónsson
læknir.*

Um
nokkur vafasöm atriði í Íslendinga-
sögum.

Það er kunnugt, að »kritik« vorra tíma hefir meðal annars ráðist á ýms atriði í sögum vorum, og gjört þau að meira eða minna leyti vafasöm. Sumstaðar gengur hún svo langt, að hún dæmir þetta eða hitt söguatriðið tóman tilbúning, ef ekki alla söguna, sem um er að ræða. Þetta er leiðinlegt. En bót er það í mál, að »kritikin« er ekki óskeikul; það má opt finna misfellur á dónum og ályktunum hennar. Óneitanlega hefir hún ástæður að byggja á; en af sömu ástæðum má opt draga allt aðrar ályktanir með engu minni rjetti. Þetta vil jeg leitast við að sýna með því, að benda á nokkur dæmi.

Ástæðunum, sem »kritikin« byggir á, mun mega skifta í 5 flokka:

1. að söguatriði líkist einhverju öðru,
2. að það segir frá ólíklegum atburðum,
3. að Það rekur sig á í staðlegu tilliti,
4. að því ber ekki saman við tímatal,
5. að því ber ekki saman við aðrar sögur.

Fyrsti flokkurinn er fáskipadur. Það mun ekki vera nema eitt dæmi til þess, að íslenzkt söguatriði líkist útlendu ævintýri. Það er frásögn Víga-Glúmssögu um vlg Kálfs frá Stokkahlöðum. En engum kunnugum manni mun blandast hugur um, að það sjé hrein og bein tilviljun, að þetta atriði líkist dálitið útlendu ævintýri. Og hví skyldi slikt eigi geta viljað til? Það er næsta hæpið, að draga ályktun af sliku gegn sögu, sem að öðru leyti

hefr öll áreiðanleiks einkenni: ber vel heim hvað staði og tímatal snertir, svo og við aðrar sögur í öllu verulegu, og sem einmitt í þessu atriði kemur svo mætavel saman við skapferli Glúms, eins og það lýsir sjer annarstaðar. Yfir höfuð er ekki að sjá, að hinir fornu söguritarar vorir hafi haft neina tilhneigingu til þess að tileinka Íslendingum útlendar sagnir. Raunar er auðsjeð, að atriði úr Ódysseifskviðu hefir komist inn í Hrólfsögu Gautrekssonar. En þar stendur öðru vísni á: Sú saga er útlend, þó hún hafi borizt til Íslands og verið skrásett þar; mun hún hafa fengið þessa viðbót í útlöndum, en ekki hjer. En það er »móðins« nú á dögum, að ímynda sjer, að líkar sögur sjeu raunar ein saga í fleiri myndum; — það getur stundum verið rjett og stundum ekki.

Þessu skyld er sú tilhneiting, sem stundum kemur fram hjá mönnum þegar talað er um *two stadi i sama hjeraði*, sem *eiga lik nöfn*: þá halda menn, ef þeir eru ókunnugir, að allt sje sami stadirinn, en nafn hans hafi breyzt. Og sjeu nú þessi *liku* örnefni týnd, annað eða bæði, þá liggur beint við, að úr þeim verði gjört eitt örnefni fyrir fullt og allt. Sem dæmi uppt á þetta má nefna örnefnin *Holtarað* og *Holtsvað* í Njálu. Þau hafa sumir, af ókunnugleik, gjört að einu örnefni. Að vísu kemur það mál eigi beinlínis við »kritik vorra tíma«, því sum af elztu handritum sögunnar rugla örnefnum þessum saman. En það þarf leiðrjettingar eins fyrir því, og vil jeg fara um það nokkrum orðum á þessum stað. Enda hygg jeg, að svo megi líta á, að »kritik« afskrifara hafi valdið ruglinginum. Svo stendur nfl. á, að frumrit Njálu er týnt, og ef til vill ýmsar elztu afskriftir líka. En af þeim, sem til eru, hafa sumar *Holtarað* í 116. og 117. kap., en *Holtsvað* í 131. kap., en aptur hafa aðrar, — óneitanlega gamlar og góðar, — »*Holtsvað*« á öllum stöðunum. Hvorar afskriftirnar munu nú hafa fylgt frumritinu? Jeg hygg vatalaust þær, sem hafa örnefnin tvö: því þar með samrýmist sagan við landslagið, og er óskiljanlegt, að mislestur eða misritun hefði getað valdið því. Hitt er skiljanlegt, að ókunnugir afskrifarar hafi tekið tvö *lik* örnefni í sama hjeraði fyrir eitt örnefni og í þeirri trú vikið viljandi frá frumritinu til þess, að leiðrjetta ritvillu í því, — er þeir hafa álið svo. (Það er þetta, sem jeg kalla »kritik« afskrifara.) Hefðu þeir haft staðlegan kunnugleik, þá hefðu þeir ekki gjört þetta, því þá hefðu þeir sjeð, að með því gjörðu þeir söguna óskiljanlega. Líklega hafa þeir, sem bjuggu »Kaupmannahafnar-Njálu« undir prentun, fengið bendingu um þetta frá einhverjum kunnugum, því hún er prentuð eptir hinum rjettari af-

skrifum. Hinar síðari eru þar á móti prentaðar eptir hinum. Þeir, sem bjuggu þær undir prentun, hafa álitíð þau handritin bezt, — og án eta byggt það á »kritik«, sem sízt skal neita um sitt gildi. En þrátt fyrir það er jeg sannfærður um, að i þessu hefðu þeir ekki tylgt þeim, ef þeir hefði verið kunnugir þar, sem hin umræddu söguatriði gerðust.

Þó bæði þessi örnefni, *Holtavað* og *Holtsvað*, sjeu týnd, mun mega finna þau bæði eptir bendingum sögunnar og öðrum líkum.

Holtavað mun hafa verið d *Pjórsd* fyrir austan Árnesið, meðan ain rann þar öll. Þar er farvegur hennar mjög breiður og grunnur og báðum megin liggur þar að forn vegur. Þann veg hafa þingmenn farið, er þeir fóru um Laxárbakka, það lá beint við. Þar hefir verið vel fallinn áfangastaður austan árinnar: haglendi gott, bæði myri og vallendi. Þar hefir verið þingstaður til forna: heitir þar Þingholt, og sjást búðatóftir og dómhringur, sem Sigurður Vigfusson hefir lýst (Árb. fornl.fjel. 1888—92 bls. 60)¹⁾. Nafn sitt hefir vaðið haft af því, að það lá svo nærrí *Pjórsárholtum* (nú Holtasveit) og Flagveltuholti (»Flagbjarnarholti«), auk þess sem Þingholt og fleiri smáholt eru rjett hjá því. Það er varla vafamál, að á þessum stað, á þingstaðnum, hefir það verið sem Flosi dvaldi, er hann »beid Sigtússona og annara sinna manna«. Þar á móti er það óldungis óhugsandi, að menn hafi á þessum stað mælt sjer móti, til að skiftast í leitir eptir brennumönnum. Það er sú fjarstæða sem engu tali tekur, að ætla, að Kári hafi beðið Mörð að safna liði um Rangárvöllu til leitanna, en fara þó fyrst með það vestur að *Pjórsd!* Og þó um *Nautavað* væri að ræða, þá er það óldungis sama fjarstæðan. Því *Nautavað* er d *Pjórsd* eins og *Holtavað* hefir verið, að eins spölkorni ofar, sem í því tilliti gerir ekkert til. *Það er óhugsandi að Holtsvað hafi verið d *Pjórsd*.* Ekki mun *Holtavað* heldur hafa verið sama sem *Nautavað*: Það liggur eigi *eins* beint við þingmönum og hið forna (þó þetta út af fyrir sig gjöri lítið til). Þar er hardlent og snögglegt við vaðið og því óhagkvæmur áfangastaður langferðahestum; mun Flosi eigi hafa beðið þar. Og eigi er hægt að sjá við hvaða »holt« það hefði átt að vera kennt: Bæði »*Pjórsárholt-s-holt*« og Flagveltuholt eru oflangt frá því til þess: önnur örnefni eru í milli. Er og sennilegast, að það vað hafi heitið *Nautavað* síðan það fannst. Á það benda og munumælin:

1) Áður hafði jeg, í grein minni »um þriðjungamót«, bent á þingstaðinn og vaðið. Ólafur sál. Gíslason í Flagveltu hafði vakið eptirtekt mína á því.

að það hafi fundist þá, er naut Páls biskups hafi strokið frá Skálholti að Skarði, og farið þar yfir.

*Holtsvað mun hafa verið á Fiská í dalnum milli Þrihyrnings og Vatnsfells (sem nú heitir Vatndalsfjall), og mun það hafa verið kennt við bæinn Holt, þar sem Hróðný bjó. Mun sá bær hafa staðið suðvestan undir Reynifellsöldu; þar sjer til rústa¹ ef vel er að gáð. En þó Holt stæði fyrir norðan ána, mun það hafa átt land fyrir sunnan hana, bæði dalinn og Vatnsfell, en fjenaður þaðan gengið suður um Sljettafell eða lengra. Því var eðlilegt að smalamaður frá Holti finndi lík Höskuldar Njálssonar í Höskuldarlág. (Hún er milli Sljettafells og Sámsstaða). Þá mun dalurinn hafa heitið *Vatnsdalur* og verið kenndur við vaðið (Holtsvað). Mun það vera upprunamynd bæjarnafnsins: »Vatnsdalur«. Sá bær hefir að öllum líkendum eigi verið byggður fyr en Holt var komið í eyði. Er eigi hægt að sjá, hvar fyrir hann geti heitið »Vatnsdalur«. Vatnið á fjallinu er of langt frá honum til þess og sjest eigi einu sinni að heiman. Enda lá nær, ef kenna skyldi bæinn við vatnið, að nefna hann Vatnsfell, eftir fjallinu. Aftur liggar hitt beint við, að bærinn fengi sama nafn, sem dalurinn hatði áður, nfi. *Vatnsdalur*; hefir svo orðið úr því »Vatnsdalur« af óglöggi framburði. Sumir telja raunar óliklegt, að *vað* hafi verið kallað á jafn *lítilli* á og *Fiská* er; en viða veit jeg kallað *vað* á minni sprænu. En frægt örnefni hefði *Holtsvað* samt ekki orðið, ef menn hefðu ekki komið þar saman í þeim sögulegu erindum, að skifta sjer i leitir að elta brennumenn. Til þess var enginn staður hentugri, hvort sem fara skyldi nyrðri eða syðri Fjallabaksveg, austur á Goðaland eða austur fyrir Seljalandsmúla. Hjer var næstum eins og miðpunktur fyrir þá vegi.*

En hafi nú Holtsvað verið hjer, — sem varla er vafamál,— þá er ástæða til að spyrja: Var það ekki þar, sem Flosi beið Sigfussona og annara sinna manna? En sagan sýnir, að svo hefir ekki verið. Þaðan er örskammt að Keldum og *leiðin* liggr *þar um*, svo Flosi hefði fundið Ingjald heima, og *eigi þurft að senda honum orð*, ef hann hefði farið þessa leið. En hann hefir

1) Rústum þessum veitti jeg eftirtekt (ef til vill fyrstur manna nú á tímum) er jeg var þar á ferð 1878. Datt mjer strax Holt í hug, því það getur komið vel heim, bæði við Njálu og landslag, að það hafi þar verið. Á þetta benti jeg Magnúsi hréppstjóra Arnasyni í Vatnsdal og sjera Skúla Gíslasyni á Breiðabólssstað. Fjellust peir báðir á ætlun mína, og einnig Sigurður Vigfusson, er hann skoðaði, rúst þessa, að tilvísun peirra sr. Skúla og Magnúsar, 1883 (sbr. Árbók fornleifjel 1888—92 bls. 47).

farið þjóðleið, um Hvolhrepp, og því þurft að «senda orð Ingjaldi» að koma í veg fyrir sig til viðtals. Ingjaldur hefir eigi náð honum fyr en út við Holtavað; og með því hann hefir eigi búið sig til þingsfarar áður en hann fór, varð hann að ríða »heim fyrst, og þaðan til þings«. Það er svo langt, að þess var getandi í sögunni.

Pannig virðist mjer, að allar líkur sjeu með því, en engar móti því, að Holtavað og Holtsvað sje sitt á hvorum stað. Og það gefur jafnframt þá bendingu, að varúðarvert muni að álykta svo, að tvennt líkt, sem fyrir kemur í sögum, hljóti að vera eitt og hið sama.

Undir annan flokkinn heyra bæði sagnir um viðureign manna og huldra vætta og sagnir um ótrúleg þrekvirki. Um hvort tveggja lætur «krítikin» sjer nægja að segja, að þjóðtrúin hafi smeygt slíku inn i sögurnar, meðan þær gengu í munnmælum, en eignar það ekki visvitandi tilbúningi, sem líka væri mestu fjarstæða. Hjer má því samsinna henni, þó með því að benda um leið á það, að óparfi er að taka mjög mikil af um hið ótrúlega: mun ekki mega neita því, að sumt er enn ekki unnt að skýra, sem þó hefir átt sjer stað. Og hvað þrekvirkin sjer í lagi snertir, þá er bágð að segja, hve langt menn geta komið með æfingu. Grettir mun t. a. m. hafa æft sig á steintökum; — en úti það skal samt ekki fara. Það er ekki meira að höggva mann sundur í miðju, sem sagt er t. d. um Kára, heldur en að höggva höfuð af 5 mönnum í einu, sem Pjetur mikli og Menzikof firsti ljeku við Strelitz-fangana. Og óparfi er að rengja það, að Þjóstólfur hafi farið einn á skipi úti Bjarneyjar: gamlir menn á Fellsströnd muna eftir manni, sem ljek sama dirfskubragðið, og þó sá munurinn, að Þjóstólfur var í vígahug, en hinn ekki. Getgátunnar, að Bjarneyjar sje = Lambey, þarf því ekki við; enda telja kunnugir hana fjarri líkingum, eftir því sem á stóð um ferð Þorvalds. Mun það viða nokkur vandi, að ákveða með vissu, hverju þjóðtrúin hefir smeygt inn i sögurnar. En þó þær beri merki hennar, sannar það ekki annað en að söguritararnir rituðu eins og þeim var sagt frá.

Þridji flokkurinn, þar sem sögur reka sig á í staðlegu tilliti, sýnir ekki annað en það, að sá, er söguna ritadi, hafði sjálfur eigi komið á þá staði, sem um er að ræða, en farið eftir annara lýsingum og þeirri staðlegu hugmynd, sem hann fjekk af þeim. En alkunnugt er, að ómögulegt er að fá alveg rjetta hugmynd um stað eða svæði af eintómri lýsingu annara. Vanalega hugsar maður sjer þá svæðið miklu minna og staði og afstöðu öðru-

vísi en í raun og veru er. Mönnum hefir t. a. m. orðið hjaldrjúgt um ferð *Flosa til brennunnar*, eins og Njála segir frá henni. En allt sem þar við er athugavert, er auðsjáanlega sprottið af því, að söguritarinn hefir eigi sjálfur sjed svæðið, sem Flosi fór um, en gert sjer hugmynd um það eftir lýsingu, ef til vill ógreinilegri. *Fiskivötn* t. a. m., sem hann getur um, munu annaðhvort vera vötnin á Landmanna-afrjetti, eða Veidivötn fyrir norðan Tungnaá. Hann hefir heyrt þeirra getið norður á fjöllum; en af ókunnugleik hugsar hann sjer svæðið miklu minna en það er, og heldur, að vötnin sjeu svo nærri leið Flosa, að eigi megi sleppa að geta þeirra. Þó grunar hann, að þau muni lengra burt en svo, að Flosi hafi komið alveg að þeim; því þykir honum vissara að bæta við: »ok riðu nokkuru fyrir vestan vötnin«. Á þessu sjest, hve samvirkusamur hann er. Hitt hefir hann sízt grunað, að vötnin gæti legið svo langt fyrir norðan leið Flosa, sem raunar er, um hvor vötnin sem ræða er. Sama er að segja um *Goðaland*: Hann hefir heyrt, að það væri á leiðinni þá, er farið væri um Þórmörk upp á Fjallabaksveg, og hann hefir vit-að, að það var leiðin, sem Sigríðsynir fóru; svo gengur hann út frá því sem sjálfsögðu, að Flosi hafi blotið að fara sömu leið að öllu leyti. Hitt er honum dulið, sem kunnugir vita, að þegar komið er austan Fjallbaksveg (hinn syðra) og ferðinni heitið á *Þríhyrningsháls*, þá liggur beint við að fara fyrir norðan Tindafjöll (sem nú er vegurinn). En til þess að ekki yrði við ferðina vart, þurfti ekki annað en víkja af veginum fyrir ofan Lambadal, norðvestan Tindafjalla, og fara eptir hálandinu fyrir ofan byggðina, þar til komið var á *Þríhyrningsháls*. Kunnugir geta varla annað ætlað, en að Flosi hafi þá leið farið. Þá er líka auðskilið, hvað honum gekk til að velja *Þríhyrningsháls* fyrir samkomustað; en ef hann hefði farið ofan í *Goðaland*, þá er það mjög úr leið og meiri tímatöf en svo, að skiljanlegt sje. En þótt »krítíkin« geti slegið því föstu, að Flosi hafi ekki farið nálægt *Fiskivötnum* og ekki um *Goðaland*, er hann fór til brennunnar, þá hefir slíkt engin áhrif á áreiðanleik sögunnar, því síður sem hitt er ekki að efa, að einn flokkur þeirra, sem leituðu eftir brennumönnum, hefir farið *Goðalandsleiðina* upp á Fjallabaksveg hinn syðra, og annar til *Fiskivatna*, því hugsanlegt gat þótt, að brennumenn hefði leitað þar hælis í bráðina. Viðar bregður því fyrir í Njálu, að söguritarinn virðist vera ókunnugur. Það er t. a. m. ekki annað að sjá, en að hann ætli, að Gunnar hafi átt leið upp með Rangá, er hann fór heim neðan úr eyjum (*Móeidið-arhvölseyjum*). Að minnsta kosti er ekki getið um neitt sjer-

stakt tilefni til þess, að hann fór þá leið, er hann vo Þorgeir, eða að Mörður vissi, að Gunnar mundi þá leið fara. Til þess hefir þó eitthvert sjerstakt tilefni verið; t. a. m. að Gunnar hafi verið vanur að fara þá leið frá Móeiðarhvöli, sem þó er ólíklegt vegna vegalengdar, og að minnsta kosti eigi annara vanavegur, þá farið er milli Móeiðarhvols og Hliðarenda. En hvað sem það var, þá hefði söguritarinn eigi látið þess ógetið, ef hann hefði verið kunnugur og vitað, að lesendur mundu annars eigi skilja, hvernig á þessu hefir staðið. Sú skýring hefði átt að standa á eftir orðunum (i 71. k.): »ok kom þat ásamt, at þeir skyldi fara ofan til Rangár ok sitja þar fyrir honum«. Þá hefði þurft að bæta við: »Þeir vissu, at Gunnar mundi þá leið fara, því at o. s. frv.«. Hugsanlegt er að visu, að sú skýring hafi af vangá fallið úr hjá afskrifara; en þá hlyti öll Njálu-handrit, sem til eru, að vera komin frá þeiri afskrift, og tel jeg það eigi líklegt. Svo virðist líka, sem söguritarinn sje litt kunnugur á Bergþórshvoli, því hann segir (i 128. k.): »Dalr var í hválinum, ok riðu þeir þangat ok bundu þar hesta sína«. En sá »dalr« er að eins dæld, sem alls ekki gat rúmað alla hesta þeirra. Híð sanna mun vera, að Flosi og fæeinir aðrir hafa riðið þangað og bundið hestana þar, en hinir hafa bundið sína dálitið fjær, þar sem hvollinn þó bar af frá bænum, og hefir þetta runnið saman í huga söguritarans, — sem varla hefði orðið, ef hann hefði þekkt staðinn vel. Sumstaðar virðist hann þó kunnugri: Hann þekkir t. a. m. Akratungu og Geilastofna, og hann getur þess kunnuglega, að Gunnar hleypti »fram í nesit« frá Knafahólum. En þá var þar nes milli Rangár og Sandgilsá, sem nú er þornuð. (Farvegur hennar heitir enn »Sandgilja«). Mjer þykir trúlegt, að ritari Njálu hafi verið Skaffellingur, og eigi komið í Rangárþing, nema þá er hann átti leið þar um. Til þess bendir og það, er fyr getur, að vötnin, sem hann nefnir Fiskivötn, munu vera þau, sem Skaffellingar kalla svo, en Rangæingar kalla Veiðivötn. En um það skal jeg samt ekkert fullyrða. Hitt er aðalatriðið, að þrátt fyrir ókunnugleik hans á ýmsum stöðum ber sagan ljósan vott um sannleiksást hans og samvizkusemi í frásögninni. Misfellurnar geta eigi raskað aðalefninu. Og svo er um aðrar Íslendingasögur, að staðlegar skekkjur, sem í þeim kúnna að finnast, eru sprottnar af ókunnugleik, en ekki öðru. Og ókunnugleikian er mjög eðlilegur í svo strjálbyggðu landi og örðugu yfirferðar sem Ísland er.

Fjórði flokkurinn, þar sem tímatali skakkar, er óneitanlega verstur viðfangs. Þó bera slikir staðir engan vegginn vott um

»tilbúning«, heldur um missögn eða ónákvæmni, og má oftast finna, hvar í það liggur. Það getur jafnvel viljað til, að »krítik in« sjálf geri sjer erviðara fyrir með því, að rengja sannan sögustað. Þegar er t. a. m. rengt, að Rútur hafi verið átræður, er hann drap Eldgrím, sem Laxdæla segir, þá verður óhægra að koma aldri hans og móður hans saman við tímatalið. Sje orðum sögunnar fylgt, leggur allt sig sjálft. Rútur gat verið vel ern þó hann væri átræður. Hann gat komið sjer við Gunnhildi þó hann væri hátt á sextugsaldri. En Unnur hefir þá verið síðasta kona hans; má og eigi neita, að frásögnin bendir til þess, að svo hafi verið. — Þórðarsögu hreðu hefir þá verið dæmt svo að segja til dauða, af því að drápi Sigurðar slefu ber ekki heim við aldur Miðfjarðarskeggja. Nærri liggur þó að ætla, að þar sje blandað málum¹; að Þórður hafi t. a. m. ekki verið bróðir Klyppshersis, er drap Sigurð slefu, og ekki verið að því vígi, en verið, ef til vill, bróðir annars eldra Klyppss í sömu ættinni og verið með honum að vígi annars höfðinga og því orðið að fara til Íslands. Fáum söguatriðum mun óhægra að koma saman við tímatal, en vígi Helga Harðbeinssonar. Flestum og þar á meðal söguritaranum, hefir þótt óhugsandi, að Bolli Bollason hafi farið til föðurhefndanna yngri en 12 ára. En því verður tæplega komið heim við tímatal; enda er ólíklegt, að hefndin hafi dregist svo lengi. Er liklegra, að hún hafi farið fram mjög skömmu eftir víg Bolla; það fellur og betur saman við tímatalið. En þá þykir óhugsandi, að Bolli hinn yngri hafi verið í förinni. En hafi hann ekki hefnt föður síns, — að nafninu í hið minnsta, — þá þykir spá Helga, um höfuðbana sinn, hvergi eiga við. Þykir þá helzt líta út fyrir, að allt sje tómur tilbúningur, bæði spá Helga og föðurhefnd Bolla hins yngra. Það er ekki láandi, þó þeir, sem komið hafa að þessari niðurstöðu, vantreysti trúverðugleik Laxdælu yfir höfuð. En jeg get ekki sjeð, að þessi niðurstada sje óhákvæmileg, enda þó fylgt sje óþvinguðu tímatali. Spáðómsord Helga þurfa ekki að vera, — og munu ekki vera, — tilbúningur að heldur, þó Bolli hafi engan þátt tekið í vígi Helga; þau geta verið misskilin og þar af leidandi dálitið aflöguð: Helgi hefir, ef til vill, sagt á þá leið, að undan þessu blæjuhorni (ð: undan rifjum Guðrúnar = úr huga hennar) mundi sjer banaráð koma. Þetta gat átt við, hvort sem Guðrún gekk þá með Bolla eða ekki. En það lá svo nærrí að heimfæra þessi

1) Sbr. Árbók fornl.fjel. 1895 bls. 11—12.

ord til Bolla, er frá leið, og skilja þau *bæði* sem bendingu um, að Guðrún hafi þá gengið með Bolla, og *līka* sem spá um, að Bolli mundi verða höfuðsbani Helga, og að sú spá hafi ræzt. Og þá gátu orðin ósjálfrátt færzt í þann búning, meðan sagan gekk í munnumælum, sem gjörði þessa spá enn ljósari. Og frásögnin um það, að Bolli ynni á Helga, gat á sama hátt myndast í sögum. Sje nú þeirri frásögn sleppt, sem þannig tilkominni, þá er ekkert á móti því, að Guðrún hafi gengið með Bolla, er fadir hans fjell, og má vera að nafnið bendi til þess, að svo hafi verið. En orð Helga þurstu ekki að eiga við hann fyrir það, frekar en verkast vildi. Sje því þar á móti sleppt, að Guðrún hafi þá gengið með hann, sje gengið út frá því, að hann hafi fæðst um 1003. og sje ært ráð fyrir, að Helgi hafi verið veginn 1008—1010, þá er ekki óhugsandi, að Bolli hafi verið í förinni, þó hann væri þá barnungur: Dæmi eru til annars eins: Þorkell háfi hafði Knút konung þrjевetran með sjer til Englands, til að helga honum sigurvinnigar sínar, og Gregorius Dagsson bar Inga konung Haraldsson í kilting sjer í bardaganum, til að eigna honum sigurinn. Slíka rækt og virðing sýndu menn ungu höfdingum til torna. Nú er það einmitt líkt metnaði Guðrúnar að hún hafi áskilið við Þorgils, að hann tæki hinn unga svein með sjer í förina, þó honum væri það vandameira, og sœi svo til, að honum gæti tileinkast hefndin, — því honum unni hún þess frægðarorðs. Og Þorgils, sem bæði var stórhuga og ástfanginn, var líklegur til að takast þetta á hendur. Og svo er það sjálfsu sjer samkvæmt, að Bolli hafi verið láttinn ganga að Helga háldauðum og veita honum síðasta sárið. Það er ekki hægt að fá fulla vissu um, hvað sannast er í þessu. En svo mikil má fullyrða, að söguritarinn hefir ritat estir því, sem honum var sagt og hann trúði að satt væri. Það kastar engri rírð á hann, eða aðra söguritara, þó í sögunum finnist misfellur, sem gera óhægra að finna tímatalid. Það er miklu fremur ástæða til að undrast það og dást að því, að slíkar misfellur eru ekki meiri en þær eru, þar sem sögurnur gengu þó svo lengi í munnumælum, aður en þær voru ritadar. Svo rjettordir hafa sögumenn verið.

Fimmti flokkurinn, þá er *sögum ber eigi saman*, mun oftast eiga rót sína í því, að þeir, sem sögurnar kunnu, hafa eigi allir sagt jafn ljóslega frá þeim. Má álita þetta sönnun fyrir því, að atburðirnir, sem frá er sagt, hafi í raun og veru átt sjer stað og þeirra verið viða getið, en eigi ávallt jafn-nákvæmlega, og hafi því myndast um þá missagnir. En missagnir hafa oft komið svo til, að ein sagan sleppir því, sem önnur greinir, þó báðar sjeu á-

reiðanlegar í sjálfu sjer. En þegar ákveða skal, hver sagan rjettast hermi, þar sem milli ber, þá liggar einna beinast við að fara eftir því, i hverri sögunni atburðurinn er ndtengdastur aðalefninu og hefir mesta þýðingu fyrir það, með öðrum orðum: hver sagan helzt getur kallast *atburðinum viðkomandi*. Það má nfl. eiga vist, að ritari *þeirrar* sögu hafi safnað öllum sögnum um atburðinn, sem hann gat náð i, og svo ritad eftir því, sem honum virtist fyllst og rjettast. En þar, sem atburðurinn kemur aðalefni sögunnar svo lítið við, að hún, svo að segja, stæði jafnrjett þó honum væri sleppt, þá var enginn hvöt fyrir söguritarann að leita annara sagna eða upplýsinga um atburðinn en þeirra, sem honum bárust sjálfkrafa, hvort sem þær voru nákvæmar eða ekki. Hann ritaði þá eins og honum var fyrst sagt, og hugsaði svo ekki um það atriði framar. Hann var upptekinn af *aðalefni* sögunnar, og hafði eigi tóm til að gefa sig verulega við hinu, sem minna hafði að þýða fyrir þá sögu. Í slíkum tilfellum verður því að taka mest mark á *hinni viðkomandi sögu*, nema annað verði sannað af augljósum ástæðum. Hjer um má taka til dæmis frásögnina um utanför þeirra Hallfreðar og Kjartans og dvöl þeirra erlendis. Þar ber eigi sögum saman: Kristnisaga, Heimskringla og Ólafs saga Odds munks telja þá báða meðal þeirra Íslendinga, sem komu til Noregs sama sumarið sem þeir Pangbrandur, Gissur og Hjalti. En Hallfreðar saga segir um Hallfreð, og Laxdæla um Kjartan, að þeir hafi þá fyrst, er þeir komu til Noregs, frjett höfðingjaskiftin og trúboð Ólafs konungs. Hvað Hallfreðar sögu snertir er þetta óseað rjett: hann hafði áðuð verið með Hákon jarli; og er það ólíkt Hallfreði, að heimsækja Ólaf konung af fýsi sínni, ef hann hefði vitað hvar komið var. Dvöl Hallfreðar erlendis er líka svo viðburðarrík, að tíminn er ekki oflangur þó Hallfreður kæmi til Olafs konungs 996. Það mun »kritíkin« líka viðurkenna að þar hafi Kristnisaga, Heimskringla og Olafs saga Odds munks rangt fyrir sjer en Hallfreðar saga rjett. Hún er *viðkomandi sagan*, en hinar ekki, því skýrir hún gjör og rjettar frá þessu. Hvað Kjartan snertir, er Laxdæla *hin viðkomandi saga*, og er naumast ástæða til að neita henni um sama rjett sem Hallfreðar sögu: að vera tekin trúanlegri en hinar svo að segja óviðkomandi sögur, sem nú voru nefndar. En samkvæmt Laxdælu hefir Kjartan dvalið 2 vetur í Noregi, og fleiri ár komast ekki að. Það hlýtur því að vera misgáningur, þegur Laxdæla segir, að hann hafi eigi frjett höfðingjaskiftin fyr en hann kom til Noregs. Meiningin er án efa sú, að hann vissi eigi fyr, en hann kom til Prándheims, að Ol-

afur konungur var þar fyrir og flutti kristniboðið með svo miklu ákafa. Þá lá svo nærri, að á þá leið gæti orðið blandað málum, að ekki má taka það sem sönnun fyrir því, að sagan sjé ótrúverðug. Þvert á móti sýnir það, að hún er trúverðug í sjálftu sjer og enginn tilbúningur í henni. Því ef söguritarinn hefði leyft sjer að búa sjálfur til meira eða minna af söguatriðunum, þá hefði hann varað sig á því, að láta eigi tveggja ára dvöl Kjartans í Noregi byrja sama árið sem Ólafur konungur kom til ríkis. Það er ólíku hættara við misgáningi, þá er annara sögn er rituð upp eftir minni, heldur en ef efnið er skorið og skapað í hendi sjer. Það er nú að sönnu svo, að Laxdæla tekur það ekki fram með berum orðum, að Kjartan hafi verið 2 vetur í Noregi; en viðburðaröðin sýnir, að lengur gat það ekki verið. Og meira að segja: sjé fór Kálf til Englands sleppt, þá þarf ekki nema eitt ár til þess, að allt sem frá Kjartani er sagt í Noregi hafi getað farið fram. Má á þann hátt sætta Laxdælu við hinum áðurnefndu sögur. Skemmti tini en 1 vetur hefði enda verið nægur til þess, að þau Kjartan og Ingibjörg yrði ástfangin. Og það, að tilhæfa hafi verið í ástarævintíri þeirra, eða að milli þeirra hafi að minnsta kosti verið góður kunningskapur, má sjá af því, að hún gat honum moturinn. Og það atvik hafði svo miklar afleiðingar, að ekki er hægt að sella það burtu. Það kastar heldur engri rírd á Ingibjorgu, þó hún yrði hrifin af slíkum glæsimanni sem Kjartan var. Slikt var einmitt edlilegra fyrir það, að hún vissi af bónordi Röguvalds jársls, sem hún hafði aldrei sjed og hugði vist eigi sjerlega gott til. Þar fyrir þarf eigi að gjöra ráð fyrir, að konungur hafi ætlað að gifta hana Kjartani: hann hefir vist eigi ætlað hana órum en Rögnvaldi. Konungur gat samt sem áður sagt við Kjartan, að honum mundi kostur þess ráðs í Noregi, að eigi mundi sliks kostur á Islandi. Það hefir konungur álitid auðfengið í Noregi, og alls eigi meint það til Ingibjargar, þó bædi Kjartan og aðrir hafi skilið svo. Orð konungs eru beinlinis svar upp á skilyrðið, sem Kristnisaga getur um að Kjartan hafi sett, er hann játaðist undir að taka kristni. Það er auðsjeð, að þar sem Kristnisaga segir frá þessu skilyrði, þá vill hún gefa bendingu um þann stórhuga hjá Kjartani, sem kemur fram í því, að hann lagði hug á konungssystur, enda þótt söguritarinn sleppi ástaræfintírinu, honum hefir þótt, sem var, að það kæmist eigi vel að í sögu kristniboðsins. Það er ekkert óeðlilegt í þessu, ekkert sem gefur tilefni til að tortryggja söguna (Laxdælu) eða ritara hennar. Hún standur óhöggud fyrir því, þó Kjartan hafi að eins dvalið einn vetur í

Noregi, nema að fōr Kálfss til Englands fellur þá burt. Til þeirrar meiningar virðist það líka benda, að Kjartan frjetti ekki kvonfang Bolla til Noregs; það sýnist í fljótu bragði líklegt, að hann hefði frjett það, ef ár hefði liðið milli þess, er þeir fóru út. Þegar betur er að gáð, sannar þetta samt ekkert: það sýnir að eins að þeir, sem báru konungi fregnina um, að kristni væri lögtekin á Íslandi, hafa eigi verið úr þeim hjerudum, sem kunnleik höfðu af Breiðafirði. Á hinn bóginn er eitt atriði, sem gerir það nokkuð ólíklegt, að Kjartan hafi ekki verið nema einn vetur i Noregi. Það er kvonfang Bolla. Ef svo hefði verið, þá hefði Kjartan átt að koma út að eins 2–3 mánuðum síðar en Bolli, og er þá varla hægt að hugsa sjær, að Bolli hefði getað verið búinn að fá Guðrúnar á þeim tíma, eins og á stóð. Hugsum oss Bolla slægan, — sem hann mun þó ekki hafa verið, — setjum að hann hafi gjórt sem mest úr ástum Kjartans og Ingibjargar og talið sem mest ólíkindi á því, að Kjartan kæmi nokkurn tíma, en verið á hiun bóginn hálfræddur um, að hann kæmi, og því viljað hrada brúðkaupinu sem mest. Það hefði samt þurft lengri tíma til þess, að hugur Guðrúnar yrði Kjartani svo fráhverfur, að hún gæti unnað öðrum; og það var ósamboðið »spökum« manni, sem Ósvifur var, að hrapa að því undir eins, að gifta hana Bolla. Það var *unnaðhvort*, að þau væntu Kjartans eða þau væntu hans ekki: ef þau væntu hans, þá var sjálfsgagt að bíða hans; en ef þau væntu hans ekki, þá var nógur tíminn að halda brúðkaupið þegar haustaði, — því þá, eins og nú, var vorið eða haustið hentugasti tíminn til þess. Að eins með einu móti sýnist mjer þetta geta orðið skiljanlegt, nfl: að þau hafi *fyrirfram* metið Bolla meira en Kjartan undir niðri og því gripið tækifærið tegins hendi. En sagan bendir ekki til þess, að svo hafi verið. Ekki skal neita því, að einhver önnur atvik, sem ekki er getið, *gátu* flýtt fyrir brúðkaupinu: allt sem Laxdæla lætur fara fram á 2 árum, — að sleppri Englandsför Kálfss, — *gat* farið fram á einu ári. En ólíklegra er það. En þó það hafi farið fram á tveim árum, þó Laxdæla, — eins og Hallfreðar saga, — hafi rjettara en Kristnisaga, Heimskringla og Ólafs saga Odds, þá leiðir alls ekki þar af, að þær síðartöldu sögur megi álíta óáreiðanlegar í því, sem tilgangur þeirra er að segja frá. Það er þvert á móti. Þetta er svo eðlilegt af þeim ástæðum, sem áður voru teknar fram.

Þetta hefi jeg ritáð, eigi í því skyni að taka þetta efni í gegn visindalega, eða tæma það, — þá dul ætlaði jeg mjer engan veginn, — heldur í því skyni, að gefa bendingar, er gæti vak-

íð aðra, mjer færari, til þess að rita um þetta atriði í sögum vorum, sem »kritik« vorra tíma hefr viljáð vefengja, eða sem vafir hefir vaknað um að einhverju leyti. Er mikilsvert að slikt sje leiðrjett af þeim, sem til þekkja og færir eru um að sýna fram á, hvernig í þess konar málum liggar í raun og veru.

Br. J.

Athugasemd um Langavatnsdal.

Maður heitir Halldór Bjarnason, hann er nú sjötugur og blindur og dvelur á Ásbjarnarstöðum í Stafholtsungum. En áður bjó hann lengi í Litlu-Gröf í sömu sveit. Hafði hann tekið þar við búi eftir foreldra sína. Hjá þeim var, á síðustu búskaparárum þeirra, sveitarkerling, er Halldóra hjet Guðmundsdóttir, fædd í Hlöðutúni 1766, mjög vel gáfuð, trúrækin, fróð um fornar sagnir, skáldmælt og skemmtileg í viðræðu. Hún hafði þó aldrei gifzt, en verið vinnukona alla æfi, lengst hjá systur sinni og manni hennar, er Gísli hjet Jónsson; hann bjó viða, þar á meðal nokkur ár í Tandraseli. Þá fór hún árlega til fjallagrasa á Langavatnsdal, varð þar því kunnug og setti vel á sig sagnir um þann dal. Síðasta ár æfi sinnar var hún hjá Halldóri, fyrsta búskaparár hans, og dó þar 1843. Halldór er gáfaður vel og hneigður fyrir fróðleik, og hafði yndi af að tala við kerlinguna og fræðasíðu af henni. Hún sagði honum ýmislegt um Langavatnsdal, sem hún hafði heyrt: Þar hefði verið 14 bæir, er þeir voru flestir. En ekki kunni hún að nefna aðra en *Borg*, *Vatnsenda*, *Hafurstaði*, *Brennunes* og *Sópandi*. *Vatnsendi* sagði hún hefði verið vestanmegin í dalnum fyrir innan vatnið, undir fjallinu milli gilja tveggja, er þar koma ofan. *Hafurstaðir* sagði hún að hefði verið vestanmegin Hafradalsár við mynni þess dals. *Brennunes* hafði hún ekkert heyrt um, hvar verið hefði, en *Sópandi* hafði hún heyrt að verið hefði undir Þrúðufelli fyrir ofan dalbotninn. Sjálfur kom Halldór oft í Langavatnsdal, og veitti eftirtekt, hvort rústir sæist þar sem kerling hafði tilnefnt. Þá er hann kom þar fyrst 1840, (unglingur hjá foreldrum sínum) sá hann þúfnabarð, þar sem kerling hafði vísað á *Hafurstaði*. En er hann kom þar síðar, hafði áin brotið af þessu þúfnabarði meir og meir, og 1887, er hann kom þar síðast, var það mjög svo horfið. Annað þúfnabarð, sem hann hugði rúst, sá hann innanvert við Rauðhól, sem er vestanmegin í dalnum, áfastur við

Okið, það fjall skilur Hafradal frá megin dalnum. Þetta barð eða rúst var upp undir Okinu, mjög óglöggt og umkringt skriðum. Gat hann til að þar hefði *Brennunes* verið. Það hafði Halldóra enn fremur sagt, að í ungðæmi sínu hefði almennt verið talíð víst, að *Borg* væri sami bær sem *Torfhvalastaðir*, er Landnáma nefnir. Sá bær hefði verið mestur í dalnum, en þar næst Hafurstaðir. Einnig hafði hún heyrta, að tveir bær mundu hafa verið á *Bauldrvöllum*.

Þetta sagði Halldór mjer sjálfur, er jeg sótti hann heim sumarið 1896.

Þá sagði hann mjer líka, að í mæli væri, að í *Laugadal*, sem gengur inn af Hörðudal, hefði bær verið, er hjet að *Laugum*, og verið kirkjustaður. Hann hefði lagzt af og kirkjan þá verið flutt að *Hrafnabjörgum*, en síðar að *Snoksdal*. Hefði verið til fram á sína daga *Hrafnabjarga mdldagi*, og fylgt eign þeirrar jardar, sagðist hafa sjed hann, og væri hann frá síðari hluta 14. aldar (hann mundi ekki ártalið). Þar hefði verið talinn meðal annara eigna *Hrafnabjargakirkju nautaupprekstur d Langavatnsdal*. Af því er að ráða, að dalurinn hafi verið eyddur fyrir Svartadauða. Það væri ekki ómerkilegt, ef þessi máldagi kynni enn að vera til, og væri vert að spyrjast fyrir um það.

Br. J.

Um

myndir af gripum í forngrípa-safninu.

Eptir Pálma Pálsson.

Legsteinn frá Hofi í Vopnafirði.

Legsteinn þessi, sem er nr. 3915 í safninu, er úr mórauðum steini (sandsteini), mjúkum, 2 m. að lengd og 0,58 m. að breidd, en 0,17 m. að þykt. Umhverfis allan steininn er afmarkaður með skorum 9—12 sm. breiður bekkur og þar á stendur með upphleyptu gotnesku letri:

Anno 1569 laugar.

dagin . J . huita . sunnu . wiðu . Pallade . gud . til . sin . J . sitt . Rike .
heidarliga . Euinu .

...ide . thorsteins . dottur . drotten . gud . sie . henar . sal . Nadigur . ame[n].
Síðasti stafurinn í síðasta orðinu hefir aldrei verið settur vegna rúmleysis. Efst á steininum innan við þetta letur er afmarkaður aflangur ferhyrningur og þar í öðru megin mynduð hauskúpa af manni og lærleggur undir (o: daudinn) og hinu megin stundaglas (o: líflð), en þar í milli stendur á dálitlum fleti eða skildi með upphleyptu latinuletri:

HODIE MICHI CRAS TIBI;

þar undir er í öðrum ferhyrningi myndað engilhöfuð með vængjum. Þá kemur þar fyrir neðan einskonar veggskot með hveling yfir og þar í er mynduð kona, nær 1 m. að hæð, nokkuð há lágmynd; hún liggur, hefir svæfil undir höfði og heldur höndum saman yfir um brjóstið; hún er í öllum fótum, en ber höfðuð, treyjan er nokkuð aðskorin og er litill pípukragi um hálsinn, pilsíð vitt og skósítt og liggur í fellingum; um háls kon-

unnar er tvívafin, gild festi (sílfurfesti) og hangir kinga eða eitt-hvað þess kyns niður úr. Fyrir neðan þessa mynd er ferhyrndur flötur og markaðir þar á 2 bringar og er annar innan í hinum, en laufblöð í hornunum fyrir utan; á báðum bringunum er mál nokkurt með grófnu latínuletri; á innra bringinum stendur:

QVI DESERIT PATREM SVVM PVDEFIET SVR 3 CAP,
en á hinum ytra,

ET QVI IN DINGNE (o: indigne) TRACTET MATREM SIBI
IPSI DEDECORI EST.

Tilvitnanin á að líkindum við Jesú Síraksbók 3. kap. 18. v.; annars virðast þessi orð næsta kynlega valin, en þau lúta eflaus ekki að konunni, heldur sem mótssetning að þeim, er setti henni pennan Stein. Innan í þessum hring er myndaður skjöldur og þar á markaður fugl upphleyptur (líklega hani) og sýnist ungi liggja við fætur honum; ofan til á skildinum standa stafirnir E A, sem mun vera fangamark þess, er gera létt Steininn.

Margir af stöfum þeim, sem standa á steininum og hér hafa verið lesnir, eru mjög máðir og óglöggr, svo að einungis sér votta fyrir þeim, en þó er enginn efi á því, að þeir séu hér rétt lesnir; í grafskriftinni sjálfrí hafa verið upphleyptir punktar milli orðanna viðast hvar og eru þeir settir hér alstaðar þar sem merki sjást til þeirra á steininum; sumstaðar, einkum að ofan og á brúninni til hægri handar, virðist steinninn hafa máðzt af manna völdum, verið hafður til brýnslu. Auk þessa er steinninn brotinn sundur um þvert, litlu fyrir ofan miðju og stykki sprungið af neðra horninu vinstra megin; þar með hafa farið á að gizka 4 stafir framan af nafni konunnar og verður því ekki að svo stöddu með fullri vissu sagt, yfir hverja þessi legsteinn hafi verið ætlaður, en varla munu aðrar konur þar geta til greina komið, en Úlfheiður Þorsteinsdóttir sýslumanns, Finnbogasonar löggemanns, er var gupt Árna Brandssyni, príors á Skriðuklaustri, Ráfnssonar, og munu þau hafa búið alla tíð fyrir austan, ef til vill í Vopnafirði; þeirra son hétt Eiríkur, er sýslumaður var í Múlasýslu nálægt 1570—87, fór síðan til Hamborgar, kvæntist þar í annað sinn og kom eigi inn aptur; má vera að stafirnir E A á steininum séu fangamark hans og hafi hann látið gera steinninn yfir leiði móður sinnar. Ef það er rétt, að steinninn hafi verið gerður yfir leiði Úlfheiðar þessarar, þá hefir nafnið á steininum verið ritat *ulfeide*, sem og vel má vera, því að í þessu orði hefir h ekki getað verið, þar sem krókurinn á þeim staf ella stendur niður úr línumanni, en þess sjást þar engin merki.

Það styrkir og heldur þetta mál, ef taka má mark á þjóðsögu þeirri, sem um steininn hefir myndazt þar eystra og hér kemur eptir frásögn Jóns prófasts Jónssonar að Hofi, því að ekki er ó-hugsandi, að nafnið á konunni í sögunni sé endurminning um hið upphaflega og rétta nafn. Steininn hefir svo lengi sem menn muna legið úti á túni þar að Hofi og ekki í kirkjugarði; má vera, að hann hafi brotnað í flutningi og aldrei verið á leiðið settur.

Sagan um hann er á þessa leið: »Á öndverðri 16. öld gekk harðæri mikil yfir Austurland, svo að við felli lá í Vopnafirði. Tóku menn það þá til ráðs að senda einhleypt fólk til silungsveiða inn á heiðar og varð það að bjargast á því eða deyja ella. Í óbygðum, sem liggja milli Vopnafjarðar og Þistilfjardar, er dalur einn og í honum vatn allstórt; var þangað sendur flokkur manna til að bjarga lífi sínu. Vissu menn svo eigi, hvernig flokki þessum reiddi af, fyr en komið var fram á vetrur. Kom þá stúlka ein, sem Álfheiður hét, í ófærð og illvirðum ofan í Selárdal, norðasta dalinn í Vopnafjarðarhreppi, og var hún þá ein eptir lífs af hópnum. Var þá dalurinn, sem fólkid átti að dvelja í, kallaður Heljardalur og hefir hann það nafn enn. Stúlkan lifði af, mannaðist vel og varð síðan hin merkasta kona í sveitinni — jafnvel prestskona að Hofi — og eignaðist auð fjár í löndum og lausum aurum. Yfir hana er sagt, að steinn þessi hafi verið láttinn, og hefir hann altaf verið kallaður Álfheiðarsteinn.«

Kirkjustoðir frá Laufási.

Stoðir þessar (nr. 395 í safninu) eru úr furu; þær eru 2, 8 m. að hæð og 0,31—0,33 m. að breidd og ávalar eða kúptar að framan. Upp eptir annarri stoðinni ganga mjög haglega skornar rósir í 6 bugum og er innan í hverjum bug, nema 2 hinum efstu, ferfætt dýr með stórum klóm og gapanda gini; eptir hálsinum endilöngum ganga rákir, er takna eiga faxið; halinn er stór og langur og lagður eða kleppur á endanum. Rósirnar og dýrin á þessari stoð eru mjög lík verki því, sem er á Mælifellsstoðunum í Þjóðmenjasafninu í Km. höfn (sjá Worsaae, Nordiske Oldsager i Det kgl. Museum i Kjöbenhavn, 1859, nr. 508) og alveg gerð í sama anda. Á hinni stoðinni er nokkuð frábrugðið verk, því að þar eru engin dýr; gengur einn leggur upp eptir allri stoðinni í miðju og út frá honum til beggja hliða og yfir um hann hríslast minni leggir og blöð; alt skurðverkið á þessari stoð

er miklu smágjörvara en á hinni, en gerðin er hin sama; rósirnar eru yfir höfuð í rómönskum stil, en svo er úr hinum heiðna stil bætt við dýramyndunum og þær fléttadár inn í rósirnar og blöðin sumstaðar gerð í liking við drekaþorða, svo sem þeir eru stundum, en þó hvergi nærrí ávalt, myndaðir á fornú skurðverki.

Það er eigi algerlega vist, hvor í kirkjunni stoðir þessar hafa verið upphaflega og verður ef til vill aldrei sannað til fulls, því að það, sem nú er til, er að eins þunnar fjalir, framhliðin inn að því grópi, sem gert hefir verið fyrir þil og syllur, en báðum stoðunum hefir verið flett að endilöngu fyrir framan grópið, svo að eigi er unnt að sjá, hvor eða hvernig þær hafa staðið í grindinni. En með því að ekki vottar fyrir grópi nema í aðra brún á annari stoðinni, sem þó að öðru leyti hefir ekki verið gengið svo nærrí, þá er næst að halda, að sú stoðin að minnsta kosti hafi staðið við kirkjudyrnar öðru megin, enda munu þær varla vera frá sömu dyrnum eða yfir höfuð eiga saman, því að skurðverkið er svo ólikt á þeim, enda þótt þær séu eflaust jafngamlar báðar. Þær hafa að líkindum, ef þær hafa ekki önnur eða báðar upphaflega verið stoðir inni í sjálfri kirkjunni, staðið næst sjálfum dyrastöfunum, sem gerðir hafa verið í líking við súlur með boga í milli yfir dyrnum en dyrnar munu þó hvergi nærrí hafa verið eins háar og stoðirnar, sem gengið hafa upp undir eða upp á þilbitann; á báðum stoðunum sjást að eins merki til klaufar eða stalls að ofan og neðan, þar sem þær hafa verið festar við bitann eða sylluna og aurstokkinn.

Árið 1637 stóðu stoðir þessar beggja vegna við dyr há-kirkjunnar, en þar fram af var forkirkja og hafa þær þá verið innan húss; þessi kirkja var öll af timbri, en er hún var rifin 1744 og í staðinn reist torfkirkja, sem stóð til 1864, þá voru stoðirnar hafðar sem dyrastaðir við útidyr kirkjunnar og eru þær því tölувvert veðurbardar utan, en að öðru leyti ófunar (sbr. Skýrsla II. Kh. 1874, 16. bls.).

Óvist er, hvenær kirkja var fyrst ger í Laufási, en þó mun það varla hafa verið síðar en um 1100; hefir það að líkindum verið sú kirkja, er brann þar 1167 (Ísl. annálar; Biskupas. I, 417); tæpum 100 árum síðar, 1258, brann kirkja sú, er reist var þar eptir fyrri brunann (Ísl. annálar; Biskupas. I, 566), og er svo að sjá sem þá hafi litlu eða engu orðið bjargað af því, sem í henni var. Það er því vallt að ætla á, að stoðirnar séu úr elztu kirkjunni eða frá því um 1100 og hafi orðið forðað úr tveim brunum, enda þótt skurðurinn á þeim, að því er stillinn

snertir, vel geti verið svo gamall (frá Árdalskirkju í Sogni Noregi er enn til nokkurn veginn heill dyraumbúningur, með mjög líku skurðverki, sem er á stöðinni til hægri handar á myndinni, og er hann talinn vera frá 12. öld. Dietrichson, Den norske Træskjærerkunst. Chr. 1878. 31—36. bls. Hildebrand, Från äldre tider. Sth. 1882. 11—17. bls.); hitt er miklu líklegra, að stoðirnar séu gerðar um 1260, er kirkjan var reist í þriðja sinn, en þær eru ekki heldur miklu yngri; er og engin furða, þó að þær hafi getað haldizt nokkurn veginn óskaddaðar svo langan tíma, þar sem efnið í þeim er ágætt, enda nokkurn veginn víst, að þær hafa lengi verið innan húss, ef til vill alla tið til 1744, svo sem áður er á vikið.

Skýrsla.

I. Ársfundur fjelagsins.

Ársfundur fjelagsins var haldinn 29. júlí 1896. Formaður skýrði frá, að Árbók fjelagsins væri undir prentun og kæmi þar meðal annars skýrsla um rannsóknir Brynjólfss Jónssonar. 1895; cand. med. & chir. Jón Jónsson hefði fundið merkilegar rústir í Freysnesi í Múlasýslu og kæmi skýrsla hans um það nú í Árbókinni; svo væri og haldið áfram eins og að undanförnu að prenta myndir af nokkrum hlutum á Forngripasafnину. Í sumar væri Brynjólfur Jónsson í rannsóknarferð fyrir fjelagið vestur á Mýrum.

Fram var lagður endurskoðaður reikningur fjelagsins fyrir 1895 og höfðu engar athugasemdir verið við hann gjörðar.

Premierlöjtinant D. Bruun frá Viborg hjelt því næst fróðleg-
legan fyrirlestur um rannsóknir sínar á fornum rústum í Græn-
landi og skýrði enn fremur frá nokkrum athugunum, er hann
hafði gjört í sumar hjer á landi, sjer í lagi að því er snerti leifar
af fornum víggirðingum.

II. Reikningur Fornleifafjelagsins 1895.

Tekjur:	kr. a.
1. Í sjóði frá f. á.	1191 10
2. Tillög og andvirði seldra árbóka (fskj. 1.) . . .	172 00
3. Styrkur úr landssjóði	300 00
4. Styrkur frá Forngripasafnину til að spyrja upp forngripi	75 00
5. Vextir úr sparisjóði til $\frac{31}{12}$ 1895	31 19
Samtals:	1769 29

Gjöld:	kr.	a.
1. Kostnaður við Árbókina 1895, prentun, hepting og útsending (fskj. 2—5)	301	05
2. Greitt Brynjólfí Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir (fskj. 6.)	185	00
3. Ýmisleg útgjöld	2	85
4. I sjóði 31. desember 1895:		
a, geymt í sparisjóði	kr.	979,29
b. í vörzlum dr. Finns Jónssonar í Kaupmannahöfn	—	41,70
c, hjá fjehirði	—	259,40
		1280 39
Samtals:		1769 29

Reykjavík 31. desember 1895.

Pórhallur Bjarnarson

p. t. fjehirðir.

III. Fjelagar.

A. Aðflangt.¹⁾

Anderson, R. B. prófessor, Ameríku.
 Andrjes Fjeldsted, bóni, Hvítárvöllum.
 Ari Jónsson, bóni á Þverá, Eyjaf.
 Arni B. Thorsteinsson, r., landfógeiti, Rvík.
 Arnljótur Ólafss., prestur, Sauðanesi.
 Björn M. Ólsen, dr., skólastj., Rvík.
 Bogi Melsted, cand. mag., Khöfn.
 Carpenter, W. H., próf., Columbia-há-skóla, Ameríku.
 Dahlerup, Verner, c. mag., bkv. Khöfn.
 Eggert Laxdal, verzlunarstjóri, Ak-ureyri.
 Eiríkur Jónsson, viceprófast., Khöfn.
 Eiríkur Magnússon, M. A., r., bóka-vörður, Cambridge.
 *Elmær, Reynolds, dr., Washington.
 Fiske, Willard, próf., Florence, Ítalíu.
 Goudie, Gilbert, F. S. A. Scot., Edinburgh.
 Guðbrandur Sturlaugsson, bóni, Hvítadal.

*Hazelius, A. B., dr. fil., r. n., Stokkhólmi.
 Henry Petersen, dr., Museumsdirek-tör, Khöfn.
 Jóhannes Böðvarsson, snikkari, Hvítárvöllum.
 Jón Gunnarsson, verzlunarstjóri í Keflavík.
 Jón Jónsson, próf., Stafafelli, Lóni.
 Jón Þorkelsson, dr. fil., r., rektor, Rvík.
 Kjartan Einarsson, prófastur, Holti.
 Kristján Zimsen, kaupmaður, Rvík.
 Lárus Benidiktsson, prestur, Selárdal.
 Löve, F. A. kaupmaður, Khöfn.
 Magnús Andrjesson, próf., Gilsbakka.
 Magnús Stephensen, komm. af dbr. og dbrm., landshöfðingi, Rvík.
 Maurer, Konráð, dr. jur., próf., Ge-heimeráð, München.
 Müller, Sophus, dr. museums direktör Khöfn.
 *Nicolaisen, N. antikvar, Kristianiu.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfjelaga.

Olafur Johnsen, adjunkt. Ódinsey.
Peacock Bligh, eep., Sunderland.
Phené, dr., Lundúnnum.
Schjödtz cand. pharm, Ódinsey.
Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
Stampe, Astrid. barónessa, Khöfn.
Stefán Guðmundsson, verzlunarstjóri,
Djúpavogi.
*Storch, A., laboratoriums-forstjóri,
Khöfn.
Styffe, B. G. (r. n.) dr. fil., Stokk-
hólmi.
Thomsen, H. Th. A., kaupm., Rvík.

Thorfhildur P. Holm, frú, Rvík.
Tófi Bjarnason, skólastjóri í Ólafsdal.
Wendel F. R., verzlunarstjóri, Pingeyri.
Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf.,
Khöfn.
Þorgrímur Johnsen, fyrv. hjeradslæknir,
Khöfn.
Þorvaldur Jónsson, hjeradsl., Ísafirði.
Þorvaldur Thoroddssen, dr., skóla-
kennari, Rvík.

B. Með árstillagi.

Amira, Karl v., dr., próf., München 94¹.
Arnbjörn Ólafsson, kaupm., Keflavík.
85.
Arpi. Rolf, dr. fil., Uppsöldum. 94.
Asgeir Blöndal, héraðsl., Árnессýslu.
81.
Benedikt Kristjánsson, fyrrum pró-
fastur. Rvík. 95.
Bjarni Jansson, læknir, Hörgsdal. 82.
Bjarni Þórarinsson, f. próf., Útskál-
um. 81.
Bjarni Porkelsson, smiður í Ólafsvík.
92.
Björn Guðmundsson, mýraði, Rvík. 87.
Björn Jónsson. ritstjóri, Rvík. 95.
Brvnjólfur Jónsson, fræðimaður,
Minnanúpi. 96.
Brunn D. Premierlöjtnant. Viborg.
Daniel Thorlacius, f. kaupm., Stykkishólm. 92.
Davíð Scheving Þorsteinsson, hjer-
adslæknir, Stykkishólm. 80.
Einar Hjörleifsson, ritstj. Rvík. 80.
Einar Jónsson, kaupmaður, Eyrar-
bakka. 93.
Eiríkur Briem, prestask.kennari,
Rvík. 95.
Eiríkur Gíslason, prest, Stadastað. 82.
Eyþór Felixsson, kaupm., Rvík. 95.
Finnur Jónsson, dr., Khöfn. 95.

Forngrípasafnið í Rvík. 95.
Fríðbjörn Steinsson, bóksali, Akur-
eyri. 95.
Fríðrik Stefánsson, bóndi, Skálá. 94.
Geir Zoëga, dbrm., kaupmaður, Rvík.
95.
Gering, Hugo, prófessor, dr., Kiel. 96.
Greipur Sigurðarson, bóndi, Hauka-
dal. 87.
Grímur Jónsson, kennari, Ísafirði. 82.
Grímur Thomsen, dr. fil., r. o. s. frv.
Bessastöðum. 89.
Guðmundur Guðmundsson, b., Ljár-
skógun. 88.
Guðmundur H. Finnbjarnarson, Stað,
Adalvík.
Guðmundur Pálsson, beykir, Ísafirði.
86.
Guðni Guðmundsson, læknir, Borg-
undarhólm. 85.
Gunnlaugur Briem, verzlunarstjóri,
Hafnarfirði. 94.
Gustafsson, G. A., Filos. licentiat,
konservator, Bergen. 98.
Halldór Briem, kennari, Mððruvöll-
um. 95.
Halldór Danielsson, bæjarfógeti, Rvík.
95.
Halldór Kr. Friðriksson, r., yfirkenn-
ari, Rvík. 95.

1) Ártalid merkir að fjelagsmaðurinn hefur (24/10 96) borgað tillag sitt til
fjelagssin fyrir það ár og öll undanfarin ár, síðan hann gekk í fjelagid.

- Halldór Guðmundsson, f. skólakennari, Rvík. 85.
- Hallgrímur Melsted, bókavörður í Rvík. 95.
- Hallgrímur Sveinsson, r., biskup, Rvík. 95.
- Hannes Þorsteinsson, cand. theol., ritstjóri, Rvík. 95.
- Harrassowitz, Ottó, bóksali, Leipzig. 95.
- Helgi Jónsson, faktor, Borgarnesi. 92.
- Hjörleifur Einarsson, prófastur, Undornfelli. 81.
- Indriði Einarsson, endurskoðari í Rvík. 93.
- Jakob Atanasiusson, Gerði, Bardaströnd. 92.
- Jón Jónsson, kand. med. & chir. 94.
- Jóhannes Oddsson, f. bóndi, Rvík. 95.
- Jóhannes Sigfusson, cand. theol., Hafnarfirði. 87.
- Jón Borgfirðingur, f. löggæslum., Akureyri. 90.
- Jón Guttormsson, próf., Hjardarholti. 87.
- Jón Jensson, landsyfirrjettardómari, Rvík. 95.
- Jón Jónsson, prófastur, Hofi, Vopnafirði. 95.
- Jón Ólafsson, útvegsbóndi, Hlíðarbúsum. 95.
- Jón Vidalín, kaupmaður, Khöfn.
- Jónas Jónasson, prestur, Hrafnaagili. 98.
- Jónas Jónasson, bóksalaassistent, Rvík. 92.
- J. Th. Johnsen, Suðureyri, Tálkna firði. 84.
- Jörgensen, P., kapteinn, Stafanger. 92.
- Kálund, Kr., dr. phil., Khöfn. 95.
- Kristján Andresson, skipstjóri, Meðaldal, Dýrafirði. 84.
- Kristján Jónsson, yfírrjettardómari, Rvík. 95.
- Lestrarfjelag Fljótsbhlðar. 95.
- Lestrarfjelag Austurlandeyinga. 95.
- Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum. 95.
- Mattias Jochumsson, prestur, Akureyri. 80.
- Mattías Ólafsson, verzlunarmaður, Þingeyri. 88.
- Mogk E., dr., professor Leipzig. 95.
- Montelius, O., dr. fil., Am., Stokkhólmi. 95.
- Ólafur Guðmundsson, læknir, Stórvölfsbvoli. 81.
- Ólafur Ólafsson, prófastur, Hvöli. 81.
- Ólafur Ólafsson, prestur, Arnarbæli. 81.
- Ólafur Thorlacius, hreppstj., Stykkishólmi. 88.
- Ólafur Sigurðsson, dbr.m. í Ási.
- Páll Briem, amtmáður, Akureyri. 95.
- Páll Melsted, sögukennari, Rvík. 95.
- Pálmi Pálsson, skólakennari, Rvík. 95.
- Patersón, W. G. Spence, brezkur konsúll, Rvík. 95.
- Pjetur Jónsson, blikkari, Rvík. 95.
- Pjetur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bildudal. 94.
- Rannveig Jóhannesdóttir, kaupmannsfrau, Rvík. 95.
- Rygh, Olaf, dr., professor, Kristjaníu. 95.
- Sigfús H. Bjarnarson, konstíll, Ísafirði. 94.
- Sighvatur Arnason, alþingismaður, Eyvindarholti. 84.
- Sigurður Briem, kand. polit., Rvík. 92.
- Sigurður E. Sverrisson, sýlumaður, Bæ, Hrátarfirði. 94.
- Sigurður Gunnarsson, prófastur, alþingism., Stykkishólmi. 81.
- Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík. 95.
- Sigurður Sigurðsson, kennari í Mýrарhúsum. 96.
- Staatsbibliothek í München. 95.
- Stefán Egilsson, műrari, Rvík. 84.
- Stefán Thorarensen, f. sýslum., Akureyri. 94.
- Steingrímur Johnsen, kaupmaður, Rvík. 95.
- Steingrímur Thorsteinsson, skóla-kennari, Rvík. 95.

Steinnordh, J. H. V., theolog. + fil. dr. (r. n.), Linköping. 98. Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatnsleysu. 89. Tamm, F., A., dr. docent, Uppsöulum. 94. Torfi Halldórsson, kaupmaður, Flateyri. 82 Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, Rvík. 95. Tvede, lyfsali í Reykjavík. Valdimar Asmundarson, ritstjóri, Rvík. 95 Valdimar Briem, prestur, Stóranúpi. 95. Valdimar Örnólfsson, verzlunarmaður, Ísafirði. 88. Valtýr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khöfn. 95. Póra Jónsdóttir, frú, Reykjavík. 95.	Pórður Thoroddsen, hjeradslæknir, Keflavík. 80. Pórhallur Bjarnarson, lektor, Rvík. 95. Þorleifur Jónsson, prestur, Skinnastöðum, 95. Þorleifur Jónsson, alþm., Löngumýri, 98. Þorsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnanesi. 88. Þorsteinn Eringsson, cand. philos. Khöfn. Þorsteinn Jónsson, hjeradslæknir. Vestmannaeyjum. 96. Þorvaldur Jakobsson, prestur, Haga Barðaströnd, 93. Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði. 89.

Skýring

bókstafanna og talnanna á uppdrættinum yfir eyðibyggðir fyrir ofan
Hrunamannahrepp.

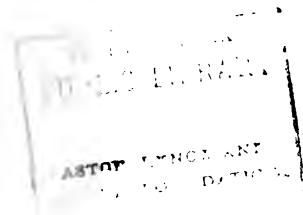
Vötn. 1. Karlsdráttur. 2. Fróðá. 3. Fróðárdalur. 4. Fúlakvísl. 5. Tjarná. 6. Svartá. 7. Jökulkvísl. 8. Áskarðsá fremri. 9. Áskarðsá innri. 10. Blákvísl. 11. Fosslækir. 12. Grjótá. 13. Sandá. 14. Sviná. 15. Heygilskvíslin. 16. Stangará. 17. Búðará. 18. 18. Hvítá. 19. Gullfors. 20. Hvítárvatn.

Hæðir. A. Bláfell. B. Lambafell. C. Geldingafell. D. D. D. D. Partur af brún Blátellsjökuls. E Skriðufell. F. Hrefnubúðir. G. Hrútafell. H. Fremri Skúti. I. Innri Skúti. K. K. Partur af brún Blánýpujökuls. L. Blánýpa. M. Vesturhluti Kerlingarfjalla. N. Hardívöllur. O. Búrfell. P. Djákna-dyngja.

Bæir o. fl (í svigum, þegar stáðurinn er eigi viss). a. Hamars-holt. b. Búðarárbakki. c. Búðartunga. d. Róghólar. (e. Stangarnes). (f. Djáknadys). (g. Búrfell). h. Mörbúfur. i. Þórarinstaðir. k. Laugahvammar. (l. Heygilssbotnar). m. Hardívöllur. u. Hrafntóttir. (o. Grjótártunga). (p. Fosslækjartungur). (r. Hrisalækir). s. Hvítáness-rústin fremri. t. Hvítánessrústin innri. u. Áskard fremra. v. Áskard innra.

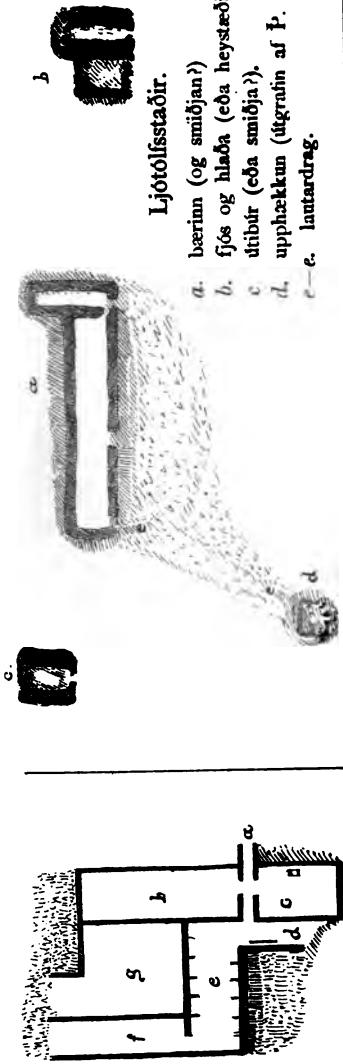
Afstöðu uppdráttur
eyðibygða fyrir ofan Hrunamannahrepp.

Laugahvammar.

- a. Forstdai, hejardyr.
- b. skál(?)
- c. smiðja(?)
- d. þvergangur (fjóslyr?).
- e. fjós.
- f. hlaða(?)
- g. heygarður(?)

b

Ljótolfistaðir.

- a. hærrinn (og smiðjan?)
- b. fjós og hlæða (eða heysteði).
- c. stibúr (eða smiðja?).
- d. upphækun (áttarath af P. E.)
- e—e. lautardrag.

c

V.

a

II.

Hrafnþóttir.

- a. »Tóttirnar« (stórpýfi).
- b. lautin (uppgróðin vatnsras).
- c. gilið, (í það sjer á tveim strönum).
- d. melbrunið fyrir ofan.

a

b

Melkorkustaðir.

- a. bejartóttin; b. hofstatti(?)
- c. fjós og hlæða(?)

III.

c

Hvítarmess-rústín innri

(við Tjarna).

- a—b. Skáli (og stofa?).
- c. samanhlaupna töttin.
- d'. eldhús.
- (d. framhluti þess?).
- e, f, g. geymsluhús?
- h. hinri þykki gaffi.
- i. glæggardum?

e

f

g

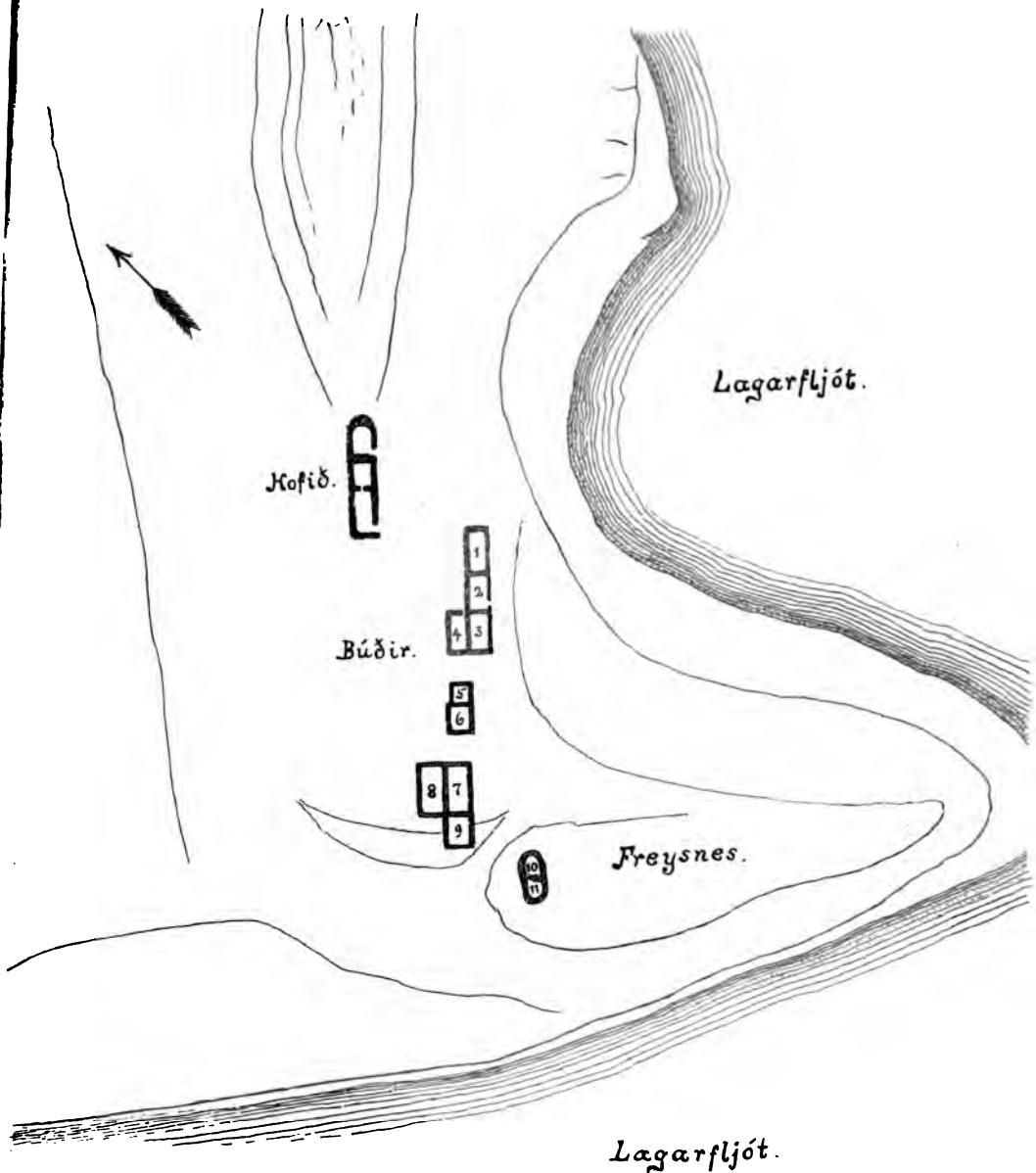
Digitized by Google

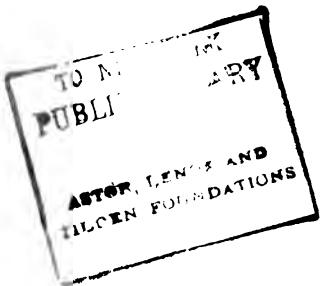
h

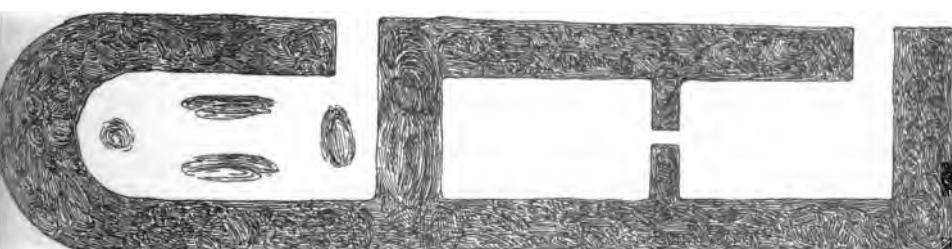
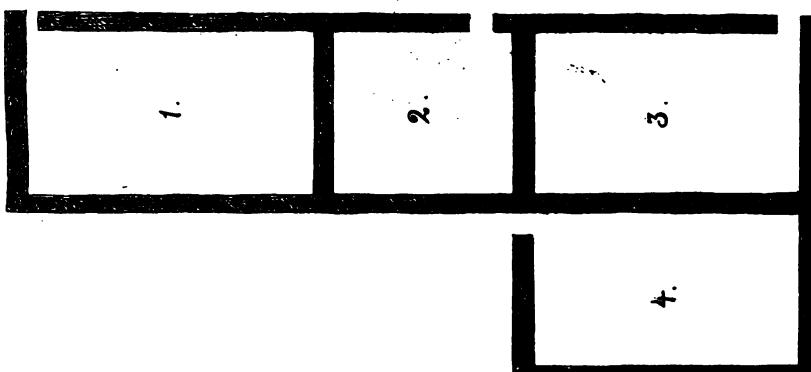
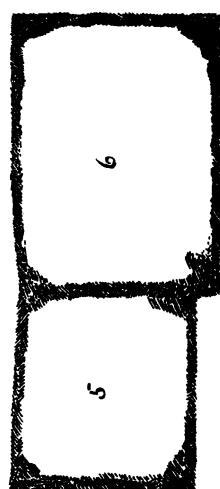
i

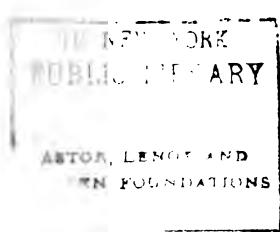
**THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY,**

**ASTOR, LYNCH AND
TILDEN FOUNDATIONS**

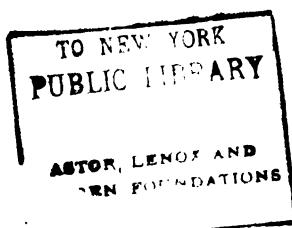

ÁRBÓ

HINS

ISLENZKA FORNL

E I F A

1897 -

REYKJAVÍK
PÍRENTUB Í ÍSAFOLDAR
1897.

ARBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFJELAGS

1897.

R E Y K J A V Í K.
PRENTUÐ í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU.
1897.

Efnisyíirlit.

Rannsóknir í Mýra- Hnappadals- og Snæfellsnessýslum sumarið 1896. Eptir Brynjúlf Jónsson. (Gufuskálar s. 1. Grímólfss-taðir s. 3. Hvar bar kistu Kveldúlfs að landi? s. 4. Skallagrímshaugur s. 6. Bjarnartöður s. 8. Skáli Skallagríms s. 9. Vesturtakmörk á landnámi Skallagríms s. 9. Hólmur s. 10. Hítardalur s. 10. Grettisbæli í Fagraskógsfjalli s. 11. Hof-tóft á Hofstöðum í Miklaholtshrepp s. 11. Straumfjarðarþing-staður s. 12. Þórsness þingstaður s. 13. Bélstaður við Vaðilshöfða s. 14. Hoftóft í Stóra-Langadal s. 14. Smiðjusteinn að Dunki s. 15. Viðaukar. Hoftóft o. fl. í Bersatungu s. 15. Hoftóft á Ásbjarnarstöðum s. 16. Haugur í Hvammi s. 16.).	Bla. 1—16.
Fyrirsát á Skógarströnd. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 17.
Fjall í Ölfusi. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 18—20.
Athugasemdir um Þjórsárdal. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 20—21.
Kjallarafrófin á Skriðu í Fljótsdal. Eptir cand. med. & chir. Jón Jónsson	— 21—24.
Hin síðasta útbrotakirkja á Íslandi. Eptir Brynjúlf Jónsson	— 25—28.
Yfirlit yfir þá muni, er forngrípasafni Íslands hafa bæzt 1896. Eptir Jón Jakobsson	— 29—32.
Smávegis. Eptir Björn M. Ólsen. I. Légsteinar og grafskrift-ir með latínuletri	— 33—39.
Legsteinn á Gufunesi. Eptir Þórhall Bjarnarson	— 40.
Um myndir af gripum í forngrípasafni Íslands. Eptir Pálma Pálsson. (Belti með sprota s. 41. Gamall stóll s. 43)	— 41—44.
Skýrsla (Aðalfundur fjellagsins s. 45. Stjórnendur 46. Reikn-ingur 46. Fjelagar 47.)	— 45—49.
Leiðrjettingar	— 50.

Rannsókn

i Mýra- Hnappadals- og Snæfellsnessýslum sumarið 1896.

Eptir
Brynjólf Jónassoo.

I. Gufuskálar.

Svo segir í Landn. II. 24. »Ketill gufa . . . fekk öngvan bústað á Nesjum, ok fór hann inn í Borgarfjörð, ok sat hinn þriðja vetr at Gufuskálum við Gufa.« — Og svo segir í Eglu, kap. 77.: »Síðan fór hann (Ketill gufa) inn í Borgarfjörð, ok sat þar hinn þriðja vetr, er síðan er kallat at Gufuskálum, en áin Gufa, er þar fellr í ofan, er hann hafði skip sitt í um vetrinn.« — Nú er örnefnið *Gufuskálar* ekki til, og ekki hægt að segja, hve langt er síðan það týndist. En sízt er að undra þó það hafi horfið, því *staðurinn*, sem bar það nafn, er ekki framar til. Svo stendur nefnilega á, að allstaðar inn með Borgarfirði norðanmegin brýtur sjórinn landið árlega, þar sem ekki er fast berg fyrir. Svo hefir gengið frá ómunatíð, því sunnanveður eru þar oft mjög sterkt, er vindur stendur fyrir Hafnarfjall. Hefir sjórinn því smámsaman lagt þar undir sig mikið viðlendi og myndað úr því leirgrynnigar. En aftur á móti breikkar landið af árburði sunnanmegin fjardarins. Sjór fellur út af leirgrynnungunum um fjöru; en Hvítá fylgir nordurströndinni út fjöruna og færst því stöðugt nordur á við. Liggur nú straumsvið hennar um það svæði, sem Gufuskálar hafa áður verið. Það er allt afbrotið, svæðið sem þeir hafa verið á, nema lítt tangi, út af Ölvvaldsstaða-eingjum, sem heitir Lambatangi, og er hann þó umflotinn af sjó um flóð nú orðið. Á honum er tóft, nokkuð fornleg, og þykir vera mega, að hún sje eftir af búðatóftum á Gufuskálum, er smámsaman hefir orðið að færa undan sjó. En búdir hafa þó verið

þar meðan sigling var upp í Gufá. Enga áherzlu legg jeg samt á það, hvort tóftin á Lambatanga er forn búðatóft eða ekki. Um það er ekkert hægt að fullyrða. Milli Gufáróss, þar sem hann er nú, og Hvítáróss er nokkuð langt um flóð. En í fornöld, meðan landið var svo miklu breiðara, eru líkur til að Gufárós hafi verið tölувart austar og nær Hvítárósi. En Gufuskálar hafa verið fyrir austan Gufárós en vestan Hvítárós. Hafa þeir því í fyrstunni, er þeir fengu nafnið, verið nálægt Fjardarbotnnum ofan frá Ferjubakka, en smámsaman færst norðvestur á við, unz þeir hurfu með öllu. Þegar þetta er haft í huga, verður ferð Þórðar Kakala (Sturl. 7. þ. 10. k.) jafn auðskilin eins og hún virðist torskilin, ef landslag á þessum stöðum er hugsað að hafa verið eins og nú, og Gufuskálar nálægt Gufárósi sem nú er. Þar segir svo: »Reið Þórðr þá ofaneftir dal ok ætlaði yfir um á at Gufuskálum, og svo vestr Langavatnsdal. En En er hann kom ofan á Völlu, var sagt at ei væri hrossís yfir ána; sneri þá flokkrinn allr upp til Grófarvaðs«. Hjer standur raunar: »ofan til Grófarvaðs; en það er auðsæ ritvilla. — En örnefnið Gufuskálar mun vera rjett. Þar niður við ósinn, — hjá eða skammt frá þessum alþekkta stað, sem því var sjáltsagt að miða við, — leggur Hvítá fyr enn annarsstaðar; hefir Þórður þózt ganga að því visu, að eftir nordanvedrið, sem undan var gengið, hlyti bún að halda þar. Og þó það væri mikill krókur að fara ofan þangað, er síðan skyldi þó riða Langavatnsdal, þá 'mátti telja það tilvinnandi, til að komast tafarlaust yfir ána; enda hefir það ekki verið fyrirsjáanlegt um morguninn, að þá væri nokkurt vað á henni fært fyrir isskriði. Var því ekki um annað að gjöra enn fara krókinn. Hefir Þórður því farið sem beinast úr Lundarreykjadal ofan á Völlu. Ari á Lundi hefir ógjörla vitað hvar Þórður mundi fara um hjerðið; hann reið fil Bæjar »sem hvatast«, »er hann vard varr við flokk Þórðar«. Hann hefir ekki bedið þess, að hafa tal af þeim, en þótt vissara að vara Böðvar við í tíma, eins og nærorri má geta. — Svo er að sjá, sem veður hafi gengið til þíðu, er fram á daginn kom. Þegar Þórður kemur á Völlu, er frost svo dregið úr, að ísnum sem nýlagður var á ána, þótti ekki treystandi; enda isskriðið farið að rjena svo, að nú sást, að Grófarvað mundi verða orðið fært þegar þangað kæmi. Þórður er því á rjettri leið þangað, er hann fellur í síkið upp frá Þingnesi. — Kolbeinn hefir líka ætlað, að án væri fær á ís niðurfrá, en vöðin ófær. Hann er í engum efa um að elta Þórð »ofan á Völlu«. Þangað hefir hann komið er Þórður var nýfarinn. Þetta sýnist allt mjög ljóst og auðskilið. Hygg jeg vaðalaust, að Sigurður sál. Vigfusson hefði komið að þessari sömu niðurstöðu, ef hann hefði hitt fyrir nógu kunnuga menn til að bera sig

saman við. Um aðra staði, sem hann nefnir í þessu sambandi, svo sem *Grófarvað, Bakka, Bakkavað* o. fl. er jeg honum alveg samdóma og visa til þess sem hann hefir sagt. (Árb. fornlfjel. 1884—85, bls. 106—112).

II. Grímólfssstaðir.

Svo segir í Eglu, k. 28: »Grímólfur byggði fyrst á *Grímólfstöðum*. Við hann er kennd *Grímólfur* og *Grímólfslækra*. Öll þessi örnefni eru nú týnd; en *Grímólfskelda* heitir mýrarkelda ein, er rennur til austurs í vogsbotninn, sem er austanhalt niðurundan bænum Hamri. Kelda þessi er enginn »lækr« og hefir vist aldrei verið. En vogurinn sem þar er, og fyllir út milli Einarsness og Digraness (nú Borgarness) hefir til forna verið lítill eða enginn; hefir þar verið flæðiengi sem nú er sjór; hefir keldan, er hún kom þar ofan á engið. Orðið að læk, er þar hefir runnið út í sjóinn. Vestan fram með þeim læk mun engið hafa heitið *Grímólfur*. Holt eitt lítið er snnnanmegin keldunnar nokkrum föðum ofar en hún kemur nú í vogsbotninn; á því holti er rúst, fornleg og óglögg; eigi er hægt að ákveða stærð hennar, því af austurenda holtsins hefir allur jarðvegur blásíð burt og er flagið nýgróð; hefir þar blásíð burt austurhluti rústarinnar. Nordan og vestan við hana eru líka dálítil rof. Finnast þar molar af sindri og gjalli. Jeg hirti þar lítinn mola, sem leit út fyrir að vera hálfbræddur jánsteinn, og gaf jeg hann fornripasafnini. Það er sennilegt að þessi rúst sje oftir af bænum *Grímólfstöðum*; bendir keldan einkum til þess. En eigi ber afstöðu þessarar rústar allskostar heim við afstöðu rústar þeirrar, er S. V. ætlar vera *Grímólfssstaði*. Þó má vera að allt sje sama rústin, og hafi hann ekki sjeð hana sjálfur, en farið eftir annara sögn og henni eigi vel greinilegri.

III. Granastaðir.

Svo segir í Eglu, 28. k: »Grani bjó á *Granastöðum* í Digranesi. *Digranes* er hið sama nes, sem nú er kallað *Borgarnes*. Nafninu var breytt þá er það var gjört að verzlunarstað. Það er allstórt nes, myndað af misstórum klapparásum með lautum og sundum á milli. Rústir fann jeg þar á þrem stöðum. Hin syðsta er spölkorn fyrir nordan Skallagrímsdal; hún er í brattri brekku sunnan í háum ás vestantil á nesinu. Hún er gamalleg og mikil um sig, en hefir þó helzt útliit fyrir að vera stekkjartóft. Bæjartóft er það audsjáanlega ekki. Miðrústin er lengra inn á nesinu austan-

til; það er allglögg stekkjartóft og eigi gömul. Þriðja rústin er næstum innst á nesinu vestanverðu. Gengur þar klapparnef vestur í voginn; en sjór hefir brotið sig inn með því bádum megin, er ádur má hafa verið láglent graslendi. Nefið er hæst að framan, en slakki milli þess og ásbrekkunnar fyrir ofan. Í þeim slakka er rústin. Hana hygg jeg vera rúst *Granastaða*. Hún er allstór um sig: um 12 faðm. frá austri til vesturs og um 9 faðm. frá norðri til suðurs. Eigi var hún glöggvari en svo, að jeg varð að láta grafa í hana skurð, til þess að fá hugmynd um legu veggjanna. Þóttist jeg sjá, að hjer mundi vera 3 tóftir samhlíða frá norðri til suðurs, en þó breitt bil milli hinnar austustu og hinna tveggja; en þær aftur hafa að eins vegg milli sín. Vestasti veggurinn leit út fyrir að hafa verið um 4 álna þykkur, en tóftin að eins rúml. 3 álnir á breidd; milliveggurinn nær 3 al. þykkur og innri tóftin þar á bord við; en innsti veggurinn, við millibilið, eigi meir en svo sem $1\frac{1}{2}$ al. þykkur. Millibilið 3 faðma breitt, og ætla jeg að vottað hafi fyrir hleðslu fyrir öllum suðurenda þess. Í norðurendanum hugði jeg það opið að mestu eða öllu. Austasta tóftin var um 8 al. breið. Vestur veggur hennar, sem að millibilinu vissi, virtist glöggvari en hinir ádurtoldu; en er í hann var grafið, urðu tyrir sundurlausir steinar, en eigi samfellt hleðsla, og gat jeg því eigi ákveðið þykkt hans. Má vera að þar hafi hitz á dyr, er snúið hafi inn að millibilinu. Þó skal jeg ekkert fullyrða um það, og yfir höfuð ekki um dyr á neinni af tóftum þessum. Norðurenda austustu tóftarinnar ljet jeg grafa út, lágu þar steinar miðsvæðis, er mynduðu eins og dálítinn flór og ferhyrnd hola við norðurenda hans, þó vantaði stein fyrir norðurhlið hennar. Þetta hefði getað verið eldstæði, en eldslitur sást þó ekki á steinunum. — Vegna óveðurs og vegna þess að verkamenn voru torfengnir um sláttinn, varð jeg að hætta þessum útgrefsti án þess að komast til fullrar vissu. En þess gætti jeg, að eigi væri haggað steinum þeim, er í ljós komu er grafið var.

IV. Hvar bar kistu Kvöldúlfs að landi?

Svo segir í Landn. I. 18.: »Grímr enn háleyski . . . var forráðamaðr með Kvöldúlfí á því skipi er hann stýrði; . . . ok er mjök sóttist hafit tók Kvöldúlfr sótt; hann bað þess, at kistu skyldi gera at líki hans ef hann dæi, ok bað svá segja Grími syni sinum, at hann tæki skammt þaðan bústað á Íslandi, er kista hans kæmi á land, ef þess yrði audit. Eftir þat andaðist Kvöldúlfr, ok var skotit fyrir bord kistu hans. Þeir Grímur sigldu suðr um landit, . . . vestr fyrir Reykjanes ok stefndu inn á fjörðinn; skildi þá með þeim

svá at hvarigir vissu til annara. Sigldu þeir Grímr enn háleyski alt inn á fjördinn, þar til er þraut sker öll, ok köstuðu þá akkerum sínum. En er flóð gerði fluttust þeir upp í áróss einn ok leiddu þar upp skipit sem gekk, sú á heitir nú Gufá; enn er þeir kónnudu landið, höfðu þeir skammt gengit út frá skipinu, áðr þeir fundu kistu Kvöldúlfss rekna í vík eina; þeir báru hana á það nes er þar var, og hlóðu at grjótic. Frásögn Eglu um þetta, k. 27. er lítið eitt orðfleiri, en efninu ber svo saman, sem ritari annarar sögunnar hefti kunnad hina. En hjer má segja um frásögn beggja þetta vanalæga: »Það er eins og í sögu segir«. Söguritarnir hafa fundið til þess, að frásögnin getur því að eins ordið lífleg og fögur að hún sje ekki limuð sundur með óþarsfri nákvæmni. Þeir segja bádir frá sótt Kvöldúlfss, ráðstöfun hans og dauda hans, öllu í eimur lagi; það var allt svo skilt. En svo fara þeir að segja frá Grími háleyska og ferð hans. Þeir ætlast til þess, sem eigi er heldur ofætlun, að lesandinn sjái, að hjer er sagt frá tvennu, sem gerist á sama tíma, að mestu leyti, og honum líklega eigi allstuttum; en þó fyrst sagt frá öðru og síðan frá hinu, svo frásögnin yrði líflegri og fegri. Verður að gjöra sjer ljósan gang sözunnar á þessa leið: Grímr háleyski, sem var forráðamaður með Kvöldúlf, tók alveg við stjórn skipsins er Kvöldúlfur sýktist, en þó var hann talinn fyrir meðan hann lífði. Það var þá »er sóttist hafit« að Kvöldúlfur sýktist. Honum þyngir æ meir á leiðinni suður fyrir landið og inn á Faxaflóa. Þá gerir óvedur og skipin skiljast að. Nú verður Kvöldúlfur »banvænn« og gerir ráðstöfun sína. Þá er hann deyr, er skipið komið inn í mynni Borgarfjardar og þar er kistu hans skotið fyrir bord. Hefði það verið gjört úti í regin hafi, þá er líklegast, að hún hefði ekki einusinni borizt inn í flóann. Og hefði það verið gjört einhversstaðar úti á flóannum, þá er haett við, að hún hefði fremur borizt aðra leið enn inn í Borgarfjörð. En úr því hún var komin inn í fjarðarmynnid, var aðfallið ekki lengi að bera hana innefти, og þá var líklegra, eftir því sem tilhagar, að hún lenti nordanmegin. Þó liggja straumar þannig, að hefði hún sloppið inn fyrir vík þá í Digranesi, er gengur upp að suðurendanum á Skallagrimsdal, þá gat hún naumast náð landi utar enn í Einarsnesi. Sagan virðist nú lika benda til þess, að kistan hafi lent nokkuð innarlega, því þeir Grímur fundu hana, »er þeir höfðu skammt farit« út með firði frá Gufá. Auðvitað er þó, að kistan hefir ekki lent í Einarsnesi, því þá hefði Skallagrímur byggt þar enn ekki að Borg. Menn hafa samt talið víst, að hún hafi lent innantil við Digranes; mun sögn um það hafa gengið í munnmælum áður, að legstaður Kvöldúlfss hafi verið á *Kvöldúlfshöfða*; og það örrefni

tilordið af þeim munnmælum. Um sannleik i þeim er ekkert hægt að segja. Þó er líklegra, að Kvöldúlfshöfði væri nefndur í sögunni, ef hann hefði borið það nafn þá er hún var rituð. Það er nú líklegra, að kistan hafi ekki borizt innfyrir víkina við Skallagrímsdal, sem fyr er nefnd. Og hefði hún lent í þeirri vík, lá næst að jarða hana þar í dalnum, og þá lá líka beint við, að heygja Skallagrím einnig í sama dalnum, hafa hann fyrir *grafreit ættarinnar*. Þetta er falleg hugmynd og sennileg, því fremur sem þar í sunnanverðum dalnum er ávol grjótbunga, eigi ólik útfloftum haug. Í hana ljét jeg því grafa; en hún reyndist náttúrlegur grjótbali, og ekki mannaverk. Við það styrktist hjá injer sú hugsun, — sem raunar vakti fyrir mjer ádur, — að meiri áherzlu beri að leggja á þessi orð. sögunnar (Landn.): »hann (Skallagrímur) reisti bæ *hjá vik þeirri* er kista Kvöldúlfs kom á land«, heldur en á ordin: »þá höfdu þeir *skammt* gengit« o. s. f. v., því orðið »*skammt*« hefir mjög óákveðna merkingu, en ordin: »*hjá vik þeirri*« eru beint ákveðin og geta ekki átt við annað enn *Borgarvog*. Þá hefir hann getað heitið »vík«, því þá hefir allur innri hluti hans verið graslendi (flæðiengi), en sjórinn síðan brotið það af þar eins og viðar. Um það flæðiengi hefir Borgarlækur runnið út í víkina, og verið skipgengur um flóð. Egla nefnir hann sanit »vág«; og hún gefur í skyn, að kistan hafi eigi lent inni í vognum sjálfum, en að hann (*Borgarvogur*) hafi verið næstur því er *Kröldúlfur* kom til lands. Þetta er nú óákveðið. Það getur bædi, átt við Digranes, austan vogsins, og líka við ströndina fyrir restan hann. Mjer þykir þetta síðasta eigi ósennilegt; getur *nes* það, er þeir jörðuðu Kvöldúlf á, verið eitthvert nafnlaust smánes þar. — Yfir höfuð verður ekkert fullyrt um þetta, þar eð ekki hefir tekizi að uppgötva nein merki, er bendi á legstað Kvöldúlfs á nokkrum vissum stað.

V. Skallagrímshaugur.

Svo segir Egla: k. 58: «En um morgininn at flóði var lagðr Skallagrímr í skip ok róit með haum út til Digranes, lét Egill þar gjöra haug á framanverðu nesinu. Var þar í lagðr Skallagrímr ok hestr hans ok vapn hans ok smíðatól». Eins og frá er skýrt í Árbók foruleifafjel. 1886, bls. 7, er haugur Skallagríms í lægð þeirri, sem gengur um þvert Digranes framanvert og sem kallað er *Skallagrímsdalur*. Í minni gamalla manna var dalurinn þakinn rennsljettu graslendi með svo þykkum jarðvegi, að ekki sá á hauginn, er var niður sokkinn, utan steina nokkra, er hlaðið hafði verið saman á toppi hans. Nú er þar allur jarðvegur blásinn burt, svo

ekkert er eftir; þar er allstaðar svartur sandur, víðast blautur, en undir honum raudleit klöpp, ekki allhörd (járngrjót), og er mylsna úr henni víða í sandinum. Í bungunni, sem fyr er getið að jeg gróf í, liggur sundursprunginn blágrýtibryggur ofan á henni og möl og sandur utan um. — Vegurinn til Borgarnesskaupstaðar liggur skáhalt yfir dalinn. Rjett vestan við veginn, í miðjum dalnum, er Skallagrímshaugur. Hann er nú ekki annað enn ávöl bunga úr grjóti og sandi, næstum kringlótt. Laut er ofan í og norður úr, og var hún full af sandi, er jeg kom þar. Lautin sýnir vegsummerkin, að gratið hefir verið í hauginn. Fyrst er sagt, að Húnvetningur einn hafi orðið til þess, enn eigi eru ljósar sagnir um það: þó er helzt í orði, að hann hafi hætt við hálf-gjört verk; hefir það líklega komið af því, að honum hefir ekki þótt árennilegt, að eiga við Stein þann hinn mikla, sem lagður hafði verið ofan á steinþróna í haugnum. En svo gróf Andrjes Fjeldsted ódalsbóni á Hvítárvöllum hauginn upp 1866. Þeir voru 6 saman, og var einn þeirra Jónas Guðmundsson smiður, bróðurson Þórðar yfirdómara Sveinbjörnssonar. Hann var þá heimamaður á Hvítárvöllum, en býr nú á Ölvaldsstöðum, 65 ára gamall; hann er greindur og vel að sjer og þykir áreidanlegur maður. Hann skýrði mjer frá haugrøfinu svo, sem nú skal greina: Þá er þeir komu að haugnum, leit hann út sem ávöl grjóthrúga og stórt bjarg á kollinum. Þeim tókst að velta því af. Þar undir fundu þeir sporóskjulagaða steinþró, blaðna úr stórgreyti, og var hún full af sandi og aur. Þóttust þeir ekki mundu geta náð öllu upp úr henni, án þess að rífa hana sjálfa til rýmkunar. Og þar eð þeir bjuggust við, að hún væri gjör af stórgreyti er lengra kæmi niður, þá gjörðu þeir fyrst gríð mikla vestan við þróna, til að velta í grjótinu. Samt köstuðu þeir út steinunum, sem ofan til voru og þeir gátu vel við ráðið. Loks komu þeir niður á móhellu (rauðaberg) og höfðu þá rutt mest öllu grjóti úr þrónni. Á botni hennar fundu þeir mikil af járnryði, en ekkert bein og engan málm annan. Öll var hleðsla þróarinnar úr lagi gengin, og álitu þeir, að hún mundi hafa hrunið, þá er upp úr henni var mokað, þó þeir hefði ekki rifið hana. Lengd hennar frá norðri til suðurs var hjer um bil 4 álnir, en breidd frá austri til vesturs um 3 álnir. (Þeir mældu það ekki nákvæmlega). Ekki sáu þeir með vissu vegsummerki þess, að haugurinn hefði áður verið grafinn eða steinþrónni haggad. Þó voru þeir ekki óhræddir um það. Í skýrslu, er Andrjes sjáltur gaf um þetta haugrot (Skýrsl. forngr. Isl. II. 45—46; Árb. fornleifafjel. 1886, bls. 7), er þess getið, — sem Jónas mundi ekki eftir, — að »á eina hlíð haugsins var öðruvísi lagt grjótið og sumir steinar utar«. En mundi þetta eigi geta stað af þeiri röskun á

hleðslunni í haugnum, sem Egill hefir sjálfur blotið að gera, er hann »lagði Böðvar niður hjá Skallagrími«. Steininn mikli, er þeir veltu af haugnum, liggur enn utan í honum við veginn, en grófin, sem þeir grófu í hauginn, hefir fylst af foksandi. Ljet jeg moka honum burt, til að sjá leifar þær, er eftir kynnu að vera af steinþrónni. En, því miður, var ekki einu sinni undirstaðan óhreifð, nema lítið eitt austan megin. Er þar mikill skaði orðinu, en tjáir eigi um að tala. Vestur frá haugnum var dálítill grjótbreiða í sandinum, eigi ólik því að geta verið leifar af dys. Þar gróf jeg til, en fann ekki annað enn klofning af hálfuinni hesstönn. Datt mjer í hug, að hestur Skallagríms kynni að vera dysjáður þar, en eigi í haugnum hjá Skallagrími sjálfum. Þó sagan bendi helzt til þess, gæti það verið ónákvæmni. En ekki er farandi út í slikt, þar sem eigi er við meira að styðjast.

VI. Bjarnartöður.

Svo segír Egla, k. 33. »Skallagrimr bað þeim Birni báðum til sín með alla skipverja sína. Björn pekkist þat. Var þá fluttr farmr af skipinu upp í tún at Borg. Settu þeir þar búðir sínar, en skipit var leitt upp í læk þann er þar verðr. En þar er kallat Bjarnartöður er þeir Björn höfðu búðir. Björn ok þeir skipverjar allir fóru til vistar með Skallagrími. Menn hefir greint á um, hvar Bjarnartöður muni hafa verið. Sumir ætla, að þær hafi verið í heimatúni á Borg. Þar er rúst ein, fornleg og óglögg, i brekku-brúninni rjett fyrir nedan bæinn, vestur við lækjarbakkann og þar sjer fyrir nausti niður við lækinn. Hefir þess verið getið til, að þessi rúst sje af skála Bjarnar, og að þær hafi verið naustið, er skip hans stóð í. Er þá sjerstaklega lítið til þess, að sagan segir: »upp í tún«, og »Bjarnartöður« benda líka á tún. En hvað sem því líður, þá segir það sig sjálfst, að ekki hetði verið gefið sjerstakt ör-nefni þeim hluta túnsins, er liggur við bæinn sjálfan. Og naust-tóftin sýnist að vera smáskips naust frá síðari oldum. Því hafa og aðrir getið til, að Bjarnartöður hafi verið á hól þeim, er verður vestan megin við lækinn gagnvart bænum. Þar sjer móta fyrir skálatóft, sem þó virðist búið að taka úr grjót allt, — hafi það nokkurt verið. Á þessu máli var Sigurður sál. Vigfússon. Hefir hann álitid, sem líka er rjett, að þó nú sje mói á hólnum, hafi þar getað verið tún áður. Og það vill nú svo vel til, að sýna má vott þess, að þar hefir verið ræktað land áður og þá auðvitað tún. Þar liggur nefnilega forn gardur með hólnum öllum að ofanverðu austan frá læknum vestur og ofan að myri. Lækurinn skilur hólinn frá

heimatúninu á Borg, og lá því beint við, að gefa aukatúninu í hólmum sjerstakt nafn. — Enginn virðist hafa orðið til að benda S. V. á gard þenna; annars hefði hann getið hans, og án efa talið hann góðan studning fyrir skodun sína, sem hann enda virðist ekki hafa verið í vafa um. Þær eru engar likur móti, en margar með, sem S. V. hefir bent á. Þó tel jeg þessa eigi hvað minnst verða. — Nú ætlað Einar prófastur Friðgeirsson á Borg að græða tún á hólmum að nýju; Bjarnartöður geta þá aftur farið að bera nafn með rentu. Nordanvert við tóftina sjer fyrir rústaleifum í hólbrekkunni, er liggja ofan að læknum. Hvort það eru leifar af nausti, eða eitt-hvað annað, er ekki hægt að segja. Þær eru svo óglöggar.

VII. Skáli Skallagríms.

Það mun hafa verið algengast, að fornmann væri heygðir þar, sem hauginn sá frá karldyrum. Hvað Skallagrímshaug snertir, gat þetta því að eins átt sjer stað, að skálinn hafi stadið vestar enn bærinn stendur nú. Nú hafa og komið fram likur til þess, að svo hafi verið. Einar prófastur hefir nýlega byggt timburhús með kjallara undir vestan við bæinn að Borg, og þá er grafið var fyrir kjallaranum, vard fyrir, vestast í honum, mjór og aflangur flór, er virtist hafa steinaraðir á báðum jöðum. Það er varla efamál, að þetta hafi verið arinn í eldaskála. Eigi varð hjá því komið, að taka þetta burtu, því annars hefði kjallarinn varla fengið hálfa dýpt. En til allrar hamingju var þetta að eins austurendinn af arninum. Nokkuð, líklega talsvert, er eftir af honum, og er þess að leita undir skúrgólfí vestan við timburhúsið. Tjair sjera Einar sig fúsán til að leyfa gröft í skúrnum, ef Fornleifafjelagið óskar þess. Hafi nú þetta verið arinn Skallagríms, sem geta má til, þá hefir skáli hans verið vestar, eða að minnsta kosti gengið lengra vestur, enn bærinn er nú; og þá gat það vel átt sjer stað, að haugurinn sæist frá karldyrum.

VIII. Vesturtakmörk á landnámi Skallagríms.

Svo segir Egla, k. 28.: »Þá nam Skallagrímr land milli fjalls ok fjöru, Mýrar allar út til Selalóns ok it efra til Borgarhrauns«. Nafnið *Selalón* er nú týnt; en almennt ætla menn, að það sje *Kaldáros*. Líklegra þykir mjer þó, að *allt hið mikla lón fyrir innan Gömlueyri hafi heitið Selalón* fyrrum. En út í það fellur Kaldá, svo þetta kemur í sama stað niður. *Borgarhraun* ætla flestir að sje

Eldborgarhraun. En það hraun brann ekki fyr enn löngu seinna, svo Skallagrimur gat ekki miðað við það. Mun hann því heldur hafa miðað við *Barnaborgarhraun*, austan megin við Kaldá. Það er og nærri sjallinu. Það kemur betur heim við Landnámu, að þar hafi verið vesturtakmörkin & landnámi Skallagríms. Á þessu vakti Helgi verzlunarfulltrúi Jónsson í Borgarnesi eftirtekt mína.

IX. Hólmur.

Inni í miðjum dalnum Hítardal er einstakt fell, sem hvergi er áfast fjöllunum beggja megin dalsins, enda er það ólíkt öllum fjöllum og ásum þar nálægt, og þó viðar sje leitað, að því, að það er alvaxið grænu grasi, og má svo kalla, að *hvergi sjáist steinn í því*. Lítur svo út, sem þar inni í dalnum sje ekki eins rigningasamt og viða annarstaðar. Annars mundu hjer meiri skriður fallnar. Fell þetta er kallað *Hólmurinn*. Fyrir innan Hólminn er láglendi dalsins allt eitt stöðuvatn. Þar kvað vera silungur nægur. Bærinn *Hólmur*, þar sem Björn Hítðelakappi bjó, befir staðið vestan undir norðvesturhorni fallsins. Þar eru sljettar grundir og lækur kemur þar út úr dýi vestan í fjallshorninu, og rennur vestur um grundina og svo í Hitará. Rústin er skammt suðaustur frá læknum, næstum því fast upp við fellið. Þó er gamall farvegur eftir lækinn bak við rústina, suður og vestur fyrir hana, og kvílast þar út um grundina. Er að sjá sem vatninu hafi verið veitt á túnið. Rústin er allmikill bali, um 18 fadma langur trá norðvestri til suðausturs. Fyrir tóftum vottar, en þó eigi glöggt. (Læt jeg fylgja uppdrátt af rústinni). Frá norðurhorninu liggur mjó en djúp laut í boga norður og austur að lækjarfari. Það hafa verið traðir heim að bænum eða djúpur götutroðningur. Þaðan liggur svo forn vegur inn með fellinu að norðan, inn að vatninu. Þaðan mun hann hafa legið vestur að ánni og yfir hana á vaði, nálægt því er hún fellur úr vatninu. Vestast á grundinni við ána eru seltóftir eigi allfáar, og þarf ekki að taka það fram, að þær eru frá síðari tímum og standa ekki í sambandi við bæjarrústina. Neðst í suðausturhorni fallsins er dálítil sljett brekka, mjög fögur. Þar þótti mjer sem vottaði fyrir garðlagi. Hygg jeg að þar hafi verið akur.

X. Hítardalur.

Nú er hinn forni höfuðbolsbragur horfinn frá Hítardal; lítur helzt út fyrir, að hann leggist í eyði Áður langt liður. Skógurinn

er horfinn og landið að blása upp, bæði tún og útjörd. Þar er móberg fyrir ofan túnið og hellar í. Einn þeirra er *Sönghellir*; hann er nú nær fullur af sandi. Þar sjer og glöggt fyrir öðrum helli, sem hefir brunið niður. Hann hefir verið mjög viður og öll framhlid hans opin og hlaðið undir. Því get jeg hans, að mjer kom í hug, að fornmann mundu hafa kallað hann *Hít*, og kennit við hann dalinn, ána og bæinn. Seinna, — og þó áður enn Bárðarsaga var rituð, — hefir hann þá týnt nafninu og verið kallaður *Hundahellir* en *Hítar-nafnið* orðið að tröllkonuheiði. Þó held jeg þessari getgátu ekki fast fram. Eins vel getur t. a. m. dalurinn haft nafn af landnámskonu, er hafi verið kölluð »Hít« að viðurnefni. Í kirkjugardinum eru tveir legsteinar: annar yfir sjera Sæmundi Oddssyni, hann er úr marmara; hinn er yfir sjera Ólafi Jónssyni; hann er úr Húsa-fellssteini eða líkri steintegund. Sæmundarsteinn er við dyr kirkju-tóftarinnar og snýr frá landnorðri til útsudurs; mun hafa átt að færa hann burt, en verið hætt við það.

XI. Grettisbæli í Fagraskógsfjalli.

Eigi gat jeg farið upp á tindinn *Grettisbæli*. En sagt var mjer, að eigi væri torveit að komast upp á nordurenda hans, þar sem hann er áfastur adalfjallinu, og að þaðan mætti komast fram á sudurenda hans eftir sljetri berghyllu, er lægi langa með klettabríka-röðinni sem er efst á tindinum, austan undir henni, alla leið fram að gatinu, sem Grettir á að hafa búið í. Þó fann jeg engan, sem sjálfur hafði komið þangað og menn vissu ekki af neinum nýlitandi, sem hefði reynt til þess. Gatið sjest vel neðan af veginum, og getur því ekki verið mjög litið. Hvort hátt er upp í það af berghyllunni, gat enginn sagt mjer. En þó að það kunni að vera nokkuð hátt, gat Grettir vel gjört tröppur í móbergið, þó þær sjáist nú að líkindum ekki, því móbergið máist. Í það var og hægt að negla voðirnar. Jeg efast mjög um, að full ástæða sje til að rengja það, sem sagan segir um þetta.

XII. Hoftóft að Hofstöðum í Miklaholtshrepp.

Þó eigi fari sögur af því, að hof hafi verið á Hofstöðum í Miklaholtshrepp, þá sýnir bæjarnaðið, að svo hefir verið. Þar er líka sýnd »hoftóft« niðri í túninu. Það er ávalur hólbali, hæflega stór til þess, að geta verið allur ein rúst af stóru hofi, og er ekkert á móti því, að þetta sje hin rjetta hofrúst í raun og veru. En eitt-

hvað annað hefir síðar verið byggt þar ofan á, eftir því sem tóftalögunin lítur út.

XIII. Straumfjardar þingstaður.

Svo segir í Eyrb. k. 57.: »Þetta sumar tók Þorsteinn úr Hafjardarey Rauðmelingagodord ór Þórsnessþingi tóku þeir frændr þá upp þing í Straumfjörði ok höfðu lengi síðan«. Þar sem Straumfjardará fellur út í fjörðinn, eru klappir bádum megin við mynni hennar. Klöppin að vestanverdu er meiri, bæði að hæð og ummáli. Hún heitir *Búðahamar*. Er þar hamar, nokkuð hár, austan megin og sunnan, eða við ána og sjóinn, en afhallandi er til vesturs, þar sem hamarinn er landfastur, og til nordurs, þar sem hann liggar að lóni, eða litlum vogi, er gengur vestur úr ánni. — Hamarinn er grasi vaxinn austan og vestan til; en all-breitt belti yfir um hann miðjan er blásinn melur. Á hamrinum eru 7 búdatóftir, flestar nokkurn veginn glöggar, og hefir S. V. lýst þeim í Árbók fornleifafjelagsins 1893 bls. 66—67, og hefi jeg ekkert við þá lýsingu að athuga, nema að jeg hygg að á bls. 66. línu 13. neðan frá, sje ritvilla: »vestur« fyrir: norðvestr, sem lítið gjörir til. S. V. hefir merkt búdatóftirnar með svigatölum (1—7) og fylgi jeg sömu röð á uppdrætti þeim, er jeg læt fylgja. Auk búdatóftanna sjást leifar af mannvirki nokkru (8) nærrí norðvesturhorni hamarsins. Lögun á því er ekki hægt að ákvæða, því svo er að sjá, sem úr því hafi verið tekið grjót, líklega í vörðu (9), sem er skammt þaðan. Mannvirki þetta gæti verið leifar af dómhring. Nálægt miðju hins blásna beltis er lítill hólmi óblásinn (10); myndar hann eins og upphækkan og kann að vera að það sjeu leifar af rúst. Þó er jeg í efa um það. Norður við veginn eru 3 naustatóftir: eru tvær af þeim fyrir vestan hið blásna belti, og eru þær saman (11—12), en hin þriðja einstök fyrir austan það (13). Hún er stærst: um 7 faðma löng; hin vestasta um 6 faðmar; en sú, sem hjá henni er, er minnst og óglögguð og mældi jeg hana ekki. Eins og S. V. getur um er undan búðunum 6 og 7 *klettsnös* út úr hamrinum *með gati i gegnum* (14). Hún er út úr austur horni hamarsins við árósin, þar sem hann er einna dýpstur. Ekki þori jeg að fullyrða, að gatið sje gjört af mönnum; en sje það ekki, þá er það sannarlega einkennilegt og sjaldgæft náttúrusmíði. Og hvernig sem það er til orðið, er varla vafamál, að það hefir verið notað til að festa skip við. Það er á hentugum stað til þess. Og sögur geta um kaupskipaferðir í Straumfjardarós: Þannig segir Eyrb. kap. 39.:

»Porleifr kimbi tók sér fari um sumarit með kaupmönnum þeim er bjuggust í Straumfirði. Eigi vil jeg fara út í það, að skifta búðunum í verzlunarþúðir og *pingbúðir*. Þykir mjer eigi ólíklegt, að stundum að minnsta kosti hafi sama búðartóftin verið notuð til hvors tveggja sama sumarið, þar eð vorþing mun oftast hafa verið afstaðið áður enn kaupskip komu. Um þetta mun hafa farið eftir samkomulagi í hvert sinn.

XIV. Þórsness þingstaður.

Við rannsókn S. V. á Þórsness þingstað (Árb. forn. fjal. 1882, bls. 102—105) hefi jeg sárlitlu að bæta. Jeg er honum samdóma um, að þingið muni hafa verið í *miðtanganum* (þingvallatanga) og þar muni dómar hafa fram farið. Þykir mjer langliklegast, að dómhringurinn hafi staðið á odda nessins (eða tangans): þar er hærra og fegra en annarsstaðar á nesinu og þar er *mjög afskekkt*, því á þriði vegu liggur þar sjór að og bratt upp að ganga úr fjörunni, en á fjórða veginn til suðurs, er nesið mjórra en oddinn sjálf ur, svo það má næstum kalla *eid*, er samtengir hann við það. Hjer hefir því verið mjög auðvelt, bæði að varna því að dómínum yrði hleypt upp, og líka því, að mótpartur gæti komið að dómínum til að hafa fram mál sitt. Til þess kom og þá er vandamenn Styrs vörnuðu Þorsteini úr Haffjardarey að hafa mál sin fram. (Eyrb. k. 56.): þeir »vápnadust ok gengu á milli dóms ok Rauðmelinga, er þeir vildu ganga at dómínum«. Það er eins og hjer megi lesa það milli línnanna, að dómurinn hafi ekki staðið á viðum velli, heldur hafi á einn veg mátt að honum ganga. Nú er oddi nessins kalladur *Húsnes*; stendur á honum hústóft frá þessa i öld, hlaðin úr grjóti og svo fyrirferðar mikil, að eigi er rúm fyrir meira. Þó vottar fyrir bogamyndaðri, fornlegri rústarbrún útundan suðurhlíðveggnum. Þegar jeg så þetta, spurði jeg sjálfan mig, hvort það mundi ekki vera brún dómhingsins, sem hjer séist á? En hvort sem það er eða ekki, tel jeg víst að hann hafi verið á þessum stað, og þá líka *Þórssteinn* sá, er sögur nefna (Lndn. II. 11; Eyrb. k. 10.). »Blótsteinninn«, sem nú er sýndur suðaustur frá þingstaðnum, er naumast hinn upprunalegi *Þórssteinn*. Það er ísaldar hnöllungur, hálfflatur ofan og hefir ekkert merkilegt við sig. Kringum hann vottar ekki fyrir neinum hring; enda er alls ekki líklegt, að dómhringurinn hafi verið á þeim stað: þar er myrlendi og fremur ótagurt. Mjer þykir líklegast til getið, að þá er búið var að eyðileggja dómhringinn og hinn *rjetta Þórsstein*, hafi, er fráleid, nafnið verið fært yfir á þenna Stein, af því hann er sjerstakur, og ólikur

þðrum steinum þar nærri. Uppi á *Pingrallaborg* imynda jeg mjer helzt að verið hafi *skemmtihús*. Þar er eigi hentugur stáður fyrir tjárrjett eða neitt þess konar. En dómhring likist tóftin alls ekki.

XV. Bólstaður við Vaðilshöfða.

Þar sem Úlfarsfellsá rennur út í Álftafjörð, hefir hún fyllt af Árburði allstóra vík, sem verið hefir milli *Úlfarsfells* og *Vaðilshöfða*; hefir þar myndast landauki (aurland, »delta«), sem hefir gróið upp og verið orðið byggilegt þá er landið byggðist. Þar er flatlendi, dálitið bunguvaxið, eins og aurlönd oftast eru, og hallar því ofan að sjónum. Uppgrónir farvegir eftir ána sjást þar hjer og hvar; en flestir munu þeir eldri en síðan landið byggðist. Síðan mun án jasnaðarlega hafa runnið við annanhvorn jáðar aurlandsins. Nú rennur hún með austurjaðri þess út hjá *Vaðilshöfða*. Bærinn *Bólstaður*, þar sem Arnkell goði bjó, hefir staðið á þessu aurlaudi. Rústirnar eru ofan til að miðri bungunni. Eru tvær þeirra auðsreastar, og þó eigi glöggar: önnur þeirra, sú er ofar er, lítur út fyrir að vera bæjarrústin, en hin neðri gæti verið fjóss og hlöðu rúst. Vottur sjest þar fleiri rústa. Eigi hreifði jeg við rúst um þessum. Var það hvorttveggju að þá var óvedratíð, enda verkamenn ofaanlegir um sláttinn, og á hinn bóginn áleit jeg eigi byrjandi að uppgrefti þar, nema bæði væri tími og ástæður til að gjöra það til hlitar og með nógri vandvirkni, þar eð hjer er um áreiðanlega *sögualdarrúst* að ræða. Haugur Arnkels er niður við sjó, undan rústunum. Sjór brýtur hann nú árlega, svo að hann er varla meir en hálfur eftir.

XVI. Hostóft í Stóra-Langadal.

Það má sjá at Lndn. II. 13 og 14 og Eyrb. k. 9 og 44, að Áslákur í Langadal hefir verið hötdingi. Hann átti dóttur Þórdar Gellis, og þarf þá eigi fleira að telja. En svo kom hann oftar en einu sinni fram með liðsstyrk og hafði áhrif á málaverli manna. Hann hefir því átt mannaforráð; verið godorðsmáður, og því án efa haft hof á bæ sínum. Enda er hostóft sýnd í Langadal, þar fyrir ofan túnið. Þu því miður er hún nú mestöll hoifin undir skridu, sem árlega rennur þar á, meira og minna. Það, sem enu sjest, er hálfshringmynduð gírding, nál. 6 fðm. í þvermál, og er það sudur- endi byggingarinnar. Nordurendinn með godastúkunni, er undir skridunni, og þetta, sem enu sjest, hvertur að líkindum bráðum. Það er auðsjed að þessu broti, að hof þetta hefir engin smábygging

verið. Viðar hafa skriður fallið kringum bæinn í Langadal; þær hafa minnkad túnið að miklum mun. A hinn forna tungard sjest hjer og hvar, og má at honum marka stærð túnsins, er verið hefir. Það hefir verið ákaflega stórt til forna. Suður í túninu er fornleg gírding, allt að 200 □ fóm á stærð. Hún heitir *Hraungarður*. Hefir hvönn án efa verið ræktuð þar til manneldis. Þetta, o. fl., sýnir, að hjer var stunduð matjurtarékt til forna.

XVII. Smiðjusteinn að Dunki.

Munnmæli segja, að Gauti landnámsmáður á *Gautastöðum* (í Hördudalshreppi) hafi haft smiðju sína að Dunki, og hafi så bær nafn af *dynkjum* þeim, er urðu er járnid var slegið. Líklegra þykir mjer þó, að bæjarnafnið sje leitt af keltnesku mannsnafni, t. a. m. *Duncan*=*Dungaðr*, og hafi upphaflega heitið *Dungadarstaðir*. En hvað sem um það er þá er víst, að hjer hefir járnsmiður búið. Það sýnir »smiðjusteiun« svo nefndur, þar í túninu. Ofan í hann miðjan er ferhyrnd hola fyrir stedjafótinn, og er hún $3\frac{1}{4}$ þuml. að dýpt og $3\frac{1}{2}$ þ. í þvermál. Útundir brún á steininum er önnur hola, lítil og aflöng, $2\frac{1}{2}$ þ. að dýpt, $1\frac{1}{2}$ þ. a lengd og $\frac{3}{4}$ þ. a breidd; á hún að hafa verið fyrir saumhöggið, og er það líklegt. Steininni var að mestu sokkinn í jörd, en var nú grafinn upp og stærð hans mæld. Er hann 2 al. langur, $1\frac{1}{2}$ al. breiður og um $1\frac{1}{2}$ al. á hæð. Utan með honum var alstadar dálítid af viðarkolaösku, en engin gjall-eða siudurstykki. Hjer hefir því ekki verið raudablástur, heldur sunfadað úr tilbúnu járni. Engin tóft var utan um steininn, eða neinstaðar þar nærri, og lítur svo út, sem úti hafi verið smiðað. Virðist það tremur benda til fornaldar en síðari alda.

Viðaukar.

I. Hoftóft o. fl. í Bersatungu.

Í Árb. fornltj. 1882, bls. 67. getur S. V. um hoftóft í Bersatungu. Þá tóft skodaði jeg í sumar. Hún er á ávöllum, fallegum hól neðst í túninu austan til. Afhúsið er vestan við aðalhúsið og engar dyr á milli; en dyrnar hvorar tveggja á norður hlíðinni og að eins veggurinn milli þeirra. Mjer mældist hún, eins og S. V. 17—18 al. löng og um 12 al. breið. Gjörði jeg uppdrátt af henni, sem jeg læt hjer fylgja. Neðan undir hólnum stendur steinn upp

úr jörðu og er hann kallaður »Blósteinn«. Á þá hlið hans, sem að botinu veit, stendur hvöss hellubrún upp með honum, jafn há honum eða hærri. Þar er mýrlent fyrir neðan. Vestanvið hólinn er stór lag; en tyrir vestan hana gengur fram annar hóll, neðst í túninu vestan til. Framan í honum er brekka, og í nenni girðing, sem frá ómunatið hefir verið banuðad að slá; því þetta var akur, sem í heiðni var helgadur godunum og þar fyrir fylgdi honum sú forneskja, að eigi var óhætt að slá hann. Bóndinn sem nú býr í Bersatungu, Andrjes smiður Brynjúlfsson, sagðist vel þora að slá hann, en eigi vilja gjöra það, þar eð munnmælin um helgi akurs ins hjeldist frewmur í minni ef hann væri látinna ósleginn. Betur að sá hugsunarháttur væri almennur!

II. Hoftóft(?) á Ásbjarnarstöðum.

Eins og S. V. getur um í Árb. fornl. fjel. 1884—85 bls. 133, er sýnd hoftóft á Ásbjarnarstöðum í Stafholtsungum. Sú tóft er nordaustur í túninu, rjett við heimreidargötuna að bænum. Hún er nokkuð aflatlög og liggur lengd hennar nærfelt frá norðvestri til suðausturs og er um 7 faðma, en breiddin er um 5 faðma; veggir eru mældir með. Dyr eru á suðaustur-hliðvegg nær norður-horninu; snúa þær að götunni. Engin afshústóft sjest þar. Við suðaustur-endann er stórpýfi, — eins og víðar þar, — og eins hafði verið við norðvestur-endann; en þar er nú búið að sljetta og varð ekki vart við neina hleðslu. Þegar á allt þetta er litid, bæði afstöðu tóftarinnar frá bænum og frá götunni, stefnu tóftarinnar, og einkum það að afshúsið vantar, þá sýnist mjer það efamál, að þetta sje hoftóft í raun og veru. Aftur á móti er þar suður í túninu, andspænis bænum og langt frá götunni, önnur tóft, sem raunar er mjög óglögg, en stefnir þó norður og suður og virðist hafa afhús, er snýr dyrum að bænum. Hefði mjer verið sagt, að þetta væri hoftóft, þá hefði mjer þótt það trúlegra. Og sízt er fyrir að synja, að *hofa-nafnið* hafi einhverntíma á oldum færzt af hinni óglöggu rúst yfir á hína glöggu. En eins og nærrí má geta tullyrði jeg ekki neitt um þetta.

III. »Haugur(?) í Hvammi.

Í Árb. fornl. fjel. 1895 bls. 21 er þess getið að byrjað hafi verið á grepti í upphækku þá í túninu í Hvammi sem ætlað hefir verið að væri haugur þórdar Gellis. Nú er þessum uppgrefti

lokið, og reyndist þetta enginn haugur, heldur uppgróin malarhrúga (frá Isaldartímanum?).

Fyrirsát á Skógarströnd.

Fyrir innan *Leiti* á Skógarströnd liggur alfaravegurinn um skarð milli tveggja klapparása. Veginum hallar nordurhalt austur úr skardinu og mjókkar það niður eftir; neðst er það eigi viðara en hjer um bil fyrir two klyfjahesta. Hefir þar verið hentugur staður til fyrirsátna í fyrri daga. Enda heitir þessi staður »*Fyrirsátid*«: Er sú saغا til þess, að þá er synir Jóns biskups Arasonar ætluðu að handtaka Dáða í Snóksdal (1549), frjettu þeir á Staðastað að hann væri vestur í Rifi. Þar ætluðu þeir að taka hann; en til vara, ef hann kynni að sleppa, settu þeir menn til að sitja fyrir honum á Skógarströnd og var þessi staður valinn til þess. Spennu fyrirsátsmenn þrjá strengi yfir þvert skarðið, er skyldu hindra fór Dáða, svo hann slyppi eigi úr höndum þeirra. Dáða kom njósn af ferð biskupssona og reið hann sem skjótast heimleidis. Hann reið Markúsar-Brún. Það var um nótt er hann reið inn Skógarströnd. Hann reið við bjöllubeizli; en af því hann grunaði að fyrir sjer mundi setið, vildi hann eigi að beizlið hringdi, trúð hann því mosa í bjölluna (eða bjöllurnar). Hann hjelt á brugðnum hnifi. Það kom honum í góðar þarfir, er hann kom í skarðið, því hann skar sundur fyrsta og annan strenginn, án þess að hika, og Markúsar-Brúnn henti sig yfir hinn þriðja. Kemur það vel heim við landslagið, að austasti strengurinn hafi verið lægstur. Í þessu komu fyrirsátsmenn að, en urðu of seinir, því Daði var þegar sloppinn. Einn spurði í fáti: »Fór Daði þar?« Annar svaradí: »Ekki veit jeg hvort Daði fór þar; en þar fór Markúsar-Brúnn.« Fóru þeir svo búnir þaðan. Þetta er almenn sögn á Skógarströnd og viðar þar vestra. Er hún engan vegin ósenileg, og er vert að láta hana ekki týnast.

* * *

Fyrir fáum árum fannst í glufu einni í »*Fyrirsátinu*« stór *bróklindahnappur* úr kopar, fallega skreyttur með rósaverki. Hann hefir án efa verið eign meiriháttar manns. Er ef til vill hugsanlegt að hann hafi hrokkið af bróklinda Dáða þá er Brúnn hljóp yfir strenginn, og þá lent í glufunni. Hnapp þenna gat Daniel Jónasson í Fremri-Viflisdal forngripasafnuinu í fyrra (1895).

Br. J.

úr jörðu og er hann kallaður »Blósteinn«. Á þá hlið hans, sem að hofinu veit, stendur hvöss hellubrún upp með honum, jafn há honum eða hærri. Þar er myrlent fyrir neðan. Vestanvið hólinn er stór lág; en tyrir vestan hana gengur fram annar hóll, neðst í túninu vestan til. Framan í honum er brekka, og í henni girding, sem frá ómunatíð hefir verið banþað að slá; því þetta var akur, sem í heiðni var helgadur goðunum og þar fyrir fylgdi honum sú forneskja, að eigi var óhætt að slá hann. Bóndinu sem nú býr í Bersatungu, Andrjes smiður Brynjúlfsson, sagðist vel þora að slá hann, en eigi vilja gjöra það, þar eð munnmælin um helgi akurs ins hjeldist fremur í minni ef hann væri láttinn ósleginn. Betur að sá hugsunarháttur væri almennur!

II. **Hoftóft(?) á Ásbjarnarstöðum.**

Eins og S. V. getur um í Árb. fornl. fjal. 1884—85 bla. 133, er sýnd hoftóft á Ásbjarnarstöðum í Stafholtstungum. Sú tóft er nordaustur í túninu, rjett við heimreidargötuna að bænum. Hún er nokkuð aflöng og liggur lengd hennar nærfelt frá norðvestri til suðausturs og er um 7 fadma, en breiddin er um 5 fadma; veggir eru mældir með. Dyr eru á suðaustur-hliðvegg nær norðurhorninu; snúa þær að götunni. Engin afhústóft sjest þar. Við suðaustur-endann er stórpýfi, — eins og víðar þar, — og eins hafði verið við norðvestur-endann; en þar er nú búið að sljetta og vard ekki vart við neina hleðslu. Þegar á allt þetta er litid, bæði afstöðu tóftarinnar frá bænum og frá götunni, stefnu tóftarinnar, og einkum það að afhúsið vantar, þá sýnist mjer það efamál, að þetta sje hoftóft í raun og veru. Aftur á móti er þar suður í túninu, andspænis bænum og langt frá götunni, önnur tóft, sem raunrar er mjög óglögg, en stefnir þó norður og suður og virðist hafa afhús, er snýr dyrum að bænum. Hefði mjer verið sagt, að þetta væri hoftótt, þá hefði mjer þótt það trúlegra. Og sízt er fyrir að synja, að *hof-nafnið* hafi einhverntíma á óldum færzt af hinni óglöggju rúst yfir á hína glöggju. En eins og nærri má geta fullyrði jeg ekki neitt um þetta.

III. **»Haugur(?) í Hvammi.**

Í Árb. fornl.fjal. 1895 bls. 21 er þess getið að byrjað hafi verið á grepti í upphækkun þá í túninu í Hvammi sem ætlað hefir verið að væri haugur Þórdar Gellis. Nú er þessum uppgreiði

lokið, og reyndist þetta enginn haugur, heldur uppgróin malarhrúga (frá ísaldartímanum?).

Fyrirsát á Skógarströnd.

Fyrir innan *Leiti* á Skógarströnd liggur alfaravegurinn um skard milli tveggja klapparásá. Veginum hallar norðurhalt austur úr skardinu og mjókkar það niður eftir; nedst er það eigi viðara en hjer um bil fyrir two klyfjahesta. Hefir þar verið hentugur staður til fyrirsátnars í fyrri daga. Enda heitir þessi staður »*Fyrirsátid*«: Er sú saga til þess, að þa er synir Jóns biskups Arasonar ætluðu að handtaka Dáða í Snóksdal (1549), frjettu þeir á Staðastað að hann væri vestur í Rifi. Þar ætluðu þeir að taka hann; en til vara, ef hann kynni að sleppa, settu þeir menn til að sitja fyrir honum á Skógarströnd og var þessi staður valinn til þess. Spenntu fyrirsátsmenn þrjá strengi yfir þvert skarðið, er skyldu hindra fór Dáða, svo hann slyppi eigi úr höndum þeirra. Dáða kom njósn af ferð biskupssona og reið hann sem skjótast heimleidis. Hann reið Markúsar-Brún. Það var um nótt er hann reið inn Skógarströnd. Hann reið við bjöllubeizli; en af því hann grunadi að fyrir sjer mundi setið, vildi hann eigi að bezlið hringdi, trúð hann því mosa í bjölluna (eða bjöllurnar). Hann hjelt á brugðnum hnifi. Það kom honum í góðar þarfir, er hann kom í skarðið, því hann skar sundur fyrsta og annan strenginn, án þess að hika, og Markúsar-Brúnn henti sig yfir hinn þridja. Kemur það vel heim við landslagið, að austasti strengurinn hafi verið lægstur. Í þessu komu fyrirsátsmenn að, en urðu of seinir, því Dáði var þegar sloppinn. Einn spurði í fáti: »Fór Dáði þar?« Annar svaraði: »Ekki veit jeg hvort Dáði fór þar; en þar fór Markúsar-Brúnn.« Fóru þeir svo búnir þaðan. Þetta er almenn sögn á Skógarströnd og viðar þar vestra. Er hún engan vegin ósenileg, og er vert að láta hana ekki týnast.

* * *

Fyrir fáum árum fannst í glufu einni í »*Fyrirsátinu*« stór bróklindahnappur úr kopar, fallega skreyttur með rósaverki. Hann hefir án efa verið eign meiriháttar manns. Er ef til vill hugsanlegt að hann hafi hrokkid af bróklinda Dáða þá er Brúnn hljóp yfir strenginn, og þá lent í glufunni. Hnapp pennu gaf Daniel Jónasson í Fremri-Viflisdal fornripasafnini í fyrra (1895).

Br. J.

Fjall í Olfusi.

Sunnan undir suðausturhorni Íngólfstjalls hefir fyrrum staðið bær og heitið *Fjall*. Er þeirrar jardar getið í Biskupasögum, 2. bindi, á 3 stöðum: Á bls. 298 er þess getið, að *Erlingur Gislason* hafi átt *Fjall i Ölfusi*, og að *Þorsteinn yngri*, son hans, hafi búið þar og átt *Halldóru Pálsdóttur*, *Eyjólfssonar* frá *Hjalla* og *Ásdisar* *Pálsdóttur* systur *Ögmundar* biskups. Á bls. 661 segir, að *Eydis Helgadóttir*, móðursystir *Odds* biskups, hafi verið í *Fjalli* 1604 og átt Jón *Ásgrímsson* er þar bjó fyrst, en varð eftir það bryti í Skálholti; en á bls. 675 segir um þenna sama Jón mann *Eydisar*: »Hann átti Hóla í Öxnadal og bjó þar fyrst. Eftir það varð hann bryti í Skálholti og síðan í margt ár ráðsmaður fyrir *Fjalls* búi«. Hefir *Fjall* þá verið orðið eign *Skálholtsstöðar*. Af jardabók *Árna Magnússonar* sjest, að jördinni *Fjalli* hefir verið skift í 4 býli: *Helli*, *Laugarbakka*, *Fossnes* og *Fjall* sjálfst. Af þessum býlum hefir *Fossnes* þó verið stærst, nfl. 10 hndr., en hvert hinna 6 $\frac{2}{3}$ /s hndr., því að öll jördin til samans var 30 hndr. Af þessu sjest, að þá hefir heimajördin *Fjall* verið komin í niðurlægingu, er jardabókin var samin. Munu því mest hafa valdið skridurennslí á túnið. Túnstæðið hefir upphaflega verið uppgróin skridubunga, myndud af gili, sem þar er uppuðan í fjallinu. Það heitir *Branddalsgil*, og hefir nafn af lítilli dalkvos, er *Branddalur* heitir, sem þar er uppi í giliinu, en sjest ekki fyr en að er komið. *Branddalur* er enn grasi vaxinn; annars er gilið, og hlíðin öll, nú eintóm skriða. Er liklegast að nafnið sje dregið af kolabréndum og að þar hafi verið kolbrennd meðan fjallshlíðin var skógi vaxin. Og að svo hafi verið þarf ekki að efa, því skridubungan hefði aldrei fengið frið til að gróa upp, ef hlíðin og gilið hefði ekki áður verið orðið skógi vaxið og viðarrætur varnað skridum. Hefir þá verið fagurt á þessum stað. Enda segja munnmæli að Ingólfur hafi dvalið hjer veturinn sem hann var undir Ingólfstjalli. (Þó nefnir önnur sögn til þess »*Hólstadi*«; það er grjótmelur vestan undir fjallinu, skammt frá *Hvammi*). Með byggingu landsins hófst eyðing skóganna, og með tímanum hefir mönnum tekizt að gjöreyða þeim víðast hvar, og einnig í hlíðinni fyrir ofan *Fjall*. En þá, þegar gilið var orðið skóglauð, hefir skridurennslíð úr því magnast að nýju. Það hefir spillt túnu og eyðilagt bæinn. Og enn heldur það áfram að hækka bunguna smátt og smátt; enda er hún nú að miklu leyti grjóti þakin, nema austan til. Þar er grasflót, sem enn heitir *Fjallstún*. Á henni eru rústir bæjarins. Er of lítið gjört úr þeim í munnmelasöggunni: »*Sængurkonusteinn* í »*Huld*« (1. hefti bls. 52.).

því allvel sjer fyrir bæjarrústinni, og einnig fyrir fjóss- og heymardsrúst, sem er á austurjadri bungunnar, efst á grasflötinni nær upp við fjallid. Bæjarrústin er dálítid sunnar og neðar. Bærinn hefir snúið framhliðinni mótt suðaustri; en í fljótu álti virðist þó, þegar á rústina er litid alla í einu, að hún snúi mótt suðri. En það kemur af því, að byggingar hafa verið fram á hlaðinu, sem austantil ganga lengst fram; myndast þar næstum eins og lítil hólbrekka af gamalli hleðslu. Sögn er, að bænahús hafi verið í *Fjalli*; svo sagði mjer Jón bóndi Árnason í *Alviðru*, fróður maður og vel að sjer. Hefr þá bænhúsið án efa verið fram á hlaðinu, en hafi það verið austast og fremst, — sem mjer þykir liggja næst að ætla, — þá hefir annað hús verið vestar á hlaðinu. Bæjartóstin snýr hlíðinni fram, og er framhúsið nálægt 10 faðma langt frá norðaustri til suðvesturs. Dyr eru á framhliðinni vestan til miðri. Beint inn af þeim er inngangur í bakhús, er liggur samhlíða hinu, og eru dyrnar á miðri framhlið þess; það er rúml. 3 faðma langt. Er sennilegt að það hafi upp á síðkastid verið baðstofan, en hitt framhýsi. Við báða enda bakhússins virðast vera auð svæði, sem svara mundi rúmi fyrir dálítil hús; en þessi svæði eru þó innilokud af garði, sem staðið hefur fyrir allri bakhlið bæjarins, og myndað þannig »húsagard«, — sem nú er kallað og tilkast hefur á seinni óldum. Sín tóft er við hvorn enda frambæjartóstarinnar, og suúa þær dyrum fram á hláðið; getur verið að það hafi verið skemma og smiðja. Vestan í húsagardinum sjör einnig fyrir lítilli tóft. Vegurinn hefir legið um hláðið, milli bæjarins og bænhússins. Hefr það haldist eptir að bærinn lagðist í eyði, því þar eru uppgrónar götur; en nú liggur vegurinn á bak við rústina. Fjósið hefir snúið nokkuð meir til austurs en bærinn. Stærð þess er ekki hægt að ákveða, því svo er að sjá, sem það hafi verið hláðið sundur að innanverðu, — eða það hefur verið stytt, er kýr hafa fækkað. Við vestri hlíð þess er ein tóft, en við eystri hlíðina tvær, líklega geldneyta- og reiðhestahús. Þar á bak við er heymardurinn. Heystæðin eru þrjú: eru tvö þeirra næstum 10 faðm. läng en hið þriðja nær hálfu styrra, því þar gengur fjóstóftin inn í gardinn. Hefr hjer verið gott til heyafla og tún eigi alltíð meðan bungan var í fríði fyrir skriðum. Líklegra er, að þær hafi valdið eyðileggingunni smátt og smátt heldur en allt í einu; en auðvitað er, að loksns hefir eitt skriduhlaup riðið baggamuninn. Bærinn hefir staðið fram á átjándu óld. Eftir að hann lagðist í eyði, lagðist landið til *Hellis* og *Laugarbakka*, svo að nú eru landamerki þeirra jarda um *Fjallstún*. *Fossnes* er sagt að byggt hafi verið fram að, eða fram yfir, 1800, og að kerling ein hafi búið þar síðast. Rúst þess bæjar sjest

skammt frá Hvítá litlu ofar en á móts við bæinn á Selforsi. Það er nú í *Hellis* landi, því landið lagðist til þeirrar jarðar; var þar stekkur frá *Helli* um hríð, en er nú aflagður fyrir löngu. Hefir það eigi verið sjaldgæft, að gjöra stekki úr rústum eyðibæja, til að halda við rækt í túninu.

Br. J.

Athugasemdir um Þjórsárdal.

Eins og ritgjörð minn »um Þjórsárdal« (Árb. fornlfjel. 1884 — 85) ber með sjer, er það að eins tilgáta minn að »Lóprælar«, sem jeg hafði heyrt nefnda, hafi staðið suðvestanundir Stangarfjalli og verið hjáleigur frá Stöng. Þetta hefir ekki verið rjett til getið. Í ísl. fornbrjefasafni (II. 885) eru talðar nokkrar eyðijardir í Þjórsárdal, þar á meðal *Ljóprælar tveir í Reykholti*. Jeg hefi nú ekki getað fundið vott til nema *eins bæjar* í Reykholti, svo jeg sje viss um; en þó hefi jeg, eftir að jeg las þetta, fundið á örðrum stað fáeina hraunsteina svo hátt frá láglendi, að þeir hafa án eta verið færðir þang-að af mörnum, og getur verið, að það sjeu leifarnar af hinum Ljóprælum. Þær geta líka verið sandorpnar. — Á sama stað nefnir fornbrjefasafnið *Lepparstaðaskógr*. En uppi í Stangarfjalli, uppundan rústum þeim, sem jeg gat til að hetði verið Lóprælar, eru grásbrekkur sundurskornar af giljum, og heitir þar enn í dag: »í Leppum«. Áður en jeg sá fornbrjefasafnið, hjelt jeg að þetta örnefni væri myndad af landslagi. En nú er jeg í engum efa um að það er eftirleifar af bæjarnafninu *Lepparsstaðir*. Syðri bærinn, er jeg hugði Lópræl, hefir því án efa heitið *Lepparsstaðir*. En hvort þeir hafa báðir heitið svo, eða hinn nyrðri (vestri) hefir heitið eitthvað annað, er ekki hægt að segja.

Nýlega hefir komið í ljós rúst suðaustan í Stangarfjalli, langt fyrir innan Stöng, upp frá Bolagróf innanverðri. Hún er vel 6 faðma löng og nál. 11 feta breið, og eru dyr á suðusturenda. Eftir útliti að dæma þætti mjer líklegast, að það væri fjóstóft og er þá bæjarrústin óuppblásin þar nærrí, sem vel getur verið, þó ekki sjáist þess merki. Rúst þessi er full af hvítum vikri, og er líklegt að neðsti hluti veggjanna standi, og væri ef til vill ómaksins vert að grafa hana út.

Nýlega er líka blásin upp *smidjurúst* inn í Sandafelli. Það er engin eiginleg tóft, en sindurhrúga mikil og eldlitaðir steinar í

hrúgu, líklega úr *afti*. Þar hafði og verið *kolahola*; það eru 4 hellur reistar svo upp, að af því verður ferhyrnd hola. Standa 3 hellurnar, en hin 4. lá fallin; þar í var lítið eitt af kolum. — Samskonar ferhyrnda geymsluholu úr hellum fann Þorsteinn Erlingsson, er hann gróf út Lambhöfða-rústina sumarið 1895.

Það kom í ljós, er P. E. gróf út rústírnar á *Sámsstöðum* og *Ásláktstungu innri*, að þar sem jeg hafði settlað vera dyr vestantil á suðurhlíðveggjjunum, voru að eins skörð, en *engar dyr*. En austantil á þeim sömu hlíðveggjum virtust dyrnar hafa verið þar sem jeg hafði talið eystri dyrnar. Það sjest af þessu, að bæirnir hafa ekki ávallt verið *trídyraðir*, þó hvert húsið gengi af enda annars.

Þess skal getið, að í Lambhöfða rústinni fann P. E. grátt efni, er leit út fyrir að vera leifar af *skyri*. Nægir að drepa á það hjer; sjálfur mun hann á sínum tíma skýra frá raunsóknunum sínum bæði í Pjórsárdal og annarsstáðar.

Þar eð jeg hefi minnst á Þorsteini Erlingsson, og þar eð jeg var með honum við rannsóknirnar í Pjórsárdalnum, finu jeg mjer skylt að taka það fram, að hann var mjög vandvirkur í rannsóknunum sínum; mæling hans á rústunum var nákvæmari en jeg hafði getað mælt þær, en þó skakkaði þar mjög litlu. Er jeg honum þakklátur fyrir not þau, er jeg hafði af rannsóknunum hans, mínum rannsóknunum til stuðnings.

Br. J.

Kjallaragröfin

á Skriðu í Fljótsdal í Múlapingi.

Eins og kunnugt er hefir Skrida verið höfuðból um margar aldir. Þar var ábotaklaustur frá 1493—1552 og seinna var þar sýslu mannssetur. Bænahús og grafreitur hjelst þar lengi fram eftir; þar liggur sýslumáður Wílum grafinn og Jón »flak« og sjást ennþá skýrt leiði þeirra beggja.

Halldór sýslunesndarmaður Benediktsson, er nú í 16 ár hefir búið á Skriðu, keypti jörðina tyrir skömmu af landssjóði, byggði þar rúmgóðan og reisulegan bæ og svo vel skipaðann, að hann er hafður til fyrirmynadar í Hjeraði.

Allviða í Upphjeraði hafa smámsaman myndast stórar rústir í kringum bæina, sem stafar af því að loftslag er þar svo þurt og jarðvegur svo hardur og þjettur, að hvorki síga þær i jörðu nje fúna. Fæstir hafa verið þeir framtaksmenn að aka rosinu burt, er byggt hefir verið upp að nýju, og hafa því myndast hólar, sem bæirnir eru meira og minna grafnir inn í. Þannig var ástatt á Skriðu, er Halldór kom þangað, ljet hann það vera eitt sitt fyrsta verk að ráðast á rústirnar og koma þeim frá augunum, einkanlega þeim, er skyggðu á hina yndislegu útsjón yfir Lagarfljót og hjerðið.

Til að vanda bæ sinn sem bezt og gjöra hann sem varanlegastan ljet Halldór sjer ekki nægja að hlaða veggina eins og áður var vani ofan á rústina, heldur ljet hann grafa niður á fastan grundvöll, sem þar er smágrýtt skridumöl, og taka þar undirstöður að öllum veggjum. Í vor, er Guðmundur Þorfinnsson vinnumaður hans var að grafa niður fyrir væntanlegum bürvegg, rekur hann sig rúmum 2 ánum fyrir neðan eldhúsgólfisíð, sem áður var, á rauda-

viðardrumba og bordstubbæ; undir þeim var gulhvitt, límkennit, rakt jarðlag, er var hjerumbil 3 stungur á þykkt ádur kom á fasta móti. Næsta lagið af rústinni, sem lá ofan að trjávið þessum var blandad smáum viðarkolamolum og ósku, án þess að þar væri reglulegt óskulag. — Jeg fjekk þá leyfi hjá Halldóri bónda, að láta Guðmund rannsaka þetta nákvæmar, og fann bjer stóra grysju eða grót fast niðri á malarlaginu. Vil jeg nú leyfa mjer að lýsa gróf þessari og því, er stóð í sambandi við hana, bædi því, sem við Guðmundur fundum og því, sem Halldór skýrði mjer frá að ádur hefði fundist, án þess að jeg fari að rekja þau einstök atvik sem að því lágu.

Gröfin sjálf er c. 10 fet á annan veginn og 11 fet á hinn; hún snýr þannig að hornin vita hjerumbil til höfuðáttanna. Dýptin var rúm 3 fet. Ó rauðavidardrumbar voru í gröfinni og stóðu upp og ofan 3 sinn í hvoru horni (v. s. og a.) — nordurhornið gróf jeg ekki upp — og 2 með miðjum hlíðum sv. og na., ofan á þessum tveimur lá þvertrje og út af því láu fjalir fúnar mjög, svo ekki varð ákveðin þykkt þeirra, en þær hafa varla verið undir 1 þml. — Trjen hjeldu sjer betur og voru þau yfir kvartil í þvermál, sívöl likt og rekavidardrumbar.

Gröfin er vandlega hlaðin úr óhöggnu grjóti, límd með mósteypu og sljettuð innan með henni; stendur hleðslan alveg óhöggud að því er sjeð varð. Botninn í gröfinni er hörd smáskrida og virt ist leirlag eða mólag ofan á því. Úr suður horni grafarinnar lá lokræsi mikid og hafði orðið vart við það undir bænum ádur, en hversu langt það er veit jeg ekki því jeg gróf ekki fyrir enda þess, en yfir 20 álnir mun það vera. Lokræsidið var upphlaðið og lagt með hellum bæði undir og yfir; það var frá 1—2 fet á dýpt og alveg tómt og þurrt. Hallinn var ekki meir en hæfilegur vatns-halli.

Allur suðaustur helmingur grafarinnar, sem jeg gróf upp, var fullur af gulhvítu efni; það var blautt, seigt og límkennit, en varð stökkt og gisið er það þornaði. Austanvert við stóðina undir miðri suðvesturhlíðinni var beinarusl. Þar voru bæði kindabein og fiskbein og bein af stórgripum, en fremur mun það hafa fallið ofan í en legið í gröfinni, því undir því og laust við það var gulhvítu efnið. — Austanvert við miðja gröfina fannst steinsleit undir fjölinum, en ofan á fjölinum fundust smátægjur af vadmnali.

Það virðist liggja nærrí að lesa sjer í eyðurnar með gróf þessa. Bærinn hefir brunnið, búrið hrápáð niður og kjallarinn hefir aldrei verið grafinn upp og verið því óhaggadur állt til þess að Guðmundur gróf hann upp. En hvaða matur hefir verið í kjallaranum? Það hefir verið skyr, sem gjört hefir verið upp í gróf þessari; hún tekur c. 70—80 lagar-

tunnur. Þó ekki væri annað, finnst mjer steinsleifin ein nægileg sönnun þess að svo hafi verið. Að skyrið hati verið gjört upp í gröflinni finnst mjer mega ráða af því, að hvergi fannst neitt trúkyns í gröfluni annað en staurarnir og bordin ofan yfir henni, og svo ekki hvað sízt þetta volduga lokræsi, sem haft hefir verið til þess að hleypa vatnini út, þegar gröflin hefir verið hreinsud um fráfærurnar. Að endingu skal jeg geta þess, að i hitt eð fyrra fannst eldstó og eldhúss gafhlæð á líkri dýpt og yfirbord grafarinnar, og voru þar einnig viðarkol og aska, sem bar vott um brunna, en at því eldstó þessi liggur e. 20 álu. Frá gröfluni, er óhugsandi að eldhús þetta hafi stáðið í sambandi við búnar þetta, svo annaðhvort er, að þau eru sitt frá hvorum tíma og bærinn brunnið tvísvar, eða það sem sennilegra er, að búrið hafi verið útibúr, sem matur var geymdur í, því það var algengt í fornöld.

p. t. Reykjavík, í ágúst 1896.

Jón Jónsson.

Hin síðasta ,útbrota' kirkja á Íslandi.

Framyfir aldamótin 1800 voru flestar kirkjur hjer á landi með torfveggjum og torfspaki, og grindin í þeim með því byggingarlagi, sem kallað var »útbrotabygging«. En adaleinkenni þess byggingarlags var það, að *skot* voru með bádum veggjum utanmeð aðalgrindinni, og voru þau kölluð »útbrot«. Þykir eigi ólíklegt, að þau hafi verið nokkurskonar eftirleyfar af byggingarlagi *skdlanna* hjá fornmonnum. Á þessari öld var útbrotabyggingin lögð niður ásamt torfkirkjunum, eða jafnvel á undan þeim, því torfkirkjur, er síðast voru byggðar, höfðu ekki það byggingarlag. Hin síðasta útbrotakirkja hjer á landi mun hafa verið Stóra-Núpskirkja í Árnessprófastsdæmi. Hún var rifin 1876 og byggð aðrir timburkirkja. Mun því »útbrotabyggingin« eigi vera framar til hjer á landi. Álit jeg því vel við eiga, að forngripasafnið eigi eftirmynnd þess byggingarlags, og að lýsing þess verði prentuð í Árbók fornleyfafjellagsins. Og þar eð jeg var vel kunnugur »útbrotakirkjunni« á Stóra-Núpi, veitti henni nákvæma eptirtekt og hygg að jeg muni nokkurnveginn rjett, hvernig hún var, þó liðin sjeu næstum 20 ár síðan hún var rifin, þá vil jeg nú rita lýsingu hennar.

Eins og á öðrum »útbrotakirkjum« var tóftin við í samanburði við lengd, en aðalgrindin mjó og fyllti hvergi nærri út í tóftina. Aðalgrindin hafði sterkar stöðir, 7 hvorum megin að meðtoldum gaflastöðum, voru endar aðalbitanna greiptir ofaní efri enda stöðanna og sátu sperrutærnar þar ofan á; öll var aðalgrindin vel sterk. Í skotunum milli aðalgrindar og veggja voru nokkurskonar viðaukar við grindina, sem voru miklu rýrari og veikverðari en aðalgrindin. Niður frá hverri sperrutá gekk »stuttsperra«, eða framlenging sperrukjálkans með sama halla og ris hennar var. Tá »stuttsperrunnar« hvildi á »stuttstöð«, sem stóð út við vegginn, en ofan í efri

enda stuttstodarinnar« var greiptur ytri endi á »stuttbita«, en innri endi hans gekk beint inn í adalstoðina. Slá eða »silla«, sem gekk langs með veggnum, tengdi allar stuttstodirnar saman, en efri endi »stutsperrunnar« var greiptur í enda adalbitans. Neðri endar væði adalstoda og »stuttstoda« höfðu staðið á »undirstokkum«; en þeir voru svo fúnir, þegar kirkjan var risin, að ógjörla sást hvernig þar hafði verið frá gengið. Timburgólf var í kirkjunni allri. Utanmeð að nedan voru »plægð« bord negld innan á »stuttstodirnar« en önnur tilsvarandi að ofan, og var neðri brún á þeim »strikuð«. Í þessi bord var veggþilið fest. Milli adalstodanna að ofan voru og eins konar »sillur« langsetis voru þær bogamyndaðar að nedan þannig, að tveir hálfbogar eins og mættust mitt á milli stodanna. Stólar voru í framkirkjunni 2 á milli hverra stoda, nema milli hinna yztu, þar var bil, sitt hvorum megin dyra, sem enginn stóll var í. Tveir yztu stólarnir hvorum megin voru styttri en hinir, þeir náðu að eins út að adalstodunum; hinir innri náðu út að veggþili. Frá kirkjudrum var setubekkur til beggja handa út með þilinu út í hornið, og svo inn með veggnum bak við hina stuttu stóla. Hann var kallaður »krókbekkur«. Framan við hvern stól var máluð »stólbrik« og voru þær festar í stokka, sem lágu langs eptir gólfinu siun hvorum megin. Auk þess var dyraumbúningur fyrir ganginum við yztu stólana. Þar uppi yfir voru »klukknarambhöldin«. Að sunnanverðu sátu ógiftir karlmenn í stuttstólunum, og á krókbekknum, en ógift kvennfólk að norðanverðu. Í adalstólunum áttu giftar konur sæti. Fram í innsta stólinn að sunnanverðu gekk prjedikunarstóllinn framundan bitanum sem var yfir kórdyrunum. Var sá stóll því fremur þróngur, en þess gætti minna af því, að fóturinn undir prjedikunarstólnum var í hærra lagi. Innsti stóllinn að norðanverðu var kallaður »stúka«; í honum sat prestskona og helztu konur. Milli hans og næsta stóls var nokkurskonar milligerð. Dyraumbúningur var fyrir honum og yfir dyrunum bogi með fallegum útskurði. Hurð hafði verið fyrir honum; en hún var brotin af hjörum er jeg man fyrst, og svo vissi jeg ekki meira um hana. Upp úr miðjum bitanum, sem næst var fyrir framan kórdyr, stóð sterkur uppstandari og gekk »útleggjari« úr efri enda hans innar eftir. Í honum hjekk ljósahjalmur úr kopar með 12 ljósapípum. Milligerð var milli kórs og framkirkju upp undir bita. Kórstafirnir gengu upp í bitaum en undir honum, lítið neðar, var dyrabogi yfir kórdyrum. Milli bogans og bitans uppi yfir kórdyrunum var svonefnt »kontrafei«. Það var útskorin engilmýnd, gengu viðargreinar upp af vængjum og hjeldu uppi kórónu. Í miðjunni var gegnskorinn nafn-dráttur, sem þó var nokkuð brotinn. Í milligerðinni var þil að

neðan upp til miðs, en svo voru að norðanverðu rimagrindur upp undir bita, en að sunnarverðu tók prjedikunarstóllinn það rúm af, nema bil nokkurt var á milli hans og kórstafsins, og í því gegn-skorin hríslumynd. Fyrir ofan bitann yfir kórdyrunum var þil-spjald, er náði upp í sperruna báðum megin. Það var málæð með myndum á hvora hlið. Á hliðinni sem fram vissi var Jósep og María, Simeon og Anna, og hafði Simeon barnið Jesú á örnum sjer Á þeirri hlið sem inn í kórinn vissi var hinn upprisni Kristur að blessta postulana á fjallinu hjá Betania, en Jerúsalem sást á lengdar. Í kórnum voru fastir bekkir báðum megin í kring frá dyrunum til altaris, en lausabekkir innan stóða. Altarið var útskorid á hurð og göflum. Á því stóð ljósastjaki af kopar með 2 hliðargreinum, gerð-ur fyrir 3 ljós. Upp frá altarini var fyrst »brík«, sem á voru skrif-ud innsetningarárðin, en útskurður til beggja enda, og náði hann út fyrir altarið. Ofaná bríkinni var falleg altaristafla, gefin kirkj-unni af frú Sigríði ekkju Jóns biskups Vidalíns 1728, og er sú tafla enn í kirkjunni, ásamt útskornu stykki sem var, og er, ofaná henni. Ekkert loft var í kirkjunni og engin hvelfing; så allstadar sperrurnar og súðina, sem var á öllu risi hennar frá mæni ofan á stutt-sperrutær. Birtu tjekk kirkjan frá 6 gluggum. Langstærstir voru 2 sexrúðna-gluggar á kórgafl, sinn hvorum megin altaris fyrir neð-an þilbitann. Þá var 4 rúðnagluggi á þekjunni yfir prjedikunar-stólnum og voru þær rúður talsvert minni. Þá voru 3 einnar rúðu gluggar á frambili: sinn hvorum megin dyra, hærra en þær; og var stærð þeirra ekki fjarri rúðustærðinni í kórgluggunum; hinn þriðji var uppi yfir kirkjudyrunum, hátt fyrir ofan þilbita, og var sá minnstur. Var því birta heldur dauf í framkirkjunni, þá er aftur voru dyrnar. Kirkjan var, eins og flestar kirkjur þá, með torf-veggjum og torfþaki, en þil voru á göflum; þó náði kórpilið ekki nema niður fyrir gluggana, þá tók við torfþrep. En framan á var þil niður úr gegn. Þilin voru þrefold. Kirkjudyrnar voru fremur við-ar, en ekki háar með »strikuðum« dyrastöfum og boga yfir. Var hurðin bogadregin ofan. Hún var tvöföld, því framan á hana var neglt »tíglaverk«, eða strikuð stykki, sem lágu í ferhyrningum, hver-jum utan yfir öðrum. Miðtiglar voru tveir, annar ofarlega, hinn neðantil á miðri hurð. Í hann var rekinn kengur sá, sem hurðar-bringurinn var festur í; hann var úr kopar, stór og digur, en þó járn þar er í kengnum ljek. Kengurinn var rekinn inn á milli tveggja upphleypta »snarhandar«-stafa: B. S. Það var fangamark Brynjólfss Sigurðssonar sýslumanns í Hjálmsholti, er kirkjuna ljet byggja 1760—70; en smiðurinn var Ámundi »snikkari« Jónsson, og og er útskurðurinn og málverkið eptir hann. Í fyrstu mun kyrkjan

óll hafa verið málunð innan og með myndum. En 1830 ljet sjera Stefán Þorsteinsson endurnýja súð hennar og þilverk, sem þá var mjög farið að fúna. Var þilverkið, sem jeg man eftir, að mestu frá þeirri viðgerð, og líka rimagrindurnar í milligerðinni milli kórs og kirkju. Framþil hafði þá verið sett nýtt, en þó sama hurð og dyraumbúningur, og stóð það fram á mína daga. En 1857 ljet sjera Skúli Gíslason smíða nýtt framþil á kirkjuna með nýrri hurð; en hin gamla var mjókkud og höfð fyrir þinghússkurð meðan hún entist. Hvað um hringinn varð, vissi jeg ekki.

Eftirmynnd eða sýnishorn af útbrotabyggingarlaginu hefi jeg nú látið smíða handa forngripasafnini, og er nú nr. 4101 meðal gripa safnsins. Það gjörði að mestu Guðmundur bóni á Baugstöðum, bróðir minn, eftir minni fyrirsögn, er jeg lagði eftir Stóra-Núpskirkju, þeirri er nú var lýst. Sú var í fyrstu ætlan mín, að sýna einungis grindina sjálfa og krókbekkjaskotin, sem einkum ein-kenna »útbrotabygginguna«. En við nánari umhugsun sá jeg, að þörf var að sýna sem flest af því, sem gjörði slíkar kirkjur frá-brugðnar kirkjum nú, svo sem kórdyraumbúning, klukknarambhöld og dyraumbúning þar undir kyrkjudyrr með hurð, kórgluggaramma og pilglugga að framan. En til þess þurfti að setja þilborða-sýnishorn eitt hvorum megin kirkjudyra, (og er millipil sýnt um leið). En þver-stykkini, sem eru innanundir framþilsogluggunum, eru að eins til stvrktar, en ekki af því að svo væri í kirkjunni sjálfri. Sama er að segja um þverslána undir kórgluggarömmunum. Hún er sett til að halda þeim föstum, en var ekki í kirkjunni sjálfri. Þess ber að geta, að kórgluggarammarnir urðu í stærra lagi. Litla gluggann sem var á framþilinu uppundan kirkjudyrum, gat jeg ekki látið sjást, því þá hefði orðið að byrgja ofmjög fyrir sýni gegnum framgaflinn. Þakglugganum hjá prjedikunarstólnum varð líka að sleppa, því óhægt var að koma honum fyrir. En þrátt fyrir þessa galla vona jeg að sýnishornið gefi nokkurnvegginn rjettu hugmynd um það, sem það á að sýna. Hvorki er sýnt altari, prjedikunarstóll nje stólar, ekki heldur þilverk eða súð, — nema eitt bord hvorum megin til styrktar, — því ekkert af þessu var ein-kennilegt fyrir það byggingarlag, sem verið er að sýna.

Ekki hefir mjer heldur þótt þörf á, að lýsa hjer ítarlega útskurði eða málverkum í kirkjunni, þar eð allt slíkt, sem nokkuð kvað að, er vel geymt, sumt er í kirkjunni enn, en sumt, og raunar flest er komið á forngripasafnið.

Brynjólfur Jónsson.

Y f i r l i t

yfir þá muni, er Forngrípassafni Íslands hafa bæzt 1896.

(Tölurnar fremst sýna tilumerki hvers hlutar í safninu).

4223. Hverfisteinn frá Hvítanesi í Skilmannahreppi í Borgarfjarðarsýslu.
4224. Legsteinn úr gráum steini íslenzkum frá sama stað.
4225. Skutull úr járni. Vestan af Breiðafirði.
4226. Skutull úr járni, stærri, einnig frá Breiðafirði.
4227. Skutull úr járni frá Seltjarnarnesi við Faxaflóa.
4228. Heiðurspeningur veittur Vilhjálmi Hákonarsyni í Kirkjuvogi, úr silfri.
4229. Heiðurspeningur frakkneskur úr bronsi veittur sama manni (V. H.).
4230. Kventreyja úr svörtu klæði.
4231. Beizlisstengur úr járni, mjög langar.
4232. Kápa utan af bók, frá 18. öld.
4233. Skráarlauf steypt úr kopar. Fundið í Reykjavík.
4234. Belti með látuñspörum og svörtum flauelslinda.
4235. Beltispör úr drifnu silfri, fóðruð með eir.
4236. Ermahnappur úr látuní, lauflaus.
4237. Beltishringja, þornlaus, úr kopar, gagnskorin.
4238. Sex millur úr tini, hjartamyndaðar, með blöðum.
4239. Næla úr eiri, fundin í rúst á Þingskáluni.
4240. Mannískan úr eiri, fundið á sama stað.
4241. Olíumynd af leyndarskjálaverði Grími Jónssyni Thorkelín.
4242. Konumynd saumuð með svörtum silkitvinna í hvítt ljerept.
4243. Koffur úr silfri, gylt (stjörnukoffur).
4244. Fimm peysuhnappar úr silfri; austan úr Múlasýslum.
4245. Skurðverk af prjedikunarstól, úr Klansturhólakirkju.
4246. Sex millur úr kopar.
4247. Reiðakúla úr látuní með rósasfljettingum og letri á.
4248. Skjöldur af söðulbrísk, grafinn og gagnskorinn.
4249. Þrír ermahnappar úr glerkúlum látuñsbúnnum.
4250. Samfelluhnappur úr eiri.
4251. Kotrutafla lítil, úr hvalbeini; fundin í Reykjavík.
4252. Mellulás úr járni. Úr Hálsasveit í Borgarfirði.
4253. Tóbaksdósir úr silfurblendingi, er átt hefur Ásgrímur Vigfússon Hellnapestur.

4254. Steinsnúður fundinn nærri Búlandi í Skaptártungu.
4255. Kápa utan af gamalli bók með látúnsspenslum.
4256. Kápa utan af bók með stimpluðum rósum.
4257. Kápa utan af bók (*Harmonia evangelica*).
4258. Blað af rýtingi fundið nærri Kaupangi í Eyjafirði.
4259. Blað af hnífi (týgilknífi?). Fundið í Mosfellssveit.
4260. Tarína gömul úr leiri, hvít, sporöskjulögud.
4261. Ístað úr járni, fundið norðan til í Ódáðahraunum.
4262. Ístað úr járni, fundið við Geirbjarnarstaðaferju.
4263. Beizlisstöng með mjelum úr járni, fundin við Lundarbrekkn.
4264. Melluláslykill lítil. Norðan úr Þingeyjarsýslu.
4265. Skaflaskeifa fimmþorud, fundin í jörð.
4266. Altaristafla úr eik, máluð. Norðan úr Þingeyjarsýslu.
4267. Skápur útskorinn frá 17. öld. Norðan úr Þingeyjarsýslu.
4268. Lok af öskju, skorið. Norðan úr Skagafirði.
4269. Krossmark úr kopar. Norðan úr Eyjafirði.
4270. Snældusnúður úr trje. Af Austfjörðum.
4271. Innsigli úr rostungstönn. Af Austfjörðum.
4272. Fimtán taflmenn, 13 úr hvalbeini, 2 úr rostungstönn. Af Austfjörðum.
4273. Sextán taflmenn úr trje, sunmir mjög ganlir.
4274. Brauðstíll úr eiri, fundinn í Gerðakoti á Miðnesi.
4275. Hnifskapt úr kopar; austan úr Flóa.
4276. Spónskapt úr tönn; fundið í gömluni rústum nálaegt Kaldárholti í Holtum.
4277. Altarisbrik lítil úr Klausturhólokirkju með mynd af kvöldmáltisönni.
4278. Söngtafla hvít, með svartri umgerð, úr sömu kirkju.
4279. Altarisklaði saumað með silki í hvítt hörljerept. Frá kaþólskri tíð.
4280. Beltislindi úr silfri. Austan úr Flóa.
4281. Tvær reiðgjarðarhringjur frá 17. öld. Austan úr Flóa.
4282. Pallkistill með ártalinu 1747 á framhliðinni og höfðaletri á lokinu.
4283. Styttuband, spjaldofis, með bandaletri. Austan úr Flóa.
4284. Danskur gullpeningur frá árinu 1759.
4285. Silfurpeningur danskur frá árinu 1740.
4286. Skeið úr látúni fundin í rústum á Víkingslæk í Rangárvallasýslu.
4287. Sessuver með augnasaumi. Úr Þingeyjarsýslu.
4288. Flossessa frá Narfastöðum í Þingeyjarsýslu.
4289. Fjórir »pílárar« úr milligerð kórs og framkirkju. Frá Klausturhólum.
4290. Skyrtunál úr silfri.
4291. Kvenkragi (*skrautkragi*) úr svörtu flaueli, »baldíraður«.
4292. Ábreiða gömul, útsaumuð, úr ætt Boga Benediktssonar á Staðarfelli.
4293. Hálfesti með kingju, úr silfri, gylt. Úr sömu ætt.
4294. Kross af hálfesti úr silfri, gyltur. Úr sömu ætt.
4295. Dúkur úr hvítu silki, gamall.
4296. Höftungujárn með skapti úr trje.
4297. Karlmannskotthúfa úr klæði með uppslögum og silkiskúf.
4298. Steinsnúður forn, fundinn í rústum í Skriðu.
4299. Snældusnúður úr beini, fundinn á sama stað.

4300. Svipt úr látúni, fundin á sama stað.
4301. Viravirkishnappur lítill, úr látúni. Frá sama stað.
4302. Vestishnappur úr látúni. Frá sama stað.
4303. Beizlisstöng úr kopar. Frá sama stað.
4304. Skeið úr látúni. Frá sama stað.
4305. Beltisstokkur úr látúni með eirþynnu undir. Frá sama stað.
4306. Hvítleitt efni í kökkum (leifar af einhverjum mjólkurmat?) Frá sama stað.
4307. Stór kökkur úr svörtu efni með dük utan um. Frá sama stað.
4308. Beinarusl af sauðfje og stórgripum. Frá sama stað.
4309. Tætlur af dük með sömu vend og Garðhauzkinn. Frá sama stað.
4310. Lítill ausa úr móleitum steini. Frá sama stað.
4311. Hesputrje í glasi; úr eigu Pjeturs biskups.
4312. Fingurgull, steinhringur, með hólfí að innanverðu. Úr Þingeyjarsýsiu.
4313. Hálfur steinsnúður, mjög líttill. Fundinn í Þórmörk.
4314. Lítioð brýni. Fundið sama staðar.
4315. Lítill broddur úr eiri. Fundinn sama staðar.
4316. Enskur silfurpeningur, 4 peus.
4317. Enskur silfurpeningur, 3 pens.
4318. Enskur silfurpeningur, 2 pens.
4319. Enskur silfurpeningur, 1 penny.
4320. Reiðbjalla úr bronsi, fundin nálægt Bíldhól á Skógarströnd.
4321. Hnífskapt gamalt, fundið í nánd við sama bæ.
4322. Skráarfluga úr kopar, með kórónumynd.
4323. Skírnarhúfa úr grænu silki með »baldíraða« burst úr flaueli.
4324. Hornbond, miðdoppa og spensl af gamalli bók, úr látúni.
4325. Hnappur úr kopar, fundinn í jörðu.
4326. Hnappur úr »prínsmetal«, fundinn í jörðu.
4327. Eldstál með tinnu (stálið smiðað eptir fyrirsögn gefanda).
4328. Milla úr kopar.
4329. Milla úr kopar.
4330. Milla úr kopar.
4331. Járnhringja með járnsvipt, fundin í jörðu.
4332. Reiðbjalla úr bronsi með kúlu innan í.
4333. Altarisbrík frá Reykholtskirkju í Borgarfirði.
4334. Skírnarfat úr látúni frá sömu kirkju.
4335. Skápur útskorinn, frá 17. öld. Af Vatusnesi.
4336. Tala úr steinasörvi, fundin nálægt Eskiholti í Landmannahreppi.
4337. Hnappur úr látúni, fundinn í Suðurárhrauni.
4338. Fleinn eða oddur úr járni (ör?), fundinn hjá Svartárkoti.
4339. Bjúghnfur, fundinn á sama stað.
4340. Nisti úr bronsi, kringlótt. Fundið í dysi hjá Vaði í Skriðdal.
4341. Þynna úr bronsi og lítill trjekubbur. Fundið á sama stað.
4342. Mynd úr trje af Jóni varalögmanni Ólafssyni.
4343. Olíumynd af Gunnlaugi dómkirkjupresti Oddsen.
4344. Rauðkrítarmynd af Guðmundi sýslumanni Pjeturssyni. Eptir Sæm. Holm.
4345. Rauðkrítarmynd af Guðmundi Ketilssyni. Eptir sama.

4346. Rauðkritarmynd af Magnúsi Ketíssyni. Eptir sama.
4347. Rauðkritarmynd af Sæmundi Holmi. Eptir sama.
4348. Minnispeningur úr bronsi, norskur.
4349. Minnispeningur úr nýsilfri, norskur.
4350. Minnispeningur úr bronsi, norskur.
4351. Minnispeningur úr bronsi, norskur (872—1872).
4352. Minnispeningur úr bronsi, norskur.
4353. Tveir minnispeningar frakkneskir, annar úr bronsi, hinn úr nýsilfri.
4354. Minnispeningur úr bronsi norskur (Chr. Hansteen).
4355. Minnispeningur úr bronsi, norskur.
4356. Lokkur af hári Alberts Thorvaldsens.
4357. Kveðja til Íslendinga 1874, skrautskrifuð, frá h. konungl. danske lista-skóla.
4358. Kveðja til Íslendinga 1874 frá Prándheimi.
4359. Kveðja til Íslendinga 1874 frá bæjarráði Kaupmannahafnar.
4360. Kveðja til Íslendinga 1874, skrautrituð, frá Kaupm.hafnar háskóla.
4361. Kveðja til Íslendinga 1874, skrautrituð, frá stúdentum í Kmböfn.
-
-

Smávægis.

Eftir

Björn Magnússon Olsen.

I.

Legsteinar og grafskriftir með latínuletri.

Rúnasteinar eru því miður fremur fásjeðir hjer á landi. Aftur á móti er landið mjög auðugt að legsteinum með latínuletri. Þeir finnast svo að segja í hverjum kirkjugardí og tala til vor um horfnar aldir, um forfedur vora, líf þeirra, trú og síðu.

Því miður virðist það ekki enn vera komið inn í meðvitund þjóðarinnar, hversu mikill fjársjóður flir persónusögu landsins er fólginn í þessum þögulu, enn þó talandi vottum horfinna alda. — Legsteinum þessum er lístil gaumur gefinn og viða eru menn svo ræktarlausir — að jeg ekki segi annað verra — að þeir leifa sjer að hagnítia sjer legsteina þessa, flitja þá af leiðinu, þar sem ástrikir ættingjar hafa sett þá, hafa þá annaðhvort í grundvölliinn undir kirkjuna eða í stjett firir kirkjudirum eða til annars verra, ganga á þeim og brjóta þá í sundur. Ef þetta er ekki það, sem rómverska skáldið kallar *»mingere in patrios cineres«* (saurga ösku feðra sinna), þá veit jeg ekki hvað er. Fornleifafjelagid og forngrípasafnið hafa bjer vitt verksvið firir höndum, að vernda þessar fornleifar frá glötun, safna þeim og gera þann fróðleik, sem í þeim er fólginn, heimum kunnan og arðberandi fyrir sögu landsins. Ættu þau til þess að eiga vísa aðstoð prestanna og kirkjustjórnarinnar, því að þeim stendur það næst að vernda *rjett* látinna manna og sjá um að trú og góðum siðum sje ekki misboðið með svo bligðunarlausri röskun á friði og helgi grafarinnar.

Fornleifafjelagid hefur þegar gefið út nokkrar af þessum áletrunum í árbók sinni. Jeg leifi mjer nú að bæta við fáeinum.

1.

Um 1640 var *Vigfús síslumaður Gislason* einn af helstu höfðingjum sunnanlands. Hanu var sonur Gísla lögmanns Hákonarsonar og var first skólameistari á Hólum og síðan (1630) í Skálholti (Árbækur Espólíns VI 46). Árið 1632 fjekk hann Árnessíslu og mun þá um hrið hafa búið í Bræðratungu. Enn síðan gekk hann að eiga Katrinu Erlendsdóttur, síslumanns á Hvöli, Ásmundarsonar Þorleifssonar lögmanns, og mun Vigfús þá hafa flutt búferlum að Hvöli til tengdaföður síns, og þar var hann, þegar Erlendur dó árið 1640, og bjó síðan á Hvöli til dauðadags.

Nordur frá kirkjudirum að *Stórdófshvöli* er legsteinn Vigfússar síslumanns. Hefur hann lengi verið hafður firir stjettarstein og er mjög máður og litt læsilegur sumstadar. Á honum er þetta letur¹:

*Hoc (vi)de (?) s(epulcro) (?) qviescit cor
pvs viri [clar]issi(mi) e(t) (pii)ssimi et optimi
[vi]gfus(er) g(i)sl [n]obili quidem
. (nec) minus splen
didvm et s (a)ccepit re
linquentis. vt . . . munere publico
alio ordinarius a regiis
constitutus territoriorum arnes sy
slu rangarvallasyslu et insulæ vest
mannaever¹ m[anet] rest[itutionem] universe car
nis decessit anno ætatis 39 qvi incidit in
annum christi nati 1647 14 aprilis relicta
coniuge dilecta catarina erlendi filia
eademque iam mestissima cum quinque
liberis orphanis cum quinque alii fata
parentis moriendo prævertissent ma
gno cum patriæ et amicorum detimento
veniet dies restitutionis omnium
act. 3. et credo remissionem
peccatorum et vitam æternam. amen.*

Á þessu sjest, að Vigfús hefur verið síslumaður í þrem síslum, Árness-, Rangárvalla- og Vestmannaejastíslu, að hann var á 39. ári, þegar hann dó árið 1647, og er því fæddur 1609 (eða 1608?), að

1) Þeir stafir, sem óglöggir eru, standa í svigum (. . .), enn þeir í hornklofum [. . .], sem jeg hef bött í eiðurnar, þar sem jeg gat ekki lesið með neinni viða. Hver lína er hjer prentuð í línu firir sig.

2) Þannig!

hann dó 14. apríl, og kemur það heim við það, sem Espólin segir (Árb. VI. 119), að hann hafi dáið miðvikudaginn síðastan í vetri, sem ber upp á 14. apríl árið 1647, og loks að þau Katrín hafa alls átt saman 10 börn; þar af lífðu 5 föður sinn, enn önnur fimm voru dáin á undan honum. Espólin telur og fimm börn þeirra Vigfúsar: Gísla, Jóna tvo, Salvöru og Þorbjörgu. Af þeim varð nafnkendastur Jón ingri, er kallaður var Bauka-Jón og first var síslumáður í Borgarfirði, enn síðan biskup á Hólum. Þorbjargar verður síðar getið.

2.

Katrín húsfreija *Erlendsdóttir* bjó að Stórólfshvoli langa hríð eftir látt manns síns, Vigfúsar síslumanns. Hún var kölluð nokkuð fjeglögg. Árið eftir andlát manns síns, 30. október um haustið, varð hún firir því óhappi, að bærinn á Stórólfshvoli brann, öll hús nema kirkjan, og hinir mestu fjármunir. »Er sagt, að Katrínu hafi dreimt ádur, að kirkjan brinni, enn hún hafi haft þar inni kistur sínar með mörgu fjemætu, og hafi látið bera þær í bæinni, enn kistur hjá sinna í kirkju aftur, enn ðugur hafi orðið draumurinn. Frá þessu segir Espólin (Árb. VI. 128). Katrín hlítur að hafa verið mikilhæf kona, því að enn eru til munnmælasögur um »Katrínu ríku« á Stórólfshvoli og þar í grend, bæði saga sú um drauminn, er Espólin segir frá, og aðrar fleiri. Rjett við bæinn á Stórólfshvoli er allstórr klettur, sem kallaður er Bjalli, allbrattur, enn þó ei þverhníptur. Segja menn, að Katrín hafi hlaupið undan eldinum upp þennan klett, þegar bærinn brann, og eru enn sínd spor hennar í klettinum, litlar dældir í klettinn, sem líkjast sporum. Uppi á Bjallanum er dálitil dæld kringlótt, er menn segja, að Katrín hafi haft firir skirkerald. Hefur þar verið grafið í firir skömmu, enn ekkert fundist. Til dæmis um fategirni Katrínar er það sagt, að hún hafi verið vön að kveðja mann sinn, er hann fór í þingaferðir með þessum orðum: »Mundu eftir mjer og mínum fátæku börnum!«.

Ífr altari í *Stórólfshvolskirkju* er olíumind. Sjæst þar efst Kristur á krossinum. Firir neðan krossinum til vinstri handar krípur kvennmáður með hvíta skuplu á höfði í bláu pilsí. Að ofan er hún í dökkleitum móttli með stórum kraga, er líkist prestakraga. Til hægri frá krossinum breiðir trje út limar sínar. Undir krossinum liggar hauskúpa ofan á krosslögðum beinum og tímaglas, er hvílit á kerúbavængjum. Á bak við sjest borg, sem líklega á að tákna hina himnesku Jerúsalem, og fjöll í fiarska. Umgjörð skraut leg er um mindina í »barok«-stíl með korintskum súlum. Ífr mindinni er bifluestaður, letraður með giltu letri: »Mínum sorgargrát

hefur þú snúið í dans . . . Drottinn, guð minn, að eilísu vil jeg þjer þakkir gjöra. Psalm. xxx. v. 12.«.

Undir mindinni er þetta með giltu letri:

Her. hvílir. líkame.

g(öfgrar). og. digdvm. pryddrar. hofdingskrinnu.

Katrínar. Erlendz. dottvr.

hver. eptir. XII. ara. christilegt. hionaband.

med. sinvm. hiartkiæra. ektamanni.

wigfusa¹. gislasyni.

i gudrækilegv. eckiustandi. lifdi. i. I. ar.

og. sidan. i. drottni. sætlega. burtsofnadi.

a. LXX . ari. sins. aldurs.

anno. christii. mdcxc(v)/ii]²

at. eptirlatnri. odavdlegri. minningo.

sinnar. gvdhrædzlo. oc. aulmoso.

giør[da]³

Eptir. sina. elskuliga. fœbur. oc.

fostrmodvø. let. þetta.

epitaphium. reisa.

16(98.)

Pordr. Jonsson.

Hjer segir, að Katrín hafi lífað 50 ár eftir mann sinn, er dó 1647. Hefur hún því dáð 1697, og eftir því hef jeg flit út eiðuna í dánarártali hennar. Það er því ekki rjett, sem Espólín segir, að Katrín hafi andast 1693. Því miður verður ekki sagt, hve gömul hún var, þegar hún dó, svo að eiðan, sem er í aldursár hennar í graflerinu verður ekki flit, enn eflaust hefur hún verið komin ifir átrætt. Í graflerinu segir, að hún hafi lífað í hjónabandi með manni sínum í 12 ár. Hafa þau þá gifst 1635 eða 1634, því að Vigfús dó snemma á árinu 1647. Lætur þá nærrí, að Katrín sje fædd 1616, og hafi gifst 18 eða 19 ára gömul. Hefur hún þá haft einn um átrætt, er hún dó. Eins og margir gamlir menn hafði hún

1) Pannig!

2) Ólæsilegir c. 2 stafir.

3) v sjest ógreinilega; þar á eftir eiða, er í hafa staðið 2 stafir, nú ólæsilegir.

4) 2 síðustu stafirnir ólæsilegir.

5) Hjer er rósaverk á spjaldinu, sem auðvitað er ekki likt þeiri ró, sem hjer er prentuð.

þá sorg að sjá börn sín deija á undan sjer. Að minsta kosti vóru allir sinir hennar dánir á undan henni (Gísli meistari dó 1673, Jón eldri, síslumaður í Árnessíslu, 1682, og Bauka Jón 1690).

Þórður Jónsson sá, sem hefur látið gera þetta minnispjald eftir ómmu sína og fóstru, er vafalaust Þórður sögur Jóns biskups Vigfússonar. Hann kom heim til Íslands frá Kaupmannahöfn einmitt árið 1698, sama árið sem mindaspjaldið er gert, og varð þá skólameistari í Skálholt¹. Mun hann hafa haft spjaldið út með sjer. Það var honum líkast að sæma ómmu sína með þessu, því að hann var maður hinn ættræknasti. Síndi hann það, er hann rjetti mál föður síns í hæstarjetti, er hafði verið dæmdur í stórsektir á alþingi dauður, firir prang og önnur aðbrot. Þórður varð síðar (1702) prestur á Stað á Snæfellsnesi og prófastur († 1720).

3.

Þorbjörg, dóttir þeirra Vigfúsar síslumanns og Katrínar giftist 1664 *Gísla Sigurðarsini*, prófasts í Stafholti, Oddssonar biskups Einarrssonar². Enn eigi naut hún hans lengi, því að Gísli dó 2 árum síðar. Þau bjuggu að Oddgeirshólum³.

Firir sunnan kirkjudir að *Stórvölkshóli* er legsteinn Gísla Sigurðarsonar. Er þar á þessi grafskrift með settletri:

*Vnder þessum legstein
 liggar grafin lijkamj
 Digdum giædda Hausdingz
 Mans Gísla Sigurdsonar
 Hver lijka sem Hañ komin
 og borin var af virduglegu
 Folke sijns Faudurlandz so burt
 sofnadj Hañ og ejrniñ loflega
 lofstyr efter sig látnum a
 XXVII dri sijns alldurs þañ
 14 dag JANVARII ANNO MDCLXVI
 Esterlisndj Hans Allrakicærstu E
 ckta Kujñu Þorbiorgu Wijgfus
 dottur Hver ed sijnum S. Ecktamij⁴
 og Hans legrad⁵ til æru og miñ
 ingar Hefur uppa siñ eigin*

1) Espólins Árb. VIII. 62.

2) Espólins Árb. VII. 39.

3) S. st. 44. bls.

4) Þannig (= ektamanni).

5) Þannig!

*Kostnad þeðan Legstein viflytia
og Hjær leggia ldatid*

Coelo dignus eras, coelum tibi debita quies est.

Gislaue in coelo præmia justa capis.

Espólin segir, að Gísli hafi dáið 7. febrúar 1666, enn grafletrið sínir, að mánaðardagurinn er rangur.

Legsteinar þeirra Vigfúsar síslumanns og Gísla Sigurðarsonar eru ekki úr íslensku grjóti. Þriðji legsteinninn, líka úr útlendu grjóti, sem hefur verið mjög fagur, liggar firir kirkjudirum, enn af honum er allt letrið svo māð, að ekkert verður lesið, því að mest hefur verið gengið á honum. Mætti til geta, að sá steinn hefði verið ifir Erlendi síslumanni, föður Katrínar ríku, eða Jóni eldra síslumanni, sini hennar. Þeir dóu bádir að Stórólfshvoli, Erlendur 1640, enn Jón 1682.

Vestur frá kirkjudyrum að Stórólfshvoli er legsteinn úr íslensku grjóti, flatur. Hann er nú alveg ólæsilegur, enn sjest þó móta firir, að letur hefur á verið. Var mjer sagt það firir víst, að þar lægi undir Þórarinu Öfjörd síslumaður, er dó 1823.

Í útsuður frá kirkjuhornnu er annar legsteinn flatur úr íslensku grjóti, og sjest, að letur hefur verið á fletinum, sem upp snír, enn það er nú alveg ólæsilegt. Jón hreppstjóri i Garðsauka sagði mjer, að það væri víst, að þessi steinn væri ifir firri konu föður síns, Helgu Ísleifsdóttur, sistur Sigurðar á Barkastöðum, og hefði hún dáið um 1838.

Þessi tvö dæmi sina, hvað íslenska grjótið eiðist fljótt firir vedri og vindi, og er það því mjög óhentugt í legsteina.

4.

Í kirkjugardinum á Stað á Reikjanesi er legsteinn með þessu letri:

*Sub hoc lapide jacent
ossa viri piissimi præstan
tissimi ac eruditissimi
Dni Enari Threbonii
filii pastoris olim Stein
grimsfiordensium et Reiknus
ensium per annos xxviii
dignissimi qui in sacro conjugio*

*cum uxore dilectissima
 matrona omni laude
 (ac) titulis digna
 Ragneida Jani
 filia vixit annos xxv
 obiit anno christi mdcxcviii
 d. 4. sept. ætatis
 lxvi.*

*Sap. III. v. 1.
 Justorum animæ sunt in manu Dei.*

Sá *Enarus Threbonii filius*, sem legsteinn þessi er ifir, er Einar Torfason, prests að Kirkjubóli, Snæbjarnarsonar, prófasts sama stadar. Einar varð first prestur að Stað í Steingrímsfirði (1670). Þar varð hann hórsekur og varð að sleppa því kalli (um 1680), ena fjekk firir konungs náð að halda embætti. Fjekk hann síðan Stad á Reikjanesi (1682) og var þar prestur til dauðadags (4. sept. 1698 eftir grafletrinu). Var hann þá á 66. ári, segir letrið, og er því fæddur 1632 eða 1633. Einar prestur var illa þokkadur firir málafækjur, eftir því sem Espólin segir, og virðist því legsteinninn bera honum heldur vel söguna. Hann átti Ragnheiði Jónsdóttur, frá Miðhúsum, Magnússonar Arasonar. Segir letrið, að þau hafi lifað saman í hjónabandi í 25 ár.

Legsteinn á Gufunesi.

Frá lektor Þórh. Bjarnarsyni.

Fyrir dyrum hinnar niðurlögðu kirkju á Gufunesi var legsteinn, sem mælt er að komið hafi upp úr moldu, er kirkja þar var stækkuð eða færð fram. Steininn er 2 álnir 11 þuml. á lengd og 1 al. og 5 þuml á breidd, að öllu óskemmdur, letrið mjög skýrt, 2 stryk dregin allt í kring eptir röndunum, englamyndir í hornum og rósaflúr í milli að ofan og neðan. Á einum stað í Árbókum Espólins (VI, 30) er þessa Högna getið, sem mun hafa verið bóndi á Gufunesi.

Á steininn er letráð:

HIER *	VNDER *	HV		
ILER *	GREPTRAD			
VR *	ERLEGVR *	TR		
IGGVVR *	NAFN *	F		
RÆGVR *	OG *	FRID		
SAMVR *	MADVR			
HAVGNE *	SVGVRD			
SSON *	ENDADE *	E		
LLE *	MÆDDVR *	EPT		
ER *	GIRND *	SINNE		
ALLA *	ANGIST *	AND		
AR *	OG *	LIKAMA *	Á	
87 *	ARE *	S *	A *	
		18 *	OCT	Á pessum eins stad »komma« yr.
ANNO(*) 1671 *			OG *	
HE				
FVR *			IFER *	
VNNED				
FIRER *			LAMBSINS *	
BL				

(*) Hjer ekki stjörnurnar í milli.

Um

myndir af gripum í forngripa-safninu.

Eptir Pálma Pálsson.

Belti með sprota.

(Nr. 3729).

Það er úr silfri og alt gert af hinu forna gotneska loptverki og gylt; pörin eru eiginlega engin á beltí þessu og er öðru megin hringja, sem krækt er í sjálfan lindann; hringjan breikkar og víkkar fram og er $4\frac{1}{2}$ sm. á breidd, þar sem hún er breiðust, og er sem sjái skáhalt á hlið hennar, því að hún er viðari að innanverðu; í jödrum hringjunnar er digur vír og þar í milli er smágert og margbreytt loptverk, gert í líking við blöð og blómstur, en þar í milli eru korn og lykkjur eða hringar; þornið er gert úr þrefoldum vír samankveiktum og efst á því er stórt korn, sem stendur í skál milli 4 uggaðra blaða, en endarnir á 2 neðri várteinunum eru beygðir út á við í hring; hringjan og þornið leikur á polinmóði í stokknum, sem er að eins $2\frac{1}{2}$ sm. á breidd, en $5\frac{1}{2}$ sm. á lengd, þá er með er talinn dálítill kafli á fastur honum, sem hringjan er við fest, og er sá kafli með 2 djúpum dældum að ofan og eru 3 göt í gegnum hvora þeirra og vik inn frá jödrunum; á sjálfum stokknum er hátt loptverk, fast á plötu, er má draga út úr umgerðinni, ef vill; verkið á honum er í 2 hringum samföstum og líkist mest samanlöögðum blöðum, svo sem í blómsveigum, en í milli þeirra og þeim megin, sem að hringjuni veit, eru sem hálfútsprungin blómstur, sem gerð eru úr snúnum vír; á jádra stokksins er kveiktur margþættur vir og digur, en neðan á stokknum er eitthvert krot, er sýnist eiga að vera stimplar, og tolustafirnir IXX eða XXI. Á lindanum sjálfum eru 17 stokkar með likri gerð, en allir minni og eigi alveg eins fjölskrúðugir að verki, því að þar vantar t. d.

blómstrin. A sprotanum eru og 7 slíkir stokkar sem á lindanum og 7 doppur að auki kringlóttar með stóru korni í miðju og lykkjum eða hringum umhverfis, sem blaðasveigur væri, og sams konar sem framan á hringjunni miðri, en þó heldur stærri. Aptur er sjálfur sprotiun (sprotastokkurinn) með sams konar gerð sem stokkurinn við hringjuna og þó helmingi lengri; niður úr honum gengur litill kengur og mun í hans stað upphaflega hata vérið broddur eða typpi með skrúfugangi (eins og á nr. 3797, því að það er mjög fornt lag, eða þá í líking við typpin á nr. 928, 1140, 1582 eða 1625, því að á þeim er og fornt lag, en þó nokkuru yngra en ætla má að verið hafi á þessu belti); á síðari tímum, er typpið var glatað, befur svo kengurinn verið settur á sprotann og lauf hengt nedan í hann; neðan (eða innan) á sprotann er grafin mynd af kvenmanni með bardastóran, koll-lágan hatt á höfði og 2 fjádrir upp af; hún er í mjög flegnum kyrtni, ermastuttum og dragsíðum og eru stór uppslög á ermunum; í hægri hendi heldur hún á skapti, sem að ofan greinist í blaðasveig, er fyllir alt bilið tyrir ofan og til hlíðar við höfuð hennar. Hnappurinn er eigi mjög stór, $4\frac{1}{2}$ sm. í þvermál; umgerðin er þykk og stömpud utan og sömuleiðis efri brúnin, en innan í umgerðinni er slétt plata nokkuð kúpt og þar ofan á er mjög margbrotið verk úr snúnum vir, er myndar eins konar hæðir, alls 7. og er ein í miðju, því að þar ris þetta veik hátt upp frá plötunni (undirlaginu), en næst plötunni eru 7 hringar og ofan á þá er þetta loptverk kveikt; í öllum lykkjum, sem á þessu upphafna verki verða, og í bilunum utan með bringunum eru korn og eigi öll jafnustór. Lindiun undir beltinu er úr rauðu skinni, er sett var að ráðum Sigurðar málara Guðmundssonar milli 1860 og 1870, og ganga fætur úr hverjum einstökum hluta silfurverksins í gegnum lindann og band dregið í að innan.

Belti þetta er bæði forn og merkilegur gripur, þar sem að verkið er einkar vandað, og ber að ýmsu leyti langt af öllum öðrum samskonar gripum í safninu. Það er talið að vera frá 15. öld.

Bæði vita menn fyrst til beltis þessa, að það var í eigu Guðrúnar Einarsdóttur, móður Jóseps læknis Skaptasonar í Hnausum.

Á myndinni eru sýndir 3 partar af beltinu; efsti parturinn á myndinni sýnir beltishnappinn með 4 næstu beltisstokkum við hann og neðsti parturinn beltishringjuna með bringjustokkinum og $2\frac{1}{2}$ beltisstokki; en miðparturinn sýnir 2 neðstu stokkana af sprotanum.

Gamall stóll.

(Nr. 443).

Hann er mestallur úr birki, nema fjalir í setunni og botninum úr greni, og mjög útskorinn. Fæturnir eru telgdir í líking við brugðinn starkong; að framanverðu er neðst útskorin fjöl með eins konar brugðnu, gegnskornu hnútaverki með laufum, í rómönskum stíl, með snúning fyrir ofan; þessi fjöl er laus og negld með trénöglum á sléttu fjöl, sem greyp特 er í báða fæturna, og vantar þó nokkuð við annan endann og hefir þar að líkindum verið önnur fjöl skorin og fest á sljettu fjölinu með sama hætti; en þar fyrir otan er önnur fjöl og á hana skorin röð af hrungum, sem ganga hver í annan; þar innan í er skorid með fábrotnu höfðaletri:

GUD IhS ChS DROTTINN.

Á stólbríkunum er og hnútaverk í sama stíl og öðru megin stafirnir IhS, en hinu megin ChS.

Á neðstu þverfjölinu í bákinu, þá sem næst er setunni, er skorinn brugðinn strengur og þar fyrir ofan 15 telgdir pílárar. Þar fyrir ofan koma 3 þverfjalir, sem feldar eru saman á röndum og liggja við herðarnar, þegar setið er á stólnum; á neðstu fjölinni er bekkur með útskornum dýrum; þar eru mynduð tvö ferfætt dýr, sem eru að berjast, og liggur annad undir; þau bíta hvort í rófunu á öðru; þar næst er flugdreki að berjast við ljón; á miðri fjölinni er IhS innan í hring; þar næst er hestur, er stendur við tré, og síðast maður með snaghyrnda öxi að berjast við ferfætt kvíkindi; alt meira og minna gegnskorið. Fyrir ofan þetta verk koma tveir snúningar á röndum fjalanna og þar fyrir ofan laufaviður gegnskorninn. Í efstu þverfjölinu ofanverða eru reknir inn 19 trénaglar hausstórir og skornir í líking við valhnút, en framan á fjölinu er skorin ein lína með sams konar höfðaletri, sem áður er nefnt, og þó miklu smærra:

ION ION SON A MIG SEIGER STOLLIN

GUD IESUS ChS SE MED OS

Á aptari stólbrúðurnar að framan er skorinn laufaviður í rómönskum stíl og ofarlega á þeim öllum fjórum eru telgdir eins konar brugðnir valhnútar, en þar ofan á fjórir riddarar; einn þeirra, sá sem verið hefir á stólbrúðunni hægra megin, þegar setið er á stólnum, er fyrir löngu brotinn af fyrir nedan mitti og týndur, en mun hafa verið heill, er safnið eignaðist stólinn; riða þeir við beizli með snoppuól og í söðlum með háum kerlingum að framan, kringlóttum að ofan, eins og á gömlum kvensöðlum. Riddararnir hafa spánskan búning, sem tilkaðist mjög hér á landi á 16. öld; tveir þeirra, þeir er til vinstri handar eru, þá er setið er á stólnum, hafa kollhúfu

6*

á höfði, með litlu niðurbroti á hnakknum, með einföldu bandi yfir um, en einn virðist að bera lágan hatt á höfði með litlu bardí og snúnu skrautbandi um, stutta treyju sléttu með standkraga eða heldur linkraga hálfuppstandandi. Ermarnar á þeim öllum eru sléttar og uppvíðar; treyjurnar slá sér allar út fyrir neðan mittið og eru sléttar á tveimur, en með fellingum fyrir neðan mittið á tveimur; stuttvíðar spánskar brækur með útskornum 4—5 geirum á lærunum á tveimur, en á öðrum tveimur með 6—7 bordum niður eptir lærunum í stað geiranna. (Sbr. Skýrslu um Forngripasafn Íslands, II, 49 og 161 bls.).

I stólsetunni er laus fjöl eða lok og botn neðst; má því geyma töluvert í stólnum.

Stóllinn er yfir höfuð mjög líkur þeim alþektu Grundarstólum, sem nú eru í Þjóðmenjasafninu í Kaupmannahöfn, og þó varla svo gamall sem þeir. Hann var ádur í Draflastæðakirkju í Fnjóskadal. A Draflastöðum bjó á ofanverðri 16. öld Jón sonur Jóns kolls Ormssonar og mun stóllinn vera smíðadur handa honum, en ekki vera upphaflega gerður til þess að vera kirkjustóll; á þetta bendir bæði það, að nafn hins fyrsta eiganda er á hann skorið, og svo hitt, að bakið á honum er óvandað og með engum útskurði að aptan, af því að hann hefir átt að standa upp við vegg, en cigi á miðju gólfí.

Stóllinn var gefinn safninu 1868 af Tryggva Gunnarssyni, bankastjóra, er þá bjó á Hallgilsstöðum í Fnjóskadal.

Skýrsla.

I. Aðalfundur fjelagsins.

Aðalfundur fjelagsins var haldinn 18. sept. 1897. Formaður skýrði frá hinu helzta, er koma mundi í Árbók fjelagsins fyrir þetta ár; væri eigi enn farið að prenta hana vegna umríkis prentsmiðjunnar, en á því mundi verða byrjað svo fljótt sem kostur væri á. Brynjólfur Jónsson hefði í sumar eins og að undanförnu umnið í þjónustu fjelagsins; hetði hann fyrst farið austur í Rangárvallasýslu að rannsaka eyðibýli þar, en seinna eptir tilblutun fjelagsins tylgst með Premierlöjtinant Bruun á rannsóknarferð um eyðibyggðir í Arnessýslu. Bruun vildi sem sje gjarnan vera í samvinnu við fjelagð við fornleifarannsóknir sínar hjer á landi og hann hefði lofað, að láta til forngripasatnsins hjer allar þær formumenjar, er hann kynni að finna. Því næst bar formaður fram þá uppástungu fjelagsstjórnarinnar, að Premierlöjtinant Bruun væri gjördur að heiðursfjела og var það samþykkt með öllum atkvæðum.

Fram var lagður endurskodadur reikningur fjelagsins fyrir 1896 og höfðu engar athugasemdir verið við hann gjördar.

Samþykkt var eptir uppástungu fjelagsstjórnarinnar að gefa landabókasafnini tímarit ýms og bækur, er fjelaginu hafa verið send frá ýmsum útlendum fjelögum og stofnunum.

Formaður gat um, að til fjelagsstjórnarinnar hefði komið áskorun frá Þjóðgripasafnini í Kaupmannahöfn, 2. deild, um að styðja að því, að á heimssýningunni í París árið 1900 yrði sýnt safn af hlutum, er gæfu upplýsingar um lifnaðarhátt manna og síðu hjer á landi á liðnum tínum; fjelagsstjórnin hefði tekið vel í þetta og hefði hún kosið formann og varaformann fjelagsins til þess fyrir fjelagsins hönd að ganga í nefnd með yfirstjórnendum forngripasafnsins og umsjónarmanni þess, í því skyni að koma máli þessu til framkvæmdar, ef til þess fengist fjárstyrkur sá, sem þörf er á,

Því næst voru kosnir embættismenn, fulltrúar og endurskod-unarmenn félagsins.

Að lokum hjelt Premierlöjtnant Bruun fyrirlestur, þar sem hann í stuttu máli skýrði frá fornleifarannsóknum sínum í sumar.

II. Stjórnendur félagsins.

Formaður: Eiríkur Briem, prestaskólakennari.

Varaformaður: Pálmi Pálsson, latinuskólakennari.

Fulltrúar:	Björn M. Ólsen Dr. latinuskólastjóri. Hannes Þorsteinsson, ritstjóri. Indriði Einarsson, endurskodari. Pálmi Pálsson, latinuskólakennari. Steingrímur Thorsteinsson, yfirkennari. Þórhallur Bjarnarson, forstöðumaður prestaskólans.
------------	---

Skrifari: Indriði Einarsson, endurskodari.

Varaskrifari: Hallgrímur Melsted, bókavörður.

Fjehirdir: Þórhallur Bjarnarson, forstöðumaður prestaskólans.

Varafjehirdir: Sigurður Kristjánsson, bóksali.

Endurskod unarmenn.	Jón Jensson, yfirdómari. Valdimar Ásmundarson, ritstjóri.
------------------------	--

III. Reikningur

yfir tekjur og gjöld Fornleifafjelagssins árið 1896.

	Tekjur:	kr. a.
1. Í sjóði frá fyrra ári:		
a, geymt í sparisjóði	kr. 979,29	
b, í vörzljum dr. Finns Jónssonar í Khöfni —	41,70	
c, hjá fjehirdi	— 259,40	1280 39
2. Tillög og andvirði seldra Arbóka (flgsk. 1)	137 00	
3. Styrkur frá Forngripasafninu til að spyrja upp forn-gripi	75 00	
4. Styrkur úr landsjóði	300 00	
5. Vextir úr sparisjóði til 31/12 '96	32 64	
		Samtals;
		1825 03

Gjöld:

1. Kostnaður við árbókina 1896, prentun hefting, og út-sending (flgsk. 2, a—f.)	363 11
2. Greitt Brynjólfur Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir o. fl. (flgsk. 3, a. og b.)	160 00
3. Ýmisleg útgjöld (flgsk. 4. a—b)	6 05
4. Í sjóði 31. desember 1896:	
a. geymt í sparijóði landsbankans . . kr. 1011,93	
b. hjá fjehirði — 283,94	1295 87
	Samtals: 1825 03

Reykjavík 28. janúar 1897.

Pórhallur Bjarnarson.**IV. Fjelagar.****A. Æflanlegt.¹⁾**

Asgeir Blöndal, læknir, Eyrarbakka.
 Anderson, R. B. professor; Ameriku.
 Andrjes Fjeldsted bóndi, Hvitárvöllum.
 Ari Jónsson, bóndi á Þverá, Eyjaf.
 Árni B. Tborsteinsson. r.: landfógeti, Rvík.
 Arnljótur Ólafsson, prestur, Sauðanesi.
 Björn M. Ólsen, dr., skólastj. Rvík.
 Bogi Melsted; cand. mag., Khöfn.
 *Bruun D., Premierlöjtinant, Viborg.
 Carpenter, W. H., próf., Columbia-háskóla, Ameriku.
 Dahlerup, Verner, c. mag., bkv. Khöfn.
 Eggert Laxdal, verzlunarstjóri, Akureyri.
 Eirkur Jónsson, viceprófast., Khöfn.
 Eirkur Magnússon, M. A., r., bókavörður, Cambridge.
 *Elmer, Reynolds, dr., Washington.
 Fiske Willard, próf., Florence, Ítalíu.
 Goudie: Gilbert, F. S. A. Scot., Edinburgh.
 *Hazelius: A. R., dr., fil., r. n., Stokkhólmia.
 Henry Petersen, dr., Museumsdirektör, K., höfn.
 Hjörleifur Einarsson, r., próf., Undirfelli.

Jóhannes Büðvarsson, snikkari, Lágafelli.
 Jón Gunnarsson, verzlunarstjóri i Keflavík.
 Jón Guttormsson, f. próf., Hjarðarholti.
 Jón Jónsson, próf., Stafafelli, Lóni.
 Jón Vidalin, kaupmaður, Khöfn.
 Jón Þorkelsson, dr. fil., r., rektor, Rvík.
 Kjartan Einarsson, prófastur, Holti.
 Kristján Zimsen, kaupmaður, Rvík.
 Lárus Benidiktsson, prestur, Selárdal.
 Löve, F. A.: kaupmaður, Khöfn.
 Magnús Andrjesson, próf., Gilsbakka.
 Magnús Stephensen, komm. af dbr. og dbrm. landshöfðingi, Rvík.
 Maurer, Konráð, dr. jur., próf., Geheimräð, München.
 Müller, Sophus, dr. museums direktör, Khöfn.
 *Nicolaisen, N., antikvar, Kristianiu.
 Ólafur Johnsen, adjunkt. Ódinsey.
 Pencock Bligh, esq., Sunderland.
 Phené, dr., Lundinum.
 Schjödtz cand. pharm. Ódinsey.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfjelaga.

Sighvatur Árnason, alþm., Eyvindarholti.
 Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
 Stampe, Astrid, barónessa. Khöfn.
 Stefán Guðmundsson, verzlunarstjóri. Djúpavogi.
 *Storch, A., laboratoriums-forstjóri, K-höfn.
 Styffe, B. G. (r. n.) dr. fil., Stokkhólmi.
 Thomsen, H. Th. A., kaupm., Rvík.

Thorfhildur P. Holm, frú, Rvík.
 Torfi Bjarnason, skólastjóri i Ólafsdal.
 Wendel F. R., verzlunarstjóri, Þingeyri.
 Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf.. Khöfn.
 Þorgrímur Johnsen, fyrv. hjeraðslæknir,
 Rvík.
 Þorvaldur Jónsson, hjeraðsl., Ísafirði.
 Þorvaldur Thoroddsen, dr., skólakennari,
 Rvík.

B. Með árstíllagi.

Amira, Karl v., dr., próf., München 96.
 Arnþjörð Ólafsson, kaupmaður, Keflavík 85.
 Arpi, Rolf, dr. fil., Uppsölum. 97.
 Benedikt Kristjánsson, fyrrum prófastur.
 Rvík. 96.
 Bjarni Jansson, læknir, Hörgsdal 82.
 Bjarni Þórarinsson, f. próf., Útskálum. 81.
 Bjarni Þorkelsson, smiður i Ólafsvík. 92.
 Björn Guðmundsson, mýrari. Rvík. 87.
 Björn Jónsson, ritstjóri. Rvík. 96.
 Brynjólfur Jónsson, fræðimaður, Minna-nápi. 97.
 Collingwood, W. G., málari, Coniston,
 Lancashire. England.
 Daniel Thorlacius, f. kaupm. Stykkishólmi.
 92.
 Davíð Scheving Thórsteinsson, hjeraðslæknir,
 Stykkishólmi. 80.
 Einar Jónsson, kaupmaður, Eyrarbakka.
 93.
 Eiríkur Briem, prestaskólakennari, Rvík.
 96.
 Eiríkur Gíslason, prestur, Staðastað. 82.
 Eyþór Felixson, kaupmaður, Rvík. 96.
 Finnur Jónsson, dr., Khöfn. 96.
 Forngripasafnið i Rvík. 97.
 Friðbjörn Steinsson, bóksali, Akureyri
 85.
 Friðrik Stefánsson, bóni, Skálá. 94.
 Geir Zoëga, dbrm., kaupmaður. Rvík. 96.
 Gering, Hugo, prófessor, dr., Kiel. 96.
 Greipur Sigurðsson, bóni, Haukadal. 92.

Grímur Jónsson, kennari, Ísafirði. 82.
 Guðmundur Guðmundsson, bóni, Ljár-skogum. 88.
 Guðmundur H. Finnbjarnarson, Stað, Að-alvík.
 Guðmundur Pálssoon, beykir, Ísafirði. 86.
 Guðni Guðmundsson, læknir, Borgundahólmi. 86.
 Gustafsson, G. A., Filos. licentiat, konservator, Bergen. 93.
 Halldór Briem, kennari, Möðruvöllum. 97.
 Halldór Danielsson, bæjarfógeti, Rvík. 96.
 Halldór Kr. Friðriksson, r., yfirkennari,
 Rvík. 95.
 Halldór Guðmundsson, f. skólakennari,
 Rvík. 85.
 Hallgrímur Melsted bókavörður i Rvík.
 96.
 Hallgrímur Sveinsson, r., biskup, Rvík. 96.
 Hannes Þorsteinsson, cand. theol., ritstjóri,
 Rvík. 96.
 Harrassowitz, Ottó, bóksali, Leipzig. 96.
 Helgi Jónsson, faktor, Borgarnesi. 96.
 Horsford, Cornelia, miss, Cambridge, Massachussets, U. S. A.
 Indriði Einarsson, endurskoðari i Rvík.
 93.
 Jakob Atanasiusson, Gerði, Barðaströnd.
 92.
 Jón Jónsson, kand. med. & chir. 94.
 Jóhannes Sigfusson, kand. theol., Hafnarfirði. 87.
 Jón Borgfirðingur, f. löggæzlum., Akureyri. 96.

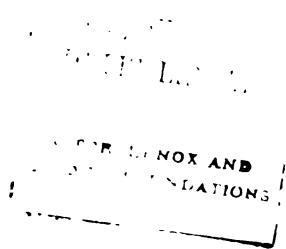
1) Ártalið merkir að fjalgsmaðurinn hefur borgað tillag sitt til fjalgsins fyrir það ár og öll undanfarin ár, síðan hnnn gekk í fjalagið.

- Jón Jensson, landyfírrjettardómari, Rvík. 96.
- Jón Jónsson, prófastur, Hofi, Vopnafirði. 95.
- Jónas Jónasson, prestur, Hrafnagili. 93.
- J. Th. Johnsen, Suðureyri, Tálknafirði. 84.
- Jörgensen, P., kapteinn, Stafanger. 92.
- Kaalund, Kr., dr. phil., Khöfn. 96.
- Kristján Andresson, skipetjóri, Meðaldal, Dýrafirði. 84.
- Kristján Jónsson, yfírrjettardómari, Rvík. 95.
- Lestrarfjelag Fljótshlíðar. 95.
- Lestrarfjelag Austurlandeyinga. 95.
- Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum. 97.
- Mattias Jochumsson, prestur, Akureyri. 80.
- Mattias Ólafsson, verzlunarmaður, Þingeyri. 83.
- Mogk E., dr., professor, Leipzig. 95.
- Montelius, O., dr. fil., Am., Stokkhólmi. 95.
- Ólafur Guðmundsson, læknir, Stórólfshvoli. 81.
- Ólafur Ólafsson, prófastur, Hvöli. 81.
- Olafur Olafsson, prestur, Arnarbæli. 81.
- Olafur Thorlacius, hreppstj., Stykkishólmi. 83.
- Ólafur Sigurðsson, dbr.m. í Ási. 96.
- Páll Briem, amtmáður, Akureyri. 96.
- Páll Melsted, sögukennari, Rvík. 96.
- Pálmi Pálsson, skólakeunari, Rvík. 96.
- Paterson, W. G. Spence, breskur konsúll, Rvík. 96.
- Pjetur Jónsson, blikkari, Rvík. 95.
- Pjetur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bildudal. 94.
- Rannveig Jóhannesdóttir, kaupmannsfrú, Rvík. 96.
- Rygh, Olaf, dr., professor, Kristjaníu. 95.
- Sigfús H. Bjarnarson, konsúll, Ísafirði. 94.
- Sigurður Briem, kand. polit., Rvík. 92.
- Sigurður E. Sverrisson, sýslumaður, Bæ, Hrútafirði. 94.
- Sigurður Gunnarsson, prófastur, alpingism., Stykkishólmi. 81.
- Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík. 96.
- Sigurður Sigurðsson, kennari í Mýrarhúsum. 97.
- Staatsbibliothek i München. 95.
- Steðán Egilsson, műrari, Rvík. 84.
- Steðán Thorarensen, f. sýslum., Akureyri. 96.
- Steingrimur Johnsen, kaupmaður, Rvík. 96.
- Steingrimur Thorsteinsson, yfirkennari, Rvík. 96.
- Steinnordh, J. H. V., theol. + fil. dr. (r. n.), Linköping. 93.
- Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatnssleysu. 89.
- Tamm, F., A., dr. docent, Uppsöulum. 94.
- Torfi Halldórrsson, kaupmaður, Flateyri. 82.
- Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, Rvík. 96.
- Tvede, lyfsali í Reykjavík. 96.
- Valdimar Ásmundarson, ritstjóri, Rvík. 96.
- Valdimar Briem, r., próf., Stóranípi. 95.
- Valdimar Örnólfsson, verzlunarmaður, Isa-firði. 83.
- Valtýr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khöfn. 95.
- Póra Jónsdóttir, frú, Reykjavík. 95.
- Pórður Thoroddson, hjeraðslæknir, Keflavík. 80.
- Pórhallur Bjarnarson, lektor, Rvík. 96.
- Porleifur Jónsson, prestur, Skinnastöðum. 96.
- Porsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnanesi. 88.
- Porsteinn Erlingsson, ritstjóri, Seyðisfirði.
- Porsteinn Jónsson, hjeraðslæknir, Vestmannaejum. 97.
- Porvaldur Jakobsson, prestur, Haga Barðaströnd. 93.
- Porvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði. 89.

Leiðrjettingar

við Árbók fornleifafjelagsins 1896.

Bls. 12. linu 24. »þó« les »það«. Bls. 18. l. 7. »Sjást« les »þau« og l. 13. á eptir »hlöðu« vanta orðin: »Sjer fyrir fornum túngarði ofan af hæðinni niður að ánni«. Bls. 33. l. 51. »likingum« les »líkendum«. Bls. 41. l. 1. »þetta« les »þau«. Bls. 52. l. 37. á »m. Harðivöllur« að vera í svigum.

Hóftóft í Bersatungu, blótsteinn og akur.

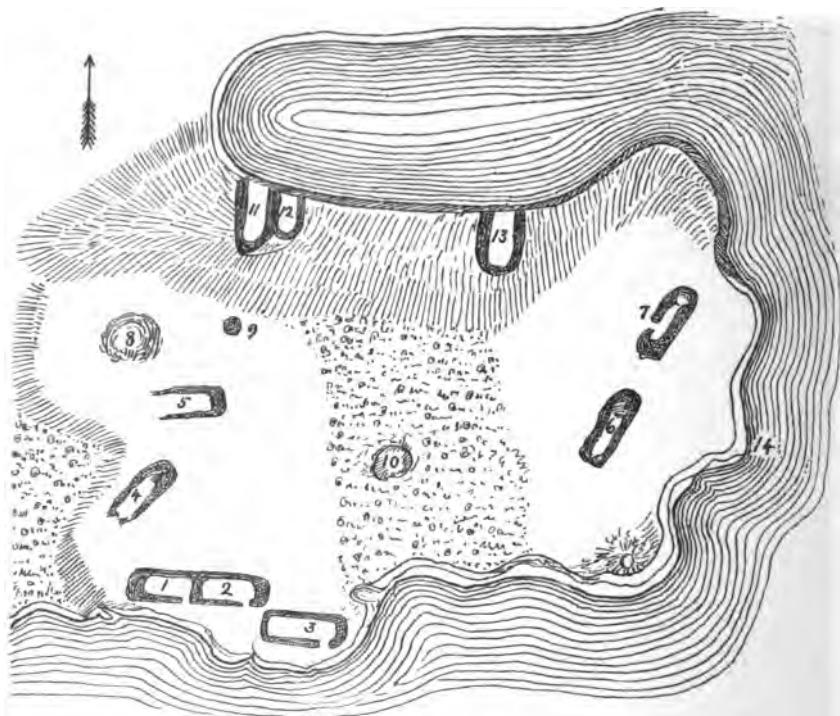
I

a. Hóftóftin. b. Blótsteinn. C akurinu.

Búðahamar eða Straumfjarðarþingstaður.

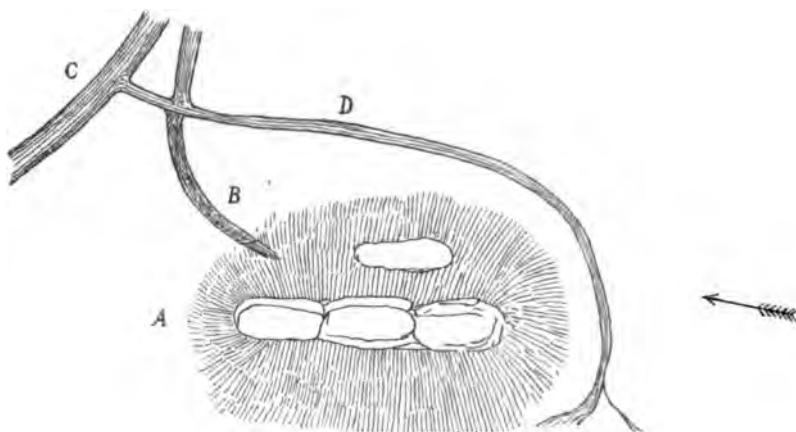
II

Bær Bjarnar Hítdælakappa í Hólmi.

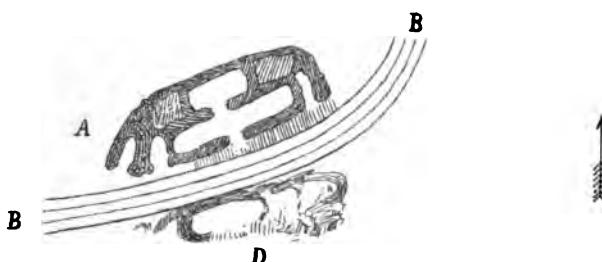
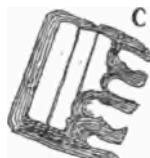
III.

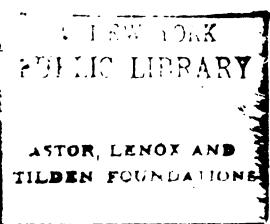
- A. Bæjarhóllinn með rústinni. B. Heimreiðartraðir.
C. Bæjarlækur. D. Vatnsveitingarásin frá honum.

IV.

- Fjall í Ölfusi
Bæjartóftin.
Vegur (forn) yfir hlaðið.
Fjós og heygarður.
Tóft á hlaðinu (bænhús?).

TO LIBRARY
PUBLIC LIBRARY

TOP LEVELS AND
THE FOUNDATIONS

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉL

1898.

REYKJAVÍK
PRENTUD í ÍSAFOLDARFÉL
1898.

E f n i s y f i r l i t.

Skrá yfir eyðibýli í Landsveit, Rangárvallasveit og Holtasveit í Rangárvallasýlu. Eftir Brynjúlf Jónsson. (Landsveit s. 1. Rangárvallasveit s. 9. Holtasveit s. 24.)	Bla. 1—28.
Hofalýsingar í fornsögum og góðalskneaki. Eftir Dr. Finn Jónsson	— 28—38.
Leiði Guðrúnar Ósvifuradóttur. Eftir Dr. Jón Stefánsson	— 39—40.
Yfirlit yfir þá muni, er Forngrípasafni Íslands hafa bætst 1897	— 41—43.
Skýrsla (Ársfundar félagsins s. 44. Reikningur s. 45.	
Félagar s. 45.)	— 44—48.

Skrá

yfir eyðibýli í Landsveit, Rangárvallasveit og Holtasveit í Rangárvallasýslu.

Eftir

Brynjúlf Jónsson

A. Landsveit.

1. Á eða *Árbær* torni, þar sem Ketill einhendi, landnámsmaður, bjó, hefir staðið á eystri bakka Þjórsár, ofanvert við Ölmódsey, í útnordur frá Hvammi. Þar heitir nú »Bæjarnesið«. Raunar er það ekkert eiginlegt *nes* nú á dögum, heldur að eins horn eða krókur sem Þjórsá gjörir, þá er hún skiftist og myndar Ölmóðsey, því við efri enda eyjarinnar breytir eystri kvíslin stefnunni frá suðvestri til suðurs. Hornið er nokkuð hárent og bratt að ánni, en sunnanundir því er breið lægð við kvíslina, og er hún lægst nordantil og þar gengur hún lengst inn. Sér þess vott, að fyrrum muni þar hafa verið lækur, sem nú er þornaður. — Er það viða á *Landi* og *Rangárvöllum* að lækir haf, horfið, ýmist af jarðskjálftum eða þeir hafa kafist af sandtoki. — Hér var því réttmæli að kalla *nes* meðan lækurinn var, og hefir hað haldist, þó það hætti að eiga við, er hann var horfinn. Uppi á horninu, milli lækjarsarvegsins og árinnar, sér til rústa á 3 stöðum. Eru þær sýndar með bókstöfum á uppdrætti er ég gjörði yfir nes-ið, m. m. Lækjarsarvegurinn er þar sýndur með punktaröð. Ekki er hægt að lýsa rústunum, svo eru þær úr lagi gengnar. Þó virðist sem lítið eitt móti fyrir undirstöðu í hinni vestustu (a), sem tæpast stendur á horninu við ána. Hin nyrsta (b) er ekki annað en lítið brot úr undirstöðu einhverrar byggingar, en sú,

sem næst liggur botni lækjarfarvegsins (c) er einna fyrirferðar meast. Dáltilil rúst (d) er og fram í lægðinni, þar sem oddi nessins hefir myndast, er lækurinn rann í Ána. Þykir mér líklegast, að annaðhvort a eða c sé bæjarrústin, en hitt fjós og heystæðisrústin. Þó skal ég ekki fullyrða neitt um það. Landið er hraun og örblásið fyrir löngu; hefir sá upplástur eyðilagt bæinn. Þó hefir hann stadið framyfir miðja 18. öld. Á. M. telur jördina 10 hntr. (i byrjun aldarinnar), en 1760 er hún talin 5 hntr.; þá hefir hún verið að ganga af sér og líklega lagst í eyði skömmu eftir það. Hefir landið þá lagst undir Hvamm. En 1838 gjörði Eyjólfur Vigfusson nýbýli við Þjórsá hjá Hrosshyl, og kallaði Árbæ. Það er í Hvammslandi, og átti að vera í notum þess að land hins forna Árbæjar hefði lagzt undir Hvamm. Eigi var þetta med samþykki Hvammsbænda. Þó stóð býli þetta til 1886, þá lagðist það niður.

2. **Stóruvellir**, eða *Vellir hinir eystri*, stóðu vestur við lækinn, sem við þá er kendur; hefir landnám Orms hins auðga í Húsagardí náð þangað; en sonarson hans, Valla-Brandur, »reisti fyrist bú á Völlum«. Hefir allur norðvesturhluti landnámsins lagst þar til. Vard þar allmikið höfuðból. *Vellir hinir ytri* jöfnudust eigi þar við og fengu út af því nafnið: »Minni«-Vellir. Þórður Andrésson, er Gissur jarl átti við, bjó á »Völlum á Rangárvöllum«. Það hafa hlotið að vera *Rangárvellir hinir ytri*, eða *Landsveit*, því á *Rangárvöllum hinum eystri* hét enginn bær *Vellir*. Og nærrí má geta, að Þórður hefir búið á þeim »Völlum« sem meira höfuðból voru, eða *hinum eystri*. — Á Stóru-Völlum var kirkja, en bændaeign voru þeir til 1791; þá voru þeir teknir úr eigu bónadans Guðbrands Jónssonar og gerðir að prestssetri. Á seinni oldum gekk landið stöðugt af sér af sandfoki, þó mest að þessari öld, og er nú meiri hluti landsins sandrokið hraun. Árið 1882 fauk svo mikil að bæinn og túnið, að þar var ekki lengur bygglegt. Lagðist þá niður bæði stadir og kirkja. Þó er þar enn graslendi nokkuð. Bærinn var bygdur upp aftur lengra útmeð læknum, og heldur hann nafninu, en er þó að eins smábýli.

3. **Stóruvallahjdeiga** stóð frammi á túninu. Þar voru síðar lambhús.

4. **Hólkot** var svo sem stekkjaveg austur frá Stóruvöllum. Þar er nú örblásið og rástin að nokkru leyti í sandi, sér þó til hennar.

5. **Minnivellir**, eða *Vellir hinir ytri*, þar sem Ketill örriði bjó, höfðu áður stadið í hrauninu suðaustur frá bænum sem nú er. Þar sér til rústa.

6. **Lækjarbotnar** hafa og verið færðir undan sandfoki: stóðu áður nokkru norðvestar, þar sem nú er örblásið, og þó tek-ið að gróa upp aftur.

7. **Fellsmúli** stóð undir suðurenda Skardsfjalls. Hann var lénsjörd presta í Landþingum fyrir 1791, og aftur síðan 1882. Það ár lagði sandfönn yfir bæinn og túnið, og var bærinn færður framundir Stóruvallalæk. Er jörðin nú rýr hjá því sem fyr var. Til hins gamla bæjar sést ekki nema lítil grjóthrusa, sem er köstuð saman til merkja. Fjós og heygarður hafði verið fram á túninu, og sér til þeirrar rústar.

Stóruvallalækur skilur lönd Minnivalla, Stóruvalla og Kleifa (sunnan og suðaustanmegin) frá löndum Hellna, Fellsmúla og Skarðs (norðan og norðvestanmegin).

8. **Skarð**, sem í sígum er nefnt »Skarð hið ytra«, stóð suðaustanundir miðju Skardsfjalli á fögrum stað og í góðu skjóli. Þar var kirkja, sem kunnugt er. Skarð eyddist 1882, og er bærinn hulinn undir sandfönn. Aftur var reistur bær og kirkja fram við lækinn. Heldur sá bær nafninu Skarð, þó hann sé fjær fjallinu, sem skarðið er í. Hjáleigur fylgdu Skarði nokkrar:

9. *Hátún* stóð vestur í fjallshlíðinni á fögrum stað. Það var flutt þaðan fram að læknum undan sandfoki 1854. Heitir það síðan Króktún.

10. *Erill* stóð fyrir sunnan og vestan heimatúnið. Hann hefir eigi verið bygður í manna minnum, en gekk þó kaupum og sölum sem sérstakt býli og notuðu eigendur túnið til slægna, unz það fór af af sandi. Þar sem Erill stóð sést grjótrúst í sandinum.

11. *Garðar* stóðu niðri á túninu fyrir austan Eril. Þeir voru og fluttir undan sandfoki fram að læknum litlu síðar en Hátún.

12. *Litla-Skarð* stóð undir fjallinu fyrir austan túnið. Þar var bygð lögð niður nálægt 1850 til að bæta upp ágang af sandfoki, sem heimajörðin vard fyrir á öðrum stöðum.

13. *Skardssel* stóð við norðurenda Skardsfjalls. Það var flutt undan sandfoki vestur á bakka þjórsár nú fyrir 2 árum, er þetta er ritat.

14. *Grænuflatarrústir* verður hér að telja, því þær eru í Skardslandi: Norðaustanundir Skardsfjalli, eigi all-langt suður frá Skardsseli, er flöt, sem *Grænaflót* heitir og liggar móabrekka eigi brött frá henni upp í fjallid. Í þeirri brekku eru rústir, miklar og einkennilegar, sem ekkert nafn eiga og enginn hefir tekið eftir fyr enn nú. Lítur út fyrir, að þær hafi bær verið einhvern-

tíma til forna. Rústirnar eru á 4 stöðum, og eru þær merktar með stórum bókstöfum á uppdrætti, sem ég læt fylgja. Hin efsta og mesta (A) líkist mjög fornum bæjarrústum. Hún snýr mótt suðaustri, og er austast tóft, er snýr hliðinni fram, nál. 9 faðma lóng. Dyr sýnast að vera við nordausturgaflinn, og aðrar inn úr vesturendanum inn í aðra tóft, sem þar er áfost við og snýr stafni fram með dyrum á. Hún er nál. 4 fðm. lóng. Þar vestan við er tóft, sem virðist hlaðin sundur í miðju og sínar dyr á hvorum enda, eru það þá 2 tóftir, hvor fyrir sig 2 faðma lóng. Svo eru enn 2 tóftir í rödinni, er snúa stöfnum fram með dyrum á; er lengd hinnar eystri nál. 5 faðm. en hinnar vestri nál. 8 faðm. Skammt til suðausturs frá suðvesturenda hennar er önnur rústin (B): Þar eru 2 tóftir samhliða, nál. 10 faðm. langar; það gæti verið lambhúsatóftir. Þaðan til suðausturs nokkru neðar er hin þriðja rústin (C). Hún er mjög einkennileg: Efst eru 3 tóftir (eða 4?), eigi allstórar, og veit hver frá annari. — Það kynni að hafa verið hesthus fyrir reiðhesta og tryppi. — Við nordurhlíð neðstu tóftarinnur er hálfhringmynduð tótt, nál. 8 faðm. lóng og 6 faðm. við; það hefir naumast verið hús, en öllu heldur heystæði. Neðanvið þessa tóft er eins og litil þvertóft, er snýr til nordurs, og aftur niður frá henni liggar stór tóft til austurs, nál. 10 faðma lóng, og gengur mjó tröð eða stórt ræsi niður frá dyrum hennar. Þetta gæti verið fjóstóft. Fjórða rústin (D) er nálægt í norður frá þessari, og eru svo sem 14—16 faðmar í milli. Það er nál. 7 faðm. lóng toft frá norðri til sudurs og hefir dyr á hliðinni mótt austri, en lítið afhús við suðurendann, er einnig hefir dyr mótt austri, en engar inn í adaltóftina. Eftir löguninni kynni þetta að geta verið hoftóft, og séu rústirnar frá heiðni.

Ég hefi fjölyrt svo mikil um þessar rústir vegna óvissunnar, sem yfir þeim hvílir, og vegna þess ég get ekki ætlað, að hér séu rústir peningshúsa frá þeim tíma, sem eigi var venja að hýsa »útigangspening« og sízt á ágætri útigangsþjörð. Eigi líkjast þær heldur seltóftum, þeim er ég hefi séð; eru líka of margar saman til þess í heimalandi, þar er eð allar virðast þó frá sama tíma. Ég réð því af að telja þetta með eyðibýlum; en hvort ég hefi haft rétt í því, kemur eigi fyr í ljós enn færri gefst að grafa rústirnar út.

15. Klofí, — *Stóri-Klofí*, — höfuðból *Klofa-Torfa*, stöð á sléttlendi langri bæjarleið suðaustur frá Skardí, við austustu upptök Stóruvallalækjar, — sem nú eru þornuð. Sögn er, að Torfi hafi haft jarðhús eða undirgang frá bænum, svo leynast nætti burt, ef óvinir kæmi á óvart, — en hann átti sökótt; — færar menn þessu til sönnunar, að í minni manna, er enn lifa, fanst

þar undir bænum gönul hleðsla og hjá henni stodir úr rekavíð, maukfúnar, og samskonar hafði, segja menn, áður fundist undir lambhúsi í túnjaðri. Önnur sögn er einnig, að Torfi hafi hlaðið gard ð frá Klofa út í Skarðsfjall og látið hvern mann, er um fór »gjalda Torfalgín« þ. e. leggja 3 hnausa í gardinn. Fyrir tæp um 20 árum þóttust menn sjá leifar af gardinum; en nú er allt svæðið blásið upp. Klofi var kirkjustadur og var búið að byggja þar timburkirkju fyrir 1878; en það ár var hún lögð niður, því þá sást fyrir, að sandfok mundi eyða bæinn. Enda vard það árið eftir. Var þá astur byggt lítið kot út með læknunum gagn vart Skarði sem nú er, og ber það kot nafnið *Klofi*. Þar sem bærinn var, er nú grjóthóll á sandsléttu. »Grunnmúr« kirkjunnar sést glöggjt, og stöpullinn, sem klukknagrindin stóð á. Á þann stöpul hafa menn nú lagt 2 legsteina, er þar voru í kirkjugardinum, svo þeir ekki verði sandorpni. Á öðrum þeirra er latínu-letur, en mjög slitið. Þó gat ég lesið: »Jon Magnússon og Valgerður Guðmundsdóttir Anno Christi« — en ártalið sást ekki. Eftir og neðst á steini þessum hygg ég vera latneskt mál. Á hinum steininum er settletur, mjög vandað, en máð og illt af-lestrar. Þó gat ég lesið ártalið 1676 og ordin: »Saler i iclatra eru í Gvds Hende og eingren Pina snerter þær. Meira mundi hafa mátt lesa; en sandbyl gjörði, og vard ég að hætta. Lagði ég steinana svo, að letrið sneri niður, svo sandfok sliti letrinu minna. Annars ætti að flytja þá á óhultan stað, helzt í Forn-gripasafnið; má það vel, því þeir eru léttar klyfjar. Þeir eru bádir úr íslenzkum steini. — Stóra-Klofa fylgdu tvær hjáleigur, sem eyddust ásamt honum:

16. *Litli-Klofi* stóð á sléttum völlum nokkuð langt fram með læknunum. Þar er nú talsveit farið að gróa upp astur, og hafa eigendur þar heyskap.

17. *Borg* stóð sunnar og lengra frá læknun enn Litli Klofi. Þar var fyrir innan bæinn annar lækur, sem hlifði honum við sandfoki fyrst. En svo sandkæfðist hann, og Borg tór af. Er þar nú sandsléttta, en þó stundum deigja nokkúr þar er lækurinn var.

18. **Mörk** stóð bæjarleið norður frá Stóra-Klofa og átti mjög viðlent og gott land, einkum inn eftir; var það nær allt skógi vaxið eða lyngi. En 1882 blés það svo upp á stuttum tíma, að lítið annað sást eftir enn sandrokiðhraun. Þó hélzt byggð í Mörk fram til 1894. Þá eyddist hún að fullu.

19. **Eskiholt** stóð stuttri bæjarleið í útnorður frá Mörk, vestan undir suðurendanum á dálitlum bergási, sem heitir Eski-

holtsbjalli. — Það er viða í Rangárvallasýslu venja að kalla smá-hædir »bjalla«. — Eskiholtsbjalli er sú eina hæð, önnur enn Skardsfjall, sem tekur upp úr hrauninu, er liggur undir jarðveginum í allri Landsveit fram til Lækjarbotna. Rústin er mikil ummáls og virðist þar hafa verið stórbýli; en er uppblásíð fyr enn menn hafa sögur af. Hafði bærinn þá verið byggður aftur nokkuð utar, en eyðst að nýju. Þá var hann astur fluttur lengra út eftir, nær Skardsfjalli, og þar hélt hann til 1882, en var þó mjög lélegt býli. Eskiholt mun hafa verið eign Skardskirkju, landið mun þess vegna hafa lagst til Skards; enda lá það beint við eftir afstöðu.

20. **Skarfanes** var efsti bær í Landsveit með Þjórsá, og stóð landnámsbærinn — sem Flosi Þorbjarnarson á að hafa bygt — austur undir upptökum lækjár þess, sem afmarkar Skarfanesland. Þar eru 3 rústir og er miðrústin mest; mun það vera bæjarrústin. Sunnan til við hana hafa á síðari árum blásíð upp mannabein, og bendir það til, að þar hafi fyrrum verið bænahús og kirkjugarður. En nú er þar allt blásíð og enginn veit, hve langt er síðan bærinn var fluttur þaðan. Stóð hann, frá því menn vita fyrst, kippkorni nordar. En 1864 var hann færður undan sandfoki þangað, sem hann er nú: löngum stekkjarvegi framar með læknum.

21. **Ósgröf**, smá-býli fyrir austan lækinn, var einnig flutt undan sandfoki fyrir fám árum ofan með læknum og sett þar gagnvart, sem Skarfanes er. Eigi er örblásíð þar sem gamla Ósgröf var. En af því helzta uppsprettta lækjarins er að sandkefjast, vorir þar eyðilegging yfir báðum bæjunum og landinu.

22. **Merkihvoll** var efsti bær í Landsveit inn með Rangá. Hann eyddist af sandfoki 1828. En Brandur bóndi Brandsson, er þar bjó í félagi með bræðrum sínum, Jóni og Bergi, gjörði þá nýbýli í Skógarkoti. Dálitið graslendi er enn í Merkihvöli, og eru þar fjárhús frá Galtalæk.

23. **Skógarkot** stóð austur frá botni Skarfaneslækjar. Það lagðist af sem lögbýli 1834; en húsfólk var þar eftir það. Nú er þar allt örblásíð.

24. **Gloppa** hét kot milli Merkur og Galtalækjar. Þar sjást byggingarleifar í hraunbrún og er sandurinn deigur fyrir neðan; hefir þar komið upp lækur aður og mun það hafa verið efstu upptök Leirubakkalækjar. Enginn veit, hve langt er síðan Gloppa lagðist í eyði.

25. **Stampur** hét hjáleiga frá Galtalæk, er lögd var í eyði 1834, til að bæta það upp, er heimajörðin hafði spilst af sandfoki.

26. *Höll* hét hjáleiga frá Leirubakka, er af sömu orsök lagðist af 1879.

27. **Réttanes** hét bær á undirlendi við Rangá nálægt móts við Svínhaga. Þar eru aðal réttir Land- og Holtamanna, og hefir bærinn nafn af þeim. Hann átti áður haglendi mikil upp á hraunheiðinni fyrir ofan; en er það var allt blásíð, lagðist hann í eyði, 1773. En 1832 byggði sá maður, er Höskuldur hét, hann upp aftur. Hann fór aftur eftir 2 ár, og hefir Réttanes ekki bygst síðan. Höskuldur bjó síðan í Tungu á Rangárvöllum og var fadir Sveins, er drukknaði í Rangá, sem »Huld« segir.

28. **Járnlaugsstaðir** stóðu löngum spöl nedar með ánni. Þar er einnig undirlendi. Þar gekk þó sandlok yfir og eyddi bæinn. En uppi á hraunheiðinni var þá enn nokkuð af landi jardarinna óblásíð. Pangad var bærinn fluttur. En eftir hálft annað ár var þar lika óbyggilegt — það var árið 1884, — og lögðust Járnlaugsstaðir þá alveg í eyði.

29. **Húsagarður**, bær Orms auðga landnámsmannus, er stuttri bæjarleið fyrir neðan Járnlaugsstaði við Rangá. Stóð hann fyrst uppi á braunheiðarbrúninni, en var, fyrr en menn hafa sagnir um, færður ofan fyrir hana og stóð undir henni, á undirlendi sem þar er, fram undir miðja þessa öld. En þá blés brúnin upp, og varð að færa bæinn frá henni lengra fram á undirlendið, pangad sem hann nú er. Í uppblæstrinum eyddist heidarlund uppi á brúninni, og kom þá í ljós rúst elzta Húsagaðs: og sáust undirstöður, — en nú er þar grjótdreif ein. — Þar höfðu verið margar tóftir og stórar: Hin stærsta, sem leit út fyrir, að hafa verið aðal-bæjarhúsíð, var 16 fadma löng. Stuttu fyrir norðan bæjarstæðið blésu upp mannsbein og hjá þeim fannst spjótsblað og leifar af skeggbursta (?) af hvalbeini. Mun þar hafa verið haugur, ef til vill Orms hins auðga. Í sumar sáust þar enn 2 mannsleggir, og grjótdreif úr hleðslu haugsins. Þá er þessi uppblástur varð, voru þeir frumvaxta synir Ólafs, er þá bjó í Húsagarði, Sæmundur, er enn lifir á Forsi á Rangárvöllum og Sigurður, er bjó í Húsagarði eftir födur sinn og dó í veturn (1897, nær átræður). Þeir fundu beinin og það er hjá þeim var, og þeir tóku vel eftir rústunum. Fleiri smáhluti fundu þeir þar, er allir liðu undir lok, því þá var Forngripasafnið enn ekki stofnað. — Spjótið gáfu þeir t. a. m. nágranna sínum, og smiðadi hann úr því tálguhnif. Þetta sagði mér Ólafur, er nú býr í Húsagarði, sonur Sigurðar. Hafa þeir fedað verið fróðleiksmenn allir.

30. **Hellir** — Hrólfsstaðahellir, — stóð áður nokkru utar enn nú í hraunbrúninni. Sér þar rúst bins fyrra bæjar. Jón

Ögmundsson, er þar bjó frá 1804 til 1824, flutti bæinn undan andfoki þangað, sem hann er nú. Er mælt, að hann hafi sett bæinn við landamerki, og olli það landaþrætu milli Hellis og Húsagárðs. Jón var fadir Árna í Breiðholti og þeirra systkina.

31. **Hrólfssstaðir** heita enn skamt austur frá túni á Tjörfa-stöðum; það er grashæð, sem eftir hefir orðið, er þar blés, og sér á byggingargrjót norðan í henni. Annars er þar að gróa upp aftur. Sagt er, að Hrólfssstadaland og Hellis hafi verið eitt, og Hellir verið hjáleiga í tyrstu, en eignast landið og orðið sjálfs-stæð jörð, er Hrólfssstadir eyddust. Þó er Hrólfssstaðarúst í Tjörfa-stadalandi nú. Má Tjörfastadaland hafa verið lítið meðan byggð var á Hrólfssstöðum og Kýraugastöðum. Til þess bendir og sú munnnmælasögn, að Skálholtsbiskup hafi leyft sveini sínum, er Tjörfi hét, að gera þar bæ, af því honum þótti svo fagurt þar. En þá hefir þar verið Hrólfssstadaland ádur. Eftir því ættu Hrólfss-tadir að hafa mjög snemma orðið stólseign, því bæði þeir og Tjörfastadir eru nefndir í Oddamáldaga frá 1270 (Fornbr.s. II. 86).

32. **Kýraugastaðir** (»Keraugastaðir«) stóðu gagnvart Tjörfastöðum fyrir vestan lækinn, sem þar er í milli. Lækurinn kemur upp úr kringlóttri holu eða »auga« inni í helli þar í hraun-brúninni. Sá hellir hrundi í jardskjálftanum 1896. Halda margir, að bærinn sé kendur við »augad«, og að það hafi heitið »Kerauga«. En mér þykir allsendis ólíklegt, að hann hefði þá verið kallaður — »stadir«; því sú ending fylgir ávalt, í fornum bæja-nöfnum, á eftir mannsnafni eða nokkru því, er *menn* hafa valið þar stað. Þykir mér því hin myndin bæjarnafnsins: Kýraugastaðir, miklu líklegri, þar eð *kýrauga* gæti verið viðurnefni manns, er þar hefði byggt. Oddamáldagi, sem nýlega var nefndur, hefir bæjarnafnið lika *Kýraugastaðir*. Hér hafði verið kirkju-stadur og stórbýli og átt mikil land báðumegin við læk þann, er rennur frá Lækjarbotnum suðaustur í Rangá. Bærinn hefir eyðst af upplástrí, en nú er þar þó gróið upp aftur. Úr landi jardarinnar eru bygd þrjú býli, öll sæmilega góð: Þau eru: *Bjallinn* fyrir ofan Lækjarbotnalæk og *Efra-Sel* og *Neðra Sel* fyrir framan hann. *Efra-Sel* var fyrst kallað »*Holtið*« eða: i »*Holtinu*«, en *Neðra-Sel*: *Selið* eða: i »*Selinu*«. Í þessari landareign eru *Akurgarðar*; það eru fornar girðingar miklar út með læknum að ofanverðu. Hefir vatni verið veitt að þær til forna úr læk einum, sem þar kemur ofan að og fellur í Lækjarbotnalæk, og nefndur er *Tvibytnulækur*. Sýnir það menningu þeirra, er á Kýraugastöðum hafa búið.

Pingholts pingstaður, sem Sigurður Vigfússon hefir lýst (Árb. fornl. fél. 1889—92, bls. 60—61), er í Landeveit í Flagveltulandi vestur við Þjórsárfarveginn, sem Árnesskvíslin rennur nú eftir. Þangað fór ég og bjó til uppdrátt af pingstaðnum. Sýna tölurnar 1—8 á uppdrættinum búðir þær, sem S. V. hefir einkent með sömu tölum í lýsingu sinni. [Ég efast raunar um, að 8 hafi verið búð]. Talan 9 á uppdrættinum táknað fjárhús og talan 10 annað fjárhús, sem fjárrétt er bygd við. Á báðum þeim stöðum hafa búðir verið ádur og sér þess merki. Talan 11 sýnir dómhringinn; 12—12 (holtið) Þingholt; 13—13 fornar götur; 14—14 Þjórsárfarveginn, og liggja göturnar að honum þar, sem ætla má, að Holtaváð hafi fyrrum verið.

B. Rangárvallasveit.

1. **Næfraholt** (*Næfurholt*) stóð suðvestan í felli því, er gengur inn með Rangá austanverðri, að botnuni hennar, og er það útnorðurbrún fjalláss þess, er Hekla stendur á. Hér var kirkja fram til 1765. En bygd þar lagðist niður 1845, er hraunflóð úr Heklu fylti bæjarlækinn og tók af vatnsbólið. En så bær, er Háls hét og talinn var hjáleiga frá Næfraholti, var þá gjörður að heimajörð og láttinn bera nafnið Næfurholt. Sögn er þó, að Háls hafi verið sami bærinn sem landnámsbærinn *Pórunnarhalsar*, og er það líklegt, því uppi yfir bænum er hálsaþryggur så hinn mikli, er gengur inn af Bjólfelli. En þar hafði bygd lagst niður um hríð, og hefir landið þá gengið undir Næfraholt; verið svo bygt aftur síðar sem hjáleiga þaðan.

1. *Ás* hét hjáleiga frá Næfraholti, og stóð vestan í ásnum, sem er suður frá gamla Næfraholti, en norður frá Hálsi. Þar er blásið, og sér til gamalla rústa.

3. *Nýibær* hét hjáleiga út með læknum, sem rennur frá Næfurholti (Hálsi) til útnordurs. Stekkjarbrot er ofan á rústinni. Enginn veit, hve nær þessar hjáleigur voru í bygd.

4. *Hraunteigur* heitir þar sem ný-nefndur lækur fellur í Rangá. Þar var býli fæin ár um eða eftir miðju þessarar aldar, sér þar tóftirnar.

5. *Breiðholt* heitir flót hæðarbunga vestur frá Næfurholti (Hálsi). Hún er nú mjög blásin norðan og vestan til, en austan

i henni eru fjárhús frá Næfurholti. Þar er sagt, að bær hafi verið til forna. Þó er þar engar rústir að sjá, nema eina stekkjar-tóft, nokkuð gamla. En svo er að sjá, sem hér hafi alt blásíð ádur, en verið gróid upp aftur, þá er fjárhúsin voru bygð. Er því ekki að marka, þó bæjarrúst sjáist ekki. En fyrir neðan brekkuna hefir aldrei blásíð, og er þar forn gardur; sem líklegt er að sé túngardur. Engin fornvirki gat ég heldur séð annars-stadar á bungunni.

6. **Kanastaðir** hefir bær heitið og staðið norðvestan í löngum en lágum rana, er gengur suðvestur af Bjólfelli. Hefir hraunkvísl kastað sér vestur yfir ranann, ofan til miðjan, og farið yfir bæinn. Hraunkvísl þessi heitir Kanastadanef. Fyrir vestan hana er landið blásíð, nema lítil torfa hjá nefinu. Hún heitir Kanastadatorfa. Eigi sjást byggingarmerki á henni. Sunnanundir nefinu eru fagrar uppsprettulindir; þar heita Kanastaðabotnar. Þar eru tjárhús frá Haukadal. Engar sjást menjar bæjarius, og er hann án efa brauni hulinn. Hraunið, sem kvíst þessi er af, hefir fylt dalinn milli Bjólfells (að vestan) og Selsundsfjalla (að austan og suðaustan). Í þeim dal hafa, að sögn, bær verið, sem nú eru brauni huldir; vita menn eigi tölum þeirra og gleymd eru nöfn þeirra, nema tvö:

7. **Stóri-Skógur** og

8. **Litli Skógur**; þau nöfn haldast við sem örnefni á þeim stöðum, sem bæirnir eru undir eða þar nálægt, og er það aust-anmegin í dalnum. Hraunið hefir stöðvast fremst í dalnum og myndar þar háa brún. Bærinn *Selsund* stendur nú undir henni. Þar er annað eldra hraun undir og liggur nokkru lengra fram. Það er flatt ofan og á því þunnur jarðvegur. Hér og hvar sjást á því móbergs (»breccie«) steinar, sem virdast vera úr Bjólfelli.

9. **Stóra-Skarð** eða *Skarð hið eystra*, bær Þorsteins tjald-stæðings, landnámsmanns, er sagt, að staðið hafi austan undir dýpst í skardinu í Selsundsfjöllum, og er það beint í suðaustur frá bænum Selsundi. En suðaustanmegin Selsundsfjalla liggur ákaflega mikil hraunflóð yfir stóru svæði, og er sagt, að Stóra-Skarð, ásamt fleiri bæjum hafi orðið þar undir á 14. öld. Í brekkunni við skardíð hafa menu þótst sjá túngarðsbrot útundan hraunjaðrinum. Pangad fór ég fyrir nokkrum árum og Ólafur bóndi Jónsson í Selsundi með mér og skoðuðum þetta, en þótti efasamt, að það væri mannaverk. Heyrt hafði Ólafur sögnina um afa sinn, Jón eldra í Selsundi, þó ekki heyrt hann sjálfan segja hana. Sögnin er sú, að eitt sinn, er hann var að smala á yngri árum sínum, hafi hann elt kindur út í hraunið nálægt

skarðinu, og þá hafi hann rekid annan fótinn ofan í holu, án þess þó að gefa því gaum í svipinn, vegna eltingaleiksins. En þegar hann gætti að, hafi hann fundið mylstu úr fúnú tré í skónum á þeim fætinum og talið vist, að þetta hlyti að vera úr holunni; hafi hann því leitað hennar, en ekki hitt hana aftur, og enginn síðan. Er það og ekki undarlegt, því flijótséð er, að til lítils kemur að leita að einni smáholu í öðru eins hrauni. — Sagt er, að margir fleiri bær hafi orðið undir þessu hraunflóði; hefir það og viðáttu noga til þess, að svo hafi getað verið. — Enginn er þó nefndur nema:

10. **Tjaldastaðir**, og mun það vera eftir ætlun, samkvæmt Landnámu, en ekki eftir neinni sjálfstæðri sögn, því ekkert örnefni bendir á hvar þessi bær hafi verið, sem varla er heldur von á slíku svæði. — Kvísl mikil af þessu hraunflóði hefir fallið vestur af hrygg þeim er gengur af útsuðurenda Selsundsfjalla, dreifst þar út og runnið svo langt nordur með fjallinu að vestan, að sund eitt skilur það frá hinu efra hrauni, sem fyr er talað um, að fyllir dalinn milli Bjólfells og Selsundsfjalla. Stendur bærinn Selsund í því sundi undir brún efra hraunsins, en lækur rennur vestur með hinni fremri. Fyrir framan hann undir norðurhorni þess hrauns, hefir bær verið, hjáleiga frá Sel-sundi, og heitið:

11. *Litla Selsund*, en það hefir verið í eyði frá ómunatið, og eru þar fjárhús frá Sel-sundi. Skamti vestur þadan er vik inn í hraunflóðsbrúnina; sér þar aðra hraunbrún eldri, sem þó er yngra en sléttu hraunið, er Selsund stendur á, og er hún ofan á því. Þessi brún heitir Selskógar. Má því ætla, að á þessu svæði hafi verið sel (frá Skarði?), áður en hraunið rann; en Selsund fyrst verið bygt, þá er hraunin höfðu myndað sundið milli sín, en eyðilagt selin.

Það verður yfir höfuð að hafa í huga, þá er lýsa skal af stöðu bæja á efri hluta Rangárvalla, að þar liggur hvert hraunflóðið fram á annað, og myndar brún þar er það þrýtur. Hin elztu sem sjást, hafa flotið lengst fram. Eru þau hulin jarðvegi þar sem óblásid er, og vist verið skóglönd áður, þó enginn viti nú, hve langt er síðan skógarnir eyddust.

12. **Ketilsstaðir** hafa staðið skamt vestur frá Selskógum; þar gengur hraunkvíslin lengst til útnorðurs og heitir þar Ketils-staðanef. Undir því ætla menn, að bærinn sé hulinn. Þar skamt frá sér fyrir hringmyndadri byggingu á hinu flata, eldra hrauni, og er getið til, að það hafi verið fjárborg frá Ketilsstöðum. Þetta flata hraun myndar aftur brún nokkru vestar og liggur hún fyrst

til útsuðurs, en beygist síðan til suðuráttar. Þar sem hún er að beygjast, var bær, sem heldur nafninu:

13. Kastalabrekka; en hjáleiga var dálitið sunnar í brúninni, nefnd Kot (Kastalabrekku-kot?). Brúnin hefir blásið nokkuð, og því mun það vera, að Kastalabrekka hefir lagst í eyði. En svo er langt síðan, að engar sagnir eru um það. Kot er enn bygt, og hefir landið lagst þar til, svo það er nú sjálfstæð jörd; en í Kastalabrekku er stekkur, því ekki er þar örblásið. Nálægt Koti var brunnur, sem sagt er að bádir bærinnir hafi sótt neyzlувatn í; en hann þornaði í jarðskjálfta, og sækir Kotfólk nú vatn í Selsundslæk, og er það klukkutímaferð. Brunnurinn sést enn hjá Koti. — Skamt framar liggur nýrri hraunkvísl, uppróin, sem þó er eldri en Stóra-Skardshraunið; hún myndar breitt horn til vesturs, en svo gengur brún hennar til suðurs og austurs. Vestast á horninu var bær, er hét:

14. Steinkross, og er þangað stutt bæjarleið til útsuðurs frá Koti. Sá galli var á þessari jörd, að þar var ekki vatnsból til frá ómunatið. En vatn hafði verið sótt í Kotsbrunn, meðan það var þar, en síðan í Víkingslæk, sem þó er hálf-sannarstíma terð hvora leið. — Sama er um Dagverðarnes, sem er spölkorn austar í sömu brún, og er enn bygt, að þaðan er vatn sótt í Víkingslæk. — Brúnin norður frá Steinkrossi tók að blása upp á þessari öld, svo að bæinn varð að flytja austar á brúnina, nær Dagverðarnesi. En árið 1882 gekk sandfokið svo þar að, að bónindinn, sem þar bjó, hélt ekki við og lagðist bærinn þá í eyði.

15. Svínhagi stóð fyrst fyrir sunnan lækinn á hárri brún, og hefir þar hlotið að vera vedurnæmt. Þó hélt bærinn þar fram til 1813, þá varð að færa hann norður fyrir lækinn og lítið eitt nær Rangá, og stendur hann þar nú. En rúst hins gamla bæjar er enn að blása upp.

16. Bolholt er næsti bær fyrir nedan Svínhaga með Rangá. Það hefir tvisvar verið flutt undan sandfoki. Fyrst stóð það inn með ánni, nokkru framar en á mots við Járnlaugsstæði. Þar sjást rústir allmiklar í sandinum; en hið bezta af grjótinu er þó búið að draga heim að Bolholti, sem nú er. Hvenær þetta fyrsta Bolholt eyddist, vita menn ekki. En þá var það aftur bygt nokkru austar og uppi í heiðinni; þar stóð það fram til ársins 1788. Fyrir 1780 bjuggu þau þar Eiríkur Jónsson og Kristín Þorsteinsdóttir, sem Bolholtsætt er frá komin. En 1784 blés þar svo upp, að eigi þótti við vært. Eiríkur var þá dainn, en Kristín fluttist að Stóra-Núpi. Fjögur ár eftir það var þó reynt að halda bygð á

þessum stað; en svo lagðist þetta Bolholt í eyði. Þó er þar ekki alveg örblásið enn. Eftir það, 1804, var Bolholt sett þar, sem það er nú, vestur við Rangá litlu neðar en móts við Húsagárd. Arið 1882 spiltist það enn af sandfoki, svo það var í eyði um 1 ár. En síðan hefir bygd haldist þar.

17. Vikingslækur stóð suðaustur frá Bolholti, í brún hrauns þess, er undir liggur hinum Áður töldu hraunum og breiðst hefir svo vitt út, að brún þess nær svo að kalla yfir þvert milli Bolholts og Keldna. Hjá Vikingslæk er hraunlaust land framundan brúninni, en móberg og blágrýti kemur í ljós er jarðvegur blæs upp. Svo er alt austur að Heiðarlæk. Lækurinn Vikingslækur kemur undan þessari brún í tveimur stöðum og er hann eigi alllitill er kvíslarnar koma saman. Bærinn Vikingslækur stóð hjá vestri upptökum lækjarins, litlu vestar og ofar. Þar var stórbýli og þó tvíbýli. En 1784 spiltist jördin svo af sandfoki, að annar bóndinn, Loftur Loftsson, flutti þadan og gjörði nýbýli að Kaldbak, það er við Rangá norður frá Þingskálaþingstað. Þar var Vikingslækjarland. Síðan var einbýli á Vikingslæk til ársins 1811, þá flutti bóndinn, Brynjúlfur Jónsson, bæinn undan sandfoki og setti hann á Þingskálaþingstað, og heitir bærinn síðan: »ad Þingskálum«, en Vikingslækur er í eyði. Þó voru þar fjárhús og heiðarspilda fram til 1882. Þá blés það alveg af.

Þingskála-þingstaður er sunnan í hæð og sést þar enn fjöldi búdatófta nedantil í brekkunni og vestur frá henni. Brynjúlfur setti bæinn ofan á efsta mannvirkid í brekkunni, svo það er ekki framar til. Ekki vita menn, hvað það var. Ónákvæmt er að segja, að búð Mardar gígju sé »undir bænum« því samkvæmt munnimælunum er að eins austurendi hennar horfinn undir vesturkál-gardinn, en mestur hluti hennar sést vestan við hann. Mannvirkid, sem varð undir Þingskálabænum, þykir mér líklegast að hafi verið dómhringurinn, og að það sé blandað málum, er hann er talinn að hafa orðið undir bænum á Kaldbak. Til þessa bendir það, að steininn, sem ýmist er kallaður blótsteinn eða höggsteinn, fann Brynjúlfur í brekkunni nedanvið bæinn, þ. e. a. s. í brekkunni neðan við mannvirkid. Svo sagði mér Sæmundur bóndi Guðmundsson, er nú býr á Þingskálum, en hann er áreidanlegur og fróðleiksmaður, hefir alist upp þar á næsta bæ hinumegin Rangár (Helli) og spurði snemma um þetta og fleira, er þar að laut, bæði Brynjúlfur sjálfan og aðra gamla menn, sem eitthvað höfðu heyrт um binn gamla þingstað. — Hann sýndi mér t. a. m. Gunnarsbúð, Njalsbúð og Mardarbúð, eftir því sem honum hafði verið sagt. — Brynjúlfur setti steininn í bæjardyravegg; en nú hefir

Sæmundur tekið hann þaðan og sett hann niður á hlaðinu sem hestastein, og í því skyni borað gat í gegnum hann. Efni steins ins er hart móberg, sem ekki finst í Þingskálalandi, og mun hann sluttur frá Bjólselli. Að lögum er hann vandlega valinn, eða þó heldur tilhöggvinn, því jafn reglulega myndadur, flatur og jafnbreiður, drangasteinn úr móbergi mun óvilda finnast af náttúrunni gjörður. A hæð er steinninn manni undir hönd, á breidd meir en fet, en á þykt um þverhönd, — því hann er þynnri í efri endann. Að síkur steinn hafi komið á þennan stað af tilviljun, er mér óskiljanlegt, hlýt því að skoða hann sem bendingu um dómhringinn, án þess þó að fullyrða neitt frekara.

Eigi þótti mér þörf að riða nákvæma lýsingu á þingstaðnum, því Sigurður Vigfússon hefir gjört það (sjá Árb. fornl.fél. 1888—92, bls. 54). En þar eð uppdráttur hans hefir eigi orðið prentaður, bjó ég til líttinn uppdrátt af túninu, bænum og *búðatóftunum*, sem getur gefið hugmynd um þingstaðinn. Nokkurra skýringa þarf uppdrátturinn, og set ég þær hér: 1. er Þinghóll, þar er túnbrekkan hæst. 2—2—2. túngardur. 3. bærinn (með húsum, húsagardí og heygardí) 4—4 heimreiðartrædir. 5—5. aflagdar trædir. 6—6. bæjargil. 7. hlaðið og á því hestasteinninn (blótsteinninn). 8—8. gata eftir gilinu heim í traðirnar. 9. austurkálgardur (og heyhlaða í honum). 10. vesturkálgardur. — a. búð Mardar gigju. b. búð Gunnars á Hlíðarenda. c. Njálsbúð. En hér ber sögunni þó eigi saman, því d. er líka eignuð Merði gigju, en sumir eigna hana Dalverjum og síðar Oddaverjum. Gunnars og Njáls búdir voru Sigurði sýndar fyrir austan traðirnar. Hætt er við að allar sagnir um þetta séu bygðar á getgátum. Er það sannarlega til of mikils ætlast, að munnumæli frá fornöld greini enn í dag rétt frá einstökum búðum, þar sem þær eru svo margar. Á þrem stöðum sést, að Brynjúlfur hefir bygt peningshús ofan á fornvirki, og sjást tóftir þeirra húsa: x¹ virðist vera stór lambhústóft, x¹¹ lítil hesthústóft, og x¹¹¹ tóftarbrot, sem að nokkru leyti er fallið í gilið.

Þenna útúrdúr, um þingstaðinn, gjörði ég hér af því, að hann var í Vikingslækjarlandi. Kem ég nú aftur til eyðijardanna:

18. *Borgartún* hét hjáleiga frá Vikingslæk. Hún var í sömu hraunbrún nokkru austar (eða til suðausturs). Þar nálægt sem hin eystri kvísl Vikingslækjarins kemur upp. Þar er sagt að verið hafi »hundraðs tún«, þ. e. gefið af sér 120 hesta töðu.

19. **Heiði** stóð fyrst í hraunbrún eigi allskamt suður frá Borgartúni. — Kemur þar víðlent hraunflóð frámundan Vikings-

lækjarbrúninni og er því eldri en hún og ef til vill elzta hraunið á Rangárvöllum. Það nær suður að Reyðarvatni og Gunnarsholti en vesturhraunið nær að Rangá hjá Geldingalæk. Niður með þessu brauni að nordanverðu rennur Heiðarlækur, og má sjá að fyrrum hafa upptök hans verið miklu innar en nú. Þar hefir Heiði fyrst verið bygð. En svo hefir hún verið færð undan sandfoki og sett langt niður með læknum að vestan, á suðurhorn hins hraunlausa svæðis, sem er suður frá Víkingslæk. Þar er rústabali mikill, sem sýnir, að enn hefir Heiði verið stórbýli. En þar blés einnig af, og var hún þá færð lengra út með læknum að nordan, gagnvart því sem hún er nú. Þar hélzt hún ekki heldur við. Þá bjó þar Jón Ögmundsson, er síðar bjó í Hrólfstahelli og flutti þann bæ. Hann flutti Heiði suður yfir lækinn. En þar er sagt að Geldingalækur hafi þá átt land, en Jón ekki spurt leyfis að byggja þar. Á Geldingalæk bjuggu tveir bændur; vildi annar reka Jón burt, en binum þótti það ekki »gustuk« og fór svo, að Heiði eignaðist landspildu frá Geldingalæk og stendur hún enn þar sem Jón setti hana; sjálfur varð hann þó bráðum að fara þadan, því óráðvendnisord lagðist á hann. Þá fékk hann Hildarsel í Ytriþrepp; en var af sömu orsókum rekið þadan aftur eftir fá ár. Þá fór hann að Hellu, sem fyr segir, og bjó þar til dauðadags. — Þetta sagði mér Jón bóndi Loftsson á Geldingalæk, og hatði heyrt fólk, sem þetta mundi, segja frá því.

20. **Gunnarsholt** stóð sunnan í hæðardragi, sem er fram-anundir suðvesturbrún hraunflóðs þess, er síðast var getið og lengst hefir runnið ofan eftir Rangárvöllum. Er þar boga-dreginn bryggur, sem út lítur fyrir, að hraunflóðið hafi stanzað við, og svo sigið til baka er það kólnaði og myndað lægð, eins og vanalega verður þar er hraunflóð mætir hæð. Holtahryggur þessi er samsettur af þrem smá-holtum, sem liggja í röð, en lægdir á milli. Vestasta holtið, sem næst er Geldingalæk, er stærst. Það er nú örblásið og alt svæðið þar fram af ofan til Varmadalslækar og Rangár. Á því svæði er ekki hraun og lítið grjót annað en smá möl. Suður af miðhöltinu er óblásið. Sunnan í því stóð bærinn Gunnarsholt. Þar var kirkjustaður fram til 1837, þá var bærinn færður undan sandfoki, kirkjan lögð niður og sóknin lögð til Keldna. Eigi var þó bærinn færður lengra en austur í lægdina, sem þar verður næst fyrir austan holtið. Þar stóð hann fram til 1854. Þá var honum eigi lengur vært þar, og var hann þá færður yfir á austasta holtið. Þar stendur hann enn. Graslendi er enn kringum mið-bæjarrústina, og er hún varla nema hálf-fallin. En holtið, sem elzti bærinn

var á, er örblásið norðan og vestan til. Bæjarrústn er í blé sunnan í því og hefir orðið sandorpin. En síðustu árin hefir brekkan gróið upp aftur. Sér því lítt til rústa. Fjós og heygardur var uppi á hryggnum; þar er ógróið og sést grjótdreifin. Aurmál kirkjunnar sést að nokkru leyti og hefir hún ekki verið stór. Þrír legsteinar eru þar, og eru tveir hinir eldri með líku letri og settleturs steinninn í Stóra-Klofa, enda frá sama tíma. — Á þá tókst mér að lesa og er það þannig:

1. steinn: »Hvildarstaður þeirrar frómu og guðhræddu kvinnu Solveigar Einarsdóttur, sem fyrr þann stundlega dauða inngiekk í síns herra fögnud þann 6. oktob. 1640 á 52. ari hennar æfi. — Sáler riettlátra eru í Gvðs hende og eingren Pína snerter þær. Sap. Guðmundur Guðmundss. sculpsit.«

2. steinn: »Hier er í jörðu til Hvildar lagður líkami þess ættgöfuga Heiðursmanns siera Grims Einarssonar er sofnadi í Guði á 73 ári síns aldurs Xtri Ao 1671 frá sinni Eiginkvinnu guðhræddri Margrietu H. D. Á 2. ári þ(eirra) HB (hjónabands) og eptерlifande barne Kristinu G. D. Pesser eru þeir sem komner eru úr hörmunginne miklu og sinn skrúða hafa þvegið og hvítfagað í blóði lambsins. Apoc.«.

3. steinn: »Epitapium. Sofnuð í Gvði. Oddur Jónsson 1781 og Þuríður Magnusdóttir 1766. Pesser hafa yfirrunnið fyrir Lambsins blóð. Steinn þessi er í brotum. Allir eru þeir íslenzkir.«

Á vellinum syrir neðan Gunnarsholt eru margir farvegir og garðlög, sem virðast vera skurðir og flóðgarðar og benda til þess að til forna hafi þar tilkast talsverðar vatnsveitingar úr læknum. (Það er sá lækur, sem Landráma nefnir Hróarslæk, en sem á ýms nöfn: efst Reyðarvatnslækur, þá Gunnarsholtslækur, þá Ketlulækur og neðst Varmadalslækur eða Selalækur).

21. *Kotbrekkur* voru hjáleiga frá Gunnarsholti, er stóð undir hraunheiðarbrúninni upp undan hólnum, sem bærinn (Gunnarsholt) stendur nú á. Þar lagði sandfönn yfir 1882 og eyddist bærinn. Þó er nokkuð af túninu enn slegið. *Kotbrekkur* voru á síðari árum vanalega kallaðar Kornbrekkur.

22. *Gunnarsholtshjd/eiga* var vestur frá elzta bænum í túnjaðri. Hún eyddist af sandágangi 1810.

23. *Hátún* var enn hjáleiga frá Gunnarsholti. Það stóð norðvestur í brúninni nálægt landamerkjum milli Gunnarsholts og Geldingalækjar. Það hefir verið í eyði frá ómunatið, en nafnið helzt við og sér til rústa. — Sagt er, að fleiri kot hafi fylgt Gunnarsholti, og sér merki sumra; en nöfnin eru gleymd.

24. *Gríkollustadir* eru og taldir til Gunnarsholtstorfunnar; þeir stóðu út við Rangá, litlu ofar enn á móts við Árbæjarhelli í Holtum. Þar sér nú ekki til rústa, en blásid hafa þar upp brot úr kvarnarsteini.

25. *Stadarkot* var við Rangá móts við Snjallsteinshöfðabjáleigu. Það eyddist af sandfoki 1788. *Grastorfa* hylur rústina ad nokkru.

16. **Ketilhúshagi** hét bær, alment nefndur **Ketla**, er stóð norðan við Ketlulæk mots við Kirkjubæ. Hann lagðist í eyði af sandfoki 1882. Þó er túnið enn slegið og landspilda notuð. Um þenna bæ hafði mér ádur komið það í hug, að nafn hans gæti varla verið upprunalegt, eins og það er nú haft. Gæti varla hjá því farið, að bærinn hefði ádur staðið á öðrum stað og þá heitið *Ketilhús* (eða *Ketilshús*, og s-íð svo fallið úr), en síðan verið fluttur út í *hagann*, og -*hagi* þá bæzt aftan við nafnið. Um þetta leitaði ég upplýsinga hjá ýmsum; en enginn kunni að segja mér neitt um það. En Bogi bóndi í Varmadal, Þórdarson bónda í Ketlu, sagðist á yngri árum oft hafa smalað út með læknum, og þá tekið eftir rústarbroti á nefi einu við lækinn yzt í Ketlulandi, og hefði fádir sinn eigi vitað nafn hennar. Var Þórdur þó fróður maður. Bogi sýndi mér rúst þessa. Var hún nú eigi orðin annað en grjótdreif og sumt grjótið hrapað í lækinn með aurrennslí. En nú tókum við eftir því, að rústirnar voru tvær, sín á hvoru nefi, sem eru hvort hjá öðru að kalla. Þótti mér líklegt, að annað væri bæjarrúst, en hitt fjós og heystæði. Ellegar, ef til vill, að bærinn hefði fyrst verið færður þenna litla spöl, en síðan lengra austur með læknum í beitilandið eða hagann, þar sem Ketla var síðast; — því ekki þótti mér annað líklegra, enn að allt væri sama býlið, og að nú væri gátan ráðin. En það, að nafnið *Ketilhús* var gleymt, þótti mér benda til þess, að mjög muni langt síðan, þessi flutningur varð. Ég set þetta fram hér öðrum til athugunar.

27. **Gröf** hét bær á undirlendinu norðanmegin við Varmadalslæk litlu ofar enn móts við Varmadal. Bærinn hefir staðið undir frálausri hæð, og er túnið og rústin óblásið að mestu, og engi mikið þar fyrir nedan, en hagarnir, sem verið hafa fyrir ofan, eru örblásnir. Gröf var síðast bygd 1798.

28. *Grafarbakki* hefir verið hjáleiga frá Gröf, var stuttum spöl fyrir ofan hana og stóð uppi á brúninni, þar sem nú er alt örblásið, þó er rústin að nokkru leyti undir grastorfu, og engið er óblásið fyrir nedan með læknum. *Grafarbakki* var síðast bygdur 1787.

29. **Otti hinn litli** stóð í oddanum milli Varmadalslækjar og Rangár (ytri), þó eigi fremst í honum, heldur dálitum spöl upp með læknum. Þar sést grjótrúst eigi all-lítill í brúninni upp frá læknum. Þar hafa fundist brot úr kvarnarsteini. Oddi hinn litli var landnámsjörd, og bjó þar Eilifur, bróðir Bjarnar í Svínhaga og tengdaðir Þorgeirs, er bygði Odda (hinn meira, ó: Oddastað). Oddi hinn litli hefð eyðst af sandfoki; og hefir það verið fyrr enn sögur fari at.

30. **Strönd** hin neðri var nál. mitt á milli Vestri-Kirkju-bæjar og Odda. Hún eyddist af sandfoki 1882. Þó er þar enn graslendi nokkuð.

31. *Melakot* hét smábýli, sem stóð nál. mitt á milli Neðri-Strandar og Kirkjubæjar. Það hefir frá ómunatíð verið í eyði.

32. **Strönd** hin efri var stuttri bæjarleid í suðlægt suðvestur frá Kirkjubæ (Vestri) og stóð fyrir austan Síkið. Þar eru nú melar og sér því litið til rústanna.

33. **Stóra-Hof** stóð áður góðum spöl ofar enn nú. Það var fært undan sandfoki ofan að ánni. Tvær hjáleigur lágu þar til.

34. *Hofshjáleiga* stóð litlu ofar en bærinn stendur nú.

35. *Drafaleyza* stóð lengra burt, vestur á sandinum, og hefir blásið af.

36. **Brekkur** stóðu undir heiðarbrún skammt austur frá Gunnarsholti, þar sem hraunbrúnin er farin að beygjast austur með. Þessi bær lagðist í eyði af sandfoki 1882; en nú er verið að byggja hann aftur austur við lækinn.

37. *Skrafsagerði* hét hjáleiga frá Brekkum og stóð austur við lækinn nálægt því, sem Brekkur eru nú settar. Eigi vita menn hvenær þetta býli hefir lagst niður.

38. *Spámannsstadir* voru hjáleiga frá Reyðarvatni, sem menn vita heldur eigi nær lagst hafa í eyði. Þeir stóðu suðvestur frá bænum fyrir sunnan lækinn. Þar er óblásið og rústin grasbali og mótar nokkuð fyrir tóftum, en þó ógreinilega.

39. *Reyðarvatn* hið litla eða Miðreyðarvatn var bæjarleid suðaustur frá Reyðarvatni. Þar er eigi blásið enn; en þó hefir sandtok gengið að beitilandinu, þá er land Austasta-Reyðarvatns var blásið. Litla Reyðarvatn var síðast bygt 1811.

40. **Reyðarvatn** hið austasta var spölkorn í austurhalt suður frá Litla-Reyðarvatni og hér um bil mitt á milli Reyðarvatns, sem nú er, og Keldna — þó nokkuð fyrir sunnan þá stefnu. Það hefir staðið sunnan til við hraunbrúnina, sunnan í móbergs-hól, sem heitir Kóngshóll. Land þessarar jarðar er örblásið, og

eigi vita menu hve langt er síðan hún lagðist í eyði. Til skama tíma hefir grastorfa hulið rústina, en er nú blásiu af. Sést rústin því nokkurn veginn. Smáhlutir hafa fundist þar og verið gefnir Forngripasafninu. Þar blés og upp mannsbeinagrind og var hún heil og eigi líkleg til að vera frá fornöld. Engir hlutir fundust hjá henni. Er getið til, að þar hafi seint á miðöldunum verið dysjaður einhver umkomulaus flækingur, sem úti hefir orðið.

41. *Keldnakot* var hjáleiga frá Keldum og stóð svo sem stekkjarveg vestur frá bænum, við upptök Stokkalækjar. Stóð bærinn fyrir austan lækjarbotninn og sjást þar rústirnar, en fyrir vestan botninn er hóll, sem Kirkjuhóll heitir, og er á honum grastorfa, sem lækurinn hefir varið; annars er þar örblásið. — Það er eflaust þetta býli, sem við er átt í þessum orðum: »Svo má níða Dagverðarnes, að það verði ekki betra enn Keldnakot.«

42. *Króktún* var önnur hjáleiga frá Keldum og stóð fyrir utan læk þann, sem rennur suðvestan við túnið. Sagt er, að bóninnum, sem bjó á Keldum um Skaftáreldstímann, hafi leyft húsviltum bónda úr Skaftafellssýslu að byggja þetta býli. En 1846 hafði sandfok gjört Keldum svo mikinn skaða, að nauðsyn þótti bera til, að bæta hann upp með því, að leggja Króktún niður.

43. *Tunga*, sem stóð í tungunni milli Stokkalækjar og Rangár (eystri), var og hjáleiga frá Keldum. Hún var lögð niður 1876, til að bæta upp skemdir, sem Keldur höfðu þá af nýju fengið af sandfoki. Í Tungulandi sjást mikil merki forruna vatnsveitinga.

44. *Hóll* ætla menn að heitið hafi hjáleiga, er staðið hefir vestan í túninu á Keldum. Hefir rústini á síðustu árum blásið þar upp suðvestan í stórum hóli, sem enn er grasivaxinn sunnan og austan megin, og heitir þar Hólavöllur. Það er nú í túnjaðri. — Sagt er að bærinn að Keldum hafi í fyrstu staðið fyrir sunnan bæjarlækinn, en kirkjan verið bygd fyrir norðan hann, þar sem hún er enn, og hafi bærinn síðan verið færður þangað. Því hefir sandfok þó eigi valdið. En svæði það, sem verið hefir tún hins forna bæjar, hefir lagst undir sand á síðari árum.

45. *Hraunkot* nefna menn bæjarrúst, sem tyrir nokkru hefir blásið upp í brauninu norðvestur af Knafahólum. Það er í Keldnalandi og hefir því hlotið að vera hjáleiga þaðan. En þar eð menn vita ekkert frekara um þetta býli, þá þykir jafnvel óvist, að nafnið Hraunkot sé hið upprunalega nafn þessa bæjar.

46. *Keldnasel* stóð í hraunbrúninni skamt inn frá Knafahólum; en áður hafði það staðið nokkru sunnar og austar, en verið fært þaðan undan sandfoki. Svo sagði mér Guðrún Guðmundsdóttir ekkja á Reynifelli, fróð og minnug vel, að móður-

tadír sinn, Páll Guðmundsson, sem síðar var nafnkunnur bóndi á Keldum, hefði verið fæddur í Keldnaseli, því fadir hans, Guðmundur Erlendsson, bjó þar þá. Hann var tvíkvæntur. Fyrri kona hans hét Halla, ættuð úr Holtum; með henni var Guðmundur fatækur. Síðari kona hans hét Guðrún; hún var fyrirtakskona og auðgadist hann mjög með henni. Þá bjó að Keldum Guðmundur prestur eða prestlingur, tengdason Brynjúlfssýslumanns Sigurðssonar í Hjálmholti. Hann átti Keldnatorfuna, en bjó þó illa. Eitt sumar sló Guðmundur Erlendsson blöðku (o: melgras) þar, sem nafni hans taldi vera sitt land, og hirti hann heyið. Á útmánuðum vorið estir varð hann heylaus og bað Guðmund Erlendsson um 2 heyhesta. Hann neitaði og bað hann nú njota blöðkunnar. Guðrún var þá ekki heima; hún var að sitja yfir konu. Þegar hún kom heim, sagði Guðmundur henni þetta. Þá sagði hún: »Þú áttir ekki að neita honum, Guðmuñdur minn!« Kom hún því til leiðar, að Guðmundur sendi nafna sínum 2 heyhesta. Um vorið fór nafni hans frá Keldum og vildi selja þá eign alla. Launaði hann heyið með því, að bjóða nafna sínum fyrstum að kaupa hana. Það þá hann, fór að Keldum og bjó þar síðan, en lagði Keldnasel í eyði. Voru þar síðan fjárhús frá Keldum fram að 1882; þá blés þar landið, og er nú eyðisandur og hraun. — Frásögн þessi mun koma heim: Guðmundur Magnússon prests, Sæmundssonar á Þingvöllum, hafði lært undir prestskap og giftist síðan Ingi-björku Brynjúlfssdóttur, Sigurðssonar. Með henni hefir hann fengið Keldur, og búið þar meðan hann fékk ekki brauð; en það var nokkuð lengi. Getur hans lítið á þeim árum utan það, að Espólin segir (Árb. XI. 25), að hann hafi »verið í Fljótshlíð«; hefir hann ef til vill verið þar aðstoðarprestur um hríð hjá síra Magnúsi Einarssyni, en búið á Keldum eftir það¹⁾. Þaðan hefir hann svo farið, er hann fékk Kálfatjörn 1786, og þá selt Keldnaeiguina, til að geta komið búskap sínum í lag á Kálfatjörn. Hefir þá Keldnasel verið lagt í eyði það ár eða árið estir (1787).

47. **Sandgil** var eigi alllangri bæjarleið til austurs frá Keldnaseli. Stóð bærinn fyrst milli tveggja hraunbrúna, er þar fjarlægjast hvor adra, svo hin vestri liggur til útsuðurs, en hin eystri beygist til suðausturs. Má sjá, að bærinn hefir tvisvar

1) Samkvæmt prestatali síra Sv. N. er síra Guðmundur eigi vígður fyr enn 1786; en eins fyrir því gat hann fyrst verið í Fljótshlíð og síðan búið á Keldum þar til hann fékk Kálfatjörn. Hann fékk síðar Hrepphóla, og létt hann Guðna, son sinn og aðstoðarprest, búa á staðnum. Hann hefir því ekki verið hneigður til búskapar.

Hvf.

verið færður austur með þeirri brún, áður en hann fór alveg af; hefir sandfok valdið því. Upp úr rústum hins upprunalega bæjar er nú vaxið melgras. Þar hefir runnið lítil á eða kvísl ofan hjá bænum, vestanmegin hans. Hún hefr komið ofan úr Vatnafjöllum og komið ofan í bæjarlækinn á Keldum og ásamt honum fallið í Rangá. Hún hefir heitið Sandgilsá eða Sandgilja. Hún er nú þornuð, því strax er hún kemur fram úr Vatnafjöllunum, hverfur hún í sand. En farvegur hennar sést og heitir enn Sandgilja. Sandgil eyddist til fulls nálægt 1760. Sá, er þar bjó síðast, hétt Guðni Bjarnason og var hann móðurtaðir Guðna bónda Sigurðssonar á Geldingalæk, fður Vilborgar, móður Guðmundar bókbindara Péturssonar á Minna-Hofi. Svo sagði Guði ún á Reynisfelli. Heyrt hafði hún, að Guðni Bjarnason hefði orðið úti, og er líkid fannst, hafði það verið jardað í öllum fótunum kistulaust. Slíkt höldi aldaraninn í þá daga.

48. *Markhólsrúst* verður að kenna við Markhól, af því annað örnefni er ekki nær, en hið rétta nafn týnt. Markhóll er norður frá Sandgili fyrir vestan ána; mun Keldnaselsland hafa náð þangað. Rústin er spölkorn austur frá hólnum, en þó fyrir vestan ána. Eru þar miklar byggingarleifar, svo auðséð er að þar hefir bær verið og eyðst af sandfoki fyrir löngu. Annað vita menn ekki um þenna bæ.

49. **Melakot** var meðalbæjarleið í norðlægt austur frá «Markhólsrústinni». Þar er sagt, að bygd hafi haldist lengi fram-estir og er enn óblásið nokkuð af túninu, en landið þar útisfrá er þó alt örblásið. Farvegur Sandgilju liggur niðurmeð túninu að sunnan og beygist vestur með því að neðan. Bæjarrústin er norð-austanmegin við torfu þá, sem sem estir er af túninu: sér þar mikil af byggingargrjóti í sandinum og sumstaðar mótar fyrir töftum. Skamt fyrir utan túnið sjást leifar af miklum grjótgarði, sem þar liggur skáhalt til vesturs. Hann liggur yfir kvísl af Sandgilju og hefir verið mestur þar sem hann stendur lægst. Litur svo út, sem hann hafi verið gjörður til að veita vatni úr Sandgilju.

50. **Tröllaskógar**, bær Önundar, sem Njála getur, hefir staðið meðalbæjarleið í suðaustur frá Melakoti. Þar er ávölda alda úr móbergi (breccie), aflöng frá norðaustri til suðvestur, og hefir bærinn staðið á suðvesturendanum. Aldan er hraunum girð alt um kring. Farvegur estir upphornadan læk er suðaustanmegin hennar og eigi ólikt, að annar sé hinumegin. Hraunin eru án efa eldri en Íslands bygging, og hafa fyrrum verið grasi og skógi vaxin og aldan einnig. En nú er alt þetta svæði örblásið

fyrir löngu. Bæjarrústn er allmikil og mikið flutt í hana af hraungrjóti; en öll er hún úr lagi gengin. Þó sést, að fjósið hefir verið vestast og að eins laust frá. Standa þar tvær beizluhellur uppi. Skamt frá fjósdyrum hafði verið brunnur, kom hann í ljós við jarðskjálftann í fyrra (1896). Því sandurinn, sem hafði fylt hann, þéttist saman og lækkaði, svo brunnurinn varð meir en 1 al. djúpur. Hleðslan í honum var óhöggud. Nú er hann orðinn fullur aftur. Austasti hluti rústarinnar er nú ekki annað enn grjótbreida. En þar hafði verið kirkja og kirkjugardur, og hafa þar sést mannabein til skams tíma. En fyrir stuttu höfðu þau verið tind saman og hulin, því sáust þau nú ekki. — Tröllaskógur hefir staðið mjög hátt og hefir þaðan verið mjög vitt og lagurt útsýni meðan gróið var.

51. *Lit i-Tröllaskógur* hefir staðið vestan í brún á hraunkvísl, er gengur fram sunnanmegin óldunnar og breiðist svo vestur á við. Hefir sá bær verið stuttri bæjarleið í suðvestur frá óldunni. Þar heitir enn »Litli-Skógur«, sést þar ein rúst nokkuð stór, melgrasi vaxin, og nokkrar smærri í kring. En svo sem stekkjarvegi sunnar, undir sömu brún, er önnur rúst eigi öllu minni og nokkrar smærri þar hjá. En hvort þar hefir verið annar bær, eða Litli Skógur hefir verið færður, ádur enn hann eyddist alveg, er ekki hægt að segja. — Í útnordur frá Lilita-Skógi er hraunspilda, sem heitir *Herjólfssheiði*; en eigi sést þar nein rúst og engin eru uminæli um bæ þar. Ofanvið hana er slétt svæði, sem heitir *Skotavöllur*; þar var gott engi í minni fólks, sem nú er gamalt; en nú er það sandslétt ein. — Hraunbrúnin, sem Litli-Skógur er undir, gengur þaðan til suðausturs, næstum að Árbæ; eru undir henni skjól góð í landnýrðingi, en miður í norðanátt. Á einum stað sér þar fornlegan grjótgarðsspotta, er liggur frá austri til vesturs. Engar aðrar rústir sjást þar nærrí. Hygg ég þetta hafa verið skjólgard, ætlaðan til skýlis fyrir norðanátt.

52. **Hrappstaðir** heita norðanundir Þríhyrningi á láglendis krók við Fiská, sunnanundir hraunbeidinni, sem liggar fram hjá Reynifelli. Heitir sá krókur *Hrappsstaðanes*. Í því er girðing mikil og í girðinguunni vestarlega er bæjarrúst, nál. 20 fóm. löng og nál. 10 faðma breið (að meðtoldum húsagardí). Bjó ég til uppdrátt af henni. Nokkrum föðmum ofar er rúst af fjósi og heygarði: Er fjóstóftin rúmlega 8 faðm. að lengd og heygarðurinn 8 faðm. að lengd og breidd, en honum er skift í tvent með þvergardí. Löngum spöl vestar í girðinguunni er önnur rúst, sem mér sýnist líklegast að verið hafi kot; þó getur raunar verið, að

það séu fínaðarhúsatóstir, t. a. m. tvö fjárhús, heytóft og stekk-ur með lambakró. Um það fullyrði ég ekkert að svo stöddu.

Það er ætlun manna, að þetta séu Hrappsstadir þeir, er Njála nefnir (k. 91.). En á hinn bóginn þykir hvergi jafnliklegt og á þessum stað til þessa, að þar hafi verið bærinn: »Undir Þríhyrningi«, þar sem Starkadur bjó; og vist var um það, að alt sam-band var við Rangárvöllu en eigi við Fljótshlíð. En þetta getur samrýmst: Eftir dauða Starkadar gátu frændur Gunnars eignast landið, Þráinn fengið það Hrappi og hann nefnt bæinn eftir sér. Að vísu sker Fiská Hrappstáanes frá Þríhyrningi, því hún renn ur við fjallid sjálft; en þessi bær hefir átt land bádumegin við hana og því norðurhluta Þríhyrnings og þar austur af. Gagn-vart bænum er mýrardrag, sem heitir *Veita*; þar sjást fornir veitustokkar; einnig sjást þeir á Hárðavelli, sem er skamt þaðan út með fjallinu. Hér hafa því verið notaðar vatnsveitingar, og hefir það án efa verið frá þessum bæ. Enda er það svo enn í dag, að flestir bærir við Fiská eiga land á báða vegu við bana. Landnám Þorkels bundinfóta, »er land nam umhverfis Þríhyrning«, hefir því eflaust náð norður fyrir hana, og liggur þá beint við, að hann hafi gjört bæ sinn á þessum stað. Er réttmæli að kalla hann »Undir Þríhyrningi«, enda þó lítil spræna sé á milli. Eigi vita menn hvenær bær þessi lagðist í eyði; en hætt er við, að vikurfall hafi valdið því. Þar er nú nokkur lyngmóagrður.

Stærð tóftanna á myndinni er hér um bil þessi:

Tóftin *a*: er nál. 9 faðm. löng og 3 faðm. við; *b*: *c*: *d*: *e*: hver 3 faðm á hvorn veg; *f*: sýnist heldur minni enn þær, mun-ar þó litlu; *g*: er 6 faðm. löng og 5 faðm. við; *h*: (austur hluti húsgarðsins) er að austan 3 faðm. breiður, en við þvergarðinn 6 faðm., lengdin 12 faðm.; *k*: (bilið milli þvergarðsins og tóftarinnar *d*) 3 faðm. langt., *i*: (vesturhluti húsgarðsins) 8 faðm. á hvorn veg; inn í hann virðast dyr tóftarinnar *f*; hafa snúið. Milli tóftanna *b*, *c* og *d* eru milliveggir svo rýrir, að þeir hafa naumast verið fullháir; og hafa þá þilveggir staðið ofan á þeim. Mælingin er ekki nákvæm.

53. **Holt** hika kunnugir menn nú eigi við að nefna rúst-inna, sem er í suðurenda Reynifellsöldu, því allar líkur mæla með, að þar hafi Hróðný búið fremur enn annarstaðar. Hefir sá bær einnig átt land sunnan Fiskár, og hefi ég sagt ætlun mína um það í Árbók fornleifatél. 1896 bls. 32 og þarf eigi að taka það hér upp aftur.

Rústin er hleðslugrjótsbreiða mikil, sem mestöll liggur á

moldar undirlagi. Súdausturendi hennar er horfinn í árburð úr Fiská, og hefir hún að öllum líkendum brotið burt nokkurn hluta bæjarins, um leið og hún hefir eytt engið og mikið af túninu. Hún er nefnil. Að þessum stöð reglulegt *aura vatn*; en þau kasta sér til ýmsra hliða, eftir því sem þau bera árburðinn undir sig. Af þessu mun bærinn hafa lagst í eyði. Raunar hefir holtið (nú *Reynifellsalda*) blásið; en það mun hafa orðið síðar, því nýgræðingurinn þar lítur út fyrir að vera ungur. — Smáhlutir kváðu hafa fundist í rúst þessari. Auðunn Jónsson, vinnumaður á Reynitelli, fann þar koparbringjur af reiða og ætlar hann þær forn-gripasafninu.

Líkur þykja til, að Reynifell hafi ekki verið bygt fyr enn Hrappsstaðir og Holt voru komin í eyði. Þó hefir viða verið þjettbýlt til forna, og má ekkert um þetta fullyrða.

C. Holtasveit.

1. **Jólgeirsstaðir**, þar sem Jólgeir landnámsmaður bygði, hafa lagst í eyði af sandfoki, sem hefir tekið sig upp við Steinslæk framundan Efri-Hömrum eða litlu vestar. Hefir þar blásið upp allstór landspilda fram með vesturbrún hæðar þeirrar, sem Ás og fleiri bær standa á. Er rúst Jólgeirsstaða næstum fremst á sandinum, skamt austur frá bænum Seli og spölkorn austur frá Ásmundarstöðum, sem standa í hæðarbúnnini. Jólgeirsstaðir hafa stabið að eins laust frá hæðinni. Hin uppblásna spilda heitir *Jólgeirsstaðasandur*; er hún örblásin ofaní grjótmöl alt fram að rústunum. Þar sem bærinn stóð er þó ekki allur jardvegur blásinn burt. Þykkur moldarbali er undir þeim hluta rústarinnar, sem virðist hafa verið frambærinn. Sér þar fyrir undirstöðum hér og hvar, og sýnast hafa verið 4 hús í röð og snúið stöfnum fram, til suðausturs. Því svo virðist bærinu hafa snúið. Aitt er það þó óglögt, því hið bezta af grjótinu hefir verið tekið upp og flutt heim að Seli. Undan asturhluta bæjarins er allur jardvegur blásinn, og liggar grjótið í dreif á melnum; en hið bezta er flutt heim að Seli. Á hládinu hefir verið bænhús og kirkjugardur. Þar er öll mold blásin burt, en eftir er að eins grjótdreisir og lítið af mannabeinaleifum. Guðmundur bóndi Ólafsson á Seli fann þar fyrir fám árum heila höfuðkúpu, og kom hann henni innundir

hellubjarg mikið, er þar liggur, og mun hafa verið við dyr bænhússins eftir aístöðu að dæma. — Litlu austar eru grjótdreifar sem geta verið úr fjós- og heystædisrúst eða öðrum peningshúsum. Hvenær bærinn hefir eyðst er ekki hægt að segja. Hans er ekki getið í jarðatali Johnsens, og miundi það þó vera ef hans væri getið í jarðabók Árna Magnússonar. Lítur að því leyti út fyrir, að hann hafi eyðst fyrir æði löngu. En eftir því sem staðurinn lítur út, þætti mér líklegt, að hann hefði eigi eyðst mjög snemma.

2. **Gamla-Pula** heitir eyðibær skamt vestur frá Koldukinn, nordaustantil á Kambsheiði. Sú heiði er mesta hálandið í því bygðarlagi; heita þar Puluholar sem hún er einna hæst. Vestanundir hæsta hólnum er djúp lægð og seftjörn í. Upp frá henni að vestan er lág heiðarbrekka sem snýr móti austri. Þar er rúst *Gömlu-Pulu*, sem sagt er að í fyrrdinni hafi verið kirkjustaður og stórbýli. Eru kringum túnstæðið miklar fornlegar girðingar. Rústin er mjög niðursokkin og orðin að þýfi. Þó má með vissu sjá bæjarrústina og fjós og heygarð litlu vestar í sömu línu. Er bæjarrústin (a) nál. 12 faðm. löng og 8 faðm. breið, að meðtoldum húsgarði. Fjós- og heygarðsrústin (b) er næstum viðlíka stór. Milliveggur sýnist í fjóstóftinni, innantil miðri, en óvist er að það sé að marka. Haugstæðið (c) er framundan fjósveggnum, djúp dæld, og er hún enn græn, að öðru leyti er hér móagróður. Fyrir kirkjugarði og kirkju sér mjög ógjörla; en þúfnabarð mikið (d) er fyrir neðan bæjarrústina, og sýnist svo, ef staðið er í nokkurra faðma fjarlægð, að niður frá þúfnabarðinu móti fyrir hálfring-myndaðri girðingu. En sé gengið eftir þeirri girðingu sjálfri, þykir efasamt, að hún é annað en náttúrlegt þýfi; svo óglögg er hún. Stuttu fyrir austan bæjarrústina er glögg girðing, sljóft ferhyrnd (e), nál. 8 faðm. í þvermál á hvorn veg. Það hygg ég þó eigi kirkjugarð: Hún er of lítil til þess; hún er slétt innan; og hún hefir dyrnar á austurhlíð, fjærst bænum; hún er glöggust af rústunum, og er þó rýrari en túngardurinn, því hygg ég að hún sé yngri. Hún gæti verið *gjafahringur* (o: til að gefa að gadda í) og hafi hann verið gjörður löngu eftir að bygðin lagðist af. Milli bæjarrústarinnar og þessarar girðingar sýnist vera lítil tóft, eigi fornleg (f) — Um það, hvernig bærinn lagðist í eyði, er munnmælasaga til, og er hún á þá leið: að í svartadaða dó alt fólkid að bænum; varð þar þá svo reimt, að enginn þordi að byggja þar framar og eigi varð tíðum haldið uppi í kirkjunni. Stóð svo þar til Skálholtsbiskup gaf það ráð, að reisa skyldi nýjan bæ og nýja kirkju á þeim stað, sem litt væri fært til heimreið-

ar frá neinni hlið; skyldi helga hinum heilaga Marteini kirkjuna og kenna bæinn við hann. Var þá reistur staður og kirkja í Marteinstungu. Þar er foræðismýri kringum alt túnið. Nordan til í Pululandi var síðar reist smábýli, sem heitir Pula. Meiri hluti landsins lagðist þó til Marteinstungu, en sumt til Köldukinnar. — Í sambandi við munnmælin, um manndauðann í Pulu, er það ekki ómerkilegt, sem sagt er, að Marteinstunga hafi fyrrum verið kölluð Sóttartunga. Og bæjarnafnið Pula (= þraut) bendir líka til þess, að þar hafi eitthvað bágt komið fyrir. En þá liggur líka nærrí að hugsa, að Pulu-nafnið hafi myndast eftir að bærinn var kominn í eyði, en að hann hafi heitið eitthvað annað áður. Því miður mun ekki unt að vita neitt um þetta með vissu.

3. **Akbrautarholt** er nefnt til þess, að ekkja Klofa-Torfa hafi gefið það, ásamt Vindási og Hreiðri, fyrir kirkjuleg Torfa í Skálholti. Akbrautarholt hefir tvisvar sinnum verið fært undan sandfoki. Stóð bærinn fyrst sunnan í háum ás, nál. hálfri bæjarleið í suðvestur þaðan sem hann er nú. Ásinn er samsettur af stuðlabergsdröngum og lausagrjótið, sem er utan í honum, eru molar úr því bergi. Er merkilegt að sjá í sárið á dröngum, er brotnað hafa, þar eru hringmyndaðar rákir hver utan um aðra líkt og árhringar í tré. Drangarnir eru flestir 6-strendir; sumir þó 5-strendir, og nokkrir 4-strendir og flatvaxnir. Meðallengd þeirra er um 8 fet. Bærinn hefir staðið hátt uppi undir brún á ásnum, en bænhús og kirkjugarður austur frá bænum og litlu lægra. Kirkjugarðurinn er nál. 15 faðm. í þvermál. Bæði bænhúsið og norður- og vesturhlið kirkjugarðsins hefir verið bygt af dröngum. Hafa þeir, að því er virðist, staðið hver við annars hlið utanvert í veggjunum. Veggirnir hafa fyrst fallið innan til, og drangarnir svo á þá ofan. Hefir þessi bygging vissulega þótt merkileg á sínum tíma. Bænhústóftin lítur næstum út sem hrúga, og liggar einn mikill drangi yfirum hana þvera framan til. Er sagt hann hafi verið yfir dyrum. Þaðan liggar drangastétt að sáluhliðinu, og heldur hún sér nokkuð, en sáluhliðið er fallið saman. Austur- og suðurhliðar kirkjugarðsins eru meira úr lagi gengnar; enda liggja þær lægra, og þar er færra af dröngum. Mönnum hefir ef til vill þótt erviðara að fera þá þangað, því það er lengra frá ásbrúninni, sem þeir eru teknir úr. Þó má og vera, að sumir þeirra séu á seinni tímum dregnir á ís til annara bæja. Í bæjarrústinni er lítið um dranga, enda er hún mjög úr lagi gengin. Eigi vita menn hvenær bærinn var færður af þessum stað. Þá var hann settur suður og austur á túninu, og þar

hélzt hann framyfir síðustu aldamót. En þá fór þar og alt í sand, og var bærinn þá settur þar sem hann er nú: á ása-nefi, sem gjörir bug norður í Árnesskvíslina, og er þar all-einkennilegt bæjarstæði. Þar sem bærinn var næst áður, er nú að gróa upp aftur; en uppi í ásnum, þar sem frumbærinn var, heldur sandfokið áfram. Upptök þess eru á sandeyrum við Þjórsá. — Akbrautarholt er nú vanalega kallað Akbraut í daglegu tali. Um akbraut þá, sem bærinn hefir nafn af, eru engar sagnir og engin merki.

4. **Vakursstaðir** hét bær milli Skammbeinsstaða og Stúfholts. Hann hefir snemma lagst í eyði; menn vita eigi af hverri orsök það var. Þar eru nú fjárhús frá Skammbeinsstöðum.

5. *Borg* hefir heitið hjáleiga frá Guttormshaga og staðið undir svonefndu Borgarfelli. Þar er tóft mjög fornleg og girding í kring, fornleg og sterkleg, en eigi víðlend. Petta býli mun á-búandi heimajardar hafa lagt undir sig af frjálsum vilja. En svo er um ótal aðrar eyðihjáleigur viða um sveitir, sem langt yrði upp að telja.

Samkvæmt framauritaðri skrá eru hin eyddu býli:

Í Landsveit 32; í Rangárvallasveit 53; í Holtasveit 5.

Af þeim eru aftur bygð (með sömu eða öðrum nöfnum):

Í Landsveit 13; í Rangárvallasveit 8; í Holtasveit 2.

Eyðst hafa þá að öllu leyti:

Í Landsveit 19; í Rangárvallasveit 45; í Holtasveit 3.

Hofalýsingar í fornsögum og goðalíkneski.

Eftir

Finn Jónasson.

Í fyrstu og annari Árbók Fornleifafélagsins hefir Sigurður Vigfússon ritað um »hof og blótstaði í fornöld«, og tilgreint þar alla þá stadi úr fornritum, er nokkuð kveður að í því málí, er hann vildi hafa ritad um. Það sem er ókostur við þessa ritgjörð er það, að Sigurður tók allar lýsingar af hofum og því, er hofin snerti, trúanlegar, góðar og gildar. Honum varð það aldrei að spyrja, hvort nú þessi eða sú sögusögn væri áreiðanleg, hvort sagan, sem lýsingin stóð í, þótt áreiðanleg væri, væri svo að lýsingunni væri trúandi. Heldur ekki varð honum að vegi, að rannsaka, hvort ekki væri eithvert náið samband milli þeirra lýsinga, sem til eru; ef nú svo skyldi vera, að t. a. ein sagan hefði skrifð upp úr annari eða notað hana meira eða minna, þá er það ljóst, að sú sögusögnin, er svo er til komin, er með öllu marklaus. Ein af þessum sögum er að minsta kosti svo lögð, að það er fyrir fram full ástæða til að efa eða tortryggja hana; það er Kjalnesinga saga.

Af því að nú litur svo út, sem tóftagröftur muni fara að verða framinn á Íslandi meir og betur en ádur, — og er það sannarlegt gleðiefni fyrir alla þá, er unna fornum fræðum, — er það ómaksins vert, að reyna að komast fyrir, hvað áreiðanlegt er í fornum hoflýsingum; það má gera ráð fyrir því, að það verði lögð sérstök alúð að grafa upp fornar hostóftir, og væri þá

bezt að hafa sem skýrasta og áreiðanlegasta hugmynd um hofin eftir sögunum, að svo miklu leyti sem hægt er. Fyrir því hef ég ritat linur þær um þetta mál, er hér tara á eftir.

Ég vil byrja með því, sem Snorri segir um hof og blót í Heimskringlu, því að það er frá nokkurn veginn ákveðnum tíma. Þar segir svo í sögu Hákonar góða, 14. kap. (í minni útgáfu):

»Pat var forn siðr, þá er blót skyldi vera, at allir bændr skyldu þar koma, sem hof var, ok flytja þannug föng sín, þau er þeir skyldu hafa, meðan veizlan stóð. At veizlu þeiri skyldu allir menn öl eiga; þar var ok dreppinn allz konar smali ok svá hross, en blóð þat alt, er þar kom af, þá var þat kallat hlaut, ok hlautbollar þat, er blóð þat stóð í, ok hlautteinar, þat var svá gjört sem stöklar; með því skyldi rjóða stallana öllu saman, ok svá veggi hofsins útan ok innan, ok svá stökkvra á mennina, en slátr skyldi sjóða til mannfagnaðar; eldar skyldu vera á miðju gólfí i hofinu ok þar katlar yfir; skyldi full um eld bera. o. s. frv. [Það sem nú ter á eftir, er um minni þau, er drukkin skyldu].

Pessi frásögn finst mér vitanlega hvergi nema hjá Snorra, og eftir því, sem vér getum næst komist, má eigna honum samningu hennar; það er að segja, að halda að hann hafi ekki tekið hana úr eldri ritum. Hetir hann þá samið hana eftir því sem hann hefir þótst hafa haft sannar frásagnir um; í raun og veru er því heldur ekkert til fyrirstöðu, að lýsingin sé rétt og samkvæmt því sem heiðnir menn tildekuðu í raun og veru, og mætti styrkja það með ýmsu öðru úr fornum ritum og kvaðum.

Það sem er merkast í því, sem hér var tilfært, er lýsingin á blóðinu = *hlautinu*, *hlautbollunum* og *hlautteinunum*; og svo hitt, að eldar skyldu vera á miðju gólfí, eins og í hverju öðru húsi. En hér er engin regluleg lýsing á hofinu, og þó er það rétt, að byrja með þessum stað.

Annar merkastur staður er í Eyrbyggju 4. kap. (bæði í útgáfu Guðbrands og Gerings er hann hér um bil orðrétt eins), og hljóðar svo:

»Par létt hann [þórólfr] reisa hof ok var þat mikit hús; váru dyrr á hliðvegginum ok nær öðrum endanum; þar fyrir innan, stóðu öndvegissúlnar, ok váru þar í naglar; þeir hétu reginnaglar. Þar fyrir innan var friðstaðr mikill [Pessa setningu vantar í sum hdr.]. Innar af hofinu var hús í þá líking, sem nú er sönghús [= kór] í kirkjum, og stóð þar stalli á miðju gólfinu sem altári, og lá þar á hringr einn mótauss, tvítøgeyringr [tvíeyr. sum hdr.], ok skyldi þar at sverja eiða alla. Þann hring skyldi hofgoði

hafa á hendi sér til allra mannfunda. A stallanum skyldi ok standa hlautbolli, og þar í hlautteinn sem stökkull væri, ok skyldi þar stökkva með ór bollanum blóði því, er hlaut var kallat; þat var þess konar blóð, er sæfd váru þau kyikindi, er goðunum var fórnat. Umhverfis stallann var goðunum skipat í afhúsinu. Til hofsins skyldu allir menn tolla gjalda og vera skyldir hofgoða til allra ferða, sem nú eru þingmenn höfðingjum, en goði skyldi hafi upp halda af sjálfs sín kostnaði, svá at eigi hrörnaði, ok hafa inni blótveizlur».

Hér eru þá mörg atriði, er lýst er með fullri greind: I. *hofslögunin*; II. *stallinn með eiðhringnum*; III. *hlautið o. s. frv.*; IV. *godaskipunin*; V. *hoftollagjaldið m. m.*

Það er III., *hlautið o. s. frv.*, sem hér má bera saman við það, sem Snorri segir; og dylst þá engum, sem ber hvorttveggja saman, að hér er ein og sama frásögnin; munurinn er einungis sá, að niðurskipun hinna einstöku setninga er öðru vísí; að það er ein og sama frásögnin sést bezt af því, að hlautteininum er líkt við stökkul á báðum stöðum; það er ólíklegt, að ég ekki segi ómögulegt, að sama hefði svo dottið tveimur höfundum í hug. — Hér er um tvent að gera, annaðhvort hefir Snorri notað Eyrbyggju (eða Eyrbyggja Snorra) eða báðir höfundar hafa notað þann þrója, sem þá var þeirra elztur. Það er vandi, að greiða til fulls úr þessum atriðum. Að báðir höfundarnir, Snorri og höf. Eyrbyggju, hafi notað eldra rit, er að því leyti ósannalegt, að hvergi finst örömöl hofslýsingar í eldri ritum, er nú eru til. Mér þykir einna líklegast, eins og ég drap á fyr, að Snorri hafi sjálfur sett saman sína lýsingu; það er hans yndi að lýsa fornnum síðum og venjum; hann likti á ýmsan hátt eftir fornþónum frá 9., 10. og 11. öld; margar af fornfrædisgreinum í Heimskringlu eru beinlinis eftir hann. Lýsingin er líka svo ofin inn í alla frásögnina, að það er vandi að sjá, að hún sé að eins útdráttur úr annari lengri og fyllri lýsingu, eins og sú er, sem er í Eyrbyggju. — Aftur á móti er hægt að skilja, að höf. greinarinnar í Eyrbyggju hefir notað Snorra. Hann hefir vel getað og jafnvel þurft að setja svo fullkomna lýsingu saman úr köflum og greinum, sem voru dreitðar hér og hvar; hann hefir orðið að nota ýms heimildarrit eða heimildarmenn. Af þessu leiðir, að greinin er yngri en Heimskr., og er ekkert á móti því að svo sé, en þar af leiðir ekki, að Eyrb. sé yngri en Heimskr. Það er sem sé ljóst, að mér finst, að greinin er innskotsgrein í Eyrb. og ekki eftir hinn upphaflega höfund hennar. Það átti alls ekki við, að fara að lýsa hofum, eins og þau voru vanalega, þarna, þar sem verið er

ad tala um landnám Þórólfs, það slítur söguna um það og um-búnað hans í sundur. Það er fleira í Eyrbyggju af þess konar innskotsgreinum. En hvoit sem menn nú vilja trúa þessu eða ekki, og hvernig sem menn annars vilja líta á Eyrbyggju greina, þá er hún mikils virði og er eflaust eldri en frá því um 1260—70. Og það er ekkert í henni, sem eiginlega sé ástæða til að rengja. Sérstaklega vil ég benda á, að þótt afhúsinu sé líkt við kór í kirkjum, er ekkert hægt að álykta af því um *lögun* afhússins, og ekki að það hafi t. a. m. verið hálf-hringmyndað. Það er að eins blutfallið milli afhússins og hins (adal-)hluta hofs-ins, sem líkingin á við.

Eittir Eyrbyggju eru þá þau atríðin, sem gróftur í hofrústum gæti birt oss, *afhús-lögunin* og *afstaða* þess við aðal-hofið, (eins og raunar þær rústir sýna, er þegar hafa verið grafnar upp), *stallurinn*, er eiðhringurinn lá á, eða leifar af honum, og ef til vill *hinir stallarnir*, er goðalikneskin hafa stadið á. Hér við bætist eftir Heimskringlu *langelda-stæððö* eftir miðju gólf (og setin eða bekkirnir beggja vegna eftir endilöngu húsinu).

Lituin nú á *Kjalnesingasögu*. Þar stendur svo: »(I) Hann lét reisa hot mikit í túni sínu; þat var c. fóta langt, en sextugt á breidd; (II) þar skyldu allir menn hoftoll til leggja. (III) Þórr var þar mest tignaðr; (IV) þar var gjort af innar kringlótt svá sem húfa væri; þat var allt tjaldat ok gluggat (eða: ok gluggr [gluggar] á). (V) þar stóð Þórr í miðju ok önnur god á tvær hendr; (VI) frammi fyrir þar stóð stallr (stalli) með miklum hag-leik gjörr ok þiljaðr ofan með járni; þar á skyldi vera eldr, sá er aldrei skyldi slokna; þat kölluðu þeir vígðan eld. (VII) Á þeim stalli (stalla) skyldi liggja hringr mikill af silfri görr; hanu skyldi hofgoði hafa á hendi til allra manntunda; þar at skyldu allir eiða sverja um kennslumál öll. (VIII) Á þeim stalli (stalla) skyldi ok standa bolli af kopar mikill; þar skyldi i láta blóð þat alt, er af því fé yrði, er Þór var gefit eða mönnum; þetta köll-uðu þeir hlaut ok hlautbolla. Hlautinu skyldi dreifa yfir menn ok fé, (IX) en fé þat, er þar var gefit til, skyldi hafa til mannfagnaðar, þá er blótveizlur eru (váru) hafðar. (X) En mönnum er þeir blótuðu, skyldi steypa ofan í feu þat, er úti var hjá dyrnum; þat kölluðu þeir blótkeldu.«

Í hinum svo svokallaða »Viðrauka Melabókar hinnar yngri« (í Landnámu 1843, 334—40. bls.) er meðal annars grein sama efnis og þessi grein úr *Kjalnesingasögu*; hún er með öllu þýðingarlaus, því að hún er í raun og veru ekkert annað en aískrift af henni, eins og hún sjálf ber með sér. Til fullnaðarvissu stend-

ur við endann á henni »Vatzhyrna«, það merkir, að greinin sé tekin úr handriti, sem nefnt var pannig, en nú er bæði víst, hvaða handrit þetta sé og hvaða sögur hafi staðið í því (Guðbr. Vigf.); meðal þeirra var einmitt Kjalnesingasaga, og t. d. Vatnsdælasaga; úr henni er tekin fyrsta setningin, »Hof í Vatnsdal [ok Hof á Kjalarnesi] hafa hér á landi stærst verit, einkum stórt hundrað fóta á lengd [þat syðra var ok l.x fóta breitt]« (sjá Vatsd., Fornm. 269). Afhúsið er hér kallað »kór eða goðastúka«; kórr er annars ekki haft í þessari merkingu og »goðastúka« finst ekki í fornū máli. Inn í þessa grein er skotíð athugasemd sjálfs afskrifarans um goðin, en sleppt greininni um eiðhringinn, og um »lé þat« er haft var til mannfagnaðar; en báðar þessar greinar standa tramar; þar stendur *baugr* fyrir *hringr* og fleira smáafbrigði; merkust er viðbótin þar um, að hringinn skyldi »rjóða í rauðu (rangt f. roðru) blótinauts þess, er hann [hoftgoðinn] blótadí«. Þetta sama stendur orðrétt eins í 1. kap. í þætti af Þorsteini uxafót (í Flateyjarbók I, 249) og er tekið úr sömu bók, sem þáttar-höf hefir notað, en þessi bók er ekkert annað en *Hauksbókar-Landndáma*. (Í sjálfri Melabók hefir þessi grein víst aldrei staðið). En vér hverfum nú að Kjalnesingasögu.

Þessi saga er nú svo að segja tómur skáldskapur og ekkert í henni bygt á fornnum arfsögnum. Hún er saman sett á öndverðri 14. öld; það er því ómögulegt, að skoda hana sem sjálfstætt heimildarrit. Höfundurinn hefir notað eitthvert Landnámu-handrit og tekið úr því nafn Helga bjólu til að byrja með og segir frá Örlygi og Pátreki byskupi eftir þeirri bók, en breytir til eftir eigin geðþóttu og býr til nýja menn og tengdir, sem aldrei hafa átt sér stað: lætur t. d. Helga vera giftan dóttur Ingólfss landnámsmanns og eiga við henni 2 sonu; alt þetta er tilbúningur. Hann hefir pekt fleiri rit eða heyrt úr þeim; hann nefnir Konofogor konung á Írlandi; svo nefnist smá-konungur einn í Óláfs sögu helga, er Egvindr úrarhorn barðist við. Þaðan er nafnið komið inn í Kjalnesingasögu. Hér þarf ekki vitnanna við.

Þegar svo á stendur, er það hæpið, að ég ekki segi ómögulegt, að hofslýsingin í þessari sögu sé forn sagnararfur, sem hafi gengið ætt frá ætt og loks hafnað í sögunni. Þegar lýsingin svo er krufin til mergjar, sannast það til hlítar, at svo er ekki máli farið.

Lýsingin er blátt áfram »lærður« samtíningur úr ðrum og

eldri ritum, aukinn af höfundi sögunnar eftir hans eigin ímyndun og hugarburði.

Vér viljum líta á hverja smágrein fyrir sig.

I (sjálf hoflysingin) er líklega eigin hugarburður höf.; »hundrað fóta lengdin« getur þó vel verið lánuð frá Vatsdælu.

II (hoftolls greiðslan) er samhljóða Eyrb. V. og gæti vel verið tekin þaðan.

III (Þórs tignunin) er tekin úr Ólafs sögu Tryggvasonar 69. kap. í Heimskringlu [eða en þó síður úr Ólafs sögu meiri (eins og hún er í Fornmannasögum) 117. kap. (»Þórr . . . var mest tignaðr)]; smbr. Konofogor í Ólafssögu helga í Heimskr., sem áður var á drepið.

IV. (Afhúss-lýsingin) minnir mjög á Eyrbyggjulyssinguna [I endann]; orðin eru reyndar ekki alveg eins, en hugsunin er alveg söm. Þó er vel þess að gæta, að orðin *innar af* eru í báðum sögunum; orðið »kringlótt«, í Kjalm. svona tómt, út af fyrir sig, kemur undarlega við; það vantar *hús*; ef þetta orð, sem eitt handritið hefir (fyrir framan »kringlótt«), væri sett inn, verður málid hér um bil alveg það sama; Eyrb.: *Innar af hofinu var hús = Kjalm.*: *þar var gjort af innar hús [kringlótt o. s. frv.]*. Hér getur ekki verið vafamál, að Kjalm. hefir skrifad upp úr Eyrb. Viðbótin: *kringlótt svá sem húfa væri* er tilbúningur eftir Eyrb.: »í þa líking sem nú er sönghús á kirkjum; en höf. Kjalm. hefir misskilið orð Eyrb. og haldið, að »líking« hennar væri tekin af *lögum* sönghússins, en það er ekki, sem áður var sagt. Orðin: *þat var alt tjaldat ok gluggat* er eigin viðbót höf. til þess, að gera alt sem viðhafnarmest. Að minsta kosti er það víst, að það var ekki mikil um *glugga* á hofunum í fornöld, svo að i frásögur sé færanda. Tjöld hafa líklega *getað* verið í þeim, eins og í öðrum húsum yfir höfuð að tala.

V (Þórr í miðju, godaskipunin) er bæði tekin eftir Ólafs sögu Tryggvas. sama stað (í Heimskr.) /sat Þórr þar; smbr. *Þórr sat í miðju í Fornmannas.*, og svo kann að hafa staðið í einhverju hdr. Heimskr., smbr. Óláfss. Odds munks k. 41 (Hólmabók) — k. 53 (Groths útg.)] — og eftir Eyrb. IV; að minsta kosti stendur ekkert í Kjalm. frekara en á þeim stöðum, er vitnað var til.

VI (stalla-lýsingin) er hvergi, nema hér, og mun um þetta atriði rætt síðar.

VII (eiða-hringurinn); það sem hér er sagt, stendur og að miklu leyti ordrétt í Eyrb. (II), og er vafalaust tekið þaðan. — Það sem Kjalm. hefir um fram er, að hringurinn hafi verið »af silfri görr«; þetta er höf. eigin viðbót, og þó röng; hringurinn

hefir eins og nærri má geta á svo gull-auðgum tínum verið úr *gulli*; en höf. lifði á fátækari tíð, og hjá hans samtíðarmönnum hefir verið meira af silfri og hefir það verið dýrasti málmurinn, sem hann pekti að mun; þetta hefir hann heimfært upp á eldri tíma. Silfurhringar eru yfirleitt undrasjaldan nefndir í fornritum. Orðið »mikill« er líklegast ekkert nema breyting úr *mótlauss*, sem höf. hefir ekki skilið (eða mislesið?). Svo stendur í sögunni, að eiðar skyldu unnir að hringnum »um kenslumál öll«. Þetta er viðbót, og líklega eign höf. sjálfs. Orðið »kennslumál« er ef-laust rangt fyrir *kennsla-mdl* (sjá orðabók Guðbr. Vigf.); en af-bókunin er líklegast skrifurum að kenna. Orðið kemur annars, að því er sýnist, að eins fyrir á einum stað í Landslögum Magnúsar lagabætis IV, 26 og merkir »mál út af sakargiftum« (kenslum); sami staður stendur og í Járnsíðu (Hákonarbók) 49. grein. Þetta orð finst hvergi í Þjóðveldislógum Íslendinga (Grágás) og er vafalaust komið inn í Ísland úr norskum lögum (Járnsíðu) á síðasta hluta 13. aldar. Þar af leiðir með órækri vissu, að orðin »um kenslumál öll« í Kjalm. er tóm »uppáfinding« höf. sjálfs og ekkert annað.

VIII (hlauts lýsingin m. m.¹⁾) er tekin mest eftir Eyrbyggju (smbr.: Eyrb. á stallanum *skyldi ok standa* orðrétt í Kjalm.: *a þeim stalli skyldi ok standa*); afbrigði þau sem eru, eru marklaus; (bolli) *af kopar mikill* er aftur ein af viðbótum höf.; *kopar* er ungt orð fyrir eldra *eir*. Fyrir *goðunum* (i: *er goðunum var fórnat*) setur höf. *Pór* (aðal-goðið), sem hann var búinn að nefna »mest tignaðan«. *Hlautinu skyldi dreifa yfir menn* (*ok fé er viðbót höf.*) er tekið eftir Heimskr. (Hák. góð. k. 14): *ok svá stökkva á mennina*. Híð einasta, sem hér er um fram í Kjalm. og ekki stendur í Eyrb. eða Heimskr., er viðbótin: *eða mönnum*, er bendir til, að ekki að eins hafi verið fórnad fénadí, heldur og mönnum. Þetta hefir höf. aftur lánað eða fengið úr sömu sögu, Eyrbyggju, 10. kap. endanum. (»Í þeim hring stendr Pórs steinn, er þeir menn váru brotnir um, er til blóta váru hafðir«), eða ef til vill úr Landnámu, 98. bls.; þar stendur það sama.

IX (mannfagnaðar-greinin) getur verið samtvinnuð lýsing Hkr. (Hák. góð. III. [en slðtr skyldi sjóða til **mannfagnaðar**] og Eyrb. [ok hafa inni blótveizlur]; það sama sem í Kjalm. finst hér um bil orðrétt í »Viðbæti Melabókar« (Landn. 334 bls.),

¹⁾ Sigurður Vigf. hefir tekið fram að blóð þat alt sé of ríklega til orða tekið og er það rétt; Árbók 1880—1, 82. bls.

en það er líklega tekið úr Kjalm., eins og hotslýsingin, er síðar kemur.

X (mannblót og blótkelda); mannblótin hefir höf. eins og áður var sagt (VIII), fengið úr Eyrb. Það sem nýtt er í þessari grein, er það, *hvernig* mennirnir voru af lífi teknir og nafnið blótkelda, er hvergi kemur fyrir annarsstaðar.

Þessi rannsókn sýnir og sannar, að alt, sem stendur í Kjalnesingasögu finst annarsstaðar, nema VI og X, stallalýsingin og drukknun fórnarmannanna í »blótkeldu«.

Hvorttveggja þetta er athugavert mál. Stallinn er sagður *piljaður ofan með járni*. Hafi stallinn verið úr tré, og hafi eldur átt að vera ofan á honum, segir það sig sjálfst, að það hefir orðið að vera járnpláta ofan á og undir eldinum; einnig hefði þó mátt hugsa sér steinhellu og það öllu heldur. En það er vafasamt, hvort stallurinn hefir verið úr tré; það væri líklegra, að hann hefði verið allur úr steini eða einn steinn, og svo lítur út fyrir, að hann hafi verið í Þyrils-hofinu (Árbók 1880—1, 75. bls.). Hvernig sem það nú hefir verið, stendur þessi grein um járnplátuna í nánasta sambandi við hinu *vígða eld*, sem höf. segir, að æ hafi brunnið á stallanum. En hér er eflaust að eins um tóman skáldskap að tala, þessi vígði eilífi eldur hefir aldrei til verið í norrænum hofum og engin eldri og betri rit geta hans. Það er og í mestu lagi ósennilegt, að þess konar eldur hafi til verið. Það purfti ekki litla varkární og þössunarsemi til að gæta ekki meira elds, en hér getur verið að tala um að svo litlum stalla, sem hann hefir hlutið að vera. Þessi hugmynd er líklegast svo til komin, að menn hafa heyrt talað um eða lesið um eilífan eld í rómverskum eða grískum hofum og heimfært það svo upp á forn norræn hof. Öll þessi grein í sögunni er því svo tortryggleg, sem mest má verða, og verður hún ekki skoðuð trúanleg, svo að neitt megi á byggja.

Síðasta greinin um mannblót er því miður líka mjög tortryggileg. Reyndar er það víst, að mönnum hefir verið blótað hjá heiðnum norrænum þjódum (sjá t. d. Lyngby í Tidskr. for Philologi og Pædagogik X, 115—24). Á 2 síðustu oldum heiðinnar vottar þó örsjaldan fyrir þess konar blótum, og svo að segja aldrei á Islandi. Að minsta kosti hafa þau aldrei getað verið eins almenn, eins og höf. gefur í skyn. Og ekki verður það betra, þegar til »blótkeldunnar« kemur; eftir lýsingu hans hefir þessi kelda orðið að vera þó nokkuð stór pollur eða dæld í jördina með vatni í; hjá þeim hoftóftum, sem hafa verið rannsakaðar, hafa ekki fundist neinar menjar þess kyns dældar; það, sem

Sigurður Vigfusson kallaði »blótkeldu« á Þyrlí, er svo fjarri öllu lagi og öllum ~~raun~~¹⁾ og bar að auki ekki einu sinni við sjálft hofisð), að frásögn sína og keiningar með því að blanda inn í »blótkeldu« tilbúnum lýsingum, er jafnvel koma í bága stað, sem Kjartan eðlilegt og samkvæmt sögulegri vissu.

Af öllu ^{þessum}; en þær eru mismunandi að aldri og gædum. Smágrein fyrir ^{þessum} saga, sem sett er saman á 12. öld eftir þess, að hún yrði áheyrin ^{þessum} að eftir.

Óhætt að segja, að af allri lýsingunni verður ekkert eftir, nema að eins orðið: *blótkelda*, og nú geta menn lagt svo mikla eða litla þýðingu í það, sem vill. En hitt getur ekki orðið skýrara, að sagan er alveg marklaus eins í þessu sem öðru, og ætti aldrei að vitna til hennar, þegar um forn hof er að ræða, heldur að eins til þeirra rita, sem telja má áreiðanleg og lýsing Kjaln. er tekin úr.

Menn mega yfir höfuð að tala vara sig á því, að vísa til yngri rita, sem eru afskriftir af eldri ritum, þó nokkuð kunni stundum að vera aukin og að útliti til fyllri. Áður en ég lýk þessu mál, vil ég taka eitt dæmi, sem talar svo greinilega, að það verður eigi misskilið, og að það skylt við þetta mál.

Í Óláfssögu Tryggvasonar eftir Odd munk Snorrason stendur (í 41. kap. í Hólmabók, 53(50) í Árnabók, Groths útg.): »ok sögðu (segir byskup konungi AM) hvar hvarki godit var (hvergi þeirra var guðanna AM) ok (en AM) Pórr var í miðju hofinu (húsini AM) ok hafði mest yfirlát». Svo hljóðar elzta lýsingin frá síðasta hluta 12. aldar, en er konungr kom þar, sem goðin váru, »þá sat þar Pórr ok var mest tígnaðr af öllum godum, búinn með gulli ok silfri«. Svo segist Snorra frá; hann hefir dregið saman og stytt sögu Odds; setur var mest tígnaðr fyrir hafði mest yfirlát og bætir svo sjálfur við greininni um silfrið og gullið til þess, að gera Pór glæsilegan í frásögninni. Þessi viðbót er þó saklaus,

1) Vera má, að hún eigi rót sína að rekja til skýringar-greinar 134. við Adam af Bremen (rit hans var til á Íslandi á 13. og 14. öld); þar segir, að við uppsalahofisð sé »brunnur« (fons), er lifanda manni sé steypt í. Ef líkið fyrnist ekki, mundu goðin heyra þen manna.

auðvitað hefir Þór verið prúðbúinn; engu að síður er viðbótin ekki tekin úr eldri heimildarritum.

Í Ólafs

(II, 44. kap.

it, skorti þar

at tignaðr; hann var

þigjöld feti lengra,

unarordin dálítið

fjölsundur þessar-

a; breytingin og við-

Flateyjarbók er

Leiði Guðrúnar Ósvífrs

(1268); þar er til-

inskrift ja og Ólafs kon-

lítlfjörleg, en þó ein-
 mik — segir Skeggi —, ef þú
 sér Þór, guð várn, ok allan hans *umbúnað*, at þér lítisk hann því
 vegligri, sem þú hyggr görr at honum ok vandligar] . . . En
 er þeir kómu í hofst, skorti þar eigi skurgoð. Þór sat í miðju;
 hann var mest tignaðr; hann var mikill ok allir búinn gulli ok
 silfri; sá var *umbúnaðr* Þórs, at hann sat í kerru; hún var mjök
 glæsilig; fyrir henni váru beittir trúhafrar 2 harðla vel görvir; á
 hvelum lék hvortveggja kerran ok hafrarnir; hornatog hafranna
 var slungit af silfri, alt þetta var smíðat með undarliga miklum
 hagleik o. s. frv. Hér á eftir kemur svo löng samræða þeirra
 Skeggja og lætur höf. Skeggja ginna Ólaf til að taka í hornatog-
 ið, til þess að láta Skeggja geta strítt Ólafi og segja í háði:
 »hvæt er nú konungr, hefir þú nú vingast við Þór ok görst nú
 þegn hans ok þjónustumaðr» o. s. frv. Þessi barnalegi tilbúning-
 ur er nú einmitt til þessa gjörður, að láta Skeggja fá Ólaf til
 að teyma Þór og þar með eins og gerast hofþjónn. Til þess að
 geta látið þetta verða, þurfti að lýsa því, hvernig Þór varð
 teymdur, og af því er lýsingin á kerrunni og því sem þar til
 heyrir orðin til; en hún er ekki eldri en frá 14. öld, og því
 auðvitað algerlega marklaus; það er ekki sagt að kerra Þórs hafi
 verið nokkursstaðar til svo sem henni er hér lýst. Alt þetta er
 tilbúið utan um kjarnann í Ólafs sögu í Fornm.s., sem hér í Flat-
 eyjarb. er tekinn svo að segja alveg óbreyttur.

Svona æxlast þá frásögnin og framsetningin rit úr riti, og
 þetta er eitt dæmi af ótal. Það sem uppskrifrar og »redaktor-
 ar« á 14. öld bæta inn í af eigin brjósti er auðvitað alveg þýð-
 ingarlaust; verður því að fara varlega með ýngri handrit og ekki
 styðjast við þau, nema maður sé viss um, að það og það atriði
 sé bygt á góðum og gömlum ritum, helzt frá 12. öld.

Það er mein mikið, að jafnvel hinir yngstu og beztu godfræðingar (mýtologar) hafa svo sleitulega greint í sundur heimildarritin, sem raun er á orðin. Hafa þeir því oft farið viltir vega og skemt frásögn sína og keiningar með því að blanda inn í þær óheimiluðum og tilbúnum lýsingum, er jafnvel koma í bága við það sem er tillegt og samkvæmt sögulegri vissu.

Ég vona að þessar línlur geti orðið dálitið leiðbeinandi við gróft í hofatíftum framvegis og nedferð sagnanna yfir höfuð. Það er ekki svo að skilja sem ég vilji ófyrirsynju draga úr gildi íslenzku sagnanna. Ég virði þær mikils, ekki síst ættasögurnar (»Íslendingasögur«); en þær eru mismunandi að aldri og gæðum. og það er auðvitað, að saga, sem sett er saman á 12. öld eftir gömlum lifandi arfsögnum, hefir meira gildi en tilbúningur og innskot manna um 1300 og þar á eftir.

Ég álit það til dæmis vera að vinna fyrir gig að leita að »blótkeldum« á Íslandi; þó má hafa þær í huganum við rannsóknir tóftanna, en ekki láta leiðast í gönur af þeirri trú, að við hvert hof hafi verið þess konar gröf.

Leiði Guðrúnar Ósvífrsdóttur.

Í hinum forna kirkjugarði á Helgafelli, sem sér fyrir í tunnu fyrir norðan þann kirkjugarð, sem nú er jarðað í, er mikið og grasi vaxið leiði. Þetta leiði hefir um langan aldur verið kent við Guðrúnu Ósvífrsdóttur og kallað Guðrúnarleiði, þæði á Helgafelli og í Helgafellssveit. Ber því vel saman við Laxdælu, sem segir að Guðrún sé grafin að Helgatelli.* Í júnímánuði 1897 rannsakaði ég, ásamt W. G. Collingwood, með leyfi bónadans á Helgafelli, leiðið og fundum við líkur til þess, að leiðið væri kvennmannsleiði frá öndverðri ellestu öld.

Leiðið er 11 feta langt, 7 fet og 6 þuml. breitt við nyrðri endann og 6 fet við syðri endann. Hæð þess yfir yfirborð jarðar í kring er 2 fet, en dýpt niður í botn 4 fet og 10 þuml. Það veit í norðaustur og suðvestur; eins og sjá má af uppdrætti, er fylgir grein þessari. Gröfin var veglega hlaðin upp óllu megin og fanst í henni mikið af viðarkolum, líkt og hefir fundist í haugum frá söguöldinni, til að varna rotnun. Töluvvert af beinamold fanst undir viðarkolunum og í nyrðri endanum voru smáar tennur (kvennmanns?) og leifar af hauskúpuhimnu, trefjar af þeim. Á graðarbotninum, við nyrðri endann, var járnryð, hlutur úr járni, boginn og brenglaður, líklega tygilknifur, og lítill fjörusteinn. Í miðri gröfnni, hér um bil 8 þuml. frá botni grafar, var lítill steinn, með mörgum fægdum flötum (facetter á dönsku), sem glampaði á. Hann gat verið af talnabandi nunnu, þó ekki væri gat á honum. Svo virtist sem einhverntíma hefði verið rótað í gröfnni og er líklegt, að fjár hafi verið leitað í henni. Getur það verið orsök þess, að ekki fanst meira af talnabandinu eða af

*) Laxdæla cap. 78: »Guðrúna andaðist at Helgafelli ok þar hvílir hon. Hon var fyrst nunna á Íslandi ok einsetukona«. cap. 76: »Hon nam fyrst kvenna saltara á Íslandi«.

gripum, þó að reyndar nunnur létu ekki grafa gull og gersemar með sér.

Steinhleðslan og það sem fanst í gröfinni ber vott um, að hún er frá tíundu eða ellestu öld, að því er ráða má af leiðum þeim, er vér vitum með vissu að eru frá þeim tíma. Laxdæla segir til hvar Guðrún Ósvífrsdóttir er grafin. Munnmæli og sögu-sögn kenna leiðið við hana. Gröfin er frá hennar tíma og virðist samkvæmt því, sem fanst í henni, vera gröf kvennmanns. Þetta ber alt að sama brunni, Laxdæla, sögusögn seinni alda, grafarhleðslan og það, sem fanst í gröfinni. Hér eru því svo sterkar likur, sem unt er að fá, til þess, að hinn mesti kvenskörungur á söguöldinni, Guðrún Ósvífrsdóttir, sé grafin í þessu leiði. Ég skal geta þess, að við lögðum alt, sem var í gröfinni, í sömu fellingar og stellingar og það var, nema nokkra muni, sem verða sendir forngrípasafni Íslands.

Lundánum, 20. október 1897.

Jón Stefánsson.

Yfirlit

yfir þá muni, er Forngrípasafni Íslands hafa bætst 1897.

(Tölnar fremst sýna tölumerki hvers hlutar í safninu; í svigum standa nöfn þeirra, er gefið hafa safninu gripi).

4362. Belti úr silfri með flauelslinda.
4363. Tveir hnappar úr prinsmetal fundnir í jörðu hjá Reynistað í Skagafirði.
4364. Styttuband frá Stað í Ádalvík.
4365. Þýzkur minnispeningur úr silfri.
4366. Þýzkur minnispeningur úr silfri.
4367. Ítalskur peningur úr siltri.
4368. Ítalskur peningur úr silfri.
4369. Ameríkskur silfurpeningur.
4370. Silfurpeningur frá Chile.
4371. Silfurpeningur frá Hong-Kong.
4372. (Ólafur gullsmiður Sveinsson í Reykjavík): Skúfhólkur úr silfri, mjög lítil.
4373. TWO istöð úr horni.
4374. Sylgja með þorni, úr bronsi.
4376. (Benidikt Sveinsson á Brekku í Mjóafirði): Brot af gömlum látuñsbúnunum söðulreiða.
4377. (Arngrímur Arason, bóndi í Krossbæ í Nesjum í Hornafirði): Beltispör og parastokkur úr látuñi. Fundið í þúfu nálægt Krossbæ.
4378. Kventreyja, silfurlögð úr svörtu klæði frá 18. öld.
4379. »Motur« úr svörtu flaueli, lagður silfurvís. Austan úr Múlasýslu.
4380. Gamalt altarisklæði úr Hólakirkju.

4381. Leirkanna gömul með tinloki. Austan úr Flóa.
4382. (Húesfrú Marín Jónsdóttir á Langholti í Borgarfirði): Signet.
4383. (Sama): Tvö koparbrot, fundin í jörðu; annað þeirra er engilhöfuð.
4384. (Sigurður Jónsson fyr í Gerðakoti í Flóa): Gleraugnahús úr tré.
4385. (C. Knudsen kaupmaður á Sauðárkróki): Tvö brot af hrosshárskambi úr kopar, fundin í jörðu.
4386. (Jón Magnússon landritari í Reykjavík): Drykkjarhorn.
4387. (Frú Helga Vidalín í Kaupmannahöfn): Skatt af borðkvísl forn úr bronsi.
4388. (Jóhannes Þorsteinsson vinnumaður á Gautlöndum í Suðurþingeyjarsýslu): Forn kjaftmél úr járni, fundin í landareign Lundabrekku í Bárðardal.
4389. Rúmfjöl úr tré útskorin. Norðan úr Suðurþingeyjarsýslu.
4390. (Amtmaðurinn yfir Suður- og Vesturamtinu): Innsgili Íslands úr silfri frá árinu 1593.
4391. (Halldór alþingismaður Danielsson á Langholti í Borgarfirði): Milla úr kopar.
4392. (Sami): Eyrnasketill úr kopar.
4393. (Sami): Skyrtunál úr silfri.
4394. (Sami): Skyrtunál úr silfri.
4395. (Daniel Bruun kapt. í Kaupmannahöfn): Ljósahjálmur úr tré.
4396. (Sami): Baksturjárn.
4397. (Sami): Rúmtjaldsslá.
4398. (Kolbeinn bóndi Eiríksson í Stóru-Mástungu): Sýnishorn af einhverju matarefni (skyri?) fundið í jörðu í St.-Mástungu.
4399. (Sami): Steinsnúður, fundið í jörðu í St.-Mástungu.
4400. (Pórður bóndi Þórðarson á Hólum í Biskupstungum): Lykla- bringur úr eiri, fundinn í jörðu í nánd við Hóla.
4401. *Biskupskápa* forn, er átt hefir að sögn Jón biskup Arason.
4402. Rúmfjöl útskorin úr tré.
4403. Koffur. Vestan af landi.
4404. Róðukross úr Bjarnaneskirkju í Skafþellssýslu.
4405. Skírnarfat úr Skeggjastaðakirkju í Norðurmúlasýslu.
4406. Altaristafla úr Leirárkirkju í Borgarfirði.
4407. Fimm peysuhnappar úr silfri, flatir.
4408. Spónn úr tönn ótskorinn. Úr Suðurmúlasýslu.
4409. Beltispör úr prinsmetal með hnapp úr kepar.
4410. Silfurpeningur frakkneskur.
4411. Sænskur silfurpeningur.

4412. Silfurpeningur frá Genua.
4413. Silfurpeningur gamall, danskur.
4414. Silfurpeningur spanskur.
4415. Silfurpeningur sænskur frá 1640.
4416. Silfurpeningur danskur frá 1693.
4417. Hurðarskrá gömul frá Árbæjarkirkju í Holtum í Rangárvallasýslu.
- 4418. (Sigurður fangavörður Jónsson í Reykjavík): Fleygur og skrúfa, notað fyrrum við fiskverkun.
4419. Kaſfikvörn, að laginu sem baukur, úr tré. Á miðjunni silfurplata með stöfunum E. Ó. & B. P. et O. H. Kvað vera úr eigu þeirra Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálsunar.
4420. Beltispör úr látuṇi.
4421. Parastokkur og skjöldur úr látuṇi.
4422. Tveir beizlisskildir úr kopar.
4423. Lítil frakkneskur silfurpeningur.
4424. Leifar af fornnum potti fundnum í afréttarlandi Fljótshíðar.
4425. (Halldór bankagjaldkeri Jónsson í Reykjavík): Einskur peningur úr kopar.
4426. (Sami): Þýzkur peningur úr nikkel.
4427. (Sami): Ameríkskur peningur úr nikkel.
4428. (Sami): Ameríkskur koparpeningur.
4429. Koftur úr silfri.
4430. Skírnarhúfa úr silki baldíruð.
4431. Silfurbelti með flauelslinda. Norðan úr landi.
4432. Mynd af próf. Finni Magnússyni.
4433. Rauðkritarmynd af Geir biskup Vídalín.
-
-

Skýrsla.

I. Ársfundur félagsins.

Ársfundur félagsins var haldinn 18. okt. 1898. Formaður skýrði frá hinu helzta, er koma mundi í Arbók félagsins, er þegar væri að mestu prentuð; jafnframt gat hann þess, að í þetta sinn hefði orðið að geyma til næsta árs framhald af ritgjörd eftir rektor Björn M. Ólsen um legsteina og grafskriftir, vegna þess, að Árbókin hefði þá orðið of kostnaðarsöm, en félagið hetur annars vegar haft tölverðan kostnað við hlutdeild sína í útgáfu fylgiritsins við Árbókina; af sömu ástæðu hefði og orðið í þetta sinn að sleppa að prenta myndir af hlutum á Forngripasafninu, svo sem venja hefur verið að undanförnu. Brynjólfur Jónsson hafði í sumar eins og að undanförnu unnið í þjónustu félagsins; hafði hann farið rannsóknarferð um austurhluta Barðastrandarsýslu og verið þar með kapteini D. Bruun við útgröft á fornum dysjum á Reykjanesi.

Fram var lagður endurskoðaður reikningur félagsins fyrir 1897 og hafði eigi verið við hann gjörd önnur athugasemd en að eigi hefðu verið innheimt tillög i Reykjavík á árinu, en því var svarað, að þetta væri edlileg afleiðing af því, að Árbókinni hefði í þetta sinn eigi getað orðið útbýtt meðal félagsmanna fyr en eftir nýjár, en venja hefur verið, að innheimta tillögin um leið.

Að lokum urðu umræður nokkrar um hver ráð væru til að auka útbreiðslu félagsins.

II. Reikningur

yfir tekjur og gjöld Fornleifafélagsins 1897.

Tekjur:

	kr. a.
1. Í sjóði frá fyrra ári	1295 87
2. Tillög og andvírdi seldra Árbóka (fylgiskj. 1) . . .	219 10
3. Styrkur frá Forngrípasafnini til að spyrja upp forngripi	100 00
4. Styrkur úr landssjóði	300 00
5. Gjöf frá kaptein D. Bruun til fornmenjarannsókna	50 00
6. Vextir úr sparisjóði til $\frac{81}{12}$ '97	<u>33 73</u>
	Samt. kr. 1998 70

Gjöld:

	kr. a.
1. Kostnaður við Árbókina 1897, prentun, hesting og útsending (fylgiskj. 2 a—d)	345 80
2. Greitt Brynjólfur Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir o. fl. (fylgiskj. 3)	250 00
3. Ýmisleg útgjöld (fylgiskj. 4)	11 34
4. Í sjóði 31. desember 1897: a, í sparisjóði landsbankans	kr. 1045 66
b, hjá féhirði	<u>— 345 90</u>
	Samt. kr. 1998 70

Reykjavík 8. október 1898.

Pórhallur Bjarnarson,

p. t. féhirðir.

III. Félagar.

A. Aðflangt¹.

Asgeir Blöndal, læknir, Eyrarbakka.
 Anderson, R. B., prófessor, Ameríku.
 Andrés Félsted, bóni, Hvitárvöllum.
 Ari Jónsson, bóni á Þverá, Eyjaf.
 Árni B. Thorsteinsson, r., landfógeti, Rvk.
 Arnljótur Ólafason, prestur, Sáuðanesi.
 Bjarni Jansson, læknir á Eskifirði.
 Björn M. Ólsen, dr., skólastj. Rvk.
 Bogi Melsted cand. mag., Khöfn.
 *Bruun, D., Premierlöjtinant, Khöfn.

Carpenter, W. H., próf., Columbia-háskóla,
 Ameríku.
 Dahlerup, Verner, c. mag., bókv. Khöfn.
 Eggert Laxdal, verzlunarstjóri, Akureyri.
 Eiríkur Jónsson, vicepróf., Khöfn.
 Eiríkur Magnússon, M. A., r., bókavörlður,
 Cambridge.
 *Elmer, Reynolds, dr., Washington.
 Fiske Willard, próf., Florence, Italiu.
 Gebhardt, August dr. fil., Nürnberg.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfélaga.

Goudie: Gilbert, F. S. A. Scot., Edinburgh.
 *Hazelius: A. R., dr. fil., r. n., Stokkhólmi.
 Hjörleifur Einarsson, r., próf., Undirfelli.
 Horsford, Cornelia, miss, Cambridge,
 Massachusetts, U. S. A.
 Jóhannes Böðvarsson, sníkkari, Lágafelli.
 Jón Gunnarsson, verzlunarstjóri í Keflavík.
 Jón Guttormsson, f. próf., Hjarðarholti.
 Jón Jónsson, próf., Stafafelli, Lóni.
 Jón Vídalín, kaupmaður, Khöfn.
 Jón Porkelsson, dr. fil., r., rektor, Rvík.
 Kjartan Einarsson, prófastur, Holti,
 Kristján Zimeen, kaupmaður, Rvík.
 Lárus Benidiktsson, prestur, Selárdal
 Löve, F. A., kaupmaður, Khöfn.
 Magnús Andrésson, próf., Gilsbakka
 Magnús Stephensen, komm. af dbr. og
 dbm., landshöfðingi, Rvík.
 Matthias Jochumsson, prestur, Akureyri.
 Maurer, Konráð, dr. jur., próf., Geheimerað, München.
 Müller, Sophus, dr., museumsdirektör,
 Khöfn.

*Nicolaisen, N., antikvar, Kristiania.
 Ólafur Johnsen, adjunkt. Óðinsey.
 Peacock, Bligh, esq., Sunderland.
 Phené, dr., Lundúnum.
 Schjödtz cand. pharm. Óðinsey.
 Sighvatur Árnason, alþpm., Eyvindarholti.
 Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
 Stampe, Astrid, barónessa. Khöfn.
 Stefán Guðmundsson, verzlunarstjóri.
 Djúpavogi.
 *Storch, A., laboratoriums-forestjóri,
 Khöfn.
 Styffe, B. G. (r. n.) dr. fil., Stokkhólmi.
 Thomsen, H. Th. A., kaupm., Rvík.
 Thorfhildur Þ. Holm, fru, Rvík.
 Torfi Bjarnason, skólastjóri í Ólafsdal.
 Wendel, F. R., verzlunarstjóri, Bingeyri.
 Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf., Khöfn.
 Þorgrímur Johnsen, fyrv. héraðslæknir,
 Rvík
 Þorvaldur Jónsson, héraðsl., Ísafirði.
 Þorvaldur Thoroddsen, dr. skólakennari,
 Rvík.

B. Með árstillagi.

Amira, Karl v., dr., próf., München 98.
 Arnbjörn Ólafsson, kaupmaður, Keflavík 85.
 Arpi, Rolf, dr. fil., Uppsórum. 97.
 Benedikt Kristjánsson, fyrrum prófastur.
 Rvík. 97.
 Bjarni Þórarinsson, f. próf., Útskálum.
 81.
 Bjarni Porkelsson, smiður í Ólafsvík 92.
 Björn Guðmundsson, mýrari. Rvík. 87.
 Björn Jónsson, ritstjóri. Rvík. 97.
 Brynjólfur Jónsson, fræðimaður, Minnanúpi. 98.
 Collingwood, W. G., málari, Coniston,
 Lancashire. England. 99.
 Daniel Thorlacius, f. kaupm. Stykkishólmi. 92.

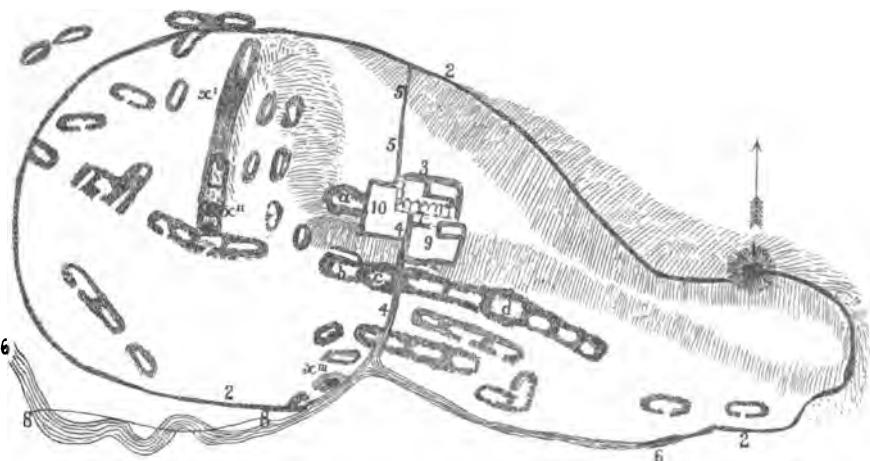
Davið Scheving Thorsteinsson, héraðslæknir, Stykkishólmi. 80
 Einar Jónsson, kaupmaður, Eyrarbakka. 93.
 Eiríkur Briem, prestaskólakennari. Rvík. 97.
 Eiríkur Gíslason, prestur, Staðastað. 82
 Eyþór Felixson, kaupmaður, Rvík. 97.
 Finnur Jónsson, dr., Khöfn 97.
 Forngripasafnið í Rvík. 97.
 Friðbjörn Steinsson, bóksali, Akureyri.
 85.
 Friðrik Stefánsson, bóndi, Skálá. 94.
 Geir Zoëga, dbrm., kaupmaður. Rvík. 97.
 Gering, Hugo, professor, dr., Kiel. 96.
 Greipur Sigurðsson, bóndi, Haukadal. 96.
 Grímur Jónsson, kennari, Ísafirði. 82.

1) Ártalið merkir að félagsmaðurinn hefur borgað tillag sitt til félagsins fyrir það ár og öll undanfarin ár, síðan hann gekk í félagið.

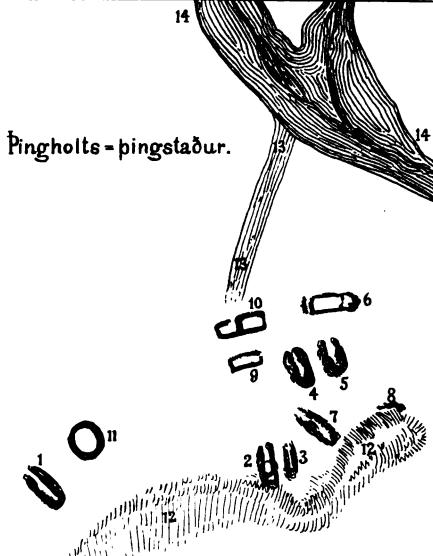
- Guðmundur Guðmundsson, bóndi. Ljárskogum. 88.
- Guðmundur H. Finnbjarnarson, Stað, Áðalvík.
- Guðmundur Pálsson, beykir, Ísafirði. 86.
- Guðni Guðmundsson, læknir, Borgundarbóimi. 85.
- Gustafsson, G A., Filos. licentiat, konservator, Bergen. '03.
- Halldór Briem, kennari, Möðruvöllum. 97.
- Halldór Danielsson, bœjarfógei, Rvík. 96.
- Halldór Kr. Friðrikason, r., yfirkennari, Rvík. 97.
- Hallgrímur Melsted bókavörður í Rvík. 97.
- Hallgrímur Sveinsson, r., biskup, Rvík. 97.
- Hannes Þorsteinsson, cand. theol., ritstj., Rvík. 97.
- Harrassowitz, Ottó, bóksali, Leipzig. 95.
- Helgi Jónsson, faktor, Borgarnesi. 96.
- Indriði Einarsson, endurskoðari í Rvík. 98.
- Jakob Atanasiusson, Gerði, Barðaströnd. 92.
- Jón Jónsson, læknir, Vopnafirði. 94.
- Jóbanes Sigfússon, kand. theol., Hafnarfirði. 87.
- Jón Borgfirðingur, f. löggæzum., Akureyri. 96.
- Jón Jansson, landsvírfirðardómari, Rvík. 97.
- Jónas Jónasson, prestur, Hrafnaflagi. 93.
- J. Th. Johnsen. Suðureyri, Tálknafirði. 84,
- Jørgensen, P., kapteiun, Stafanger. 92.
- Kaalund, Kr., dr. phil., Khöfn. 97.
- Kristján Andrésson, skipstjóri, Meðaldal, Dýrafirði. 84.
- Kristján Jónsson, yfirréttardómari, Rvík. 97.
- Lestarfélag Fljótshlíðar. 95.
- Lestarfélag Austurlandeyinga. 95.
- Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum. 97.
- Mattias Ólafsson, verzlunarþáður, Þingeyri. 88.
- Mogk E., dr., prófessor, Leipzig. 95.
- Montelius, O., dr. fil., Am., Stokkhólmi. 95.
- Ólafur Guðmundsson, læknir, Stórvíkshóli. 81.
- Ólafur Ólafsson, prófastur, Hvöli. 81.
- Ólafur Ólafsson, prestur, Arnarbæli. 81.
- Ólafur Thorlacius, hreppstjóri, Stykkishóli. 83.
- Ólafur Sigurðsson, dbrm. i Ási. 97.
- Páll Briem, amtmáður, Akureyri. 97.
- Páll Melsted, sögukennari, Rvík. 97.
- Pálmi Pálsson, skólkennari, Rvík. 97.
- Pétur Jónsson, blikkari, Rvík. 95.
- Pétur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bildudal. 94.
- Rannveig Jóhannesdóttir, kanpmannsfrá, Rvík. 97.
- Rygh, Olaf, dr., professor, Kristjanju. 95.
- Sigfús H. Bjarnarson, konsúll, Ísafirði. 94.
- Sigurður Briem, kand. polit., Rvík. 92.
- Sigurður E. Sverrisson, sýslumaður, Bæ, Hrútafirði. 94.
- Sigurður Gunnarsson, prófastur, alpingismaður, Stykkishóli. 81.
- Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík. 96.
- Sigurður Sigurðsson, kennari í Mýrarhúsum. 98.
- Staatsbibliothek i München. 95.
- Stefán Egilsson, műrari, Rvík. 84.
- Stefán Thorarensen, f. sýslum., Akureyri. 97.
- Steingrímur Johnsen, kaupmaður, Rvík. 97.
- Steinnordh, J. H. V., theol. + fil. dr. (r. n.), Linköping. 98.
- Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatnsleysu. 89.
- Tamm, F., A., dr. docent, Uppsöläum. 94.
- Torfi Halldórsson, kanpmáður, Flatéyri. '02.
- Tryggyri Gunnarsson, bankastjóri, Rvík. 97.
- Valdimar Ásmundsson, ritstjóri, Rvík. 97.
- Valdimar Briem, r., próf., Stóranúpi. 95.

Valdimar Örnólfsson, verzlunarmaður, Ísafirði. 83. Valtýr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khöfn. 97. Póra Jónsdóttir, frú, Reykjavík. 97. Pórður Thoroddsen, héraðsleknir, Keflavík. 80. Pórhallur Bjarnarson, lektor, Rvík. 97. Porleifur Jónsson, prestur, Skinnastöðum, 96.	Þorsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnnesi, 88. Þorsteinn Erlingsson, ritstjóri, Seyðisfirði. Þorsteinn Jónsson, héraðsleknir, Vestmannaeyjum. 98. Þorvaldur Jakobsson, prestur, Haga Barðaströnd. 93. Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði. 89.
-
-

Þingskála - þingstaður.

Gamla Pula.

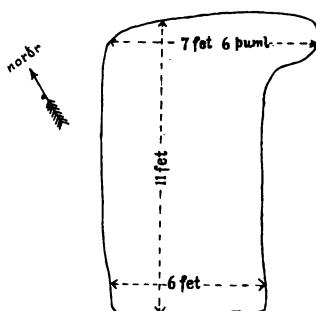
FOTOLITH. FACHT & CRONE

~~TO THE PUBLIC~~
~~PUBLIC LIBRARY~~

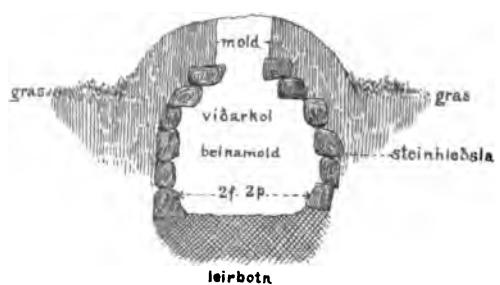
~~FOR LEADERSHIP~~
~~IN FOUNDATION~~

Guðrúnarleiði

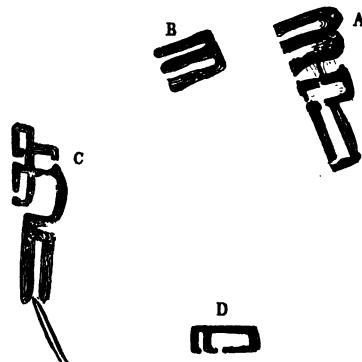
I. Yfirborð

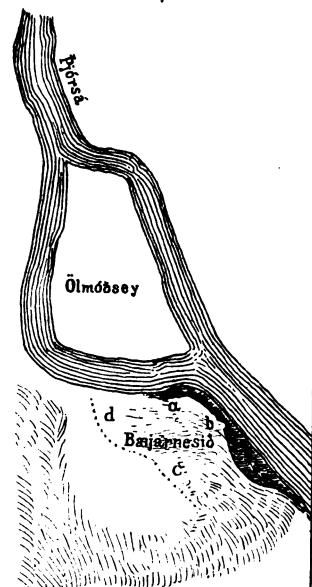
II. Þverskurður

Grænuflatarrústir.

Á eða Árbær hinn forn.

FOTOLITH. PAGHT & CRONE

TO NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

TOR, LENOX AND
THE FOUNDATION

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1899.

REYKJAVÍK
PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU
1899.

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1899.

REYKJAVÍK
PRENTUÐ í ÍSAFOLDARPRENTSMÍÐJU
1899.

E f n i s y f i r l i t .

Rannsókn sögustaða í Grafningi í maílmán 1898. Eftir Brynjúlf Jónsson. (Grímkelsstaðir bls. 1. Steinrauðarstaðir bls. 3.)	Bla. 1—5.
Rannsóknir í Barðastrandarsýslu sumarið 1898. Eftir Brynjúlf Jónsson. (Viðaukar bls. 13—17. Legsteinar bls 17—18).	— 6—18. — 19—28.
Smávegis. II. Rúnasteinar. Eftir Björn Magnússon Olsen. Yfirlit yfir muni selda og gefna Forngrípasafni Íslands árið 1898	— 29—32.
Um myndir af gripum í Forngrípasafninu. Eftir Jón Jakobsson	— 33—38.
Athugasemd um árbók Fornleifafélagsins 1898. Eftir Brynjúlf Jónsson	— 38—39.
Skyrsla. (Aðalfundur félagsins bls. 40. Stjórnendur félagsins bls. 40. Reikningur 1898 bls. 41. Félagatal bls. 42—44)	— 40—44.

Rannsókn

sögustaða í Grafningi í maímán. 1898.

Eftir

Brynjúlf Jónsson.

I. *Grímkelsstaðir.*

Svo segir í Hardarsögu, kap. 2.: »Grimkell bjó fyrst suður at Fjöllum skamt frá Ölfusvatni. Þar er nú kallat á Grímkelsstöðum ok eru nú sauðahús. . . . Hann færði bú sitt . . . til Ölfusvatns, því at honum þótti þar betri landskostir. Í fljótu bragði virðist sem orðin: »ok eru nú sauðahús«, bendi til þess, að bæjartóft Grímkelsstaða sé eigi framar til, heldur hafi sauðahús verið bygð ofan á hana, svo þar sé eigi um annað að ræða en fjárhús eða fjárhústóftir. Því að þrátt fyrir það, að á þeim tíma sem sögurnar voru ritadar og lengi eftir það var eigi venja á Suðurlandi að hýsa sauði, þá má þó telja vist, að í Grafningi hafi það verið gjört fyr en annarstaðar, vegna vetrarríkis. En raunar þurfa orðin: »þar . . . eru nú sauðahús«, eigi beinlinis að þýða það, að sauðahús stæði í rústunum, þau gátu staðið *hjá* þeim, eða *svo nærri* að þannig mætti að orði kveða. Og þetta hefir verið tilfellið. *Rúst Grímkelsstaða er enn til.* Það eru 3 stórar fornrústir á sléttum völlum fyrir norðan og neðan túnið í Króki í Grafningi og heita þær *Grímkelstóftir*. Syðsta tóftin er 18 al. löng og nál. 9 al. breið; dyr í suðausturenda. Hún sýnist eigi skift í sundur. Það má hafa verið útibúr. Miðóftin er bæjartóftin; hún er nál. 30 al. löng og 11 al. breið. Dyr er ekki hægt að ákveða. Miðgaflar sýnast að hafa verið tveir í henni,

þó er hinn nyrðri óglöggur, og er sem þar gangi smákoftatóft inn í vegginn og snúi dyrum í norðaustur, þó verður það eigi fullyrt, og er mögulegt að vatn og klaki hafi myndað þessa tóftarlíkingu, hún er svo óglögg. Nyrzta tóftin hefir að norðan víðan ferhyring, um 16×18 al., og er það án efa høygarðurinn; en að sunnanverðu, þar sem fjóstöftin má hafa verið, er nú stekkjartóft, nær 18 al. löng og er hún nýlegri en rústirnar sjálfar, og þó ekki mjög nýleg. Hún snýr dyrum til suðausturs, eins og fjósið mun hafa gjört. Fyrir aftan gafi hennar sér nál. 8. al langan part af hinni fornu rúst, og er það líklega innri hluti fjóssins. Eigi er samt unt að ákveða lengd þess, því óvist er að dyr þess hafi tekið jafnlangt fram og dyr stekkjartóftarinnar nú. Fyrir fleiri smátóftum vottar þar, en þær eru svo niðursokknar, að þeim verður eigi lýst. Aðaltóftirnar, sem nú var lýst, eru einnig mjög niðursokknar og úr lagi gengnar, þó þær séu nokkru glöggvastar. Lækur rennur ofan hjá rústunum, og hefir hann myndað vellina sem þær eru á, og enn ber hann oft aur yfir þá. Þess vegna hafa sauðahúsin, sem sagan nefnir, eigi verið sett þar. Þau hafa að líkendum verið sett lítið eitt sunnar og ofar, og bærinn *Krókur* svo verið gjörður úr þeim síðar. En meðan þar var eigi bær, hefir þetta pláss, sem er dalmyndað fengið nafnið »Krókur«, og því hefir bærinn verið nefndur svo, en eigi Grímkelsstaðir, sem réttast hefði þó verið, því raunar er það sami bær, færður úr stað um túnsbreidd að eins. Vel á það við að segja. að Grímkell byggi »suður at Fjöllum«, er hann bjó þar, því hinn dalmyndaði »krókur« gengur suður í fjöllin. *Krókur* er í Ölfusvatnslandi, en þó svo langt þaðan, að eigi gat Grímkell vel notað land það er Ölfusvatn notar nú, utan að flytja þangað búferlum. Var það og fýsilegt, því þar er vetrarríki minna og skemra til veiða í vatninu. Ef til vill hefir og ágangur lækjarsins hvatt hann til þess að flytja bú sitt. En spyrja má, hví hann settist eigi strax að Ölfusvatni? Líklega hefir þar verið bær aður, og honum hefir Grímkell síðar náð undir sig, og þá fært bú sitt þangað.

Eitt af fjárhúsum þeim, er standa í túninu á Ölfusvatni, er kallað *hofhús*. Þar á hofið Grímkels að hafa stadið, og er sem upphækkuðundir húsinu. *Grímkelsgerði* heitir forn girðing þar austur á túninu, hér um bil 1 dagsláttá að stærð. Suðvestast í henni er sýnt *leiði Grímkels*. Það er þúfa mikil, nær 5 fóm. löng og nær 1 fóm. á breidd við suðurendann, en mjó í norðurendann, og um 2 al. á hæð. Hvort grjót er þar í var ekki hægt

áð kanna fyrir klaka, er eg var þar í vor í maímánuði á rannsóknarferð.

Bollasteinn er á hlaðinu á Ölfusvatni. Hann er úr »doleriti«, og er rúml. 1 al. á hæð, 3 kvart. í þvermál á annan veg en $2\frac{1}{2}$ kv. á hinn. Bollinn nær 9 þuml. á vídd og 5 þuml. á dýpt. Hann er auðsjáanlega mannaverk.

II. Steinraðarstaðir (?)

Svo segir í Landn. V. 13. »Hann (Steinröðr) eignaðist öll Vatnslönd, ok bjó á Steinraðarstöðum. Nafnið Steinröðarstaðir er nú týnt, og vant að gizka á, hvar bærinn hefir verið. Það eitt er vist, að hann hefir staðið við vatnið, því kringum það nam Steinröður land. Liggur nærrí að hugsa, að það sé hann, sem nú ber nafnið *Pingvellir*, og hafi þar strax verið aðalbærinn við vatnið. Það mun þó ekki hafa verið, því af Is�endingabók má ráða. að áður en alþingi var sett, hafi bærinn *Pingvellir* heitið: i *Bldskógum*. Og þar sem Landn. segir að Hrolleifr »nam lönd til móts við Steinröð öll fyrir utan Laxá....ok bjó í Heiðarbæ«, þá virðist það benda til að Steinröðarstaðir hafi verið sama megin við vatnið sem Heiðarbær, eða vestan við það. Á því svæði mundi því helzt að leita rústa Steinröðarstaða. Og fornar rústir eru þar á 3 stöðum, í Nesjalandi:

1. *Vatnsbrekka* heitir fögur brekka við vatnið í útnorður frá Nesjum. Hún liggur suðaustan í aflöngum ás, sem þar er langs með fjallshlíðinni. Milli ássins og hlíðarinnar er dalmynd-að undirlendi, er heitir *Nesjakleyf*; breikkar það til suðurs, en mjókkar til norðurs unz það þrýtur og verður að einstigi. Er þar gata frá Nesjum til Heiðarbæjar. Vatnsbrekka snýr eigi að Kleyfinni heldur að vatninu. Hún er skógi vaxin ofan til, og kvað öll hafa verið skógi þakin fyrir eigi alllöngu. En nú er talsvert af henni notað til slægna. Hún nemur góðri túnstærð að viðáttu. Syðst er nyrðri brún hennar við vatnið nokkuð há, en lækkar austur með því. Þar eru rústir skamt upp frá vatninu. Vestast er mesta tóftin, nál. 10 fóm. löng og nær 4 fóm. breið út fyrir veggi. Miðgafi virðist hafa verið um 4 al. frá

vesturenda. Þar litlu austar er líkast að dyr hafi verið á suðurhliðvegg, þó verður það eigi ákveðið. Og öll er tóftin svo fornleg og niðursokkin, að gætni þart til að átta sig á henni. Þó virðist auðsætt, að það sé bæjartóft. Við austur enda hennar er önnur tóft, litil og full af grjóti. Þá er hin þriðja austast og er sú glöggust og nýlegri en hinur. Gæti það verið fjárhústóft, er síðar hefði verið sett t. a. m. í fjóstóftina. Þar austan við vottar fyrir leifum af tóft, ef til vill heystæði, og má vera að úr henni hafi verið tekið efni í fjárhússveggina, — því ekki hefir fjárhúsið verið sett þar fyr en bærinn var aflagður, er virðist hafa verið allsnemma. Bak við rústirnar liggar djúp laut er litur út fyrir að hafa verið *ræsi*, til að verja húsini fyrir vatn uppgangi undan brekkunni. Litlu ofar er girðing, aflangt kringlótt, nál. 5×6 fóm. innanmáls. Þar á sjást engar dyr, því hefir það varla verið *gjafahringur* (»gaddur«), og tilheyrt fjárhúsini, en líklegra að það hafi verið akur eða hvanngardur, og tilheyrt bænum. Skyldi eg nokkurs geta til um *Steinröðarstaði*, þá þætti mér líklegast, að þeir hefði verið hér. Vatnsbrekka er *segursti staðurinn sem til er við vatnið*, og þar er haegt til skógarhöggs, útbeitar og veiðiskapar, svo að eigi mundi annarstaðar betra.

2. *Setbergsbalar* heita uppi undir hlíðinni, þar sem undirlendið er farið að breikka, og eru kenndir við klett einn i hlíðinni þar upp undan, er Setberg heitir. Djúp og mjó laut er milli balanna og hlíðarinnar, og einnig er lægð niður frá bólnum bakvið ásinn, sem Vatnsbrekka er hinum megin í. A Setbergsbölum eru allmiklar rústir og misgamlar. Hin vestasta er miklu nýlegust, og skal eg láta ósagt, hvort það hefur verið *kot eða sel*, tel hið fyrra þó líklegra. Hún er 8 fóm. löng og 4 fóm. breið um miðjuna. Dyr eru á miðri suðausturhlíð, og þar fyrir innan 2 tóftir, sín til hvorrar handar og hin þriðja beint innúr. Vestast er sérstök tóft, opin mótt vestri. Sérstök tóft gengur og suður úr norðausturendanum, líklega fjárrétt. Litlu austar er sú rústin sem fornust sýnist. Hún sést ógjörla nema vel sé að gáð. Hún virðist vera skift í 3 tóftir, og er hin vestasta stutt og breið og eins hin austasta, en miðtóftin löng og mjó. Dyr virðast hafa verið á vesturenda. Enn litlu austar er hin þriðja rúst, lítið glöggvari, 6 fóm. löng og 4 fóm. breið, með dyr í suðausturhorni og afhlaðna innitóft í norðausturhorni. Fleiri rústir óglöggar, eru þar. Þessi staður er eigi lengra frá Vatnsbrekku en svo, að ganga má á 10 minútum, og næstum þar uppundan, en örskamt

milli vatns og fjalls. Þykir mér því fremur óliklegt, að hér sé um tvær aðskildar jarðir að ræða, heldur sé alt sama jördin, *Steinröðarstaðir*; hafi þar snemma verið tvibýli og annar bærinn settur uppi á Setbergsbölum. Sá er þar bjó hafi síðar lagt Vatnsbrekkubæinn undir sig og sett þar fjárhús, en bygð haldist lengi á Setbergsbölum, þar til skriða má hafa tekið af vatnsbólið, sem líklega hefir verið í hinni djúpu laut. Nú er hvergi vatnsból hjá Setbergsbölum.

3. *Kleyfardalur* heitir suðvestur með hlíðinni, litill dalur og þó fagur, en hrikalegt í kring. Þar eru tvær rústir allglöggvar. Önnur bæjartóft (eða seltóft), 9 fóm. löng, tvískift og eru engar dyr á milliveggnum, en útidyr úr báðum tóftum á suður hlíðvegg. Hin, fjóstóft (eða kvíatóft?), 8 fóm. löng og $2\frac{1}{2}$ fóm. breið, hefir dyr út úr suðvesturhorni. Við efri enda hennar var sem sæi á tóftarbrún, sem gæti verið hlöðutóft. En þar um get eg þó ekki sagt, því fonn lá þar yfir, svo eigi sást hvort hér er tóft eða ekki. Hafi hér verið býli, þá hefi það verið hjáleiga frá Steinröðarstöðum(?) og síðar orðið, ásamt þeim, hjáleiga frá Nesjum.

Rannsókn

i Barðastrandarsýslu sumarið 1898.

Eftir

Brynjúlf Jónsson.

Sumarið 1898 sendi fornleifafélagið mig vestur í Barðastrandarsýslu, til þess, ásamt Capt. Daniel Bruun, að rannsaka dysjar í Berufirði, og mun hann skýra frá þeirri rannsókn. Þó skal eg geta þess, að dysjarnar eru eigi færri en 16, geta verið fleiri óglöggar, og eru þær á fjórum stöðum við fjarðarbotninn. Grófum við út margar þeirra; en summar höfðu verið útgrafnar í fyrra af Snæbirni bónda í Hergilsey og Stefáni bónda í Berufirði. Í einni þeirra fundust leifar af mannsbeinum og leifar af axarblaði, í annari leitar af hestbeinum, í hinni þríðju glertala. Í hinum var ekkert að finna. Hygg eg þær hafi verið útgrafnar áður, fyrir löngu. Er og óvist, að fé hafi verið lagt í þær allar, eða nokkuð annað en líkin ein. Án efa eru dysjar þessar frá heiðni; en engin saga getur þess, hvaða menn hér voru jarðsettir. Merkilegast er, að hestjaxlarnir, sem þar fundust, eru miklu stærri en jaxlar vorra hesta. Benda og kjaftmél og skeifur í fornripasafninu til þess, að hestar fornmanna hafi verið stærri en hestar eru nú hér á landi.

Um leið rannsakaði eg sögustaði í austurhluta Barðastrandarsýslu. Þar á meðal er *Porskafjardar þingstaður* og svo ýmsir staðir sem getið er í *Landndmu*, *Gull-Póríslögu*, *Grettissögu* og *Fóstbraeðrasögu*.

Porskafjardar þingstaður hefir verið við botn Porskafjardar, suðaustanmegin, og hefir hann mestallur staðið á aurlandi því,

sem Músará hefir myndað þar. Sú á rennur í austanverðan fjarðarbotninn, en Þorskafjardará í hann vestanverðan, og hafa þær báðar myndað þar mikið aurland (»delta«) og miklar grynnigar út eftir firðinum. Í fornöld hefir Músará runnið vestur um aurlandið nálægt Þorskafjardará eða jafnvel saman við hana, en austurhluti aurlandsins hefir þá verið fögur grassléttu. Á þeiri grassléttu hefir þingstaðurinn verið, nema fáeinarr búdir, sem staðið hafa við rætur fjalls þess, sem strax tekur þar við sunnanmegin. Á seinni árum hefir Músará kastað sér suðurávið, og rennur nú í mörgum kvíslum um þingstaðinn. Hefir hún eyðilagt hann svo, að eigi sér eftir nema brot af fáeinum tóftum. Á þessari öld voru þar líka hlaðnar tvær nýjar búðartóftir banda »Kollabúðafundum«, og voru þær settar ofan á fornar rústir, sem því eru eigi lengur til. Á neðsta þepri fjallsrótanna, sunnanmegin við aurlandið og fjarðarbotninn, þóttist eg sjá búðarrústir á fjörum stöðum: Hin insta er litlu utar en á móts við hinan nýju tóftir. Það er ein búðartóft, 7–8 fóm. löng. Þar litlu hærra virtist mér votta fyrir eins og hringmyndun, þó er hún eigi svo glögg, að sjá megi með vissu hvort það er manna-verk. Nokkru utar er önnur tóft, viðlika stór, og snýr nær til útnordurs. Vestan við hana rennur lækur ofan, og þar litlu vestar vottar fyrir tveim rústum, og virtust mér þar vera tvær tóftir á hvorum stað, en mjög svo óglöggvar. Þetta er alt og sumt sem eftir er af þingstaðnum. — Capt. D. Br. lét málara sinn, listamanninn J. Klein, taka mynd af staðnum, og mun hún á sínum tíma koma í Árbók fornleifatélagsins.

Landndma getur eigi atburða, er gerzt hafi á þessu svæði, utan það er grenitréð mikla rak hjá Hallsteini goda. *Grenitrésnes* heitir enn við mynni Þorskafjardar, skamt frá Hallsteinsnesi. Eru þar sýndir klettar þeir, sem tréð að hafa verið lagt upp á, líklega til sögunar. Goðahof Hallsteins er sagt að staðið hafi í *Godahvammi*, skamt austur frá túninu. Er þar þúfnabarð allmikil hrísi vaxið, og er eigi hægt að sjá skil á tóftinni. *Haugur* Hallsteins er sýndur niður í túni á Hallsteinsnesi, en það er raunar klapparbali með jarðvegi á. — *Geirastaðir*, sem Landn. nefnir, bera nú eigi það nafn. En eigi er um að villast, að það er sami bær og *Ingunnarstaðir*. Þar bjó á söguöldinni *Ingunn* ekkja *Glúms Geirasonar*, hefir bæjarnafninu þá verið breytt og kent við hana. Eigi pekkist nú heldur nafnið *Porgilsstaðir* í Djúpafirði. Geta má til, að það sé sami bær og *Miðhús*. Sú

jörð átti land beggja vegna út með fjarðarbotninum, og kann það að benda til þess, að hún hafi verið landnámsjörð.

Gull Þóris saga eða *Þorekfirðingasaga* fór öll fram á þessu svæði, að því er hún gjörðist hér á landi. Koma örnefni mjög vel heim við hana viðast hvar. Þó hafa sum þeirra breyzt, og skal nú taka fram það, er eg hefi fundið athugavert í því efni: Bærinn *Uppsalar* í *Þorekafjarðarskógunum*, þar sem Oddur bjó, tædir Þóris, heitir nú í *Skógum*, en nafnið *Uppsalar* er eigi viðhaft. Í túninu í *Skógum* er sýndur bautasteinn Odds. En þó virðist steininn fastur í klöpp. Bærinn Breiðbólstaður, eða Gröf á Reykjanesi (sjá kap. 6), er nú eigi til með því nafni. En líkleg tilgata er, að það sé einmít *Stabur*. Það er endingin af nafnina Breiðabólstaður, og þar, en hvergi annarstaðar á neinu, gat átt við eftir landalagi að kalla »Gröf«. Afstaðan kemur og vel heim við söguna. En um Breiðabólstað á Skógarströnd getur þar eigi með nokkru móti verið að ræða. Bærinn *Næredalur* (sjá k. 1.), er nú í eyði, en dalurinn er alment nefndur *Næddalur*. Þar er allmikið af seljatóftum, og eru sumar þeirra ef til vill settar ofan á bæjarrústina. Sjást eigi glögg skil á henni. Sama er að segja um *Askmannestaði* (k. 7.). Sá bær hefir verið þar sem nú heitir Seljadalur milli Skóga og Kinnarstaða; en bæjarrústinn verður eigi aðgreind frá seltóftum, og munu sumar þeirra settar ofan á hana. *Hesttangi*, þar sem Kinnskær kom á land (k. 17.) heitir nú *Hesthólm*, því hann er nú umflotinn um flóð. Hann er í fjörunni niður frá Kinnarstöðum; verður að skilja söguna svo, að Þórir hafi komið austan yfir fjörð, en hesturinn synt austur yfir astur, er hann »ærðist« í fjörbrotunum. Hitt er auðsætt, að fyrirsátíð og bardaginn var fyrir vestan fjörð, nær niður frá Hjóllum: Þórir elti Helga út til *Kálfá*, — sú á heitir nú *Hjalla*, — og drap hann hjá *Helgasteini*. *Helgasteinn* heitir enn stórssteinn í fjörunni eigi langt frá ósi Hjallaár. Upp með Hjallaá eru gljúfur mikil: þar hafa heitið *Kálfárgljúfur* (k. 14.), meðan án hét *Kálfá*. Þar uppi í hálsinum, í daldrögum upp frá ánni heitir *Frakkamýri* og *Blíglækur* (s. st); hann er nú oft nefndur *Bleikslækur*. — Örnetnið *Tröllagata* (k. 13.) milli Skóga og Kinnarstaða er nú eigi lengur tilkað, en menn vita hvar það var. Örnetnið *Ketilbjarnarhlaup* (k. 18.), er nú týnt. En í ánni er að einum stað milli *Munaðstungu* og *Naðrsdals* dálitík flúð, eigi ólik því er sagan lýsir Ketilbjarnarhlaupi. Hefir Ketilbjörn þá ætlað að leita til Naðrsdals og vænt þar mannhjálpars, og má það líklegt telja. En þá er það orðvilla í sögunni er hún segir að

Ketilbjörn hlypi út frá bænum. Hann hefir hlaupið inn frá bænum. Út frá bænum Tungu rennur áin á eyrum, og er þar hvergi um »hlaup« að ræða. Geta verður þess, þó það komi ekki sögunni við, að þá er spurt er um *Ketilbjarnarhlaup*, vísa menn á svonefndan *Ketilbjarnarstig*. Það er klettur á dálitlum hól inn með ánni að vestanverðu, og er hann að því leyti einkennilegur, að ofan í hann eru 2 holur með nokkru millibili; er önnur svo við að stiga má fæti ofan í hana, og tekur manni hér um bil í miðjan legg; hin er eigi viðari en rúmlega fyrir handlegg manns, og svo djúp, að taka mundi í mitt lær. Á Ketilbjörn að hafa staðið á stúfnum í henni en heila fætinum í hinni. Slikt er meiri fjarstæða en svo, að nú detti nokkrum manni í hug að trúa því, þó sögninni sé haldið uppi. En tilefni til sagnarinnar má hugsa sér: Frá kletti þessum sér þann stað í ánni, sem ætla má að sé Ketilbjarnarhlaup, og ádur er getið. Vildi madur nú vísa öðrum á þann stað, án þess að fara sjálfur með, þá lá nærrí að vísa á þenna klett og miða við hann. Gat svo orðið úr því nokkurs konar hausavíxl. Eigi getur sagan um hvar Pórir heygði Ketilbjörn. Liklegt er að hann hafi heygt þá Ásmund báða saman. En leiði Ásmundar finst nú ekki. *Ásmundarhvðll* (nú Ásmundarhóll) er hár grjótás inn frá *Hrisahvðli* (nú Hrísþóli) gegnt Munaðstungu. Hann er blásinn ofan. Á austurhorni hans er dálítill lægð og er audséð, að kastað hefir verið lausu grjóti á two vega frá henni fyrir löngu. Hygg eg vera mega, að hér hafi haugurinn, eða dysin, verið, og þetta sé frágangur þeirra er rofð hafa. Í flóanum milli Hrísþóls og Hafratells er nú að vísu kallað *Ketilbjarnarleiði*, það er aflöng klöpp með vörðubroti á. En af sögunni er að sjá, að þar nálagt hafi Már verið veginn. Er því liklegra að hann hafi verið heygdur hér, en svo víxlað nöfnum, þá má klöppin hafa verið hulin jarðvegi og skógi; nú er eigi annað eftir af leiðinu en grjótið í vörðubrotinu. — Bærinn *Másdalur* (k. 19.) er eigi til, og enginn dalur með því nafni, eða sem líklegt sé að sá bær hafi verið í. Hygg eg nafnið sé ritvilla fyrir *Naðredalr*, og að *Naðr* gamli hafi, eftir dauða Ásmundar, tekið til sín Óttar fóstbróður Pórí, sjálfsgagt eftir ráði hans. Þá kemur það vel heim, að Pórir sendi Óttari orð, er hann var kominn austur yfir Þorskafjörð, Óttar kom þegar, og riðu svo báðir inn til Steinólfssdals. Eigi gat eg fengið vissu um, hvar bærinn *Völvustaðir* í *Kambsheiði* hefir staðið. Í landnámi Steinólfss hefir *Heimlaug* ekki búið, en

þó *hjá* því, þar eð hann bægði henni. Má vera að *Völustaðir* hafi verið í landi jardar þeirrar, er nú heitir *Klettur*, ef það er þá ekki sá bær sjálfur. *Vellir*, þar sem Grímur bjó, frændi Steinólfs (k. 1. og 18.), hafa án efa verið í *Steinólfssdal* (nú Bæjaradal). Fyrir ofan tún í Bæ heitir *Blómsturvelli*. Þar er lítill rúst, og mun hafa verið kot. En á dögum Steinólfs virðist sá staður hafa verið á túninu í Bæ, því það má hafa náð miklu lengra uppeftir, þar eð þeir Þórir börðust í *Grásteinsdæld* (nú Grásteinslág), sem er góðum spöl ofar, en voru þó komnir heim að túngardic- er bardaginn hófst. Þetta getur nú verið ónákvæmni. En samt þykir mér fremur ólíklegt að Grímur hafi búið á Blómsturvöllum, sem óefan hefir verið hjáleiga. Uppi undir brekkunum spölkorn fyrir ofan Bæ eru flatir, sem heita »Vellirnir«, rennur lækur ofan um þá austanvert, og austanmeg-in hans sér til fornrar rústar, er líkist bæjarrúst, sem snemma hafi lagst í eyði. Hygg eg líklegra, að þar hafi *Vellir* verið. *Hergilsgrafir* (k. 18.), eru nú oftast nefndar »Grafirnar«; það eru hvosir nokkrar við Bæjará gegnt Bæ. (Þar er prentvilk í útg. 1897, bls. 45.—46: *Hergilsstaðir* f. *Hergilsgrafir*). Nafnið *Galtadalur* er týnt. En Galti heitir hæð nokkur inni í dalbotninum, og er daldrag hjá. Gæti það ef til vill verið Galtadalur og hæðin verið nefnd eftir honum. Þó þykir mér líklegra að Galtadalur sé daldvarf það, er verður með ánni skamt fyrir ofan ós hennar en fyrir neðan Hergilsgrafir. Enn má geta þess, að ekki heita *Ingjaldsstæðir* í Porskatjardal (sjá k. 10.), en óglögg bæjarrúst er þar sem heitir *Hergilsstaðir*. Er sennilegt að Ingjaldur hafi átt son, er heitið hafi Hergils eftir föður hans, og við hann hafi bærinn verið kendur, en söguritarinn eða heimildarmenn hans farið feðgavilt, því þá hafi bærinn verið kominn í eyði.

Hefi eg nú gert grein fyrir þeim sögustöðum Gull-Þórissögu, sem vafasamir kunna að sýnast í fljótu bragði. Allir aðrir sögu-staðir í henni koma vel heim, og er það mikill meiri hluti. Þyk-ist eg því eigi þurfa að fjölyrða um þá. Að eins skal eg minn-ast á nokkra þeirra.

Rauðsdalur (k. 1.), heitir enn á hálsinum milli Berufjardar og Hofstaða. Þar er nú enginn bær, en rústir litlar og óglöggvar. Þar heitir enn *Alifiskalækur* (k. 2.), spölkorni austar. — *Gunnarsstaðir* heita enn í hlíðinni fyrir vestan Porskafjardará, gegnt Kollabúðum. Þar hefir Völu-Gunnar búið (k. 16.). Rústin er óglögg. *Múli* í Porskafirði (k. 1.), heitir nú *Múlakot*. Þor-

geirsdalur (k. 2. og 17.), er milli *Múlakots* og *Hjalla*. Þar er þúfnabarð sem bærinn var. Við læk þann, er rennur úr Þorgeirsdal, er einstigið, þar er Gunnar rak nautin (k. 14.), og er það á veginum milli Múlakots og Hjalla. *Varðafell* (k. 14.) heitir enn á Hjallahálsi; þar hefir naumast verið bygð að staðaldri. *Gullfors* (k. 24.), heitir enn í á peirri er rennur eftir *Djúpadal*. Hann er í djúpu og þróngu gljúfri, en austanmegin er tæpur stígr, svo að einstigi má kalla. *Leikvelli* (sst.) heita inn frá gljúfrinu, og er það svo langt, að eigi kemur til mála að Þórir hafi barist þar og hlaupið þaðan í forsinn. Sagan er þar ónákvæm, en getur þó til sanns vegar færzt: Fyrirsátursmenn hafa búist um á Leikvöllum, og skemt sér þar við leiki, meðan þeir biðu Þóris, sem vel má hafa skift nokkurum dögum; en það stendur nú á sama. Þeir hafa sett njósn á bentugum stað og og því fengið að vita er sást til Þóris. Þá hafa þeir farið í móti honum og fundur þeirra orðið sunnantil í einstiginu. Þaðan var skamt að forsinum. Pannig er frá staðlegu sjónarmiði ekkert á móti því, að niðurlag sögunnar sé »ekta«, ó: ritad eftir gömlu frumriti. Ónákvæmnin gjörir það enda sennilegra, því ef það væri tilbúningur, gjörður eftir staðlegum kunnugleik, þá hefði verið sneitt hjá slíkri ónákvæmni. Svo sagði mér Magnús bóndi Jónsson í Tjaldanesi, fróður sagnamaður, að á yngri árum hefði hann séð gamalt Gull-Þóriðssögu handrit, samhljóða útgáfu Þorleifs Jónssonar. En hvað sem um það er, þá er sagan samt eigi fullkomín eins og hún nú er. Þar vantar kaflann um viðskifti Þóris við Þorgeir í Djúpadal, sem Guðbrandur Vigfússon getur um í Safni til sögu Íslands, I. 357. Þar má og vanta frásögn um ævilok Kerlingar Styrkársdóttur, sem munnmæli segja að *Kerlingard* í Djúpadal sé kend við, og hafi Þórir elt hana þar til hún steypist þar ofan í forsinn. Fleira er það í sögunni sem bendir á að í hana vanti, eða hún hafi verið fyllri áður: Hún getur þess, (k. 17.) að Þuríður drítkinp létt gjöra sér rekkju gagnvart dyrum á Þórisstöðum; en þess hefir eigi áður verið getið, að hún flytti þangað frá Kinnarstöðum, sem þó hefir orðið að vera. Eigi er þess heldur getið, hvenær Óttarr, fóstbróðir Þóris, flutti frá Skáldstöðum að »Másdal« (eða Naðrsdal?). Menn koma fram eins og þeir væru lesendum kunnir, þó þeir hafi ekki verið nefndir áður, svo sem Árni og Blígr, fylgdarmenn Steinólfs í kap. 15. Af þessu liggur mér við ætla, að sagan, í sinni elztu mynd sem nú er til, sé útdráttur úr annari, ena eldri mynd hennar.

*2

Samt getur slikt verið að kenna ónákvæmni hjá söguritaranum og tilhneigingu til að vera stuttorður. Þetta segi eg ekki til að kasta rírð á söguna. Og eigi rírir það heldur álit mitt að henni þó þær frásagnir hennar, sem í útlöndum gerast, séu nokkuð »þjóðsögulegar«. Sliks kenfir í fleiri sögum, og hefir það sínar eðlilegar orsakir.

Grettissaga fer eigi fram á þessu svæði nema að því, að Grettir var einn vetur á Reykjahólum. Segir þar frá því er hann sótti nautið út í *Ólafseyjar* með þeim fóstbræðrum Þorgeiri og Þormóði. Sú ey, sem nautið var í, er nú vanalega nefnd *Hólaey* (o: Reykhólaey), en *Hafraklettur* er kallaður »*Latur*«, því sjómönum þykir seigróð fram hjá honum. *Hvalshausskólm* ber enn það nafn. Munnmæli segja, að þá er Grettir bar nautið heim, hafi gjört fjúk og hafi hann villst þangað sem *Bolaskeið* heitir nokkru fyrir vestan tún á Reykhólum. Þar hafi sendimenn Þorgils mætt honum. En eigi ber því heim við söguna, því þar verður eigi sagt, að þeir væri komnir »fan undir Hellishóla«. Eigi hefði Grettis heldur verið leitað vestur á *Bolaskeið*, ef eigi sást til hans. Mun »*Bolaskeið*« því kennt við annan bola, en sögnin myndast af því nafni. *Grettislaug* heitir suðaustaní túnbrekunni á Reykjahólum, og er réttmæli, að Grettir kæmi »nedan frá lauginni« er Þorgeir mætti honum. *Grettislaug* hefir verið nokkuð stór og vandlega bygd úr stóru blágrýti, og er það aðflutt. Heitt vatn rann í hana um rennu úr hver, sem þar er litlu ofar, sem stifla mátti ettir vild og láta svo vatnið biða þess, er það var hæfilega volgt; en ekki er þar kalt vatn til að kæla með. Nú er laugin skemd: hefir átt að minka hana, líklega til þess hún væri fijótari að fyllast og að vatnið í henni væri fijótar að kólna. Hefir verið byrjað á því og hætt við hálfþjört. Er sagt, að það hafi gjört sunnlenzkur kaupmaður tyrir miðju þessarar aldar.

Fóstbræðrasaga hefir einnig gerzt annarstaðar að mestu leyti og um þau atriði hennar, sem gerzt hafa á þessu svæði, er söguritarinn mjög faordur, svo þar er ekkert (hægt) um að segja. Hann getur t. a. m. ekki um viðureign þeirra fóstbræðra við Grettis. Virðist þó í upphafi sögunnar, að hann sé að gera sér far um, að láta Grettis verða lesendum kunnan, eins og hann ætli að segja meira frá honum síðar, en hafi svo annaðhvort gleymt því, eða sleppt því viljandi þegar til kom. Gæti sú verið orsókin, að hann hafi ekki treyst sér til þess, að láta viðskitti Þorgeirs og Grettis taka sig svo út, að Þorgeir hefði heiðurinn.

Hinn eini atburður, sem sagan getur um á þessu svæði, er það, er þeir Þorgeir hófleysa og Eyjólfur drápu hvor annan við Garpdalsá. En ekki gefur hún þar tilefni til neinna staðlegra athugasemda.

Svo segja munnsæli vestra, að Þormóður hafi ekki skilið við Þorgeir norður á Ströndum, sem af sögunni er þó að ráða, heldur við forváðan, sem er út með Gilssírði fyrir utan Brekku: hafi sjór verið fallinn undir hamarinn. Þorgeir hafi hleypt á sund fyrir hann, en Þormóður horfið aftur. Þetta er ekki ósenninglegt: Má hugsa sér, að Þormóði hafi ekki sýnst ráð að skilja við Þorgeir þá þegar, er hann kom orði að því að þeir reyndi með sér, heldur hafi hann raunar fylgt honum sumarið út. Um haustið hafi þeir farið af Ströndum báðir, Áleidis til Reykjahóla, og þá hafi Þormóður sætt tækifæri að skiljast við hann, er Þorgeir reið frá honum fyrir forváðann. Hafi Þormóður svo farið vestur Brekkudal og síðan heim til föður síns. Þetta þarf ekki að koma í mótsögn við söguna, þegar þess er gætt, hve fljött hún fer yfir. Forváðinn er enn svo, að þurt er undir hamrinum um fjöru, en sund um fið. Er hamarinn kallaður Drifandi, og mun það koma af því, að lækjarsitra fellur ofan af honum á einum stað og myndar fláan fors, því hamarinn er þar eigi lóðréttur. Er líklegt, að i fyrstu hafi forsinn verið kallaður Drifandi, en hamarinn haft nafn af honum og heitið Drifandahamar, en forsinn svo týnt nafninu, af því hann er svo lítil, og það verið fært yfir á hamarinn. Slíkt hesir viða átt sér stað.

Viðaukar 1898.

I. *Skipapollur* heitir vatnsgrifja mikil í mýrinni fyrir norðan Staðarhól, nálægt miðri, en hún er allbreið. Frá pollinum rennur allmikill grafiækur norður í ána, nálægt því sem Hvolsá og Staðarhólsá koma saman. Fellur sjór þar inn um flæði og eftir læknum alt inn í Skipapoll. Er sagt að Staðarhóls-Páll gamli hafi látið grafa, eða að minsta kosti rýmka, bæði lækinn og pollinn, leitti svo flutningaskip sín inn úr Salthólmaðsi eftir læknum inn í Skipapoll, lagt þau þar og affermt, dregið síðan

farminn heim á hjarni er vetræði. Líkur eru til, að þessi sögn sé á rökum bygð: Fyrst er nafnið *Skipapolur* uppkomið af einhverju sílku tilefni; svo sér og til gamallar rústar við pollinn, sem vel má hafa verið geymsluhús; og frá pollinum er keldudrag heim undir tún, svo að þar er auðsjáanlega gott dragfæri þegar hjarn er. Ísland á þá líka sinn *skippenga skurð* grafinn eða stækkaðan, af mönnum fyrir þremur óldum! Það er eigi ómerkilegt, þó í smáum stýl sé.

II. *Inghóll*, eða eiginlega *Ingólfshóll*, heitir hóll sá á *Ingólfssjalli*, sem alment hefir verið álitinn haugur Ingólfss. Á hann að hafa sagt fyrir að jarða sig þar. Eg vildi kynna mér þenna stað. En af því eg bjóst ekki við að geta komist þangað sjálfur það eg Kolbein bónda Guðmundsson í Hlíð í Grafningi, sem eg vissi að hafti skoðað hólinn, að láta mig fá lýsingu af honum, og gjörði hann það góðfuslega. Svo segir í bréfi hans:

»Hóllinn er sporöskjumyndaður, flatur að ofan og liggur í nordur og suður. Hann er um 55 fet á lengd og 35 fet á breidd að ofan. Á hæð er hann um 40 fet. Alstaðar hallar því nær jafnt út af honum. Mannaverk verða engin séð á hólnum nema varða á suðurenda hans, og virðist mér undirstaðan mjög forn. Efnið í hólnum er mest smágrjót, mosavaxið, þó er norðanum honum stórgrýti nokkuð. Að eins á litlum bletti uppá honum gengur járn nokkuð til munna í hann (um 1½ al. þar sem eg komst dýpst). Það var norðan til á honum miðjum, og þar var mosalaust. Hvergi gat eg séð merki þess, að grafið hefði verið í hann. — Inghóll liggur hér um bil á miðju Ingólfssjalli, og enginn hóll honum líkur að lögun þar nálægt. Í hólum umhverfis hann er tómt blásið stórgrýti og klappir. Alt fyrir það er Inghóll auðsjáanlega verk náttúrunnar.«

Nú hefir mér sjálfum auðnast að koma upp á fjallið og sjá hólinn. Hefi eg mjög litlu við lýsingu Kolbeins að bæta. Það er víst, að hóllinn er verk náttúrunnar. Fjallið er af *Bursagrjóti* (»Breccie«) en þar ofan á hefir legið þykk hella af »dóleriti«, sem isaldarjökullinn hefir malað burt, svo að ekki er eftir nema urðarhryggur á norðurhluta fjallsins. Standa þar sumstaðar hálfmuldar »dólerít«-klappir upp úr urðinni. Ingólfshóll er fyrir sunnan þennan urðarhrygg og að mestu laus frá honum. Er auðséð að hóllinn er samskonar klöpp, sundur móluð utan til og myndar bratta hæð, vaxna þykkum mosa. En varðan á hól-

um er *mannaverk*, sem ef til vill hefir i fyrstu átt að vera minnisvarði Ingólfss — öllu fremur en leiði hans? — Hún er ferskeitt, nát. 1 fóm. á hvern veg, en nú er hún ekki bærri en manni undir hönd. Auðséð er, að hún hefir hrunið ofan til og hrapað til norðurs, en lausagrjót er þó ekkert utan með henni. Er því likast, að hún hafi fallið ofan í sjálfa sig, og hefir hún þá verið hol innan. Grjótið í henni er fremur stórt. Um vörðu þessa mun séra Stefán Ólafsson hafa kveðið vísuna: »Stóð af steindu smiði«, og hefir hann þá áliðið hana *leiði* Ingólfss. Nú er hún landamerkjavarða.

III. *Um Grettisbæli i Fagraskógarfjalli* hefir Páll Melsted Þ. sagnfræðingur, skrifsað mér (11. maí 1898), þetta sem fylgir:

»Haustið 1849 (minnir mig) var eg á ferð undir Fagraskógarfjalli, hitti mann, að nafni Pétur, frá Moldbrekku, og spurði hann um Grettisbæli. Kvaðst hann hafa gengið upp þangað og litast þar um. »Bústaður Grettis«, sagði Pétur, hefir alls eigi verið í gati því, er nú sést, það er svo lítið, það hefir ekki nóg rúm fyrir einn mann, — heldur í öðru stærra gati þar fyrir ofan, sem nú vottar fyrir, en er brotið ofan af. Mig minnir að eg sái vott eins og fyrir sýling eða litlu skardí efst í tindinum. En vedur sverfa jafnt og þétt og eyða grjótinu. Má og vera, að Mýramenn hafi rofist þar eitthvað eða spilt, svo þar yrði ekki verandi öðrum skógarmani. Þessi Pétur var greindur í tali, og þótti mér saga hans sennileg.«

IV. *Erpsbær* hefir verið nefnd tóft í túninu á Erpsstöðum í Miðdöllum. Enginn hafði sagt mér frá henni fyr en Þorsteinn Erlingsson hafði séð hana og gjört uppdrátt af henni 1895. Síðan bjóst eg við, að lýsing hans á rústinni mundi koma í Árbók fornleifafélagsins. Nú, er eg sá, að það mundi ekki verða, not- aði eg tækifæri, er eg kom að vestan í sumar (1898) og fór að Erpsstöðum til að skoða rústina. En »margur verður einum deginum of seinn«: Bóndinn á Erpsstöðum, Snorri Þorláksson, var þá nýlega búinn að sléttta hana út, og taka úr henni alt grjótið. Til allrar hamingju hafði hann þó veitt henni nákvæma eftirtekt og sett vel á sig stærð hennar, lögun og önnur einkenni. Skýrði hann mér frá því á þessa leið: Lengd tóftarinnar frá austri til vesturs, var rúml. 26 al. innanmáls; í austurendanum var undir-

staðan gengin úr lagi, svo lengdin er ónákvæm. Breidd innanmáls 12 al. Dyr á suðurhliðvegg, litlu fyrir vestan miðju hans. Eldstæði austur frá dyrum eftir miðju gólfí, nál. 6 al. langt; annað eldstæði skamt frá vesturenda, um 2 al. langt. Á hér um bil 3 álna bili við austurendann var gólfíð upphleypt, eða með palli, sem var nál. 1 fet á hæð, en raunar var ekki hægt að ákveða hæð hans nákvæmlega.

V. *Bollatóftir* í Sælingsdal hafa menn kallað nyrztu sel-tóftirnar á Langholti, og má koma því heim við söguna. Mun og Sigurði Vigfússyni hafa verið vísað á þær, er hann rannaak-áði þar I881. En nú hefir Kjartan prófastur Helgason í Hvammi tekið eftir því, að *abrar* *sel-tóftir*, litlum spöl utar (sunnar) á holtinu, koma *ens betur* heim við söguna: Frá þeim er brött brekka ofan með lækjær dragi, sem þar rennur í ána; og þar gagnvart, vestan áriunar, er hamarinn, sem Hamarengi hefir haft nafnt af. Tóftir þessar eru svo óglögvar, að góða athyglí þarf til að sjá þær. Þó sést, að þær eru 2 samhlíða, hér um bil 10 fóm. langar, og báðar til samans nál. 6 fóm. breiðar út yfir veggi. Hin syðri nálægt hálfu viðari en hin nyrðri. Dyr virðast hafa verið á suður hliðvegg hennar. Hin nyrðri er mjög óglögg í vestur endann, en þar mega dyr hennar hafa verið. Þessar tóftir eru svo skamt frá hinum nyrztu, að afstaðan munar litlu. Og af lýsingu S. V. gæti maður ætlað, að hann ætti við þessar tóftir, ef hann hefði eigi ætlað að Guðrún gengi til Langholtslækjar: Par getur hann ekki meint lækjardragið. Það er mjög nærrí þessum tóftum, en fyrir neðan háa brekku, svo ekki gat sést til selsins frá læknum. Hér stendur alt svo einkarvel heima. Þetta eru því *Bollatóftir*.

VI. Á *Bjarnarstöðum* í *Saurbæ* er rúst í túninu, sem kölluð er *hofið*. Hún er nokkurn veginn kringlótt, nál. 7 fóm. í þvermál innan. Hún er að mestu slétt innan, en sjálf girðingin er fornleg og fyrirferðarmikil. Dyr eru mótt norðri. Önnur rúst er fáum föðum austar. Hún sýnist nýlegrí og virðist samsætt af 3 smátóftum, er ætla má að hafi verið fénadár kofar, enda er sú tóft ekki talin að heyra til hofsins. »Hoftóftið« er heldur stór til þess, að þak hafi verið yfir henni, nema tjaldþak hafi verið. *Mun* og oft hafa verið tjaldað yfir veizlusalin: en godastúkan

hefir ávallt verið með fóstu þaki. Hér vantar goðastúkutóft, ef þetta ætti að hafa verið veizlusalur; getur það því eigi verið. En aftur er girðingin heldur lítil til þess, að hofíð sjálft hefði staðið inni í henni, en verið síðan sléttad út; að minsta kosti má hofíð þá hafa verið mjög lítið. En þó svo hafi verið, þá lízt mér svo á, að girðingin muni, eftir að hofíð var útsléttad, hafa verið notuð fyrir gjafahring (»gadd«), hafi hún nokkurn tíma verið annað.

VII. Á *Hofstöðum i Þorskafirði* er sýnd *hoftóft* í túninu norður frá bænum, það er kringlótt girðing, nál. 10 fóm. í þvermál og upphleypt innan; þar er í miðjunni dálítil tóft, opin í vesturenda. Er að sjá sem bænahús og kirkjugarður hafi fyrir löngu verið gjör upp úr hoftótinni, þó eigi sé þess getið.

VIII. *Hölluleiði* heitir einstök afliðng þúfa í túninu á Hölli í Mýrasýslu. Eg fór þangað og fekk bónðann til að grafa það út. Urðu fyrir lausir steinar. En þá gjörði regnlegt, og vard hann að hætta og fara að bjarga heyi sínu. Kom þó leiðinu í samt lag áður, og lofaði að láta ekki grafa það upp, án þess að erindisreki fornleifatélagsins væri viðstaddir.

Legsteinar.

Í Reykhóla kirkjugarði er legstein með svolátandi grafletri:

»Sepultus hic est Magn' Aretivs vir insignis et clarus qui pie in Domino obiit die 9 bris 14. ano Chi anno 1635 ætatis suæ 37. . . . Sap. 4. Just' si morte præoccupatus fuerit in refrigerio erit placens deo factus dilectus et vivens inter peccatores translatus est. — Sáler riettlatra eru í hende Drottens.«

(Í miðjunni, þar sem punktarnir eru settir, eru myndir á steininum: vængjað ljón og vængjuð kona (gyðja?)).

Í Kvennabrekku kirkjugarði er legsteinn, brotinn í tvent; á honum er þetta:

»Moider | sal. | Margriet | Hannesdott | er | do | i drottne | d. 7. aug. | MDCCCLXXIV | a 34 are | æfennar | Tex | Ps. XXX | v 12 13«.

Í Kvennabrekku kirkjugarði er annar legsteinn úr strendum Baulusteiini, einnig brotinn í tvent. Á honum er:

»Hier hviler under S. Sigurdr Olafsson í Gude sofnadur 1643. [Af horninu er brotið, og sér til stafs, er virðist vera E. Tölustafurinn 4 í ártalinu snýr öfugt].

Í sama kirkjugarði eru 3 brot úr hinum þriðja legsteini, vantar þó af honum. Það er stendur Baulusteinn. Þar sést þetta:

»Steinun Bjarnadottir . . . Christi . . . For . . . Bjarni Eggertsson« . . . [Ef til vill hefir steinninn verið lagður yfir dóttur séra Bjarna Eggertssonar, er hefir heitið Steinunn og dáið ung, meðan faðir hennar var prestur á Kvennabrekku (1835—1844)].

Á Stóra-Núpi hefir fundist legsteinn í 3 brotum, sem voru sitt á hverjum stað, utan kirkjugarðs, en falla saman, og eru með allglöggju, en þó þundnu letri, og er það þannig:

»Hier hviler Torfi Jonsson sæll í Gude sofnadr a 56 áre sins aldurs á sínu heimile og sóttar-sæng 4 juni 1646.

Sá frome mann var lögriettumaður, og hefir hans kvinna, Herdís Simonsdóttir til minningar þessa töflu látið giöra«.

Í hornunum eru myndir: *maður* (afbrotinn að nokkru leyti), *vængjað ljón*, *naut* og *örn*, og má ráða í nöfn guðspjallamanna undir þeim. Steinninn er íslenzkur og hefir verið vel gjörður.

Smávegis.

Eftir

Björn Magnússon Ólsen.

II.

Rúnasteinar.

Eins og kunnugt er, hefur hinn góðfrægi íslandsvinur Kr. Kálund skrifsað mjög fróðlega grein um íslenskar fornleifar í „Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie“ 1882 á 57.—124. bls. Hefur hann þar meðal annars safnað saman í eitt öllu því, sem menn þá vissu um íslenska rúnasteina. Á ferðum mínum um landið hef jeg haft tækifæri til að skoða ímsa af þeim rúnasteinum, sem Kálund lísir, og stöku Stein, sem hann þekti ekki eða að minsta kosti vissi ekki um letur á, og skal jeg hjer skíra frá þeim athugunum mínum.

1.

Í *Teigs* kirkjugarði í *Flyjtshlíð* er rúnasteinn aflangur með 6 hliðarflötum — þar at er einn flótur mjög mjór. Á tveim flötum, sem saman koma, er rúnaletur. Er annar flöturinn mjórri enn hinn ($4\frac{1}{2}$ þuml.) og á þeim fieti birjar letrið, enn endar á breiðari fletinum ($5\frac{1}{2}$ þuml.). Lengd steinsins er $3\frac{1}{2}$ fet.

L e t r i ð¹.

Línurnar snúa höfðum saman á steininum, eins og hjer, og á first að lesa þá, sem hjer stendur neðar, og snúa síðan blaðinu við til að lesa efri línuna.

1) Af því að prentsmiðjan hafði ekki rúnaletur, varð að láta skera mindir af rúnaletrum og rúnastöfum í þessari ritgjörð. Þessar mindir má þó ekki skoða sem nákvæmar eftirmindir af steininum; að eins er stafagerðinni haldid nokkurn veginn.

Ráðning:

hier : huiler : uigfu | s : magnus : son : i : gu .

Í enda letursins, þar sem punktarnir standa í efri línumni, hefur flaskast úr steininum, og hefur þar verið rúm firir svo sem tvær rúnir. Síðasta orðið í rúnaletrinu hefur eflaust verið: *guði*.

2.

Í bæjarkampi að *Eivindarmúla* í *Fljótsklið* eru tveir steinar eða steinbrot hvort upp af öðru, og letur á þeim tveimur flötum sem út snúa. *Neðri steinninn* er á lengd 23 þumlungar, enn fletirnir misbreiðir, efri flöturinn (í veggnum) 4 þuml., enn hinn neðri $3\frac{1}{4}$ þuml. Letrið hefur birjað á breiðari fletinum og stendur það þar á höfði framan að sjá, enn letrið á neðri fletinum, sem er framhald af letrinu firir ofan, snír rjett firir áhorfanda, sem stendur firir framan vegginn. Brotið er af þeim enda steinsins, sem snír til hægri firir áhorfanda, þar sem letrið hefur bæði birjað og endað, og hefur við það glatast upphaf og endir letursins.

Letrið:

Stingurinn í Þ í efri línumni er óskir.

Ráðning:

er : hviler : bia | rni : eirekss . .

Frista orðið hefur auðvitað verið: *hier*, og hið síðasta: *eireksson*.

Par sem punktarnir standa við enda letursins í neðri línumni hefur flisjast úr steininum á móts við 2 firstu stafina í efri línumni.

Letrið á *hinum steininum*, sem *ofar* er í veggnum, gat jeg ekki ráðið, því að rúnirnar eru viltar og sumar frábrugðnar vanalegu rúnaletri. Samt er letrið skirt, og hef jeg dregið stafina upp hjá mér svo nákvæmlega sem mér var unt. Enn því miður er hjer eigi kostur á að gefa mind af hinum einkennilegu, frábrugðnu rúnum eða af letrinu í heild sinni.

Kálund minnist á steina þá í Teigi og Eivindarmúla, sem jeg hjer hef líst, (sjá 103. bls. í ritgjörð Kálunds), enn hefur ekki vitað um letur á þeim.

3.

Kálund getur (á 110. bls.) um tvö rúnasteinsbrot i *Stafholti* í *Stafholstungum*. Um þessi brot get jeg ekkert sagt, því að jeg man ekki til, að jeg ssei þau, þegar jeg kom að Stafholti — hef að minsta kosti ekkert skrifad um þau í minnisbók mína. Ráðning Kálund's á letrinu á firra brotinu virðist vera rjett, það sem hún nær, enn hann hefur ekki komist fram úr niðurlagi rúnanna, og virðist ljóst eftir því, sem firir liggur hjá Kálund, að hin rjetta ráðning á öllu letrinu sje:

her huiler guðmundr ionson guð ha(ns) (sa)lu haf(i)!

Á hinu brotinu les Kálund:

gautur : sigmu(ndsson),

og mun það rjett.

Enn Kálund getur ekki um þriðja steinbrotið, sem jeg fann í Stafholts kirkjugarði. Það er 25 þumlungar á lengd, »Baulusteiun« með 5 flötum, og er letur á einum og krossmark á næsta fleti. Flöturinn, sem letrið er á, er 3 þumlungar á breidd, enn sá, sem krossmarkið er á 4 þumlungar.

L e t r i ð :

Á milli 7. og 8. stafs er bil, er jeg hef táknuð með punkti, og hefur þar flaskast úr steininum. Á milli 12. og 13. stafs er líka bil, enn þar eru mishæðir á steininum, sem rúnameistarinn hefur hlaupið ifir, og virðist aldrei hafa staðið neitt í því bili.

R á ð n i n g :

her : huil(e)r : ion : ola

Síðasta orðið hlítur að vera annaðhvort: *olafsson* eða *olason*, líklega heldur hið firra, því að *Ólafr* er almennara nafn enn *Óli*; enn hjer hefur brotnað af enda steinsins.

4.

Kálund getur að eins um einn rúnastein í *Nordtungu* (á 108. bls.). Þennan rúnastein hef jeg líka sjéð, og er ráðning Kálunds á letri því, sem á honum stendur, rjett. Þó ber þess að geta, að orðaskil eru á steininum táknuð með tvípunktí [:] alstaðar nema milli orðanna *pall* · *haldors*; þar er að eins einn

1) Firir þeim stöfum, sem í svigum standa, er eiða í rúnunum.

punktur. Orðaskil (tvípunktur) eru og milli orðanna *haldors* og *son.* Rúnastafurinn *kaun* i [] er stunginn (sbr. neðanmálsgreinina hjá Kálund, og viðbót á bls. 124). Steinninn er sexkantaður »Baulustein», $4\frac{3}{4}$ fet á lengd með letur á 2 flötum, og er sá flöturinn, sem letrið birjar á 5 þumlungar á breidd, enn hinn 3 þumlungar.

Enn auk þess så jeg í Norðtungu eitt lítið steinbrot með rúnum, $13\frac{1}{2}$ þuml. á lengd og er brotið af báðum endum. Það er »Baulustein» með 5 flötum og letur á einum. Er sá flötur rúmlega 4 þumlungar á breidd. Hjá þessum steini lá steinbútur með krossmarki á, enn löguna hans síndi, að hann hefur aldrei verið partur af rúnasteininum.

L e t u r :

Af 1. rún sjest glöggjt belgur af [], enn meginstafurinn er brotinn af; 3. rún er óglögg. Báðar þessar rúnir hef jeg táknað með punkti¹.

R á ð n i n g :

þo.steinn : *p*

Það sjest á þessu, að maðurinn, sem steinninn er ifir, hefur heitið Þorsteinn og föðurnafn hans birjað á P.

Enn så jeg hinn þriðja Stein í Norðtungu, enn á honum er villuletur, eins konar blendingur af rúnum og latínuletri, sem jeg gat ekki ráðið.

5.

Pegar jeg kom að *Möðruvöllum* í Hörgárdal sumarið 1893, síndi Stefán kennari Stefánsson mér brot af rúnasteini, er hann hafði nifundið við gróft í túninu nordur frá kirkjugarði á gömlu kirkjugarðsstæði. Það er hraunsteinu mjög hrufóttur með letur á einum fleti. Því miður mældi jeg hann ekki.

L e t u r :

1) Jónas Hallgrímsson getur um þennan Stein í skírslu til Finns Magnússonar, og segir að á honum standi: [þ]R[þ]1H[þ]1 (= þorsteinn: þo). Virðist steinninn því hafa skemst, síðan hann las á hann (sbr. viðbótina hjá Kálund á 124. bls.).

Á þessu broti virðist aldrei hafa verið meira letur enn þetta.
Firir neðan rúnalínuna er strik jafnhliða henni.

R á ð n i n g :

helga

Ekki verður nú sagt með neinni vissu, hvort þetta *helga* er kvennmannsnafn í nefnifalli eintölu, eða eignarfall eintölu af karlmannsnafniu *Helgi*. Framan af steininum virðist vera brot-
ið, og hefur þar staðið upphaf og endir rúnanna. Líklega hefur annaðhvort staðið: (*hier huiler*) *helga* (*N. dóttir*) eða: (*hier huiler N.*) *helga* (*son eða dóttir?*).

6.

Á 113.—114. bls. ritar Kálund um rúnastein nokkurn í kirkjugarðinum á *Breiðabólstæð* á *Skógarströnd*. Jeg hef ekki sjeð þennan Stein, enn af því að jeg held, að letrið hafi ekki enn verið rjett ráðið, þá leifi jeg mjer í þessu sambandi að minnast á hann. Kálund tekur það fram, að letrið sje í ljóðum, og er það rjett. Það sína orðin:

»frelsarann Jesum a truer«,

sem standa í niðurlagi málsins með latinustöfum; þar sínir orða-
röðin (*a truer*), að þetta er ekki sundurlaust mál. Enn vísa sú, sem Kálund fær út úr rúnunum, er í rauninni engin vísa. Þó þarf mjög litla breiting að gera á ráðningu hans, til þess að nokkurn veginn rjett vísa komi út. Letur þetta er talsvert flóknara, enn ella mundi, sakir þess að rúnameistarinn hefur ekki höggið orðin á steininn í rjettri áframhaldandi röð, heldur verður að hlaupa úr einni línu í aðra til að fá rjett mál. Kálund hefur séð það rjett, að letrið birjar í 3. línu á orðunum *margret: olafs*, og að framhald þess er í firstu línu (*dotter huiler: hier. o. s. frv.*). Annars les jeg letrið alveg eins og Kálund, að því undanteknu, að jeg felli úr næstsíðustu rún í 4. línu, sem Kálund hefur bætt við og ekki virðist standa á steinum og les síðustu fjóra rúnastafina í þeirri línu ~~HRT~~ (hjá Kálund ~~HRT~~). Síðustu rúnina ~~I~~ held jeg eigi að lesa saman við aðra línu. Kemur þá fram þetta vers:

*margret olafs dotter hoyler hier
huer i gude sofnud er
glod hiedan med fride fer
frelsarann jesum a truer.*

Á ferð sinni um Ísland sumarið 1898 fann fornfræðingurinn Daniel Bruun 2 rúnasteina í Hjardarholti í Döldum, og ljét flitja þá hingað til Reykjavíkur, og eru þeir nú í forngrípasafnini. Jeg hef skoðað báða steinana þar og auk þess haft firir miðr mótt, sem D. Bruun tók af þeim, og mun jeg nú lisa þeim svo nákvæmlega, sem kostur er á án minda.

7.

Kálund getur um það í ritgjörð sinni, að i söfnum Jóns Sigurðssonar sje mind af steini, reistum eftir Hall nokkurn Arason; segir hann, að það sjáist ekki á teikningunni, hvar stéinninn sje fundinn, enn giskar á, að hann muni vera frá Hvammi í Nordurárdal. Þetta er ekki rjett, því að steinn þessi, sem Kálund á við, er einmitt annar af þeim steinum, sem D. Bruun fann í Hjardarholti í Döldum. Það er basaltsteinn aflangur með óhlíðarflötum, og er nú brotinn í tvænt um miðjuna þvers um. Meðan steinninn var heill, hefur hann verið 136 centimeter á lengd og rúnaletur á honum til annars endans á einum flétinum, sem er 14 centimeter á breidd, og hefur letrið tekið ifir tæpan helming af lengd steinsins, enn ekkert letur á þeim helmingi rúnum, sem eftir er, þegar letrinu sleppir. Nú er sá endi steinsins, sem letrið er á, brotinn frá, og er það brotið 66 centimeter á lengd. Rúnaletrið birjar 5 centimeter frá enda steinsins, og er línan 51 centimeter á lengd og endar 10 centimeter frá þeim endanum, sem af er brotið. Rúnastafirnir ná ekki alveg út á brúnir flatarins að ofan og neðan, heldur er letrið höggvið nokkuð línuskakt eftir honum miðjum endilöngum. Á flestum íslenskum rúnasteinum takmarkast hver lína að ofan og neðan af tveimur jafnhliða rákum, sem rúnameistarinn hefur höggvið sjer til leiðbeiningar til að afmarka lengd rúnastafanna, sem þá vana-lega ná úr efri rákinni niður í hina neðri. Á þessum steini eru engar slikar rákir hvorki að ofan nje neðan við línuna, og því er línan ekki heldur alveg bein. Hitt brotið, sem ekkert letur er á, er 70 centimeter á lengd.

Letrið:

Ráðning:

herligrhallaarason

p. e. *hér liggr hallr arason*. Orðaskil hafa engin verið á steinin-

um, og er það því rangt, sem stendur í skírslu Kálunds eftir teikningunni í safni Jóns Sigurðssonar, að þrír punktar standi alltaðar milli orða, enn að öðru leiti hefur sá, sem gerði teikninguna, lesið rúnastafina rjett, eins og hjer að framan.

Það er mart, sem bendir til, að rúnasteinn þessi muni vera einhver hinn elsti, ef ekki hinn elsti rúnasteinn sem enn er kunnur hjer á landi. First er það, að endingin -r er hér á *tveimur* stöðum táknuð með -r, eins og í hinum fornu handritum vorum, enn ekki með -ur, eins og í hinum síðari. Þar næst er atviksordið *hér*, í níju máli *hjer*, ritad *her*, enn ekki *hier*, sem síðar varð tiðara. Enn fremur er orðmindin *liggr* stöfud *ligr* með einu g-i eins og í elstu handritum íslenskum (t. d. í hinum elsta kafla Reikjahlotsmáldaga, sem Jón Sigurðsson telur vera ritadan um 1185). Ált þetta getur að vísu einnig komið firir á stöku stað i ingri handritum, enn þar sem það alt saman kemur firir á einum stað í svo stuttu máli, þá eru samt allar líkur til, að letur þetta sje gamalt, og eflaust frá 13. öld, ef ekki eldra. Að svo sje, stirkist enn fremur af því, að í letrinu eru engin orðaskil eða punktar milli orða eins og á öllum þorra íslenskra rúnasteina, einkum hinum ingri. Rúnaletrið á Valþjófsstaðahurðinni, sem hingað til hefur verið talið elsta rúnaletur hjer á landi, hefur orðaskil á tveim stöðum, enn annars engin(?). Enn annars eru greinileg orðaskil á langflestum íslenskum rúnasteinum, þó ekki á rúnasteinum frá Hvalsey (Kálund bls. 102), sem gæti verið mjög gamall¹⁾.

Eina röksemnd má enn bera fram því til stirkingar, að rúnasteinn þessi sé gamall, enn hún er neilegs eðlis. Jeg á hjer við það, að í þessu letri er *ekki* bætt við neinni firrbæn firir hinum framliðna manni, svo sem »guð hans sál hafi«, eða »sem guð hans sál hafi«. Þeir rúnasteinar, sem síkt kemur firir á, eru naumast eldri enn frá firri hluta 15. aldar. Þá fer það að hökast í fornskjölum íslenskum að bæta sílum firrbænum við,

1) Á rúnasteininum frá Stafholti eftir Guðmund Jónsson, sem jeg hef getið um hjer að framan, virðast vera óregluleg orðaskil (sjá Kálund á 110. bls.) og sömu-eiðis á steini á Reikjum í Skagafjardarsíslu (Kálund 118.—119. bls.). Bæðir þessir steinar virðast vera fremur ungi, Stafholtssteininn varla eldri enn frá síðuri helming 15. aldar. Enn um þessa steina er ekki vist, að á þá hafi verið lesið með nægri nákvæmni, og gæti verið að orðaskil staðu á steinunum. Á broti rá Núpsstað eru ekki heldur orðaskil (Kálund 123. bls.), enn á brotinu eru ekki með tvö orð, svo að það er lítið að marka, enda óvist, að rjett sje lesið. Þetta rot gæti lika verið gamalt.

þegar dauðir menn eru nefndir¹. A Höskuldsstaðasteininum eftir Martein prest, sem er hinn elsti rúnasteinn, sem menn hingad til hafa getað ársett með nokkurri vissu, stendur engin slik firrbæn, og er hann frá miðri 14. öld. Auðvitað er hæpið að ráða nokkud af því um aldursteinsins, þó að engin slik firrbæn sje á honum, enn í sambandi við hin aldursmerkin, sem áður voru talin, er það þó ekki þjóningarlaust.

Alt virðist þannig benda til, að letur þetta sje eigi ingra enn frá 13. öld og geti jafnvel verið frá síðari hluta 12. aldar. Þá er næst að athuga, hvort vjer getum fundið nokkurn mann að nafni Hall Arason í nánd við Hjardarholt á 13. öldinni eða seint á 12. öld. Í Sturl. I, 195. bls. er þess getið, að Hallr Arason hafi búið á Höskuldsstöðum í Laxárdal um 1192, og að hann og sinir hans hafi hitt Sturlusonu við laug í Sælingsdal og skotið undan þjóf, sem Sturlusinir settluðu að festa upp, og barist við Sturlusonu. Löngu síðar, á hinum efri árum Guðmundar biskups Arasonar, er þess getið, í Biskupasögum I, 600, að biskup hafi gisti á Jörfa í Haukadali hjá Þóreyju húsfreyju Grímsdóttur; hún »hafði dör mist bóna síns, er Ari hét; þau áttu þrjá sonu, Hallr ok Guðmund ok Þórarin; þeir voru allir góðir bændr lengi«. Þetta var að áliðnu sumri, enn sama haust er sagt, að Maga-Björn, maður Órækju, hafi farið ránsferð um Dali. Sturlunga getur um þessa ránsferð Bjarnar, og virðist hún hafa verið farin árið 1233 (Sturl. II, 148. bls. I, 319. bls.). Sá Hallr Arason, sem hjer er nefndur, getur með engu móti verið sami maðurinn og Hallr Arason á Höskuldsstöðum, sá er áður var nefndur, heldur hefur

1) T. a. m. í vottorði Jóns ábóta í Þíkkvabæ o. fl. 1. okt. 1432 um löggjáir Lofta Guttermssonar, ísl. Fornbrjefasafn IV. 516^a: »ok heyrðum yfer lesit oped bref loptz bonda gutthormssonar — gud hans sdl hafe«. Í arfakift-brjefi eftir Björn Þorleifsson ríka 28. okt. 1467 stendur: »biorn heitinn þorleifsson faudr þeirra, sem gud hans sal hafi«, og í jarðabréfi Ólafar Loftsdóttur, konu Björns, dags. 24. júní 1469, stendur sömuleiðis: »bondinn biorn þorleifsson sem gud hans sal hafi«, (ísl. Fornbrjefasafn V, 500^a og 518^a). Á rúnasteinunum hjá Kálund nr. 7, bls 105 (frá Húsafelli), nr. 13, bls 108 (frá Norðtungu) og, ef til vill, líka á nr. 16, bls. 109, sbr. bls. 124, (frá Hvammi í Norðurárdal), stendur líka: »sem guð hans (þeirra) sdl hafi«. Og á Stafholtssteininum, hjá Kálund nr. 17, bls. 110 (sbr. hjer að framan undir 3. tölulið) stendur: »gud hans salu hafi«. Á 2 norðlenskum rúnasteinum, Kálund nr. 31 og 33, bls. 120 og 122 (frá Munkapverá og Grenjaðarstað) stendur: »guð friði hennar sdl«. Á Útskálasteinum, Kálund nr. 1, bls. 100 stendur: »lese þu paternoster fyrer sal hennar«, og á steini frá Hallbjarnareyri, Kálund nr. 21, bls. 112: »og bidid firir mer«. Enginn af þessum steinum er vist eldri enn 1400.

líklega verið sonarsonur Halls hins eldra. Halls hins ingra er oft getið í Sturlungu. Eftir Sauðafellsför Vatnsfirðinga 1229 var hann sendur norður í Hrútafjörð með öðrum manni til að segja Sturlu tíðindin, og má ráða af orðum sögunnar, að hann hafi þá átt heima í Haukadál (eflauast að Jörfa)¹. Síðan var hann með Sturlu að vigi þeirra Vatnsfirðinga 1232, og má marka aldur hans af frásögn Sturlungu um þennan viðburð. Er sagt, að hann hafi mælt við Snorra Þorvaldsson: »Vit erum hér menn yngstir ok megu vit reyna með okkr ef þú vilt«. Hann hefur eftir þessu verið á aldur við Snorra, enn hann var 18 vетра, þegar þetta gerðist. Er Hallr því fæddur um 1214². Enn er Halls getið með Sturlu Sighvatssini í Örligsstaðabardaga 1238, og er hann þar ímist nefndur Hallr Arason eða Hallr á Jörfa³. Ekki er Hallr talinn meðal þeirra manna, sem fjellu á Örligastöðum, enn eftir þetta finn jeg hans hvergi getið, og er ekki nú unt að segja, hvenær hann hafi dáið, enn líklegt er, að hann hafi lifað talsvert fram ifir miðja oldina. Hann var á aldur við Sturlu Þórðarson lögmann, sem dó 1284⁴.

Aldur rúnasteinsins kemur vel heim við það, að hann sje annaðhvort settur eftir Hall eldra eða Hall ingra. Enn úr hinu er vandi að ráða, eftir hvorn þeirra hann er. Það mælir með Halli eldra, að hann bjó á Höskuldsstöðum, sem hefur vafalaust altaf átt kirkjusókn að Hjarðarholti, enn aftur á móti er líklegt, að Jörfi hafi á 13. öldinni átt kirkjusókn að Vatnshorni í Haukadál. Enn samt er það ekki óhugsandi, að Hallr á Jörfa hafi verið grafinn í Hjarðarholti, einkum ef ættfólk hans hefur verið þar jardsett. Jeg skal láta þetta liggja á milli hluta, hvor Hallanna á steininn, þó að mjer þiki Hallr hinn eldri líklegri til þess. Enn hitt virðist vera vist, að þessi rúnasteinn er hinn elsti, sem hingað til hefur tekist að ættfæra til manna, er sögur fara af.

1) Sturl.¹ II, 108.—109. bls., ²I, 287.—289. bls.

2) Sturl.¹ II, 131. og 135 bls. (sbr. um aldur Snorra 133. bls.). ²I, 305. og 308.—309. bls. (sbr. 306. bls.).

3) Sturl.¹ II, 218. bls. ²I, 373.—374. bls. »Hallr af Jörfa« er hann og nefndur í Sturl. ²II, 171. bls. ¹I, 337. bls.

4) Í registri sínu við Sturlungu gerir Guðbrandur Vigfusson einn mann tr Halli eldra og Halli ingra, enn aftur hefur hann Hall af Jörfa sem sjerstakan mann (Sturl.² II, 434. bls. síðara dálki). Sami ruglingurinn er í registrinu við hina eldri útgáfu Sturlungu.

8.

Hinn steinninn, sem D. Bruun fann í Hjardarholti er »Baulustein». með 4 hliðarflötum, brotinn í tvænt um miðjuna. Þegbrotin eru lögð saman, eru þau bæði 55 centimeter á lengd, og hefur þó brotnað af steininum til beggja enda og hann verið lengri áður. Hvort brotið um sig er c. $27\frac{1}{2}$ centimeter á lengd. Breidd flatarins, sem letrið er á, 16 centimeter.

Letrið:

Ráðning:

biarni : *biarna* : *so(n)*

Orðaskil hafa hjer verið táknuð með þrípunktí, enn neðsti punkturinn við önnur orðaskil hefur flaskast úr. Á eftir síðustu rún hefur líka flaskast úr þar sem hefur staðið (hjer táknað með punkti í svigum). Líklega vantar bæði framan og aftan við letrið.

Rák er hjer eiginlega ekki ofan og neðan við rúnalínuna, enn rúnameistarinn hefur, áður enn hann birjaði að höggva rúnirnar, markað sjer til leiðbeiningar með oddhvössu verkfæri línu af *punktum* með jöfnu millibili bæði að ofan og neðan, og dregið síðan rúnastafina milli þessara punkta, þannig að hver höfuðstafur endar í punkti að ofan og neðan.

Yfirlit

**yfir muni selda og gefna Forngrípasafni Íslands,
árið 1898.**

(Tölurnar fremst sýna tölumerki hvers hlutar í safninu; í svigum standa nöfn þeirra, er gefið hafa safninu gripi).

4434. Danskur silfurpeningur frá árinu 1655.
4435. (Hr. Skúli Sivertsen frá Hrappsey): Gömul íslenzk reizla. Úr Hrappsey.
4436. 5 koparmillur. Austan úr Ánessýslu.
4437. 4 koparmillur. Austan úr Ánessýslu.
4438. 1 koparmilla. Austan úr Ánessýslu.
4439. 1 koparmilla. Austan úr Ánessýslu.
4440. Lítill hlutur þríhyrndur úr látu ni með glerplótu í miðju. Fundinn í mógröf við Eyrarbakka.
4441. (Snæbjörn hreppstjóri Kristjánsson í Hergilsey): Lítill áttstrendur jaspissteinn með gati í miðju. Fundinn í dysi í Hyrningsstaðalandi í Reykhólasveit.
4442. Deshús kringlótt úr silfri, gylt.
4443. Hempupör úr kopar. Vestan úr Þorskafrði í Barðastrandarsýslu.
4444. Leirfat, er átt hefur Páll Hjálmarson rektor á Hólum.
4445. Beizlisstengur úr járni með koparkúlum og jármélum. Fundnar í jörðu norður í Eyjafirði.
4446. Gamalt nælisbrot gagnskorið. Fundið í Hróarshól á Síðu í Skaptafelissýslu.
4447. Krossmark úr tré. Úr Klausturhólakirkju í Ánessýslu.

4448. Kvenmynd úr tré. Úr sömu kirkju.
4449. Kvenmynd úr tré. Úr sömu kirkju.
4450. Einkenniskjóll, er átt hafa amtmennirnir Stefán Thorarensen og Bjarni skáld Thorarensen.
4451. Einkennisbrækur, úr eign Bjarna amtmanns Thorarensens.
4452. Skauttreyja úr klæði með flauelsleggingum og silfurvír.
4453. Samfella gömul úr svörtu vaðmáli, rauðbrydd, með rauðum og grænum kniplingum.
4454. Beltishnappur úr silfri með laufi og kornsettum hringvírávirki.
4455. Belti með flauelslinda baldíruðum og silfurspennum.
4456. Skautkragi úr svörtu flaueli, baldíraður með silfurvír.
4457. Krókfaldur.
4458. Silkiklútur úr svörtu silki með marglitum borða umhverfis.
4459. Silkiklútur svartur, slitinn.
4460. Upphlutur úr svörtu vaðmáli með bryddingum, silfurborðum og 12 silfurmillum.
4461. Fótband, flosað. Norðan úr landi.
4462. (Jón konsúll Vídalín í Kaupmannahöfn): Öxi fundin í jörðu hjá Kóreksstöðum í Hjaltastaðaþinghá í Norðurmúlasýslu.
4463. Koffur úr silfri, gylt.
4464. Lítill brjóstmynd úr prinsmetal af Albert Thorvaldssen.
4465. Guðny Guðmundsdóttir, ekkja á Skáldstöðum): Gamalt bókaspensl úr látuini.
4466. (Húsfraú Hildur Jónsdóttir & Reykjum í Lundareykjadal): Gylt glertala, fundin nærri Efstabæ í Skorradal.
4467. (Sama): Svuntuhnappur úr sandsteini, fundinn á sömu stöðvum sem nr. 4466,
4468. (Sama): Smáðskjubrot úr tré,
- 4469-70. 2 matskeiðar úr silfri.
4471. Teskeið úr siltíri.
4472. Steðji(?), fundinn 1812 nálægt Steinsholtstjalli í Gnúpverjahreppi.
4473. Kvensöðull látuinsleginn.
- 4474-75. 2 skírnarvatnskönnur úr leir.
4476. Trédiskur, Vestan af landi.
4477. Upphlutur úr bláu klæði með rauðum bryddingum.
4478. Reiðþófi, Vestan af landi.

- 4479-80. 2 þófagjardir með istöðum. Vestan af landi.
4481. Plógur. Vestan af landi.
4482. Grafletursfjalir.
- 4483-89. (Kapt. Daniel Bruun í Kaupmannahöfn): hundsbein, brýni, öxi, járnstykkí með hamarsskalla, jármolar, tinnubrot og hrosstennur. Fundið í dysjum vestur í Reykhólasveit.
4490. Belti með silfurspennum og flauelslinda. Úr Grimsnesi.
4491. Signet Magnúsar Ketilssonar sýslumanns.
4492. Signet Jóns Ketilssonar bróður Magnúsar.
4493. Tannbaukur úr Ormsætt (frá Oddi Ormssyni í Langey).
4494. Tvær gamlar koparhringjur. Austan úr Flóa.
4495. Tóbaksponta, örlistil, úr látuinsblendingi.
4496. (Stud. theor. Jónmundur Halldórsson): Melluláslykill úr eiri.
4497. (Skólasveinn Benedikt Sveinsson frá Húsavík): silfurpenningur enskur.
4498. (Ingólfur Kristjánsson frá Norður-Botni í Tálknafirði): Skeifa, fjörboruð, fundin í jörðu.
4499. Krossmark frá Beruneskirkju í Suðurmúlasýslu.
4500. Hökull frá sömu kirkju.
4501. Hökull frá Hofskirkju í Álfstafirði.
4502. Litill stokkur úr tré með féliloki, útskorinn.
4503. Treyjuhnappur úr prinsmetal, með verki.
4504. (Halldór Jónsson bankagjaldkeri í Reykjavík): Spánskur koparpeningur.
4505. (Sami): Rússneskur peningur úr kopar.
4506. (Sami): Ítalskur peningur úr kopar.
4507. (Sami): Örlítill italskur peningur úr kopar.
4508. Gamall trébiti frá Reykhólum í Barðastrandarsýslu.
4509. Garðahúfa frá Reykhólum í Barðastrandarsýslu.
4510. Gamalt rúmstæði frá Bakka í Óxnadal.
4511. Hnappur gagnskorinn, fundinn nærri Hringsdal við Arnarfjörð.
4512. Tvær silfurmillur gamlar úr búi Bjarna amtmanns Thorarensen.
4513. Stokkur úr tré með hleypiloki, útskornu með höfða letri.
4514. Brjóstnál úr silfri.
- 4515-16. Tveir hnappar, litlir, úr prinsmetal.
4517. Kertissjaki fótlaus úr prinsmetal.
4518. Litill hlekkur úr látuini útskorinn með höfðaletri,

4519. (Ólafur Oddson á Sámsstöðum í Fljótshlíð): Skeifa, fjörboruð, litil, fundin í jörðu.
4520. (Jóhannes Egilsson í Prándarholti í Eystrahreppi): Stein-sntður úr fitusteini.
4521. Stóll útskorinn. Austan úr Breiðdal í Suðurmúlasýslu.
4522. Krossmark úr tré. Frá Silfrúnarstaðakirkju í Skagafirði.
4523. Fótskör. Frá Silfrúnarstöðum.
4524. Handlína Þorbjargar Magnúsdóttur konu Páls lögmanns Vídalins útsaumud af Hólmsfriði dóttur þeirra hjóna.
4525. (Sigurður fangavörður Jónsson í Reykjavík): Mynd af Sigurði landsfógeta Thorgrímsen.
4526. Skjöldur (af bezili?) kringlóttur úr prinsmetal.
4527. Altaristafla úr Berufjarðarkirkju í Suðurmúlasýslu.
4528. Ljósahjálmur úr kopar. Frá Hvammskirkju í Hvamms-sveit.
4529. Kaleikur og patina úr silfri. Frá Hvammskirkju.
4530. Litill þjónustukaleikur úr silfri með tréumgerð. Frá Hvammskirkju.
4531. Gömul rúmfjöl útskorin úr tré.
4532. Silfurbelti með flauelslinda og manna- og dýra myndum.
4533. Klukka í útskornum trékassa (»Bornholmer«).
4534. Traföskjur með útskornu loki.
4535. Þróunastokkur úr tré, útskorinn með höfðaletri.
4536. (Frú Neck í Landskrona): Ljósmynd tekin eftir mynd í Svíþjóð af próf. Finni Magnússyni ungum.

Um myndir af gripum í Forn-gripasafnину.

Eftir

Jón Jakobsson.

Ábreiða.

(Nr. 3629.)

Ábreiða þessi er 2 ál. og 13 þuml. á lengd og 1 al. og 20 þuml. á breidd, hún er úr dökkgrænum, þéttófnum einskeftuvefnadí, öll útsaumuð í blómstursaum með »allegóriskum« myndum, skrauthliðum og súlum, blöðum og blómstrum, með rauðum, grænum, gulum, ljósbláum og bleikum litum og margskonar millilitum; umhverfis ábreiðuna er breiður bekkur, allur útsaumaður með margbreytilegum blöðum og blómum, en beggja vegna við bekkinn eru saumaðar beinar randir, frábrugðnar að lit og eru í ytri röndina saumaðir smáteningar. Bekkurinn er breiðari til endanna en á hliðunum; í miðjunni að neðanverðu er í hann saumað höfuð og þar út frá til beggja hliða tvær kynjamyn dir með mannsandlitum vængjaðar; í miðjan bekkinn á efri enda ábreiðunnar er einnig saumað andlit inni í milli blaða og blóma. Á jöðrunum er ábreiðan brydd með ofnu bandi, hefir það slitnað af öðrum endanum og annað verið sett í þess stað. Fyrir innan bekkinn liggja 3 reitir þvert yfir ábreiðuna með útsaumuðum myndum. Í efsta reitnum til vinstri handar standa 2 myndir. Önnur þeirra er Fides (Trúin) með kross í hægri hendi og kaleik í vinstri, berhöfðuð með uppkembt hár, í skósíðum kirtli rauðbleikum með löngum ermum, gulum að framan og gullbelti um sig miðja; hún hefir rauða yfirhöfn með gulu fóðri, er hún sveipar um sig og upp um vinstri öxl og eru hér klæðafellingar mjög

vel sýndar. Hin myndin er Spes (Vonin); hún stendur við stórt atkeri og fórnar höndum; í klæðaburði líkist hún hinni, þótt litir séu með öðrum hætti. Yfir myndunum eru blaðagreinir en undir þeim nöfnin FIDES og SPES. Næst þessum myndum, í miðjum efsta reit, er fljúgandi engill í heilu líki með básunu í hægri hendi og blásandi í hana en langa (pálmaviðar-) grein í vinstri; hann er í kirtli með stutternum; fyrir ofan hann standa orðin: Virtutes Sectare (iðka þú dygðir). Yzt til hægri handar standa tvær myndir saman og undir þeim nöfnin: CHARITAS (Kærleikurinn) og PIETAS (Guðhræðslan); hin fyrnefnda heldur á tveim börnum, sínu á hvorum handlegg og heldur annað þeirra um háls myndarinnar, en hitt leggur hægri höndina á brjóst hennar, hin myndin heldur í annari hendi á stóru (nægta-) horni með blómum upp úr, í vinstri hendi hefir hún hjarta og er sem leggi loga af. Búningur þessara mynda er líkur hinum fyrgreindu en litir og klæðafellingar nokkuð frábrugðin. Miðreit ábreiðunnar er einnig þrískift; í honum miðjum er skrauthlið mikið í hringbogastil með súlum til beggja hliða, á þeim er talsvert verk upp fyrir miðju, þar endar það í blaðakrans og eru súlurnar úr því sívalar og sléttar og fara mjókkandi eftir því sem ofar dregur; efst eru stór súluhöfuð, eigi ólík súluhöfuðum í korinþiskum stíl. Yfir hliðinu eru blóm og blaðagreinir. Inni í hliðinu sér á tjöld með haglega gerðum fellingu, miðtjaldið er gult með miklu kögri en hliðartjöldin rauð, svæðið þar niður undan er alsett stjörnum. Í hliðinu standa 3 myndir: karlmaður í miðið ber-höfðaður með sitt hár, í rauðum kirtli hlaðbúnum að neðan og um háls og ermar, með belti um sig, hann er í knébrókum og hosum knéháum með niðurbrotnar fitjar; um sig hefir hann sveip-áð nokkurs konar yfirhöfn og upp um hægri öxl. Undir myndinni stendur nafnið Tobias. Honum til vinstra handar stendur kona, líkt klædd og hinar fyrnefndu, og þar undir nafnið Sara en til hægri handar við hann engill með úþöndum vængjum í skósiðum kvenkirtli og öðrum stuttum yztum klæða, með belti um sig; undir myndinni stendur nafnið Raphael (Sbr. Tobiasarbók 11. og 12. kap.). Til beggja hliða við þetta skrauthlið eru önnur minni súlnahlið; í hliðinu vinstra megin á myndinni stendur kona með krosslagðar hendur á brjósti og lamb við hlið sér; undir stendur orðið MANSVETUDO (Hógværð); í hliðinu til hægri handar stendur einnig kona með litið sveinbarn við hlið sér í gulum stakki með kringlóttri höfuðsmátt og löngum ermum, í knébrókum og hosum með uppháa skó; sveinninn heldur að sér höndum

og leggur konan hægri höndina á höfuð honum en heldur vinstri hendi undir yfirhötnina; hún er í rauðum kirtli. Undir myndinni stendur HUMILITAS (Auðmýkt). Í neðsta reitnum eru 5 súlur og jafnlangt í milli allra, upp úr hverri þeirra ganga blómstur og blaðagreinar, er kvíslast til beggja hliða. Yzt til vinstri handar milli tveggja súlna stendur kona í gulum, síðum kirtli og hefir sveipað um sig rauðum hjúpi niður frá mitti, í brjósti hennar stendur sverð og snúa hjóltin og meðalkafli upp, vinstri hendi heldur hún um sárið en í hægri hendi heldur hún á langri (pálmavíðar-)grein; undir myndinni stendur PATIENTIA (Polinmæði). Í næsta súlnamillibili stendur önnur kona, hún ber hátt hægri höndina og heldur í henni á keri, hellir hún úr því í annað ker, sem hún hefir í vinstri hendi niður með síðunni og sést bunan milli keranna, hægra megin við myndina liggur litill hrungmyndaður hlutur og á honum kúla, en vinstra megin litill þristrendur hlutur; undir myndinni stendur TEMPERANTIA (Hófsemi). Þá er í næsta millibili kona, sem hefir sveipað um sig miðja og upp um hægri öxl rauðum dúk eða blæju, ekki hefir hún annað klæða, hægri hendinni tekur hún nedan í dúkinn, vinstri heldur hún á brjóstinu og situr þar á fugl (dúfa?), undir stendur CASTITAS (Skírlifi). Þá er loks kona yzt hægra megin á ábreiðunni í gulum skósíðum kirtli og hefir sveipað blæju um sig miðja, við hlið hennar er hár (stein-)stólpi eða súla, heldur hún um hana hægri hendinni en vinstri leggur hún á hjartað undir myndinni stendur orðið CONSTANTIA (Staðfesta).

Ábreiða þessi mun vera íslenzk að efni, lit og verki; hana hefir átt dr. Grímur Thomsen á Bessastöðum, kvað hann hana saumaða af dætrum Sæmundar prófasts Kárssonar í Glaumbæ í Skagafirði, (f. 1556, d. 1638), og er hún þá hér um bil 300 ára gömul.

Skrín.

(Nr. 3612).

Skrín þetta er 12 þuml. á hæð og 13 þuml. á lengd að neðanverdu, $4\frac{1}{2}$ þuml. á breidd, í laginu er það líkast húsi eða kirkju eins og skrín oft hafa verið (sbr. Worsaae: Nord. Olds. Kbh. 1859 nr. 526 og 527), þakið er hátt og afar-bratt og stendur þakskeggjöld mikið út, hliðarnar hallast lítið eitt inn á við, svo að skrínin er því mjórra sem nær dregur þakskeggi. Stallur eða útskot er á

neðanverðum hliðum og göflum svo háð, að hann er því nær þriðjungur af hæð skrínisins upp undir þak, hann er alsettur hliðum í hringbogastíl og súlum milli hliðanna, eru þau 12 á hvorri hlið, en eigi nema 2 á hvorum gafli, enda er skrínin mjótt í samanburði við hæð þess og lengd; á öðrum gaflinum er brotið neðan af hliðunum og súlan milli þeirra burtu. Skrínin er gert úr beykivið og neglit með trénöglum, alt er það ófnið. Að utan hefir það alt verið lagt gyltum eirþynnunum með upphleyptum myndum og blöðum, heldur gyllingin sér enn á því, sem eftir er af eirþynnunum, nema þar sem mest hefir á mætt. Víða hafa verið greyptir steinar í skrínin, en allir eru þeir nú horfnir. A þeirri hlið paksins, sem að manni snýr á myndinni, er enn eftir talsvert brot af eirleggingunni, í miðjunni er Kristur á krossinum, en höfuðið brotið af og hendurnar, sitt hvorum megin við hann eru þau Jóhannes og María; til beggja hliða við þessar myndir eru súlur og þar fyrir utan öðrum megin er upphleyptur baugur með vængjuðu dýri (Gryphon?) inni í baugnum, hinum megin er eigi hægt að sjá hvað verið hefir, því að þar eru eigi eftir nema litlar leitar af þeim baug, sem þar hefir verið. Um líkama Krists hefir verið sveipad blæju alt niður um kné og hangir hornið niður öðrum megin, Jóhannes og María virðast vera í kirtlum með allmiklum fellingum. Fyrir neðan þessar myndir liggar breið ræma eftir þakbrúninni með upphleyptum blaðagreinum, hafa í hana verið greyptir 3 stórir steinar, sem allir eru burtu; á þeirri hliðinni, er frá snýr á myndinni, er einungis ræman á þakbrúninni eftir af allri eirleggingunni og er hún mjög svipuð hinni, en engir hafa steinar í henni verið. Eins og sjá má á myndinni er einnig eftir eirleggingin á öðrum gafli skrínisins ofanverðum; neðan til í hana hefir verið greiptur stór steinn, sem nú er horfinn, þar upp af gengur eins og turnaspíra, uppmjó með smátlum að utan og efst á henni lítill knappur; að neðanverðu er breið lína með snúningum, en einfaldir (laufviðar-) strengir til beggja hliða. Á stallinum þeim megin á myndinni, er að snýr, er eirleggingin heil, hún er öll grafin með snúningum á súlum og bogum yfir hliðunum. Á þeim gafli, sem öll eirlegging er af farin, má sjá farið eftir Stein, sem þar hefir verið greiptur inn í legginguna á sama stað sem á hinum gaflinum. Hvergi eru leitar eftir af eirhúðinni milli paksins að ofan og stallsins að neðan nema á horninu vinstra megin á hlið þeirri, er að snýr á myndinni, þar er eirræma, sem beygð er yfir sam skeytin þar sem hlið og gaflur mætast. Skrín þetta hefir alt

verið neglt saman með trénöglum þæði í mæni og á hornum og hvergi op á því nema neðan á miðjum botninum og hefir þar verið feld loka fyrir opið. Skrínid hefir að öllum líkendum geymt helga dóma; það er í rómönskum stíl og vart yngra en frá síðari hluta 13. aldar; það er frá Valþjófsstaðakirkju í Norðurmúlasýslu, sama stað sem hin nafukunna Valþjófsstaðahurð (sbr. Árbók Fornl.tél. 1885), sem einnig sýnir mynd af húsi eða kirkju með bröttu þaki í efsta reit til hægri handar.

Nisti.
(nr. 4340).

Nisti það, sem hér er sýnd mynd af, er úr bronsi og kringlótt að lögun, að þvermáli er það hér um bil $3\frac{1}{2}$ sentimeter. Útan til á því er láréttur flótur tæplega $\frac{1}{2}$ sm. á breidd, en fyrir innan hann hækkar það og verður kúlumyndað, upp úr miðri kúlunni stendur typpi, sem er freklega $\frac{1}{2}$ sm. á hæð. Alt er nistid að ofan krotað langstrikum og þverstrikum, er skifta því í 8 reiti með smágötum milli reitanna, nema efst, þar er krossmynduð slétt bunga og upp úr henni gengur typpið; þetta lag á nisti er ópekt áður hér á landi, en eigi er það ólikt efsta hluta af sylgju sem fundist hefir í Noregi (sbr. O. Rygh: Norske Oldsager Christiania 1885, nr. 639 a.). Undir nistinu er eirplata sem límfellur við nistid, neðan á hana eru negldar 2 ræmur úr sama efni, sín hvorum megin á plötunni, önnur þeirra er á 2 stöðum beygð saman og er gegn um hök þau, sem þannig myndast, rekinn eirnagli, á honum leikur nál eða þorn, sem gengur undir eyra eða hak á miðri hinni ræmunni. Neðan til á miðja nistisplötuna er enn negld ræma, lyftist hún frá plötunni og bungar upp um miðjuna og leikur þar í hringur, sem beygður er saman á misvixl til endanna; úr honum ganga 2 festar með 5 hlekkjum í laginu sem 8 í tölu, þær eru 4 sm. hvor á lengd, neðan í þeim hangir svo þunn plata úr bronsi, $2\frac{1}{2}$ sm. á lengd og 2 sm. á breidd að neðan, þar sem hún er breiðust; plata þessi hefir verið gylt, eins og sjálft nistid og má enn sjá allgreinilegar leifar gyllingarinnar, platan er með kroti sem líkist ormahnút og eist á henni er (bjarndýrs?) höfuð, á jöðrunum til hægri og vinstri er platan upphleypt með snúningum, en neðan til á henni eru 3 göt og í þeim 3 festar með sömu gerð og hinar en lengri (7 sm.); neðan í þessum festum hanga loks 3 bronsþynnur, aflangar, ferhyrndar og breiðari að neðan en ofan. — Nisti petta er allmerk.

ur forngripur, því bæði hefir það geymst betur en nokkurt annað nisti, sem til er á safninu — svo vel að jafnvel nálin er alveg heil og ekkert af því farið nema gyllingin á fiestum stöðum — og svo er það í laginu frábrugðið öllum þeim nistum, sem hér eru kunn. Festar þær og plötur, sem niður úr nistinu hanga, hafa bersýnilega verið festar við það til prýðis og að því er snertir bronsþynnurnar, er hanga neðan í neðri festunum, má geta þess til samanburðar, að á síðari hluta bronsaldarinnar voru líkar hengiplötur úr bronsþynnum hengdar á ýmsa húsmuзи til prýðis, svo sem hnifa, nálar o. fl. (sbr. S. Müller: Vor Oldtid Kjöbenh. 1897 bls. 351—52). Nistið er fundið fyrir fám árum í dys hjá Vadi í Skriðdal í Suðurmúlasýslu ásamt mannabeinum og fleiru, þar á meðal hornbeygðri bronsþynnu með tréflögu innan í, sem einnig er komin til safnsins en eigi verður að svo stöddu i ráðið af hverju sé.

Athugasemd við Árbók fornl.fél. 1898.

Samkvæmt góðfúslegum bendingum í Þjóðolfi, 50. ár, 56. tölubl. skal hér setja nokkrar leiðréttigar og athugasemdir við Árbók fornl.fél. 1898.

Bls. 16 að ekki að standa í 15. línu »séra Gríms« heldur sæla Gríms og í 16. línu ekki 73 ári heldur 23 ári.

Bls. 20. Séra Guðmundur Magnússon vígðist ekki til Kálftjarnar frá Keldum. Þar í milli bjó hann á Rauðnefsstöðum og Barkarstöðum. Guðmundur Erlendsson er kominn að Keldum 1784; en séra G. M. vígðist 1786.

Bls. 21. segir að Sandgil hafi eyðst til fulls 1760, og að þar hafi síðast búið Guðni Bjarnason, móðurfaðir Guðna Sigurðssonar á Geldingalæk. En Þjóðolfur tekur fram, að jarðabók Á. M., sem fyrir Rangárvallasýslu er samin 1709, telji Sandgil þá í eyði fyrir 19 árum, eða árið 1690; og síðasti bóndi þar hafi verið Guðni Brandsson, sem síðan bjó á Árbæ frá 1709 til 1729, og var faðir Sigurðar föður Guðna á Geldingalæk.

Hér er nú þess að gæta, að í fólkstali Gunnarsholtssóknar 1816 er Guðni á Geldingalæk talinn 56 ára og fæddur í Sand-

gili á Rangárvöllum. Því hefir Sandgil bygst aftur og verið bygt 1760. Og svo sagði Guðrún á Reynifelli, sem mjög er áreiðanleg, að hún mundi eftir sveitarkerlingu á Keldum, er Kristin hét, Loftsdóttir († 1843, 79 ára) og heyrdi hana segja frá því, er hún hafði heyrta um Sandgils fæðga, er bygt höfðu Sandgil upp aftur. Nefndi hún föðurinn Bjarna en son hans Guðna. Hafði hún heyrta þeim borið harðneskju- og óvinsældarorð. Ekki gat hún þess, að Sigurður, faðir Guðna á Geldingalæk, hefði verið í Sandgili. Þar eð nú Guðni Brandsson bjó á Árbæ 1709—1729 og ef til vill lengur, þá er svo að sjá, sem Guðni Bjarnason í Sandgili sé annar og yngri maður, og að Sigurður, sonur Guðna Brandssonar, hafi getið Guðna á Geldingalæk við dóttur Guðna Bjarnasonar. Það getur staðist, þar eð Guðni Sigurðsson var fæddur í Sandgili. Kristín Loftsdóttir hafði talið Guðna Bjarnason móðurföður Guðna Sigurðssonar. En hjónabandsbarn hefir hann þá ekki verið, því Sigurður átti aðra konu. Að svo stöddu verður þetta eigi skýrt betur.

Br. J.

Aðrar leiðréttigar í Árb. fornl.fél. 1898.

Bls. 3. l. 11. Kleyfa les: Klofa.

Bls. 7. l. 15. 1884 les: 1784.

Bls. 22. l. 36. vestarlega les: austarlega.

Bls. 24. l. 21. austur les: vestur.

Áttartáknun vantar á þrjá uppdrættina, nfl. *Pingholts pingstað*, *Grænuflatarrústir* og *Á*, eða Árbæ hinn forna. Norður er til hægri handar á þeim öllum.

ur forngripur, því bæði befir það geymst betur en nokkurt annan dög nisti, sem til er á safninu — svo vel að jafnvel nálin er allveg heil og ekkert af því farið nema gyllingin á fiestum stöðum — og svo er það í laginu frábrugðið öllum þeim nistum, sem hér eru kunn. Festar þær og plötur, sem niður úr nistinu hanga, hafa bersýnilega verið festar við það til prýðis og að því er snertir bronsþynnurnar, er hanga neðan í neðri festunum, má geta þess til samanburðar, að á síðari hluta bronsaldarinnar voru líkar hengiplötur úr bronsþynnum hengdar á ýmsa búsmuзи til prýðis, svo sem hnifa, nálar o. fl. (sbr. S. Müller: Vor Oldtid Kjöbenhavn. 1897 bls. 351—52). Nistið er fundið fyrir fám árum í dysi hjá Vaði í Skriðdal í Suðurmúlasýslu ásamt mannabeinum og fleiru, þar á meðal hornbeygðri bronsþynnu með tréflögu innan í, sem einnig er komin til safnsins en eigi verður að svo stöddu í ráðið af hverju sé.

Athugasemdir við Árbók fornl.fél. 1898.

Samkvæmt góðúslegum bendingum í Þjóðolfi, 50. ár, 56. tölubl. skal hér setja nokkrar leiðréttigar og athugasemdir við Árbók fornl.fél. 1898.

Bls. 16 að ekki að standa í 15. línu »séra Gríms« heldur sæla Gríms og í 16. línu ekki 73 ári heldur 23 ári.

Bls. 20. Séra Guðmundur Magnússon vígðist ekki til Kálftjarnar frá Keldum. Þar í milli bjó hann á Rauðnefsstöðum og Barkarstöðum. Guðmundur Erlendsson er kominn að Keldum 1784; en séra G. M. vígðist 1786.

Bls. 21. segir að Sandgil hafi eyðst til fulls 1760, og að þar hafi síðast búið Guðni Bjarnason, móðurfaðir Guðna Sigurðssonar á Geldingalæk. En Þjóðolfur tekur fram, að jarðabók Á. M., sem fyrir Rangárvallasýslu er samrin 1709, telji Sandgil þá í eyði fyrir 19 árum, eða árið 1690; og síðasti bóndi þar hafi verið Guðni Brandsson, sem síðan bjó á Árbæ frá 1709 til 1729, og var faðir Sigurðar föður Guðna á Geldingalæk.

Hér er nú þess að gæta, að í fólkstali Gunnarsholtssóknar 1816 er Guðni á Geldingalæk talinn 56 ára og fæddur í Sand-

gili á Rangárvöllum. Því hefir Sandgil bygst aftur og verið bygt 1760. Og svo sagði Guðrún á Reynifelli, sem mjög er áreiðanleg, að hún mundi eftir sveitarkerlingu á Keldum, er Kristín hét, Loftsdóttir († 1843, 79 ára) og heyrði hana segja frá því, er hún hafði heyrt um Sandgils fedga, er bygt höfðu Sandgil upp aftur. Nefndi hún föðurinn Bjarna en son hans Guðna. Hafði hún heyrt þeim borið harðneskju- og óvinsældarord. Ekki gat hún þess, að Sigurður, faðir Guðna á Geldingalæk, hefði verið í Sandgili. Þar eð nu Guðni Brandsson bjó á Árbæ 1709—1729 og ef til vill lengur, þá er svo að sjá, sem Guðni Bjarnason í Sandgili sé annar og yngri maður, og að Sigurður, sonur Guðna Brandssonar, hafi getið Guðna á Geldingalæk við dóttur Guðna Bjarnasonar. Það getur staðist, þar eð Guðni Sigurðsson var fæddur í Sandgili. Kristín Loftsdóttir hafði talið Guðna Bjarnason móðurföður Guðna Sigurðssonar. En hjónabandsbarn hefir hann þá ekki verið, því Sigurður átti aðra konu. Að svo stöddu verður þetta eigi skýrt betur.

Br. J.

Aðrar leiðréttigar í Árb. fornl.fél. 1898.

Bls. 3. l. 11. Kleyfa les: Klofa.

Bls. 7. l. 15. 1884 les: 1784.

Bls. 22. l. 36. vestarlega les: austarlega.

Bls. 24. l. 21. austur les: vestur.

Áttartáknun vantar á þrjá uppdrættina, nfl. *Pingholts pingstað*, *Grænuflatarrústir* og *Á*, eða Árbæ hinn forna. Nordur er til hægri handar á þeim öllum.

Skýrsla.

1. Aðalfundur félagsins.

Aðalfundur félagsins var haldinn 11. nóv. 1899. Formaður skýrði frá Árbók félagsins, er þá var prentuð að mestu. Gat hann þess, að svo hefði verið tilætlæst, að þar kæmi ritgjörð eftir Brynjólf Jónsson um höfðaleit, sem búið er að gefa út á þýzku, en það hefði farist fyrir í petta sinn, af því að myndir þær, er ritgjörðinni áttu að fylgja, fengust eigi í tæka til en búin mundi þá koma í næstu árbók. Ennfremur skýrði hann frá, að Brynjólfur Jónsson hefði í sumar farið ransóknarferð í kringum Snæfellsnes og mundi skýrsla hans um þá ferð koma í næstu Árbók.

Fram var lagður endurskoðadur reikningur fyrir 1898 og höfðu engar athugasemdir verið gjörðar við hann. Formaður mintist sérstaklega með þakklæti á þær þrjár konur, er sýnt höfðu velvild sína til félagsins með því að gefa því gjasír, eins og reikningurinn ber með sér.

Samþykkt var sú uppástunga félagsstjórnarinnar, að nema burt úr félagatali nokkra menn, er í mörg ár hafa eigi greitt tillög sín til félagsins.

Því næst voru kosnir embættismenp og endurkosnir þrír fulltrúar (Björn Olsen, Stgr. Thorsteinsson og Þórhallur Bjarnarson) og svo endurskoðunarmenn.

II. Stjórnendur félagsins.

Formaður: Eiríkur Briem, prestaskólakennari.

Varaformaður: Pálmi Pálsson, latínuskólakennari.

Fulltrúar:	Björn M. Olsen dr., latinuskólastjóri. Hannes Þorsteinsson, ritstjóri. Indriði Einarsson, endurakoðari. Pálmi Pálsson, latinuskólkennari. Steingrímur Thorsteinsson, yfirkennari. Þórhallur Bjarnarson, forstöðumaður prestaskólans.
Skrifari:	Indriði Einarsson, endurskoðari.
Varaskrifari:	Hallgrímur Melsteð, bókvörður.
Féhirðir:	Þórhallur Bjarnarson, forstöðumaður prestaskólans.
Varaféhirðir:	Sigurður Kristjánsson, bóksali.
Endurskoð.	Jón Jensson, yfirdómari.
unarmenn:	Valdimar Ásmundsson, ritstjóri.

III. Reikningur

yfir tekjur og gjöld Fornleifafélagsins 1898.

Tekjur:	Kr. a.
1. í sjóði frá fyrra ári	1391 56
2. Tillög og andvirið seldra Árbóka (fskj. 1)	261 53
3. Styrkur frá Forngripasafninu til að spyrja upp forngripi	90 00
4. Styrkur úr landssjóði	300 00
5. Gjafir: a, Frú A Stampe Feddersen . . kr. 10 00 b, Miss Cornelia Horsford . . — 63 50 c, Fräul. M. Lehmann Filhés . . — 40 00	113 50
6. Vextir úr sparísjóði til 31/12 '98	33 67
	Samt. kr. 2190 26

Gjöld:

Kr. a.
1. Kostnaður við Árbókina 1898 og fylgirit, prentun hefting og útsending, (fskj. 2 a—f)
777 48
2. Greitt Brynjólf Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir (fskj. 3)
180 00
3. Ýmisleg útgjöld (fskj. 4)
13 45
4. Í sjóði 31. desember 1898: a, í sparísjóði landsbankans . . kr. 1026 63 b, hjá féhirði — 192 70 1219 33
Samt. kr. 2190 26

Reykjavík 30. október 1899.

Þórh. Bjarnarson.

IV. Felagam

Ásgeir Blöndal, leknir, Eyrarbakka.
Anderson, R. B., prófessor, Ameríku.
Andrés Þórhildur, bóndi, Hvítárvellum.
Ari Jónasson, bóni á Þverá, Ryfylki.
Árni B. Thorsteinsson, r., landlæggi, Rvk.
Arnljótur Ólafsson, præstur, Sauðanesi.
Bjarni Jenson, leknir á Eskifirði.
Björn M. Ólsen, dr., skólastj. Rvk.
Bogi Melsted cand. mag., Khófn.
*Bruun, D., kapteinn í hérnum Khófn.
Carpenter, W. H., próf., Columbia-háskóla

Ameriku.
 Dahlerup, Verner, c. mag., bókv. Khöfn.
 Eggert Laxdæj, verzlunarstjóri, Akureyri.
 Eiríkur Magnússon, M. A. r. 1865-1905
 ur, Cambridge.
 * Elmer, Reynolds, dr., Washington
 Føderen, A. Stampe, fru Rindumgaard
 pr. Ringkøbing.
 Büke Willard, próf., Florence, Italien.
 Friðbjörn Steinson, bóksali, Akureyri.
 Gabhardt, August dr. fil., Nürnberg.
 Goudie, Gilbert, F. S. A. Scot, Edinburgh.
 * Hazelius: A. R. dr. fil.; r.n., Stokk-
 holmi. 00 01 19 . 1919
 Hjörleifur Eiðarsón, r., próf., Undirfjöldi.
 Heraford, Constance, miss, Cambridge,
 Massachusetts, U. S. A.
 Jóhannes Böðvarsson, snikkari, Lágafelli.
 Þóð Gunnarsson, f. vétlfunarstjóri i Kefla-
 vik.

B (i.e., S. (i.e.,))

Jón Þóðarson er biskupur í Reykjavík. 1900
Jón Jónasson prófastur Skútustöðum.
Amira, Karl v., dr., próf., München 1900
Árpi, Rolf, dr. fil., Uppsöulum. 97.
Björn Guðmundsson, műrari. Rvík 87.
Björn Jónasson, ræðstofa. Rvík 98.
ss. 1901. 67. 98.

Jón Vidalín, kaupmaður, Khöfn.
 Jón Þorleifsson dr. fil., r., rektor, Rvík.
 Þjórtan Einarsson, profastur Holti.
 Kristján Záhnsen, kaupmaður, Rvík.
 Lárus Þorláksson, prestur, Selárdal.
 Löve, F. A., kaupmaður, Khöfn.
 Magnús Andresson, prof., Gilabakka.
 Magnús Stephensen, komiði, dr. i. og
 ðbm., landshöfding, Rvík.
 Matthías Jónasson, prestur, Akureyri.
 Maurer, Konráð. dr. jur., prof., Geheime-
 ráð, München.
 Müller, Sophus; dr., museumsdirektör,
 Khöfn.
 Nicollsen, N., antikvar, Kristianiu.
 Ólafur Johnson, adjunkt, Ódinsey.
 Peacock, Bligh, esq., Sunderland.
 Phené, dr., Lundunum.
 Schjödtz cand. pharm., Ódinsey. I .
 Sigrún Ærneson, ðbm., Eyvindarholta.
 Sigrún Ólafsson, prestur, Vigur.
 Stefán Guðmundsson, verzilunarstjóri.

Djupavogi.
***Storch**, A. laboratorius. **Forstjör,**
Khöfn, A. Þóra Þóra. **Erla**, E. **G.**
Styrfe, B. **Goði**, G. **M.** fil., Stokholmi.
Thorshildur, P. Holmfríð, Rvirk.
Torfi Bjarnason, skólastjóri í Ólafsdal.
Wendel, F. R. **Vermundarstjóri**, **Langeyrd**
Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf., Khöfn.
Porgrímur Johnsen, f. héraðsl., Rvirk.
Dorvaldur Jónsson, héraðsl., Ísafirði.
Þorvaldur Thoroddsen, **H.** **K.** **Khöfn**.
arstíllage.

ÓS (1) Stjárfan (M) mérkir heiðursfélaga.

1) Ártalið merkir að félagsmaðurinn hefur borgað tillag sitt til félagsins fyrir það ár og öll undanfarin ár síðan hann gekk í félagið.

- Læknir, Stykkishólmur. 80.
 Eirkur Briem, prestaskólakennari, Rvík 98.
 Eyþór Felixson, kaupmaður, Rvík 98.
 Finnur Jónsson, dr., Khotn 99.
 Forngrípasafnið i Rvík 98.
 Geir Zoëga, dörm, kaupmaður, Rvík 98.
 Gering, Hugo, professor, dr., Kiel. 96.
 Greipur Sigurðsson, bóni, Haukadal 96.
 Guðmundur Hannesson Galtarnesi, Viðidal. 98
 Guðmundur Helgason prófastur, Reykholti, 99.
 Guðni Guðnason, læknir, Borgundarhóldmi. 85.
 Gustafsson, G. A., Filos. licentiat, konservator, Bergen. 98.
 Halldór Briem kennari, Möðruvöllum. 97.
 Halldór Danielsson, bœjarfógeti, Rvík. 98.
 Halldór Kr. Friðriksson, r., yfirkennari, Rvík 98.
 Hallgrímur Melsted bókvörður i Rvík. 98.
 Hallgrímur Sveinsson, r., biskup, Rvík. 98.
 Hannes Þorsteinsson cand. theolog. ritstj. Rvík 98.
 Harrassowitz, Ottó, bóksali, Leipzig. 95.
 Hauberg, P., r. Mureumsinspektör, Khöfn.
 Helgi Jónsson, faktor, Borgarnesi. 96.
 Indriði Einarsson, endurskoðari i Rvík. 98.
 Jón Jónasson, læknir, Vopnfirði. 99.
 Jóhannes Sigtússon, kand. theolog., Hafnarfirði. 87..
 Jón Borgfirðingur, f. löggæzum., Akureyri. 96.
 Jón Jansson, landsyfирреттardómari, Rvík. 98.
 Jónas Jónasson, prestur, Hrafnaðili. 93.
 Jósaðat Jónasson, Reykjavík.
 Kaalund, Kr., dr. phil., Khöfn. 98.
 Kristján Jónasson, yfirréttaðómari, Rvík. 98.
 Lestrarfélag Fljótshlíðar. 95.
 Lestrarfélag Austurlandeyinga. 96.
 Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum. 97.
 Mollerup, V. dr. fil., r., Museumsdirek. tör, Khöfn.
 Mögl E., dr., professor, Leipzig. 98.
 Montelius, O., dr. fil., Am., Stókhólm. 95.
 Ólafur Guðmundsson, læknir, Stókhólm. hvoli 81.
 Ólafur Ólafsson, præstur, Arnarholsti. 81.
 Ólafur Sigurðsson, dbrm. i Ásfi. 99.
 Páll Briem, amtmáður, Akureyri. 97.
 Páll Melsted, sögukennari, Rvík. 98.
 Pálmi Pálsson, skólakennari, Rvík. 98.
 Pétur Jónsson, blikkari, Rvík 98.
 Pétur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bíldudal. 94.
 Rannveig Jóhannesdóttir, kaupmannesfrá, Rvík 98.
 Rygh, Olaf, dr., professor, Kristjanji. 95.
 Sigrún H. Bjarnarson, konsúlli, Ísafirði. 94.
 Sigurður Briem, póstmeistari, Rvík 92.
 Sigurður Gunnarsson, prófastur, alþingismaður, Stykkishólmur. 81.
 Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík. 98.
 Sigurður Ólafsson, sýslumaður, Kaldaðarnesi. 99.
 Sigurður Sigurðsson, kennari i Mýrarhúsum. 99.
 Sigurður Þórðarson, sýslumaður Arnarholti. 99.
 Staatsbibliothek i München. 95.
 Stefán Egilsson, mýrari, Rvík. 84.
 Stefán Thorarensen, f. sýslum., Akureyri. 97.
 Steingrímur Johnsen, kaupmaður, Rvík. 98.
 Steingrímur Thorsteinsson, yfirkennari, Rvík 98.
 Steinordh, J. H. V., theolog. + fil. dr. (r. n.), Linköping. 98.
 Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatnsleysu 89.
 Tamm, F., A., dr. docent, Uppsöldum. 98.
 Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, Rvík. 98.
 Valdimar Ásmundsson, ritstjóri, Rvík. 98.
 Valdimar Briem, dr., próf., Stóranúpi. 99.
 Valtýr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khöfn 97.
 Þóra Jónsdóttir, frá, Reykjavík. 98.

Þórður Thorodðson, héraðsleiknir, Keflavík. 80.
 Þórhallur Bjarnarson, lektor. Rvík 98.
 Þorleifur Jónasson, prestur, Skinnastöðum. 98.
 Þorsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnesi. 98.

Þorsteinn Erlingsson, ritstjóri, Seyðisfirði.
 Þorsteinn Jónasson, héraðsleiknir. Vestmannaeyjum. 99.
 Þorvaldur Jakobesson, prestur, Sauðlaakadal. 98.
 Þorvaldur Jónasson, prófastur, Ísafirði 99.

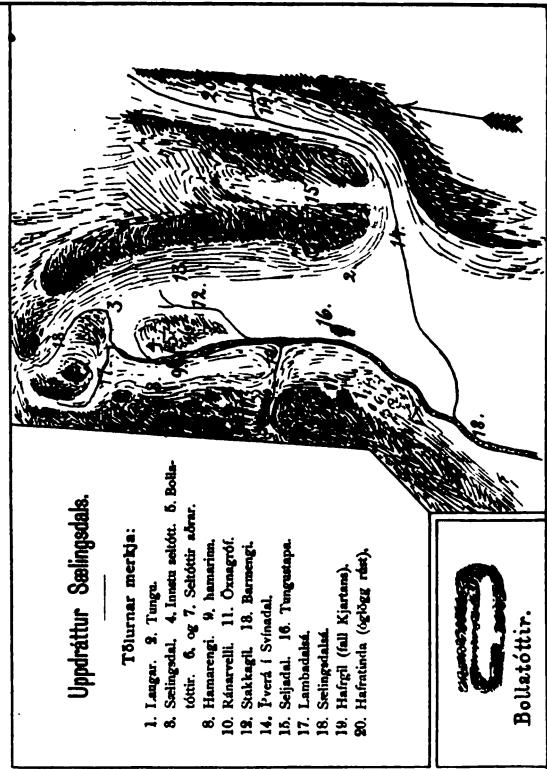

(Steinrebarstöðir ?)

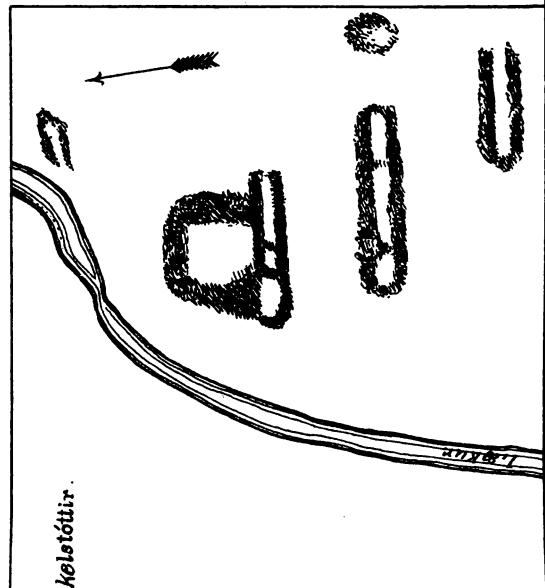

rosi.

Kleifardalsvlastir.

Árminkelslotöttir.

ASTOR LIBRARY
THEATRE

ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1900

REYKJAVÍK

PRENTUÐ í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU

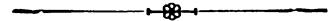
1900

ÁRBÓK

H I N S

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1900

R E Y K J A V Í K

PRENTUÐ í ÍSAFOLDARPRENTSMÍÐJU

1900

Rannsókn

i Rangárþingi sumarið 1899.

Eittir

Brynjulf Jónsson.

Veturinn 1899 heyrði eg kunnugan Rangæing segja, að i Ossabæjarvelli í Landeyjum væri fornlegar rústir, sem sumir héldi að vera kynni þingbúðatóftir Höskulds Hvitanessgoða. Þetta leiddi til þess, að eg fór þangað rannsóknarferð i júnimán. s. á. Árangur þeirrar ferðar kemur fram í athugunum þeim, er hér fara á eftir.

I. Hvítanes.

Svo segir Njála, kap. 94: »Vil ek nú biðja yður at þér leyfið at ek taka upp nýtt goðorð á Hvítanesi til handa Höskuldi«, og kap. 107: »Kom ek á Hvítanes, ok sá ek þar búðartóftir margar ok umbrot mikil«. Þessir staðir — og margir fleiri staðir i sögum — sýna það, að hvert goðorð hafði sitt þingháld og sinn þingstað. Þingsóknin mun oftast nær hafa verið kend við þingstaðinn; að minsta kosti var það svo með margar aðalþingsóknirnar, t. d. Árnesþing, Þórnessþing o. fl.; og svo hefir það verið með hina nýju þingsókn Höskulds, að hún hefir verið kend við Hvítanes, og hann sjálfur því kallaður Hvítanessgoði. Órnefnið Hvítanes er nú týnt, og engin merki sjást, sem bendi til, hvar það hafi verið. Hafa menn því sett fram ýmsar getgátur um það. Sumir halda t. d., að það hafi verið sama sem Lambey, sem er skamt ofan frá Breiðabólstað. Þar héldu sýslumenn oft þing á miðöldunum, og bær var þar um nokkra hrið; er því ekki von að fornar rúnir sjáist. En þessi staður hefir þó ekki verið í landeign Höskulds, heldur nokkuð langt þaðan. Þá hafa og aðrir, þar á meðal Páll alþingismaður í Árkvörn, haldið, að Hvítanes hafi verið þar, sem nú er bærtinn Fíflholt.
 Það er næsti bær við Bergþórshvol, og

gæti verið, að þar hafi eigi verið bygd á söguöldinni, en landið tilheyrta Bergþórshvoli. Þó er þar svo langt á milli, að þetta má naumast líklegt kalla. Eigi verður séð, hví þar hefði átt að heita »nes«, eftir því sem nú er landslag; en ekki er fortakandi, að það kunni að hafa breyzt, lækir eða kvíslar t. d. horfið eða skift um farvegi. Fornvirki geta ekki sést, er nýrri mannvirkni hafa verið gjör á staðnum. Og eigi er þar neitt, sem bendir til, hvers vegna þar skyldi heita *Hvítanes*. Og ef svo hefði verið, að þar hefði eigi bær verið á þeim tíma, heldur þingstaðurinn — sem af orsökum, er þá hefði verið fyrir hendi, hefði fengið nafnið *Hvítanes* — þá er langliklegast, að slíkur sögustaður hefði haldið nafni sínu, þó þar hefði síðar verið gjör bær. Svo er t. d. um Þingeyrar o. fl. Þá er enn komin fram sú getgáta, sem að framan er getið, að Hvítanes hafi verið þar, sem nú heitir Ossabæjarvöllur. Það er efsti oddinn af hinum forna jarðvegi Landeyjanna. Alt þar fyrir ofan, og til beggja hliða, hafa kvíslar úr Markarfjóti brotið af og myndað aur, — sem þó er nú viða gróinn upp aftur. Vestan við völlinn hefir fyrir nokkuru blásið upp og myndast roksandsgeiri, sem nær út fyrir Ossabæ, þar er Höskuldur bjó, svo þar er nú auðn, en að eins örлítil grastorfa ofan á rúst bæjarins og er þó á förum. Sandgeirinn hefir stöðvast fyrir utan bæinn, því bæjarlækurinn hefir tekið á móti sandinum. Raunar hefir lækurinn sandkafist; þó bleytir hann sandinn enn, svo hann fýkur eigi lengra. Ber bleytudragið í sandinum vott um, hvar lækurinn hefir verið, og að hann hefir eigi verið all-litill. Að innanverðu er sandgeirinn nú farinn að gróa upp aftur. Þar er sagt að verið hafi mikill og góður skógrur áður en upp blés, og hafi hann heitið Hallvarðarskógr, því hann hafi verið eign Hallvarðarkirkju að Voðmúlastöðum. Bærinn, Ossabær, var fluttur undan sandinum, og stendur nú norðanmegin við geirann innarlega og langt frá hinum forna bæ. Völlurinn er austan- og suðaustanmegin við geirann, móts við bæinn og langt þaðan inn eftir, þar til aurar taka við. Myndar völlurinn þar inst mjóan odda, sem er talsvert hærri en aurarnir fyrir innan og til beggja hliða. Þar á oddanum eru nú réttir Landeyjamanna. En á miðjum vellinum, eða litlu austar, eru rústir þær, er getið var til að kynnu að vera þingbúðatóftir. En eigi sýndust mér þær líklegar til þess, er eg sá þær. Þær eru tvær aðalrústir. Hin vestri er tvískift; er austurhlutinn uál. 7 fóm. á hvern veg, en vesturhlutinn viðlíka langur og dálítið mjórri. — Eftir á heyrði eg þau munnmæli, að hér hefði, einhvern tíma á miðoldunum, verið geldneytahús og heygarður frá Hlíðarenda, og lítur það ekki ósennilega út. — Hin rústin er kippkorn austar. Það er ferhyrnd girðing, nál. 10 fóm. löng og 6 fóm. breið, liggar frá austri til vesturs og hefir dyr á austurhlíðinni. En rétt fyrir innan dyrnar er afhlaðin kró í suðausturhorninu, nær 2 fóm. á hvern veg. Gæti þetta verið fjárrétt eða skjólkvi og hreysi fyrir smalann í horninu. Nálægt þessum aðalrústum

eru 3 aðrar smárústir, sín á hverjum stað, lítur einna heilt út fyrir, að það hafi verið litlar, topphlaðnar borgir. Líklega standa allar rústirnar í sambandi við það, að völlurinn hefir fyrrum verið slægjuland, þó nú sé þar að eins lyngmáagróður. Liggur allstórt lækjafarvegur í bugðum eftir honum endilöngum; eru þar í margar uppistöðustiflur og frá honum liggja margir langir veitustokkar. Hefir þar verið stórfeld vatnsveiting og blómlegt engi. Lækjafarveginum má fylgja inn á oddann hjá réttunum, en þar fyrir innan er landið nú miklu lægra, því þar hafa úthlaups-kvíslar Markarfljóts brotið burt hinn forna jarðveg, og þá um leið tekið lækinn burtu og gert enda á vatnsveitingunum. Því er völlurinn orðinn að móa.

Það eru eigi litlar breytingar, sem Markarfljót hefir gjört á sléttlendinu upp af Landeyjum og fram undan Fljótshlíð. Hinn forni jarðvegur er horfinn og aurar efrir, — raunar viða nú grónir upp astur. — Árnar, sem þar runnu, hafa breytt farvégum. Allar smá-árnar, sem falla ofan úr Hliðinni, koma nú saman í Þverá, sem fellur út með Hliðinni. Áður runnu þær framar, og út eftir sléttlendinu; sér þess enn merki sumstaðar, og enn lifa gamlir menn, sem kunna sagnir um það. Þyrfti það efní að rannsaka meðan þeirra manna er við kostur. Pannig hefir t. d. Bleiksá, — sem kemur fram úr gljúfri milli Eyvindarmúla og Barkarstaða, og nú rennur í Þverá, — áður runnið fram til sjávar skamt fyrir austan Bergþórshvol, og hefir skilið Vestur-Landeyjar frá Austur-Landeyjum. Sér þar enn farveg hennar á löngum spöl í Berjaness- og Eyjalandi og ber hann enn nafnið Bleiksá. Í hana hefir Ossabæjarlækur hlotið að renna. Hefir myndast nes milli þeirra vestur frá Ossabæ, og er svæðið nógur stórt til þess, að nesið gat verið allvíðent. Af nærliggjandi landslagi má gera sér í hug, að þar hafi bæði getað verið vall-lendi og myrlendi. Svo þurfti eigi annað en að þar væri fífumýri, til þess, að nesið fengi nafnið Hvítanes. Og á þurlendum stað, t. a. m. í odda nessins, gat verið hentugt að hafa þingstað, enda hefði hann þá verið í Ossabæjarlandi, og þó eigi allnærti bænum, að því er Bleiksáfarvegur bendir til.

Eg leyfi mér nú að koma fram með þá getgátu, að þetta hafi verið tilfellið. Hygg eg að hún sé ekki ósennilegri en hinari getgáturnar, sem fram hafa komið. Nes hefir þar verið; það er víst. Og alfaravegur hefir legið þar um, svo Valgarður gat átt þar leið, hafi hann t. a. m. heimsótt frændur sína í Dal. En sé þessi getgáta mínn rétt, þá er til einkis að leita að Hvítanesi framar; það er þá ekki lengur til. Liggja nú aurar yfir öllu því svæði, og þaðan upp eftir. Kvísl úr fljótinu, sem kölluð er Affall, hefir tekið sér þar stöðuga rás og brotið jarðveg af miklu flæmi. Og þá er hinn óbrotni, forni jarðvegur tekur við, sést Bleiksáfarvegurinn að vestanverðu við það, samhliða því, þar til það fer í hann og fylgir honum síðan til sjávar. Engar vissar sagnir eru um það, hve nær Affallið

myndaðist; en á seinui öldum hefir það verið, því áður mun fljótið hafa verið búið að ryðja jarðveginum af svæðinu fyrir ofan, og það þó orðið smátt og smátt. Nú skilur Affallið Austur- og Vestur-Landeyjar, eins og kunnugt er. Vatnsmeginn þess er mjög mismunandi Stundum er það að eins lítil kvísl, stundum liggur mikil af fljótinu í því og er það þá allilt yfirferðar. Aurar þess ná lengra út eftir en á móts við Ossabæ hinn forna. Þar hefir það brotið burt nesið, sem áður er talað um. Þaðan út eftir liggur farvegur þess gegn um hinn forna jarðveg og er hann allbreiður, enda brýtur það árlega bakka sína meira eða minna.

Að lyktum skal eg taka upp aftur það, sem eg byggi getgátu mína á: *Þar eð Bleiksá* hefir runnið fyrir norðan og yestan Ossabæ, bæði þar, sem nú eru aurar og svo þar, sem farvegurinn tekur við, og *par eð bæði* vatnsveitingalækurinn og Ossabæjarlækur hafa, eftir landshalla, runnið til vestlægrar áttar, þá hlutu þeir, meðan Affallið var ekki til, að renna í Bleiksá, og þá mynda *nes* — sem vanalega er kallað. — Þetta virðist mér varla getgáta. En um nafn nessins og um þingstað þar byggi eg að eins á *möguleikum*, sem mér þykja *ekki óliklegir*.

2. Höskuldsgerði

heitir forn girðing skamt frá Voðmúlastöðum. Er sagt að það sé akur Höskulds Hvitanesgoða og þar hafi hann fallið. Girðing þessi er þó æðistór til þess að vera akur; mun eigi skorta á dagsláttu; svo er hún og nokkuð langt frá Ossabæ. Mér þætti því sennilegra, að hið rétta Höskuldsgerði hafi verið nær bænum, og sé nú komið í sand, en nafnið síðan verið fært yfir á slægjugerði frá Voðmúlastöðum. Um þetta verður samt ekkert sagt með vissu.

3. Línakrar.

Efst og austast í Bergþórshvolslandi, skamt frá Fifholts-landamerkjum og skamt frá Affallinu, sér til fornra girðinga allmikilla og heita þær Línakrar. Hefir það nafn án efa haldist frá fornöld. Er það, ásamt fleiru, vottur þess, að hér á landi hefir verið stunduð hörrækt í fyrri daga. Girðingarnar eru 6, allar samfastar og auk þess eru 2 hrингmynduð smágerði sitt í hvoru garðshorni. Læt eg fylga uppdrátt af girðingunum og merki þær með bókstöfum, en smágerðin með tölum. Er girðingin *a* hér um bil 17 fóm. läng og 11 fóm. breið; girðingin *b* er í við lengri og um 15 fóm. breið; girðingin *c* er nál. 11 fóm. breið, *d* 7 fóm. breið, en *e* 12 fóm. breið, en lengd þessara þriggja er jöfn: nál. 22 fóm. Girðingin *f* er nál. 15 fóm. läng og 8 faðma breið. Hringurinn *i* er um 6 fóm. í þvermál, en hringurinn *j* um 7 fóm. Mælingin er eigi nákvæm, því garðarnir eru að nokkuru leyti mældir með; takmörk þeirra eru viða all-óglögg. Þeir eru svo niðursoknir og fornlegir. Þó eru þeir miklir fyr-

irferðar, og auðséð, að í fyrstu hafa þeir ekki verið smásmíði. Ekki er sjáanlegur aldursmunur á þeim, nema ef girðingin f skyldi geta álitist einna nýlegust. Þó er það næstum furðulega mikið, ef allar girðingarnar hafa verið í rækt undir eins, og garðarnir milli þeirra blaðnir til skýlis. Hitt má og hugsa sér, að þá er vöxtur þvarr í einni girðingunni, hafi hún verið lögð niður eða látin hvílast, en önnur tekin í staðinn. Það er heldur ekki vist, að hér hafi eingöngu verið stunduð hörrækt: kornyrkja gat verið meðfram. Til hvers smágerðin (hringarnir) hafa verið notaðir, er ekki hægt að segja. Hafi það verið vermireitir fyrir hörplöntur, þá hefir garðræktin verið furðu langt komin á þeim tíma. Þó þykir mér ekki annað líklegra.

4. »Hoftóft« í Fljótshlið.

Í Árbók fornleifafélagsins 1894 bls. 24 er skýrt frá tóft í Butruengjum í Fljótshlið (og fylgir mynd af henni); hefir sú tóft verið haldin að vera hoftóft. Það mun þó frá fyrstu fremur hafa verið getgáta en munnmæli. Mér sýndist nauðsynlegt að ganga úr skugga um það, hvers konar tóft þetta væri, og gróf hana því út vorið 1899. Svo reyndist, að í henni var ekkert grjót, nema í undirstöðum veggjanna, og yfir höfuð engin hofs-einkenni. Þar á móti fanst í aþhústóftinni gulleitt lag í gólf-inu. Það voru auðsjánlega leifar af gamalli heyskán. Er tóftin því ekki annað en fjárhústóft með hlóðu eða »kumli« við, og þarf ekki að tala meira um hana. — Það skal eg játa, að mér þótti leiðara að komast að þessari niðurstöðu. En svo varð að vera.

5. Einkennilegur hellir á Geldingalæk.

Á Vestri-Geldingalæk á Rangárvöllum er í túninu, rétt fyrir sunnan bæinn, ávalur hóll, aflangur frá norðri til suðurs. Eru í hliðum hans um miðjuna djúpar og víðar dældir, sem benda til, að þar hafi fallið niður hellisrafur. Suðurendi hólsins er þó heill, og er hellismunni í suður-enda hans, næstum 3 al. djúpt í jörðu, og frá munnanum er viðlika djúpt niður að hellisgólfinu; eru þar 9 þrep ofan. Dyr eru hlaðnar yfir munnanum. Þegar Jón Loftsson, sem nú hefir lengi búið á Vestri-Geldingalæk, kom þangað, hafði hellirinn lengi verið ónotaður; hann var hrundiinn að innanverðu, og svo hafði leysingavatn jafnað auri úr hruninu um hann allan. Dyrnar voru fallnar inn. Jón gróf þær upp og ruddi síðan aurnum úr hellinum, hlóð í hann grjótgafi að innan og dyr á hann að framan. Er hellirinn nú 22 al. langur frá munnanum að gaflinum, en dyrnar með þrepunum er að auki. Hann er hvelfdur innan, en þó all-ósléttur. Hæð hans inn við gaflinn er nál. 5 al., en vídd nál. 9 al.; svo lækkar hann og mjókkar utar eftir, og við munnann er hann tæpl. 3 al. háð og 6 al. viður. Bergið í hólnum er móhella, en ákaflega hörð, eink-

um neðantil, svo það sýnist ótrúlegt, að innan hafi höggvið hellinn út; það hefði hlotið að vera mikil verk og erfitt, því fremur sem hann hefir í fyrstu verið miklu stærri en nú. Mjög er hann líka ójasn innan og ósléttur, og bendir það ekki á mannafrágang. Og bergið innan í honum er sem húðad og hálfgljáandi; það hlýtur að vera svo af náttúrunni. En raunar getur það verið af því, að bergið svitar út raka, er verður að steinkendri húð á því. En þrátt fyrir öll þessi ólikindi hefir hellirinn þó önnur sérkenni, sem næstum ótvíraett benda á mannaverk og þau merkileg og einkennileg.

Svo er nl. háttáð, að fyrir innan munna hellisins er sín stúka hvor um megin út úr honum. Sú, sem er til hægrí handar, eða austan megin, er stærri en hin: nær 12 al. löng og 4 al. við, dyrnar mjóar — nema rauf er út undir bergið vinstra megin, eins og þar hafi fallið úr því; — og tæplega 3 al. háar; en stúkan sjálf er miklu hærri, hefir hvelft ræfur, sem hverfur upp í gat eða stromp. Enda fann Jón þar út við vegginn *hlóð* með *ösku* í. Hin stúkan, sem norðan megin er við hellismunnann, er miklu minni: að eins manngeng á hæð og tæpl. 4 ál. á lengd og vidd. Dyrnar eru mjóar að ofan eða næstum hvast bogamyndaðar: er því likast sem bríkur gangi niður með þeim til beggja hliða. Neðantil við þær er sitt gatið hvorum megin úr aðalhellinum inn í stúkuna við dyr hennar; á þeim er enginn verulegur munur: bæði eru þau kringlótt og slétt innan, eins og þau væru boruð, svo við, að þrengja má hendi inn í þau og ná gegn um nál. $\frac{1}{4}$ al. þykt berg. Öðrum megin er og hola eins og hálfborað gat. Hið merkilegasta er þó, að fyrir gafsi þessarar stúku, andspænis dyrum hennar, er *úthöggvið rúmstæði*, hæfilega stórt fyrir i mann stóran, eða 2 litla. Fyrir framan það eru til beggja enda háar bríkur, sem rúmbríkur; er sitt gat á hvorri þeirra, sem vel má smeygja hendi í gegnum. Á miðum rúmstokknum er og upphækkuð eða hnúður, sem skiftir honum í 2 sæti; þau eru þó í þrengra lagi. Gat er gegnum hnúð þennan; það liggur skáhalt gegnum hann, og er miklu minna en hin götin: eigi yfir 2 þuml. í þvermál. Allur er rúmstokkurinn og brikurnar báðar með ýmislega lögum rákum og ójöfnum, mjög óreglulegum. Bæði í aðalhellinum og stúkunum er ræfurhvelsingin mjög óslétt og óreglulega ójöfn: sumstaðar er hún t. a. m. eins og með rennum, er liggja eftir berglögunum, líkt og vatn hafi máð þau, sumstaðar aftur með stærri eða minni holum og stöllum, eins og eftir meitil eða annað stærra verkfæri. Sérstakar eru 3 holur í hvorri hlið á aðalhellinum, hvorar gagnvart öðrum, og eru raufar út úr þeim til hliðar. Virðist auðsætt, að þar hafi verið settir inn bitar af tré, hellinum til styrktar, og hefir bitaendum verið smeygt í holurnar eftir raufum þeim, sem út úr eru.

Það virðist óesað, að hellirinn hefir á sínum tíma verið notaður til

lbúðar, það votta hlóðin og askan, sem Jón fann í austurstúkunni. Hann heyrði líka þá sögn, að einhvern tíma hefði þar búið einsetu karl, er nefndur var Eiríkur rauði. Það sagði Jóni Sigurður bóndi á Eystri-Geldingalæk, fróður maður, og þá gamall, er Jón kom að Vestri-Geldingalæk. En þó að hlóðin og askan hafi verið eftir þennan Eirík, þá er varla líklegt, að frágangur á hellinum sjálfum hafi verið eftir haun. Eiríkur hefir hlotið að vera seinni alda maður, fyrst nafn hans var uppi í munnmælum; en það virðist mega ráða af gljáhúðinni, sem á bergenin er í öllum hellinum, að hann sé talsvert gamall. Og það er ekki laust við, að hið sérkennilega við fráganginn, einkum t. d. götin, — sem ekki er hægt að sjá, hvaða tilgang hafa haft — veki hjá manni þá hugmynd, að hellirinn hafi eitthvað steinaldarlegt við sig. Út í það fer eg samt ekki. En fleiri eru hellar í Rangárvallasýslu, sem benda á forneskjuleg manna-verk, t. a. m. Rútshellir og margir fleiri. Væri vert að skoða þá og lýsa þeim.

6. Hellir á Ægisiðu.

Vorið 1899 gróf Jón bóndi Guðmundsson á Ægisiðu upp gamlan helli, sem þar var við bæinn og að nokkuru leyti undir honum. Hann var nú ónotaður, en hafði á fyrri tið auðsjáanlega verið hafður fyrir búr. Hann er gjör af mönnum, höggvinn út í móhellu, ekki allharða. Í gólfí hans eru 3 holur hvorum megin, nógu stórar til þess að ker gítu staðið í þeim. Uppi yfir þeim eru skot úti í bergið, en kleinar ganga fram milli þeirra. Inn í þær eru djúpar holur, að líkendum ætlaðar til þess, að í þeim stæði marar af tré, er búrhillan svo hefir legið á. Í hellinum fann Jón bóndi steinsnúð. — Hann hefir hellinn nú fyrir heyhlöðu.

7. Forn skáli á Keldum.

Á Keldum á Rangárvöllum er enn til forn skáli frammri í bænum. Hann snýr frá austri til vesturs, en bærinn snýr móti suðri, og ganga bæjar-dýrnar inn í suðurhlið skálans. Er sá hluti hans, sem austur gengur frá dyrunum, nú notaður fyrir búr, en vesturhlutinn er hafður fyrir göng til stofu. Bæði búrið og göngin eru skilin frá bæjardyrunum með þili, þar á eru dyr, aðrar inni í göngin, hinár inni í búrið, hvorar móti öðrum, og eru bogamyndaðar að ofan. Bæjardýrnar eru $5\frac{1}{4}$ al. á lengd, $3\frac{1}{2}$ al. á vídd inn þangað, sem skálabilin taka við, en milli þeirra er $4\frac{1}{2}$ al., sem er eiginlega hluti úr lengd skálans. Austurendi skálans, sem nú er búr, er 6 al. langur; en sá hluti, sem hafður er fyrir göng, er $6\frac{1}{2}$ al. langur. Hæð undir bita er 3 al. 10 þuml., en lengd bita 6 al., á þykt eru bitar nær 8 þuml. Undir endum þeirra eru stafir mjög digrir. Baktil að ofan eru greyptar í þá syllur, 10 þuml. breiðar, og nær 3 þuml. þykk-

ar með »nótum« að neðan til að greypa þiljur í. Risið er gjört með sperrum og eru kjálkarnir nálega 4 al. langir, $8\frac{1}{2}$ þuml. breiðir og um $3\frac{1}{2}$ þuml. þykkir. Bitar, syllur og sperrukjálkar eru með »kýlingarstrikum«. Ofan á syllunum uppi við ræfrið eru áfellur, viðlíka breiðar og syllurnar sjálfar. Langbönd hafa áður verið grepty i sperrukjálkana, en liggja nú utan á þeim, en reisifjöl þar ofan á í stað súðar. Loft er í þeim hluta skálans sem fyrir göng er hafður, og eru nál. 3 ál. til mænис af loftinu. Líka er loft yfir bæjardyrum og yfir þeim hluta skálans sem inn af þeim er; þar er loftið um $\frac{1}{2}$ al. lægra og þeim mun hærra til mænis. Í búrinu er ekki loft nú. Af því eigi þarf svo við göng sem skálinn er viður, er gjört skilrúm eftir þeim hluta hans, og eru göngin með norðurveggnum, en sunnanmegin hefir verið hafður vefstaður. Er þar gluggi á veggnum og skilrúmið þannig opið, að hann ber líka birtu í göngin. Við vesturenda hans er þil og dyr til stofunnar, sem auðvitað er. Sagt er, að hann hafi áður náð miklu lengra vestur, og hafi verið tekið af honum og viðirmir fluttir að Barkarstöðum. Allir viðir skálans eru eintómt rekatré og eru enn ófúnir, jafnvel reisifjölin. Vita menn þó ekki, hve gamlir þeir eru, því þó skálann hafi þurft að endurbæta að veggjum eða þekju, hafa sömu viðir ávalt verið notaðir áfram; vita menn eigi til, að í þa hafi verið bætt nema í bita í búrið. Er sá biti auðþektur, því hann er óheflaður og á honum ártalið, þá er hann var látinur þar, nl. 1789. Og í landskjálftanum 1896 brotnaði sperra og var önnur ný látin í staðinn og ártalið skorið á hana. — Þó sú gerð, sem skálinn hefir nú, sé að likindum eigi hin upprunalega, þá er hún þó mjög gömul og ber vott um það, hve bygging var traust og vönduð fyrrum.

Rannsóknir

i Snæfellsnessýslu sumarið 1899.

Eftir

Brynjulf Jónsson.

I. Borgardalur.

Svo segir Landnáma II. P. 13. kap.: »Um várit gaf Geirrauðr systur sinni bústað i Borgardal Geirriðr sparði eigi mat við menn ok lét gera skála einn um þjóðbraut þvera; hún sat á stóli ok laðaði úti gesti, en borð stóðu inni jafnan ok matr á«. — Borgardalur ber enn það nafn. Hann er líttill og grösugur og er fyrir ofan veginn, þá er farið er frá Narsfeyri inn með Álfstafirði. Bæjartóft Geirriðar sést enn og er nál. 9 faðma löng frá austri til vesturs, eða undan brekkunni, og rúml. 3 faðm. breið. Eigi sést, að henni sé skift í sundur með þvervegg; en svo er víðar í rústum fornbaða, og má þá ætla, að herbergjunum hafi verið skift sundur með þili. Dyr eru óglöggar, virðast þó hafa verið á austurhliðvegg. Bæjarstæðið hefir verið lítið, en það er þó bezta bæjarstæðið sem til er í dalnum. Engar líkur eru til, að þjóðbraut hafi nokkurn tíma legið þar um; hún liggur nokkuru neðar og er það bæði beinna og hægara. En þar liggur hún utan í halla, sem ekkert hæjarstæði gat verið á; enda er hún fyrir neðan dalinn sjálfan. Það er því eigi bökstaflega rétt, að Geirriður hafi látið gera skála sinn »um þjóðbraut þvera«. Þó hefir eigi langt verið frá veginum upp að bænum, og gátu vegfarendur, þeir er vildu, hæglega komið við hjá Geirriði. Og svo er að skilja, að hún hafi gjarnan viljað, að sem flestir gestir kæmu, og hafi sýnt þeim svo mikla rausn, að þar um hafi svo verið til orða tekið, að skáli hennar stæði um þjóðbraut þvera og hún sæti úti og laðaði gesti. Það eru að eins óeiginleg kjarnyrði um rausn henn, líkt og nú er sagt um gestrisni

manna, að hús þeirra sé »öllum opið«, þó hurðum sé lokað þar eins og annarstaðar.

2. Bólstaður við Vatnshöfða.

Þar eðr veður var gott er eg fór um Álfstafjörðinn sumarið 1899, réðst eg i að búa til uppdrátt af Bólstað við Vatnshöfða, til þess að hægra veiti að gera sér hugmynd um landslag þar og afstöðu. Vona eg að hann sé betri en ekkert, þó hann að vonum sé ónákvæmur, þar eðr hann er gjörður eftir sjón, en ekki eftir mælingu. Það sem einkum hvatti mig til þessa var, að sýna afstöðu þess staðar, þar sem haugur Arnkels góða er, því helzt er útlit fyrir, að hann hverfi með öllu áður langt liður, því bœði er það, að sjórinн brýtur smáum saman neðan af aurlandinu, og svo hefir Úlfarsfellsá kastað sér vestur með bakkanum og brýtur hann óðum og hauginn með. Þá er eg kom þar fyrir 3 árum, sýndist mér svara því, að haugurinn stæði hálfur eftir, en nú sá eg þar mun á, að talsvert hefir brotnað úr honum síðan, svo að varla mun meira en hér um bil þriðjungur eftir nú. Enginn mannaverka vottur sést í bakkanum, þar er af haugnum hefir brotnað. Má og ganga að því visu, að menn hafi fyrir löngu grafið í honum og umrótað honum til að leita fjár eða vopna. Svo hafa menn gjört við flesta eða alla hauga og dysjar, sem menn hafa vitað af og ætlað að fémætt væri í. Eg hefi sett spurningarmerki við neðri rústina á uppdrættinum, því þó mér þyki líklegast, að það sé fjós og hlaða, þá er hún svo óglögg, að það sést ekki með vissu. Aðrar rústir en þessar tvær eru nú ekki sjánlegar á aurlandinu, en hugsanlegt er að fleiri hafi verið áður, því út litur fyrir, að án hafi á sínum tíma runnið um norðurhluta aurlandsins og brotið þar jarðveg af, er síðan hefir raunar gróið upp aftur, en er þunnur og nýlegur, svo hann hlýtur að vera yngri en bygðin þar. Getur verið að tóftir hafi á þann hátt horfið, hafi þær verið á því svæði. — Eftir því sem séð verður, er bæjarrústin rúml. 12 faðma löng og um 3 fāðma breið; virðist vera þrískift, þó ekki sé hægt að fullyrða það og eigi heldur að ákveða hvar dyr hafi verið. Neðri rúst-in er tæplega eins löng, en dálitið breiðari; hún virðist tvískift, en er mjög óglögg. Eigi gat eg fundið til grjóts í þeim með staf minum. Er og ekki byggingargrjót á aurlandinu.

3. Þórness-dómhringurinn.

Svo segir í Landn. II. P. 12. kap.: »Þá var þat ráð tekit, at færa brott þaðan þingit, ok inn í nesit, þar sem nú er. Ok var þar þá helgi-staðr mikill, ok þar stendr enn Þórs steinn, er þeir brutu þá menn um, er þeir blótuðu, ok þar hjá er sá dómhringr, er þeir dæmdu menn til

blóta«. Og Eyrbyggja segir, kap. 10: »Par sér enn dómhring þann, er menn voru dæmdir í til blóts. Í þeim hring stendur Þórs steinn«. Hér ber þeim það á milli, Lndn. og Eb., að Lndn. segir, að Þórs steinn hafi verið hjá dómhringnum, en Eb. segir, að hann hafi verið í honum. Sigurður Vigfusson rannsakaði hér 1889, lýsir hann þingstaðnum og getur þess, að þar eru 3 nes og litlir vogar á milli, og telur hann búðatostir á þeim öllum. Vestasta nesið er stærst, þar er bærinn Þingvellir, og segir Árni Thorlacius í örnefnalýsingu sinni (Safn t. s. Ísl. II. 294), að sagt sé, að dómhringurinn hafi verið þar, sem bærinn er. Hyggur hann því að þingið hafi verið háð þar. Samt gerir hann ráð fyrir því, að Þórs steinn sé sami, sem enn er sýndur í myrlendinu suður af austasta nesinu. Er þó nokkuð langt þangað frá Þingvalla-bænum Nokkuru nær honum er mið-nesið; og ef dómhringurinn hefði verið þar, mátti fremur segja, að Þórs steinn væri hjá honum, og þó væri það ekki nákvæmt. Á þessu nesi hafði um eina tið verið kot, sem hét Þingvallatangi, en nú er nesið kallað Húsnes. Nú er þar ein stór tóft yzt á odda nessins. S. V. komst að þeirri niðurstöðu, að hér hefði þingið verið háð, og eg félst á það, er eg skoðaði hér 1896. Austasta nesið er minst og tekur sig lítið út; en þar er Þórs steinninn rétt hjá. Undrar mig það nú eftir á, að engum okkar: A. Th., S. V. eða mér, skyldi verða það fyrir, að leita dómhringsins á þessu nesi. En þetta hugkvæmdist þeim Collingwood og Jóni Stefánssyni. Og eftir tilvísun hinnar ágætu bókar þeirra fór eg nú þangað að leita hans. Þar sjást yzt á nestánni glöggar leifar af hring-myndaðri byggingu af grjóti. Likist hún mjög dómhringnum í Árnesinu (Árb. tornl.fél. 1894) bæði að lögun og stærð, en sá er munurinn, að þessi hringur er allur niður hruninn, ber því mjög lítið á honum. Hefir hann staðið svo tæpt á oddanum — ellegar sjór minkað oddann —, að grjót hefir hrunið út af honum á 3 vegu; en á 4. veginn, þar er á land upp veit, hefir hringurinn hrunið inn; þar myndar grjótið úr honum svo mikla urð, að hún fyllir nær út í þriðjung hans. Ef hann hefði allur hrunið þannig inn, þá væri hann allur orðinn að einni urðarbungu, og sæist ekki skil á, að þar hefði hringur verið. En nú sér gjörla fyrir innanmáli hans alstaðar þar, sem hann hefir hrunið út. Dyrnar sjást líka, og eru þær austanmegin. Sú efasemd vaknaði hjá mér við þennan hring, eins og við Árness-hringinn, að þetta kynni að hafa verið fjárborg. Bar eg það undir álit heimamanna á Þingvöllum, og töldu þeir það mjög óliklegt, að á þeim stað hefði fjárborg verið. Eru því likur til, að frásögn Lndn. sé rétt: að steinninn sem sýndur er, sé hinn rétti Þórs steinn, og að þessar hingleifar, sem að kalla má að séu hjá steininum, séu leifar af dómhringnum forna.

manna, að hús þeirra sé »öllum opið«, þó hurðum sé lokað þar eins og annarstaðar.

2. *Bólstaður við Vaðilshöfða.*

Þar eðr veður var gott er eg fór um Álftafjörðinn sumarið 1899, réðst eg í að búa til uppdrátt af Bólstað við Vaðilshöfða, til þess að hægra veiti að gera sér hugmynd um landslag þar og afstöðu. Vona eg að hann sé betri en ekkert, þó hann að vonum sé ónákvæmur, þar eðr hann er gjörður eftir sjón, en ekki eftir mælingu. Það sem einkum hvatti mig til þessa var, að sýna afstöðu þess staðar, þar sem haugur Arnkels goða er, því helzt er útlit fyrir, að hann hverfi með öllu áður langt líður, því böði er það, að sjórinn brýtur smám saman neðan af aurlandinu, og svo hefir Úlfarsfellsá kastað sér vestur með bakkanum og brýtur hann óðum og hauginn með. Þá er eg kom þar fyrir 3 árum, sýndist mér svara því, að haugurinn stæði hálfur eftir, en nú sá eg þar mun á, að talsvert hefir brotnað úr honum síðan, svo að varla mun meira en hér um bil þriðjungur eftir nú. Enginn mannaverka vottur sést i bakkanum, þar er af haugnum hefir brotnað. Má og ganga að því vísu, að menn hafi fyrir löngu grafið í honum og umrótað honum til að leita fjár eða vopna. Svo hafa menn gjört við flesta eða alla hauga og dysjar, sem menn hafa vitað af og ætlað 10 fémætt væri í. Eg hefi sett spurningarmerki við neðri rústina á uppdrættinum, því þó mér þyki líklegast, að það sé fjós og hlaða, þá er hún svo óglögg, að það sést ekki með vissu. Aðrar rústir en þessar tvær eru nú ekki sjáanlegar á aurlandinu, en hugsanlegt er að fleiri hafi verið áður, því út lítur fyrir, að án hafi á sínum tíma runnið un norðurhluta aurlandsins og brotið þar jarðveg af, er síðan hefir raunar gróið upp aftur, en er þunnur og nýlegur, svo hann hlýtur að vera yngri en bygðin þar. Getur verið að tóftir hafi á þann hátt horfið, hafi þær verið á því svæði. — Eftir því sem séð verður, er bæjarrústin rúml. 12 faðma löng og um 3 fæðma breið; virðist vera þrískift, þó ekki sé hægt að fullyrða það og eigi heldur að ákveða hvar dyr hafi verið. Neðri rúst-in er tæplega eins löng, en dálítið breiðari; hún virðist tvískift, en er mjög óglögg. Eigi gat eg fundið til grjóts í þeim með staf mínum. Er og ekki byggingargrjót á aurlandinu.

3. *Pórness-dómhringurinn.*

Svo segir í Landn. II. P. 12. kap.: »Þá var þat ráð tekit, at fæn brott þaðan þingit, ok inn í nesit, þar sem nú er. ok var þar þá helgi-stað mikill, ok þar stendr enn Þórs steinn, er þeir brutu þá menn um, er þeir blótuðu, ok þar hjá er sá dómhringr, er þeir dæmdu menn til

blóta». Og Eyrbyggja segir, kap. 10: »Par sér enn dómhring þann, er menn vóru dæmdir í til blóts. Í þeim hring stendur Þórs steinn«. Hér ber þeim það á milli, Lndn. og Eb., að Lndn. segir, að Þórs steinn hafi verið hjá dómhringnum, en Eb. segir, að hann hafi verið í honum. Sigurður Vigfússon rannsakaði hér 1889, lýsir hann þingstaðnum og getur þess, að þar eru 3 nes og litlir vogar á milli, og telur hann búðatóftir á þeim öllum. Vestasta nesið er stærst, þar er bærinn Þingvellir, og segir Árni Thorlacius í örnefnalýsingu sinni (Safn t. s. Ísl. II. 294), að sagt sé, að dómhringurinn hafi verið þar, sem bærinn er. Hyggur hann því að þingið hafi verið háð þar. Samt gerir hann ráð fyrir því, að Þórs steinn sé sami, sem enn er sýndur í myrlendinu suður af austasta nesinu. Er þó nokkuð langt þangað frá Þingvalla-bænum Nokkuru nær honum er mið-nesið; og ef dómhringurinn hefði verið þar, mátti fremur segja, að Þórs steinn væri hjá honum, og þó væri það ekki nákvæmt. Á þessu nesi hafði um eina tið verið kot, sem hét Þingvallatangi, en nú er nesið kallað Húsnes. Nú er þar ein stór tóft yzt á odda nessins. S. V. komst að þeirri niðurstöðu, að hér hefði þingið verið háð, og eg félst á það, er eg skoðaði hér 1896. Austasta nesið er minst og tekur sig lítið út; en þar er Þórs steinninn rétt hjá. Undrar mig það nú eftir á, að engum okkar: A. Th., S. V. eða mér, skyldi verða það fyrir, að leita dómhringsins á þessu nesi. En þetta hugkvæmdist þeim Collingwood og Jóni Stefánssyni. Og eftir tilvísun binnar ágætu bókar þeirra fór eg nú þangað að leita hans. Þar sjást yzt á nestánni glöggar leifar af hring-myndaðri byggingu af grjóti. Likist hún mjög dómhringnum í Árnesinu (Árb. tornl.fél. 1894) bæði að lögun og stærð, en sá er munurinn, að þessi bringur er allur niður hruninn, ber því mjög lítið á honum. Hefir hann staðið svo tæpt á oddanum — ellegar sjór minkað oddann —, að grjót hefir hrunið út af honum á 3 vegu; en á 4. veginn, þar er á land upp veit, hefir hringurinn hrunið inn; þar myndar grjótið úr honum svo mikla urð, að hún fyllir nær út í þriðjung hans. Ef hann hefði allur hrunið þannig inn, þá væri hann allur orðinn að einni urðarbungu, og sæist ekki skil á, að þar hefði hringur verið. En nú sér gjörla fyrir innanmáli hans alstaðar þar, sem hann hefir hrunið út. Dyrnar sjást líka, og eru þær austanmegin. Sú efasemd vaknaði hjá mér við þennan hring, eins og við Árness-hringinn, að þetta kynni að hafa verið fjárborg. Bar eg það undir álit heimamanna á Þingvöllum, og töldu þeir það mjög óliklegt, að á þeim stað hefði fjárborg verið. Eru því líkur til, að frásögn Lndn. sé rétt: að steinninn sem sýndur er, sé hinn rétti Þórs steinn, og að þessar hringleifar, sem að kalla má að séu hjá steininum, séu leifar af dómhringnum forna.

4. Berserkjahraun.

Í Árbók fornleifafél. 1893, bls. 21—23, hefir S. V. ritað um Berserkjahraun, og hefi eg litlu þar við að bæta. Í krika þeim fyrir sunnan hraunið, sem aðskilinn er frá túninu þannig, að bæjarlækurinn rennur þar fram á milli, eru leifar af 2 fornum girðingum, sem þvergarður skilur hvora frá annari. Það er efri girðingin, sem S. V. lýsir. En af hinni neðri hefir lækurinn brotið alla þá hlíðina, sem að honum veit, því hefir S. V. ekki tekið þetta fyrir gerði. Sést þó vel, að garðurinn, sem er hraunmegin við efra gerðið, heldur áfram niður með hraunjaðrinum alt út að læknum; og hinumegin sér fyrir stuttum garðspotta frá norðausturhorni garðsins fram á lækjarbakkann, sem brotnað hefir. Í neðra gerðinu er stekkjartóft, mjög gönul og niðursokkin. Og önnur, dálitið nýlegri, er upp við þvergarðinn, sem skilur gerðin. S. V. telur nú vist, að efra gerðið sé hið sama, sem »*byrgit*« er berserkirnir hlóðu. En þá verður að gera ráð fyrir því, að þeir hafi haft nægan tíma, og gætu þeir þá hafa gjört báðar þessar girðingar. Svo er líka að sjá af Eyrbyggju, að Styr hafi ekki sett berserkjunum tímatakmark; þess þurfti ekki, þeir voru sjálfir nógu ákafir að komast sem fyrst að kaupi við hann. En sé nú hitt samt sannara, sem Grunnavíkur-Jón segir í Ágripi sínu, að Styr hafi sett berserkjunum þróngt tímatakmark, og að þeir hafi átt að gjöra »*byrgit*« frá morgni til dagmála, þá kemur ekki til mála, að það hafi verið gerði þessi, annað eða bæði, sem berserkirnir gjörðu. Þá kynni það heldur að vera hin svo nefnda Krossrétt, sem þar er neðar í hraunjaðrinum. Hún virðist hafa verið fjárrétt, en er nú eigi notuð og lítur fornlega út. Mundi ærið berserkjaverk að hlaða hana frá morgni til dagmála. Þess er að gæta, að Grunnavíkur-Jón ritaði upp eftir *minni* einu, og má ekki ætlast til, að engu skakki. Hann nefnir t. d. ekki hagagarðinn, sem Eb. segir að berserkirnir hafi hlaðið og stendur enn í dag.

Eigi er vegurinn, sem berserkirnir ruddu, jafn-mikið tröllaverk og margir ókunnugir hafa ímyndað sér. Hann er lagður í króka, til þess að nota þá bletti í hrauninu, sem ekki þurfti að ryðja. En satt er það, að milli þessara bletta er verkið viða allmikið mannvirki. Dys berserkjanna er í djúpum dal í hrauninu við veginn, eins og sagan segir. Sagt er að oftar en einu sinni hafi verið grafið í það; ber það og þess merki. Má þó nærri geta, að Styr hefir hvorki lagt vopn né fé í haug með berserkjunum. Áður en berserkirnir lögðu veginn yfir hraunið, hefir eigi mátt komast með hesta milli Hrauns og Bjarnarhaínar utan að fara fjörur og sæta sjávarföllum. Þó skaga 2 hraunranar þar fram í veginn, er of djúpt hefir verið fyrir framan, svo yfir um þá hefir þá orðið að fara. Hafa verið ruddar götur yfir um þá þvera, hvorn um sig, og sér enn glögglega fyrir þeim.

5. *Borgarholt o. fl. í Bjarnarhöfn.*

Svo segir Eyrb. k. 6: »Björn bjó í Borgarholti í Bjarnarhöfn« og Lndn. (II. P. 11. k.) hefir nálega sömu orð: »ok bjó á Borgarholti í Bjarnarhöfn«. Hér munar að eins því, að Eb. segir: »í Borgarholti«. Lndn. segir: »á Borgarholti«. Verður að taka þetta til greina, er ákveða skal, hvar bær Bjarnar muni hafa verið. Það er auðséð, að nafnið «Bjarnarhöfn» hefir í fyrstu eigi verið haft um bæinn, heldur um víkina, þar sem Björn tók höfn. Var ástæða til að gefa bænum sérstakt nafn eftir því, hvar hann stóð við víkina, því hún er ekki all-lítil. Nú er hvergi við víkina staður, sem ber nafnið: »Borgarholts«. En fyrir aostan grundina, sem bærinn stendur nú á, gengur dálítill ásahryggur frá fjallinu fram að víkinni, og er klettaborg efst á honum, sem kölluð er Kjötborg. Engin *borg* er þar önnur, sem Borgarholt geti verið kent við. Liggur líka beint við, að þá hafi ásahryggurinn verið kallaður holt, því fremur sem hann hefir ófæð verið skógi vaxinn í þá daga. Bærinn hefir þá staðið annaðhvort á þessu holti eða í því, nfl. utan í því. Hefði hann staðið upp á því, mundi þar sjást grjótrúst eftir. Þar var og vatnsból fjær. En kunnugt er, að landnámsmenn settu jafnan bæi sína við læki, ef þess var kostur. Hér rennur lækur milli »holtsins« og grundarinnar, sem bærinn nú stendur á. Það er án efa Borgarlækur. Við hann hefir Björn því verið heygður. En nú sjást þó engin merki til haugsins. Og það er mjög eðlilegt. Lækurinn hefir brotið bakka sinn holts-megin, svo það munar allmiklu sumstaðar, sem sjá má af uppgrónum eyrum hinumegin hans, sem áður hefir verið farvegur þans. Lækurinn hefir því án alls efa brotið hauginn burtu. Sama mun nú vera neð bæinn: Hann mun hafa staðið í vesturjaðri holtsins við lækinn og mun lækurinn hafa brotið bæjarstæðið í burtu. En *hvar* við lækiun mun bærinn hafa staðið? Eg leit-adi eftir verksummerkjum, er gæti gefið bendingu um það. En þau sáust engin, utan það eitt, að rétt fyrir ofan ós lækjartins var eyrin vestanmegin hans breiðust. Þar hafði hann brotið mest; enda er bakki hans austanmegin hæstur þar á móts við. Þar getur gott bæjarstæði verið afbrotið. Gera má og ráð fyrir, að áður en lækurinn bar aur í sjóinn fram undan ósnum, hafi þar verið góð lending, og lá þá beint við að velja bæjarstæði sem næst henni, svo heimflutningur frá sjó væri sem hægastur. Milli sjávarins og þess staðar sem eg hugsaði mér bæjarstæðið gengur fram dálítíð klettanef; neðst í því standa 3 stórir steinar, jarðfastir, og grasgeirar milli þeirra. Þætti mér ekki undarlegt, þó heiðnum manni hefði komið í hug, að þar byggi landvætti, og hefði nokkuð slíkt vakað fyrir Birni, þá gat honum þótt þess fýsilegra að búa sem næst þeim. Þetta segi eg nú til gamans, en dettur auðvitað ekki í hug að nota það til að styðja getgátu mína um bæjarstæðið. Hana byggi eg á þeim likinda-ástæðum, sem eg var búinn að taka fram. (En getgáta er samt get-

4. Berserkjahraun.

Í Árbók fornleifafél. 1893, bls. 21—23, hefir S. V. ritað um Berserkjahraun, og hefi eg litlu þar við að bæta. Í krika þeim fyrir sunnan hraunið, sem aðskilinn er frá túninu þannig, að bæjarlækurinn rennur þar fram á milli, eru leifar af 2 fornum girðingum, sem þvergarður skilur hvora frá annari. Það er efri girðingin, sem S. V. lýsir. En af binni neðri hefir lækurinn brotið alla þá hlíðina, sem að honum veit, því hefir S. V. ekki tekið þetta fyrir gerði. Sést þó vel, að garðurinn, sem er hraunmegin við efra gerðið, heldur áfram niður með hraunjaðrinum alt út að læknum; og hinumegin sér fyrir stuttuni garðspotta frá norðausturhorni garðsins fram á lækjarbakkann, sem brotnað hefir. Í neðra gerðinu er stekkjartóft, mjög gömul og niðursokkin. Og önnur, dálitið nýlegri, er upp við þvergarðinn, sem skilur gerðin. S. V. telur nú vist, að efra gerðið sé hið sama, sem »*byrgit*« er berserkirnir hlóðu. En þá verður að gera ráð fyrir því, að þeir hafi haft nægan tíma, og gætu þeir þá hafa gjört báðar þessar girðingar. Svo er líka að sjá af Eyrbyggju, að Styr hafi ekki sett berserkjunum timatakmark; þess þurfti ekki, þeir voru sjálfsir nögu ákafir að komast sem fyrst að kaupi við hann. En sé nú hitt samt sannara, sem Grunnavíkur-Jón segir í Ágripi sínu, að Styr hafi sett berserkjunum þróngt timatakmark, og að þeir hafi átt að gjöra »*byrgit*« frá morgni til dagmála, þá kemur ekki til mála, að það hafi verið gerði þessi, annað rða bæði, semi berserkirnir gjörðu. Þá kynni það heldur að vera hin svo nefnda Krossrétt, sem þar er neðar í hraunjaðrinum. Hún virðist hafa verið fjárrétt, en er nú eigi notuð og litur fornlega út. Mundi ærið berserkjaverk að hlaða hana frá morgni til dagmála. Þess er að gæta, að Grunnavíkur-Jón ritaði upp eftir *minni* einu, og má ekki ætlast til, að engu skakki. Hann nefnir t. d. ekki hagagarðinn, sem Eb. segir að berserkirnir hafi hlaðið og stendur enn í dag.

Eigi er vegurinn, sem berserkirnir ruddu, jafn-mikið tröllaverk og margir ókunnugir hafa ímyndað sér. Hann er lagður í króka, til þess að nota þá bletti í hrauninu, sem ekki þurfti að ryðja. En satt er það, að milli þessara bletta er verkið viða allmikið mannvirki. Dys berserkjanna er í djúpum dal í hrauninu við veginn, eins og sagan segir. Sagt er að oftar en einu sinni hafi verið grafið í það; ber það og þess merki. Má þó nærrí geta, að Styr hefir hvorki lagt vopn né fé í haug með berserkjunum. Áður en berserkirnir lögðu veginn yfir hraunið, hefir eigi inntátt komast með hesta milli Hrauns og Bjarnarhaínar utan að fara fjörur og sæta sjávarföllun. Þó skaga 2 hraunranar þar fram í veginn, er of djúpt hefir verið fyrir framan, svo yfir um þá hefir þá orðið að fara. Hafa verið ruddar götur yfir um þá þvera, hvorn um sig, og sér enn glögglega fyrir þeim.

s. Borgarholi o. fl. i Bjarnarhöfn.

Svo segir Eyrb. k. 6: »Björn bjó í Borgarholti í Bjarnarhöfn og Lndn. (II. P. 11. k.) hefir nálega sömu orð: »ok bjó á Borgarholti í Bjarnarhöfn«. Hér munar að eins því, að Eb. segir: »í Borgarholte. Lndn. segir: »á Borgarholti«. Verður að taka þetta til greina, er ákveða skal, hvar bær Bjarnar muni hafa verið. Það er auðséð, að nafnið »Bjarnarhöfn« hefir í fyrstu eigi verið haft um bæinn, heldur um vikina, þar sem Björn tók höfn. Var ástæða til að gefa bænum sérstakt nafn eftir því, hvar hann stóð við vikina, því hún er ekki all-lítill. Nú er hvergi við vikina staður, sem ber nafnið: »Borgarholi«. En fyrir austan grundina, sem bærinn stendur nú á, gengur dálitill ásahryggur frá fjallinu fram að vikinni, og er klettaborg efst á honum, sem kölluð er Kjötborg. Engin *borg* er þar önnur, sem Borgarholz geti verið kent við. Liggur lika beint við, að þá hafi ásahryggurinn verið kallaður holt, því fremur sem hann hefir ófesað verið skógi vaxinn í þá daga. Bærinn hefir þá staðið annaðhvort á þessu holti eða í því, nfl. utan í því. Hefði hann staðið upp á því, mundi þar sjást grjótrúst eftir. Þar var og vatnsból fjær. En kunnugt er, að landnámsmenn settu jafnan bæi sína við læki, ef þess var kostur. Hér rennur lækur milli »holtsins« og grundarinnar, sem bærinn nú stendur á. Það er án efa Borgarlækur. Við hann hefir Björn því verið heygður. En nú sjást þó engin merki til haugsins. Og það er mjög eðlilegt. Lækurinn hefir brotið bakka sinn holts-megin, svo það munar allmiklu sumistaðar, sem sjá má af uppgrónum eyrum hinumegin hans, sem áður hefir verið farvegur þans. Lækurinn hefir því án alls efa brotið hæginn burtu. Sama mun nú vera með bæinn: Hann mun hafa staðið í vesturjári holtsins við lækinn og mun lækurinn hafa brotið bæjarstæðið í burtu. En *hvar* við lækiun mun bærinn hafa staðið? Eg leitaði eftir verksummerkjum, er gæti gefið bendingu um það. En þau sáust engin, utan það eitt, að rétt fyrir ofan ós lækjarins var eyrin vestanmegin hans breiðust. Þar hafði hann brotið mest; enda er bakki hans austanmegin hæstur þar á móts við. Þar getur gott bæjarstæði verið afbrotið. Gera má og ráð fyrir, að áður en lækurinn bar aur í sjóinn fram undan ósnum, hafi þar verið góð lending, og lá þá beint við að velja bæjarstæði sem næst henni, svo heimflutningur frá sjó væri sem hægastur. Milli sjávarins og þess staðar sem eg hugsaði miér bæjarstæðið gengur fram dálitið klettanef; neðst í því standa 3 stórir steinar, jarðfastir, og grasgeirar milli þeirra. Þætti miér ekki undarlegt, þó heiðnum manni hefði komið í hug, að þar byggi landvættir, og hefði nokkuð slíkt vakað fyrir Birni, þá gat honum þótt þess fýsilegra að búa sem næst þeim. Þetta segi eg nú til gamans, en dettur auðvitað ekki í hug að nota það til að styðja getgátu mína um bæjarstæðið. Hana byggi eg á þeim líkinda-ástæðum, sem eg var búinn að taka fram. (En getgáta er samt get-

ekki og ekki annat það var en Því er með mikið óró i Borgarholti til þáðan um. Það kallaður varð rúss, er varður hafa kvægast erlendis, mun að hafa reist en al líður sinnum líkum er semilegt að hann hafi þá gert ver en að meðan ór þa sem huna er ema. All föður sínum látnuðu má ekki að huna und líf Borgarholts umhverfug.

Þessi bátr frá órinum Borgarholts er leining við sjóinn og næst. Það það varð ór meðan sem A. T. sefnir en ekki heyrði eg það eftir. Óz en um það varð gott með að svar fyr en bær var kominn þar, sem hún er nu. Nokkuð vestar við vikina heitir Hamarnaust. Það er meðal frettir virð leining en meðal þri sjöt gengur þar upp í. Það er klifinn í skorheyðinum, og með út fyrir að vera rudd af mónnum. Mái hún þa heita þreklegi mannvirk. Þar hefur mælt binda skip í góðu veðri, en eigi setti upp þri hitt er fyrir ofan. Skammt vestar við vikina er yft undir henni einum; hún er a þurru landi og grasi vaxin. Er það auðsíðanlega nraust frá fyrri til. Gæð eg trúð, að það hefði upphaflega heitit Hamarnaust en einfald verið farið seinni. Vestan við vikina gengur tangi fram í sjónum; hún heitir Buðatangi. Þar var eitt sinn kaupstaður. Eru þar allmiklar rústir síðan, en mjög óglöggar orðnar.

6. Otradalur.

Svo segir í Hávarðs sögu Ísfjörðings 15. kap.: »Atli hét maður, hann bjó í Otradal Svá er sagt, að bærinn í Otradal væri mjök af almannaveg; þat var út öðru megin fjárdarins gegnt Eyri«. Og í 19. kap, segir hún: »Er eigi sagt frá ferð þeirra fyr en þeir koma til bæjar Atla í Otradal, var þat einn morgun snemma, og riða í dalverpi þat er eigi mættí sjá frá bænum«. Herra Kristján Þorleifsson í Bjarnarhöfn bentí mér á það, að vestan í Bjarnarhafnarfjalli er dalur, sem Otradalur heitir. Fyrir neðan minni hans stendur bærinn Ámýrar, og segja munnmæli, að sá bær hafi fyrrum heitið Otradalur, af dalnum. Eru þess fleiri dæmi, að bæir, sem eiga samnefnt við dali, standa ekki í þeim, heldur framan við minni þeirra. Svo er t. d. um Garpsdal í Barðastrandarsýslu, Melrakkadal í Húnvatnssýslu o. fl. En í fyrstu hefir forsetning bæjarnafnsins ekki verið í heldur at þar sem svo stóð á. Frumrit Hávarðs sögu mun því hafa haft: at Otradal. Bærinn stendur við fjörðinn andspeniss Eyri og eigi all-löng sjóleið milli þeirra bæja. Mjög er þó einnumalegt á Ámýrum og gestakomur fátiðar, því þar eiga eigi aðrir leið um en þeir, sem þangað eiga erindi. Og sagt er, að það liggi þar í landi, að þeir sem þar búa séu flestir frenur einrænir menn og fáskiftir, hafi sem minst viðskifti og sem minstan kostnað að þeir mega, en blíu vel að sínu, þó í smáum stil sé búskapurinn. Fyrir ofan bæinn er bali nokkur við sjallsræturnar, verður þar dalverpi í milli sem leyනast má í svo eigi sjáist

frá bænum. Svo vel ber öllu heim við söguna. Hér virðist því tvennu skifta: *annaðhvort* er það, sem sagan segir um liðveizlu Steinþórs við Hávarð, dvöl Hávarðs í Otradal o. s. frv., rétt í aðalefninu, *ellegar* sögu-maður hefir af ásettu ráði búið þetta söguatriði til upp úr sér; og það *gat* enginn gjört aunar en sá, sem nákunnugur var á Ámýrum. Og þó slíkt sé nú eigi alveg óhugsandi, þá er eigi skiljanlegt, hvað honum hefði getað gengið til að finna upp á því, að skjóta þessu inn í óviðkomandi sögu, ef hann hefði vitað annað sannara. Skiljanlegra sýnist mér hitt, að Landnámuritarinn, eða heimildarmaður hans, hafi vilst á liðveizlumönnum Hávarðs. Það hefir leitt af bæjarnafninu: hann hefir þekt Otradal í Arnarfirði, en eigi hinn lítt kunna Otradal í Breiðafirði, og þózt sjá, að hér væri missögn, er leiðréttu þyrfti. Honum hefir skilist svo, — eins og mönnum hefir alment skilist síðan, — að svo fágætt bæjarnafn, sem Otradalur er, geti eigi verið komið inn í söguna af misgáningi; það hlyti að vera rétt. Og þar eð slíkur höfðingi sem Eyólfur grái bjó um þær mundir í Otradal, þá hafi það enginn getað verið annar en hann, sem veitti Hávarði lið. Og það gat styrkt hann í þeirri trú, að hann hefir vitað, að Eyólfur átti son, er Steingrimur hét, og þótt liklegt, að *Steinþórs* nafn væri komið í staðinn fyrir *Steingrímus* nafn og missögnin komin af því. Það virðist liggja beint við, að sögumaður, er vildi segja alt sem sannast og réttast, en var ókunnugur, gæti vilst þannig, er svo sérstaklega stóð á; og rýrir það alls ekki gildi annara frásagna í Landnámu.

7. *Salteyrarós.*

Það má sjá af örnefnalýsingu Á. Th., að orð hefir leikið á því, að Grundarós væri sama sem Salteyrarós. Hyggur Á. Th., — og víst með réttu — að það sé meir getgáta en vissa. Telur hann two aðra ósa við Grundarfjörð jafn-líklega: Kvíaós hjá Krossnesi og annan ós hjá Kirkju-felli. Sá ós er nú kallaður Búðaos, því austanmegin hans eru kot, er einu nafni heita að Búðum. Bendir það til, að þar hafi verið verzlunar-búðir. Og þeim megin hans gengur grjóteyri út í sjóinn, sem er svo gráleit af smáskel, að tilsyndar er því likast, sem hún sé salti drifin. Er því eigi óliklegt, að hún hafi fyrrum verið kölluð Salteyri, og ósinn þess vegna verið kallaður Salteyrarós. — Síra Jens Hjaltalín á Setbergi bentí mér á þetta.

7. *Vogar og Kambgarður í Mávahlið.*

Svo segir Eyrb. 18. k.: »Þeir (Þorbjörn) riðu upp með vågum ok bendum sár sín undir stakkgarði þeim, er Kambgarður heitir«. Svo hagar landslagi í Mávahlið, að neðan við túnið eru tjarnir á láglendinu og ná

þær út að sandeiði, sem þar er með sjónum; en austur og suður af tjörnum er engi, þar til hæðir taka við. Má sjá, að engið og tjarnirnar eru eftirleifar af *vogi*, sem þar hefir gengið úr sjónum inn til hlíða, en lokast af sandeiðinu og síðan fylst upp, svo að hann er að innanverðu orðinn þurt land, en utan til eru tjarnirnar. Það eru þær, sem Eb. kallar *voga*. Þeir Þorbjörn hafa komið frá Holti fyrir innan engið og ætlað að fara austur sömu leið. Hafa þeir riðið ofan fyrir túnbrúnina, sem er örskamt, og farið fyrst inn með tjörninni og svo inn með enginu, undir hæðarbrún, sem er framhald af túnbrúninni. Þar eru klettar nokkurir í brúninni við engið; skagar hinn insti svo fram, að vel má vera að hann hafi verið kallaður kambur. Nú er honum ekki nafn gefið. Undir honum er sem sjái til byggingarleifa, en verður þó varla sagt með vissu. En væri þar um fornar byggingarleifar að ræða, þá er sízt að undra, — þó þær væri mjög niðursokknar, því þar er jarðvegur injúkur. En afstaða bendir til, að hér hafi Kambgarður verið. Þar fyrir ofan, upp á brúninni, er bær, sem Tröð heitir. Hann er síðar bygður, og hefir þó verið færður úr stað. Er sumra ætlan, að þar hafi stakkgarðurinn verið. En eigi þykir mér það jafn-líklegt: það var fremur út af leið; og landslag bendir eigi til, að þar hefði þurft stakkgarðs við. Tóftir stakkgarða sjást viða á myra-engjum, þar sem akstur eftir ísum á vetrum er auðveldari en reiðsla á hestum á sumrum. Þó skal eg ekki fullyrða þetta frekara.

9. Fróðá.

Heimajörðin Fróðá stendur nú eigi þar, sem bær Þorbjarnar digra var og »Fróðárundur« urðu. Þar stendur nú hjáleigan Forna-Fróðá, og þó eigi alveg á sama stað, sem fornbaerinn stóð, heldur þar sem kirkjan forna var og kirkjugarðurinn. Rúst eldri bæjarins Fornu-Fróðár er fáum tugum faðma austar og ofar með læk þeim, er þar rennur. Það er auðséð á henni, að bærinn hefir staðið þar fram á seinni aldir: þar hefir fornaldar-húsaskipan verið horfin fyrir annari nýrri. Ofan á annan enda rústarinnar hafa nýlega verið sett peningshús, en eru þó lögð niður attur. Bæjarstæðið er raklent mjög, nær sem rústin væri í myrlendi; er þar þó að eins mjó spilda milli hæðarbrúna, sem fyrir ofan er, og lækjarins, sem fyrir neðan rennur. Meðan hæðarnar fyrir ofan voru skógi vaxnar, hefir hér verið þurlendara; annars hefði enginn valið hér bæjarstæði. Búið var áður að segja mér það, að nú væri rúst ein þar, sem Fróðá hefði forðum staðið. Hugði eg gott til að grafa þar og finna eldhúsgólfíð og eldsgrófina (sem »selshöfuðið« kom upp úr forðum!). En er eg sá rústina, sá eg líka, að annaðhvort mundu þar allar fornar menjar eyðilagðar af seinni mönnum, ellegar svo byrgðar undir nýrri mannvirkjum, að eigi mundi vinnandi verk að leita þeirra.

10. Ýmislegt i landnámi Alfarinssona.

Svo segir Ldn. II. p. 8. k.: »Alfvarinn Válason hafði fyrst numit nesit á millim Beruvíkurhrauns ok Ennis; hans synir voru þeir: Höskuldr er bjó að Höskuldsá, ok Ingjaldr, er bjó að Ingjaldshváli, en Goti at Gotalæk og Hólmkell at Forsi við Hólmkelsá«. Á þessu svæði er margs ið geta:

Foss við Hólmkelsá. Eigi er nú bygð á þeim stað, sem bær Hólmkels stóð. Sá maður er nefndur Sveinn, sem bæinn flutti. Breytti ann þá nafni hans og létt hann heita Sveinsstaði; svo heitir hann enn. Ækur rennur þar ofan og er foss í honum uppi í hliðinni. Þar skamt að er hjáleiga sem heitir Foss. En það er ekki Foss við Hólmkelsá. Íka er búið að breyta nafni árinnar: hún er nú hölluð Laxá. En fossinn, sem í henni er, hafa menn ekki getað fært úr stað; og ekki hafa þeir illdur tekið burtu fornlega bæjarrúst, sem þar er á árbakkanum rétt fyrir þan fossinn. Þar hefir bær Hólmkels verið, að því getur ekki verið inn efi, því þar nærlendis er enginn foss í annari á. Laxá, sem nú kölluð, er því hin forna Hólmkelsá. Bæjarrústin er nokkurn veginn ígg. Hún er nál. 16 fóm. läng frá norðri til suðurs og nál. 4 fóm. ið. Henni er skift í 2 tóftir, og eru þær næstum jafn-langar. Aust-eggurinn er svo glöggur, að sjá má að á honum hafa dyrnar eigi ver-

Vesturveggurinn er óglöggari, og munu þær hafa verið þar. Þeim sín er útsýni fegra. Fám föðum neðar er önnur rúst; hún er óglögg-en svo, að með vissu verði sagt, hvað þar hefir verið. Rústirnar eru anmegin árinnar og beygir hún þaðan til vesturs fyrst. Þar er stakk-írstúst skamt fyrir norðan ána, svo sem stekkjarveg frá fossinum, og hæglega mátt leynast þar, svo eigi sæist frá bænum. Þetta er á nni til Ingjaldshóls, þegar hjarn er og beint má fara. Þer það því, að þetta sé stakkgardurinn, sem Víglundarsaga segir frá, að Hólm-ynir sæti fyrir þeim Vígundi. Er því annaðhvort, að höfundur ír sögu hefir verið hér kunnugur, ellegar hin staðlega samkvæmni í af því, að sannindi eru í sögunni, að þessu leyti að minsta kosti. Um spöl norðar heita Kumlahryggir. Þeir hafa blásið upp, og sagt í þar hafi fundist eitthvað af málmtægi. Æn svo er langt síðan, að eru menn ófróðir um það.

Gotalækur. Hæðin, sem Hólmkelsá (nú Laxá) fossar ofan af, í þaðan til vesturs. Er þar bær, sem Skarð heitir, kendur við skarð, í hæðinni. Þar kemur fram lækur nokkuð stór, og er hann stund-nglegra kallaður Hólmkelsá, en oftast þó »lækurinn«, og er það stytt niður Gotalækur. Bak við skarðið, sem »lækurinn« kemur fram úr, í varf, eigi all-litið, er heitir Búrfellsdalur (af Búrfelli, dálitlu einstöku

fjalli, sem þar er fyrir ofan). Inn í dalhverfinu er krókur á læknum, og er þar á horninu rúst, sem kölluð er Gotastaðir. Eigi er lögun hennar fornleg; er þó sagt, að langt sé síðan að þar var bygð. En eftir það hafði lengi verið höfð selför í dalnum, og hygg eg, að sel hafi verið bygð ofan á bæjarrústinni. Dálítill myrrarlækur, sem nokkuru neðar rennur í »lækinn«, er nú á tímum kallaður Gotalækur; stendur það án í efa í sambandi við tilraun manna til að gefa hinum rétta Gotalæk nafnið »Hólmkelsá«, þegar búið var að gefa hinni réttu Hólmkelsá nafnið »Laxá«.

Ingjaldshóll. Þar sem bygð hefir ávalt haldist, er eigi von fornra rústa. Svo er um Ingjaldshól. Þó mun bærinn hafa verið færður úr stað. Nú er hann vestur frá kirkjunni; en sagt er, að hann hafi áður verið norður frá henni. Þar er og öllu segra. Þar má sjá, að rústir hafa áður verið sléttar út, og mun það hafa verið gjört svo vandlega, að ekkert hefir til þeirra sést í fyrstu. En nú vottar fyrir að þær komi upp aftur, þar eð moldin milli veggjanna sigur meira en leifarnar af þeim. En að því er til tófta þessara sér, virðast þær vera frá seinni oldum. Þó er sú sögn, að út undan þeim hafi jarðhús Viglundar legið til norðvesturs, og haft ytri munna hjá steini þeim, sem kallaður var Viglundarsteinn. Það er ísaldarsteinn, sem stendur upp úr jarðveginum norðvestur í túnhólnum. Heyrði eg menn segja, að í þeirra minni hefði mótað fyrir jarðhúsini. Nú sést eigi neitt, er gefi tilefni til þeirrar ætlunar, og er hætt við, að þar hafi ímyndun verið »með í spilinu«. Rétt fyrir vestan Ingjaldshól er bærinn Prándarstaðir; liggja þar saman túnin. Ef líkindi þætti til þess að öðru leyti, að sannindi lægi til grundvallar fyrir Viglundarsögu, þá mundi það þykja líklegt, að Prándur stígandi hefði búið á Prándarstöðum, en ekki tekið Ingjaldshól eftir föður sinn; væri þá ekkert því til fyrirstöðu, að Þorgrímu r prúði hefði komist þar að og búið þar í nábýli við Pránd. En þessu má sleppa. — Nú eru Prándarstaðir í eyði síðustu árin.

Í Ingjaldshólslandi, norður við sjóinu, er hið forna kauptún og verstaður *Rif*. Þar var áður fjölmátt þorp, en nú er þar að eins i bæ og er það grasþýli. Túnið er á bergi, og er hamrabrún að norðan, við sjóinn, og að austan, við ós þann, er myndaði höfnina. »Laxá« og »lækurinn« höfðu þar sameiginlegt útfall. Frá norðaustur horni hamrabrúnarinnar gengur stórgrytis-rif í austur með sjónum. Beygði ósinn sig austur tyrr enda þess; en malareiði er þar hinumegin. Var þar djúpur ós og höfn góð, er gekk upp að túninu. Er þar lægð í hamrabrúninni, sem lendingin var. Þaðan er atlíðandi brekka upp að ganga, þangað sem verzlunar-húsin voru. Sér þar »grunn« þeirra, og er það sléttur blettur ferhyrndur, orðinn að túni. Eigi hafa menn þó alt af lent í ósnum, fiskiskipin hafa stundum lent sjávarmegin (norðanmegin) á rifinu. Hefir þar verið rudd »vör«, sem náð hefir upp á hrygg rifsins. Má það stórvirki heita, slíkt

stórgryti sem þar er. Má sjá, að þar hafa mörg skip lent um dagana, því skora er sorfin í biágrýtis-flórinn eftir kjaldrag þeirra. Nú hefir sjór rutt ofan í vörina svo stórum steinum, að þá yrði að sprengja sundur, ef þeim ætti burt að ryðja. Hinumegin á rifinu, við ósinn, sér fyrir stórskipa-kví; en hún er orðin full af sandi. Ósinn hefir oft tekið sér annað útfall nokkuð fjarri, er því öll höfnin full af sandi og alt útræði svo að segja ómögulegt. Vilja menn nú reyna að stifla hinn nýja ós, og vænta, að þá muni höfnin laga sig aftur. Undir horninu milli rifsins og lend-ingarlægðarinnar hefir stór steinn fallið úr hamrinum og stendur frálaus. Hann heitir Björnssteinn. Er sagt, að Björn ríki hafi hlaupið af hamrinum á steininn undan hinum ensku, og varist á honum þar til hann féll.

Áður en eg skil við Ingjaldshól, vil eg til gamans geta þess, sem sögn er um tildrög til bæjarnafnsins *Þæfusteinna*. — Sá bær er nærrí Ingjaldshóli og var lengi lénsjörð prests. — Skamt suður frá bænum eru hædir nokkurar; þar stendur stór, einstakur steinn, ísaldar-bjarg, sem heitir Þæfustein, og er bærinn nefndur eftir honum. En því heitir steinninn svo, að bóndi á Ingjaldshóli, sem var í vináttu við Bárð gamla Snæfellsás, var vanur að færa voðir sínar, er þæfa þurfti, til steinsins, og mæla þessi örð: »Bárður minn á Jökli, legstu nú á þófið mitt!« Þá kom Bárðnr g þæfði voðirnar á steininum.

Höskuldsá heitir enn dálítil á, er rennur til útnorðurs stuttri æjarleið fyrir vestan Ingjaldshól og fellur í sjó milli Keflavíkur og Hellissands. Í báðum þeim stöðum eru verstöður og fjölbýgt, bæði grasbyli og þurrabúðir. Skamt fyrir ofan bæina gengur hraunnef fram að ánni til norðurs, — því suður þaðan er alt undirlendi hrauni þakið, sem sumstaðar hrjóstrugt, en sumstaðar gróið. — Bak við hraunnefið er graslendisæði nokkuð stórt. Þar er við hraunbrúnina rústa-upphækken mikil; hafa r verið bygðar töftir hver ofan á aðra í langa tíð. Þar eru og girðgar miklar og sumstaðar nýrri viðaukar. Peningshústóftir eru víða um istæðið. Hefir hér verið stórbýli. Þessi eyðibær heitir Hraunskarð, og fir boríð það nafn svo lengi sem menn vita til. En sú sögn fylgir, að ta sé bær Höskuldar landnámsmanns, og er það líklegt. Ef til vill, ír bæjarnafninu verið breytt til þess, að eigi væri hætt við, að nafni jarins og nafni árinnar yrði ruglað saman. Hraunskarð mun hafa lagst yði skömmu fyrir aldamótin 1800, og er landið notað af Hellissandsnum.

Gerðuberg. Skamt suður frá Gufuskálum kemur klettabrún fram án hrauninu á einum stað og liggar hér um bil frá norðri til suðurs. Un gengur fram á hana, en neðan undir henni hefir verið lægð allð, sem nú er full af hraunmöl, er leysingavatn hefir boríð fram og

fjalli, sem þar er fyrir ofan). Inn í dalhverfinu er krókur á læknum, og er þar á horninu rúst, sem kölluð er Gotastaðir. Eigi er lögun hennar fornleg; er þó sagt, að langt sé síðan að þar var bygð. En eftir það hafði lengi verið höfð selför í dalnum, og hygg eg, að sel hafi verið bygð ofan á bæjarrústinni. Dálítill myrarlækur, sem nokkuru neðar rennur í »lækinn«, er nú á tímum kallaður Gotalækur; stendur það án í efa í sambandi við tilraun manna til að gefa hinum rétta Gotalæk nafnið »Hólmkelsá«, þegar búið var að gefa hinni réttu Hólmkelsá nafnið »Laxá«.

Ingjaldshóll. Þar sem bygð hefir ávalt haldist, er eigi von fornra rústa. Svo er um Ingjaldshól. Þó mun bærinn hafa verið færður úr stað. Nú er hann vestur frá kirkjunni; en sagt er, að hann hafi áður verið norður frá henni. Þar er og öllu segra. Þar má sjá, að rústir hafa áður verið sléttar út, og mun það hafa verið gjört svo vandlega, að ekkert hefir til þeirra sést í fyrstu. En nú vottar fyrir að þær komi upp aftur, þar eð moldin milli veggjanna sigur meira en leifarnar af þeim. En að því er til tófta þessara sér, virðast þær vera frá seinni öldum. Þó er sú sogn, að út undan þeim hafi jarðhús Viglundar legið til norðvesturs, og haft ytri munna hjá steini þeim, sem kallaður var Viglundarsteinn. Það er ísaldarsteinn, sem stendur upp úr jarðveginum norðvestur í túnhólnum. Heyrði eg menn segja, að í þeirra minni hefði mótað fyrir jarðhúsínu. Nú sést eigi neitt, er gefi tilefni til þeirrar ætlunar, og er hætt við, að þar hafi ímyndun verið »með í spilinu«. Rétt fyrir vestan Ingjaldshól er bærinn Þrándarstaðir; liggja þar saman túnin. Ef líkindi þætti til þess að öðru leyti, að sannindi lægi til grundvallar fyrir Viglundarsögu, þá mundi það þykja líklegt, að Þrándur stígandi hefði búið á Þrándarstöðum, en ekki tekið Ingjaldshól eftir föður sinn; væri þá ekkert því til fyristöðu, að Þorgrímur prúði hefði komist þar að og búið þar í nábýli við Þránd. En þessu má sleppa. — Nú eru Þrándarstaðir í eyði síðustu árin.

Í Ingjaldshólslandi, norður við sjóinu, er hið forna kauptún og verstaður *Rif*. Þar var áður fjölment þorp, en nú er þar að eins i bær og er það grasbýli. Túníð er á bergi, og er hamrabrún að norðan, við sjóinn, og að austan, við ós þann, er myndaði höfnina. »Laxá« og »lækurinn« höfðu þar sameiginlegt útfall. Frá norðaustur horni hamrabrúnarinnar gengur stórgrytis-rif í austur með sjónum. Beygði ósinn sig austur fyrir enda þess; en malareiði er þar hinumegin. Var þar djúpur ós og höfn góð, er gekk upp að túninu. Er þar lægð í hamrabrúninni, sem lendingin var. Þaðan er atlíðandi brekka upp að ganga, þangað sem verzlunar-húsin voru. Sér þar »grunn« þeirra, og er það sléttur blettur ferhyrndur, orðinn að túni. Eigi hafa menn þó alt af lent í ósnum, fiskiskipin hafa stundum lent sjávarmegin (norðanmegin) á rifinu. Hefir þar verið rudd »vör«, sem náð hefir upp á hrygg rifsins. Má það stórvirki heita, slíkt

stórgryti sem þar er. Má sjá, að þar hafa mörg skip lent um dagana, því skora er sorfin i biágrýtis-flórinna eftir kjaldrag þeirra. Nú hefir sjór rutt ofan í vörina svo stórum steinum, að þá yrði að sprengja sundur, ef þeim ætti burt að ryðja. Hinumegin á risinu, við ósinn, sér fyrir stórskipa-kví; en hún er orðin full af sandi. Ósinn hefir oft tekið sér annað útfall nokkuð fjarri, er því öll höfnin full af sandi og alt útræði svo að segja ómögulegt. Vilja menn nú reyna að stifla hinn nýja ós, og vænta, að þá muni höfnin laga sig astur. Undir horninu milli rífsins og lend-ingarlægðarinnar hefir stór steinn fallið úr hamrinum og stendur frálaus. Hann heitir Björnssteinn. Er sagt, að Björn ríki hafi hlaupið af hamrinum á steininn undan hinum ensku, og varist á honum þar til hann fél.

Áður en eg skil við Ingjaldshól, vil eg til gamans geta þess, sem sögn er um tildróg til bæjarnafnsins *Pæfustéinn*. — Sá bær er nærrí Ingjaldshóli og var lengi lénsjörð prests. — Skamt suður frá bænum eru hæðir nokkurar; þar stendur stór, einstakur steinn, ísaldar-bjarg, sem heitir Pæfustéinn, og er bærinn nefndur eftir honum. En því heitir steinninn svo, að bóndi á Ingjaldshóli, sem var í vináttu við Bárð gamla Snæfellsás, var vanur að færa voðir sínar, er þæfa þurfti, til steinsins, og mæla þessi orð: »Bárður minn á Jökli, legstu nú á þófið mitt!« Þá kom Bárður og þæfði voðirnar á steininum.

Höskuldsá heitir enn dálítil á, er rennur til útnorðurs stuttri bæjarleið fyrir vestan Ingjaldshól og fellur í sjó milli Keflavíkur og Hellissands. Í báðum þeim stöðum eru verstdóur og fjölbýgt, bæði grasbýli og þurrabúðir. Skamt fyrir ofan bæina gengur hraunnef fram að ánni til norðurs, — því suður þaðan er alt undirlendi hrauni þakið, sem sumstaðar er hrjóstrugt, en sumstaðar gróið. — Bak við hraunnefið er graslendisvæði nokkuð stórt. Þar er við hraunbrúnina tústa-upphækjun mikil; hafa þar verið bygðar tóftir hver ofan á aðra í langa tíð. Þar eru og girðingar miklar og sumstaðar nýrri viðaukar. Peningshústóftir eru viða um túnstæðið. Hefir hér verið stórbýli. Þessi eyðibær heitir Hraunskarð, og hefir borið það nafn svo lengi sem menn vita til. En sú sögn fylgir, að þetta sé bær Höskudar landnámsmanns, og er það líklegt. Ef til vill, hefir bæjarnafninu verið breytt til þess, að eigi væri hætt við, að nafni bæjarins og nafni árinnar yrði rugluð saman. Hraunskarð mun hafa lagst í eyði skömmu fyrir aldamótin 1800, og er landið notað af Hellissandsmönnum.

Gerðuberg. Skamt suður frá Gufuskálum kemur klettabrún fram undan hrauninu á einum stað og liggar hér um bil frá norðri til suðurs. Hraun gengur fram á hana, en neðan undir henni hefir verið lægð allbreið, sem nú er full af hraunmöl, er leysingavatn hefir borið fram og

ber árlega. Það er kallað »móða«, — og eru fleiri slíkar »móður« vestan undir Jökli. — »Móða« þessi, eða skriðurensli, kemur fyrst ofan úr fjalli til vesturs, en beygir til norðurs fyrir neðan áðurnefnda brún, og þó eigi fast við klettana, því brúnin nær lengra suður og er þar afhallandi grasbrekka. Í grasbrekkunni eru rústir nokkurar, og eru tvær stærstar, hin syðsta og hin nyrzta. Hin syðsta er bæjarrúst, nál. 15 fóm. lóng með miðgafli og dyrum á vestur-hlið. Veggir eru allir orðnir að þúfnarðum. Næsta tóftin er upp frá bergsendanum. Hún sést eigi nema hálfs, því stekkur frá Gufuskálum hefir á seinni öldum verið bygður ofan á henni. Þessi eyðibær er nefndur Gerðuberg, og svo heitir bergið enn. Um tildrög þess nafns er engin sögn. Litlu fyrir sunnan túnstæðið kemur bergið lítið eitt í ljós astur og er þúfnabarð þar ofan á. Það heitir Hákonarhóll. Er sagt að Hákon, bóndi á Gerðubergi, hafi hitt írskt skip á sjó, komist í erjur við skipsmenn og drepið einn þeirra, fluið síðan f land, en þeir elt hann á báti, náð honum skamt frá bænum og drepið hann, og sé Hákonarhóll haugur hans (eða leifar af honum). Það er og sagt, að á sínum tíma hafi Gerðuberg verið höfuðból Gufuskálatorfunnar.

Öndverðanes. Helzta fornvirki á Öndverðanesi er brunnur sá, er Fálki heitir. Hann er grafinn inn í brekku mótt suðri. Inngangur í brunninn er því til norðurs, og er hann nál. 3. fóm. langur. Framhluti inngangsins er opinn, þó kvað aldrei fenna í hann; en að innanverðu er yfir honum þak af hraunhellum, og gengur brekkan þar fram á. Yfirgerð brunnsins sjálfss er eins og hvelfd, ber litt birtu í hana og get eg ekki lýst henni. Veggir inngangsins og brunnsins sjálfss eru vandlega hlaðnir úr völdu grjóti. Gólfí inngangsins hallar inn að vatninu. Er vatnið grunt fremst, en dýpkar inn eftir, eru tröppur í botminum, svo komast megi að hinu dýpst, þá er brunninn skal hreinsa. Var lengi regla, og talið nauðsynlegt, að hreinsa hann árlega; en nú í nokkur ár hefir það farist fyrir. Þá er brunnurinn er tæmdur, sést að í honum eru 3 uppsprettur, ein frá vestri, önnur frá austri og hin þriðja frá norðri, og er sú miklu mest og brunnurinn þar dýpstur. Austur-uppsprettan hafði bragð sem ölkeldur, en mjög hafði það dofnað frostaveturinn mikla 1881, og hefir eigi náð sér síðan. Svo sagði gömul kona á Öndverðanesi. Litlu fyrir vestan brunninu gengur breitt jarðlag af grjóti inn í túnið frá norðvesturhorni þess. Það heitir Dómaragarður. Enginn veit nú um tildrög þess nafns. Má vera, að dæmt hafi verið deilumál um skiftingu á túni, og garðurinn settur til að vera »grannasættir«.

Saxahváll. Svo segir Lndn. II. p. 8. k.: »Grimkell hét maðr, son Úlfs kráku Hreiðarssonar, Hann nam land frá Beruvíkurhrauni til Neshrauns ok út um öndvert nes ok bjó at Saxahváli. Hann rak á

brott þaðan Saxa, Alfsvarinsson, Válasonar, ok bjó hann síðan at Hrauni hjá Saxahváli». Þærinn Hraun »hjá Saxahváli« mun vera Saxahvoll, sem nú er bygður, í daglegu tali er hann nú ávalt nefndur »Saxhóll«. Rústir hins forna Saxalíváls eru svo sem stekkjarvegi norðar. Er þar talsvert graslendissvæði milli fjalls og hrauns. Hefir það hraun komið úr Öndverðaneshólum, og mun vera það, sem Lndn. kallar Neshraun. Rústirnar eru tvær saman, báðar miklar ummáls, en svo óglöggar, að eg gat ekki með vissu ákveðið, hvor er bæjarrústin, eða hvor er sjóss- og heystæðisrústin. Fleiri smárústir eru þar, enn óglöggi, og fornar girðingar eru um kring. Hefir túnið, eða hið umgirta land, verið all-viðlent. Skamt þaðan er í hraunbrúninni gömul fjárborg af grjóti og girðingarbrot hjá [nátthagi?]; en það mun vera yngra og hafa verið notað frá bænum sem nú er bygður, eftir að hann var einn orðinn. Á örnefnið »Kornahaugur« tunni enginn að vísa.

Beruvík. Beruvíkurhraun, sem Lndn. nefnir, er án esa hin ný-ega hraunkvísl fyrir sunnan Hólahóla, er gengur að sjó báðumegin Dritvíkur. Er langur spölur suður þangað frá Beruvíkur-bæjunum. Nafnið beruvík bendir til þess, að þar hafi búið kona, er Bera hét. Nú er nafn-þávalt borið fram: »Bervík« í daglegu tali. Sagnir eru þar um Beru. ygð hennar er sýnd upp undir fjallinu, gildum stekkjarvegi fyrir ofan eruvíkur-bæina. Þar eru viðir grasvellir og sjást þar rústir, fornlegar og glöggar, einnig er þar túngirðing allvíður. Skamt suður þaðan er önnur ist og túngirðing. Þar heita Austmannsstaðir. Er sagt, að Bera hafi gef-austmanni sínum þar land. Þar niður frá eru hólar þeir, er bærinn ólahólar hafði nafn af. Þeir eru forn eldvörp. Í einum þeirra er gig-allvíður með hamrabarmi í kring nema að norðanverðu, þar er enginn rmur. Alt er þar grasgróið og gigurinn orðinn að dal. Í þeim dal er gt að Bera hafi kosið sér legstað og sagt, að hún viði eigi að sól né ogl næði að skína á leiði sitt. Hefir leiði Beru verið sýnt í dalnum til ummis tíma. En »móða«, sem gengur ofan litlu norðar, hefir fyrir fám im hlaupið í dalinn og fylt hann af skriðu, svo leiðið sést nú eigi gur. — Bærinn Hólahólar hefir nú verið í eyði um 20 ár. Virðist þar tún grasgefið og sauðfjárhagar góðir. En sjávarafli hefir mjög brugð-vestan á og sunnan á nesinu nú í mörg ár; hefir hið forna afgjald þá sið of vaxið. Nafnið »Hólahólar« er einkennilegt, líkt og »Staðastað«. Er óvist, hvernig slík tvítekning hefir upp komið.

II. Ýmislegt í landnámi Sigmundar Ketilsonar.

Dritvík. Þess er fyr getið, að hraunkvísl sú, sem Lndn. nefnir uvíkurhraun, gengur í sjó fram báðumegin Dritvíkur, og er víkin

ekki annað en klofningur eða skora inn í hraunið. Nú er hraunið kallað Járnbærði. Fyrir norðan Dritvík heitir það Norðurbærði, og er hann eitt hvert ljótasta hraun, sem eg hefi séð. Fyrir sunnan hana heitir Suðurbærði; hann er lægri og með gras-sverði. Vikin er eigi stór; gengur sjávarkampur yfir hana þvera, en lítið lón fyrir innan hann. Þangað hefir sjór náð áður. Þar hafa síðustu verbúðirnar verið í brekkunni upp frá lóninu; eru þar tóftirnar, og enn eigi fullgrónar. Svo skamt er síðan þar var útræði. Sagt er, að fyrrum hafi sjóbuðir verið frammi á kampinum, svo margar, að hver var við aðra yfir um þvera víkina. Engar sjást þar þó rústir nú og hefir sjór tekið þær burt. Mjög mun vera brimasamt sunnan til í víkinni, því þar er hún fyrir opnum sjó, en norðan til gengur klettaskagi fram fyrir hana, og er svo gott skjól að honum, að þar mundi óbrigðu þrautalending, ef eigi væri þar sker fyrir, sem hættulegt getur verið. En hægt virðist að sprengja það burt. Þá er Páll Melsteð (yngri) var settu sýslumaður í Snæfellssýslu, bauð hann landsstjórninni að láta sprengja burt skerið gegn dálitlum fjárvík; og er líklegt, að, ef það boð hefði verið þegið, þá væri enn útræði í Dritvik. Mjög er mikil af gömlum fiskigörðum (til harðfisks-þurkunar) kringum víkina í hrauninu. Uppi á suðurbarðanum hafa sjómenn haft skemtanir sínar. Þar hafa þeir t. d. gjört sér völundarhús. Raunar er það ekkert hús, heldur nífaldur hringur af smásteinum utan um dálitla byggingu, sem er í miðjunni. Er að sjá sem vandinn hafi verið að fara rétt inn þangað. Inngangurinn er orðinn nokkuð óglöggi og et til vill aflagaður. Eg bjó til upprátt af þessu völundarhúsi, eins og mér virtist það vera, og fylgir hann hér með.

Djúpalón. Fyrir sunnan Suðurbærðann er önnur vík eða hraunskora, lík Dritvík. Þar er einnig malarkambur yfir um þvera vík og heitir hann Djúpalónssandur. En þar fyrir innan, í botni hraunskorunnar, eru 2 lón, djúp sem gjár, og eru það leifar af sjávarvík, sem þangað hefir náð fyrrum. Því heitir hér Djúpalón. Aldrei kvað útræði hafa verið frá Djúpalónssandi. Þar er ekkert skjól fyrir brimi. Að eins eina vertið er sagt að þaðan hafi gengið í skip, er Helgafellsklaustur átti. Stálu sjómenn þá líki kerlingar, sem nýjörðuð var í Einarslónskirkjugarði, og höfðu kjötið af því fyrir beitu. Þeir öfluðu mjög vel. Hálfdrætingur var á skipinu, er eigi vildi nota beituna. Hann hét Sigurður. Næstu nött fyrir lokadaginn dreymdi hann, að kerling kom til hans og kvað:

Verður á morgun skip skarða,
skæður furðu tilburður.
Farðu' ekki' á morgun forvarða,
furða ber til, Sigurður!

Að morgni lézt hann vera veikur. Þeir druknuðu þann dag. Rak þá alla upp í Draugahelli fyrir Norðan Dritvík. Þar gengu þeir aftur, kvaðu þar

og sungu lengi, en nú eru þeir þó steinþagnaðir fyrir löngu. Þessi saga er hér um bil eins í Þjóðsögum Jóns Arnasonar; en eg tók hana samt, til gamans. Sá maður undir Jökli, sem sagði mér söguna, lagði engan trúnað á hana; og mun nú öll hjátrú útdauð þar, sem annarstaðar.

Aflraunastallur. Skóra eða klauf gengur upp úr botni víkurinnar, Djúpalóns, sunnanmegin við lónin. Er þar einkennileg hraunsteypu-myndun: bríkur og rennur með götum og stöllum ýmislega lögudum. Þar er afraunastallur neðst í klaufinni. Það er stallur utan á háum drang og er nú nálægt manni í mjöðm á hæð; áður hefir hann verið hærri, því sjór gengur upp að honum í stórfloðum, og ber þangað sand. Hjá stallinum liggja 3 afraunasteinar Dritvikur-sjómanna: Fullsterkur, Hálfsterkur og Amlóði. Það eru sæbarðir blá-grýtis-hnöllungar, næstum hnöttottir. Eigi kann eg að ákveða stærð þeirra nákvæmlega. Þó hygg eg það fari eigi fjarri, að Fullsterkur sé tæpl. $1\frac{1}{2}$ teningsfet, Hálfsterkur nál. 1 teningsfet, en Amlóði $\frac{1}{2}$ teningsfet.

Prælavík er skamt norður frá Malarriði, og ber enn það nafn. **Mannafallsbrekkur** heita ashallandi grasbrekkur út með vikinni að sunnan. Hár hóll er fyrir ofan brekkurnar innan til, og á honum hraunklettur. Sá hóll heitir Einarshóll, og á Lón-Einar að vera heygður á hólnum undir klettinum. Engin merki sjást þó til þess.

Þúfubjörg. Fyrir austan tún á Malarriði eru Lóndrangar. Þeir standa í sjávarmáli og gnæfa hátt yfir hraunið fyrir ofan. Í þeim er ekki hraungryti, heldur eins konar stuðlaberg. Litlu austar hækkar ströndin, og eru þaðan af hamrar með sjónum langan veg austur. Vestast, næst Lón-dröngum, eru hamrarnir hæstar. Þar ganga hraunkvíslar næstum fram á bergið, þó er þar grasjaðar upp á bergen undir hraunbrúninni og á einum stað er þar sem örlítil myrrablettur. Hjá honum er bæjarrúst. Sá bær het Svalþúfa, og er hann fyrir löngu kominn í eyði. Þessi hæsti hluti hamranna heitir Þúfubjörg, og hefir ef til vill nafn af bænum.

Laugarbekka m. m. Þegar nokkuð dregur austur eftir frá Svalþúfu, verður þar hraunlaust svæði. Á því hafa verið 3 bæir, sem fyrir svo að kalla fáum árum eru lagðir í eyði. Dagverðará er vestast, Mið-rellir í miðið og efst, en austast landnámsjörðin Laugabrekka, sem lengi var kirkjustaður og prestsetur, og er yfir höfuð álitleg jörð. Hefir hún nú verið 12 ár í eyði og er kirkjan flutt til Hellna (Hellisvalla). Bæjar-ústin er í fögrum hvammi, sunnan og vestan undir holti því, er Hellna-næirnir eru austan undir, og er skamt þar á milli. Í suðvesturhorni Laugabrekku-túnsins er flatur hóll með bergbrún öðrumegin, er hann

nefndur Þinghamar. Hjá honum er þinghústóft, og er hún mjög lítil; hefir þar eigi verið öðrum ætlað skyli en yfirmönnum. A Þinghamri var Axlar-Björn dæmdur og líflátinn. En austur á holtinu eru dys hans. Þau eru 3; er sagt að höfuðið sé í einu, en búkurinn í tvennu lagi í hinum tveimur. Skamt niður frá túni á Laugarbrekku er Hreiðarsgerði. Það er ferhyrnd girðing eigi stór. Rúst er í norðvesturhorni hennar; en ef það er bæjartóft Hreiðars, þá hefir síðar verið bygð ofan á hana ný tóft, án efa peningshús frá Laugarbrekku. Nokkuru utar og neðar er einstakur hóll, sem kallaður er »Sigmundarhóll«, og á að vera haugur Sigmundar. Það sýnist þó vart geta verið: hóllinn er nú blásinn að norðanverðu og er grjótmelur undir jarðvegi. Þúfa er efst á honum, og er hún hálf-blás-in burt, en enginn vottur mannvirkja sést í bakkanum.

Fyrir ofan holtið, sem Laugarbrekka stendur undir, er lágt sund og mjótt, en háhraunbrún fyrir ofan. Það er horn af hraunkvísl þeirri, er gengur ofan milli Arnarstapa og Hellna, og við sjóinn myndar eða hefir í sér hella þá, sem Hellnar (Hellisvellar) hafa nafn af. — Um sundið liggar alfaravegur frá Arnarstapa vestur til Saxahvols, Ingjaldshóls o. v. Sú sögn fylgir sundinu, að Björn Hitdælakappi hafi átt kynni á Saxahvoli og oft farið þangað. Hafi Þórður Kolbeinsson keypt að Hellnabændum, að sitja fyrir Birni og drepa hann, eitthvert sinn er hann kæmi utan að. Þeir sátu fyrir honum í sundinu; hagar þar vel til, varð hann eigi fyr var við en þeir hlupu að honum. En svo lauk, að hann drap 7 af þeim og slapp ósár. Þessir 7 voru dysjádir þar undir hraunbrúninni í 2 dysjum, Sjást þau enn gjörla, en eru mjög umrótuð: Ásgrímur Hellnaprestur kvæð hafa grafið þau út, fundið þar spjótabrot og fleira af járntægi, soðið það saman og smiðað úr því hring i kirkjuhurðina á Laugarbrekku, höggið á hann ártalið og fangamark sitt og konu sinnar. Út af þessari sögn, og af því, að mér leizt eigi svo á Sigmundarhól, að hann væri haugur, þá kom mér í hug sá grunur, að sögnin um Björn Hitdælakappa og fyrirsátið kynni að vera tilhæfulaus, en að dysin væri haugar þeirra feðga Sigmundar og Einars. Þar er skjól gott og liklegt, að þá er haugarnir voru uppgrónir, héldist þeir lengi grænir.

Bárðarlaug, sem nefnd er í sögu Bárðar Snæfellsáss, ber enn það nafn. Það er lítil tjörn, en afar-djúp, í kringlóttu, djúpu dalverpi upp á holtinu fyrir ofan túnið á Laugarbrekku.

Sönghellir, sem Bárðarsaga getur, er þar upp undan í fjallinu, í hörðum móbergsási, sem allur er mjög settur hellisskútum, smærri og stærri. Virðast þeir myndaðir af loftbólum, sem innibyrðar hafa orðið í leðju þeirri, sem ásinn myndaðist af, er hún harðnaði; en síðar hefir vindur eða sjór máð bergið og opnað hellana. Sönghellir er peirra einkenni-

legastur: Dyrnar eru lágar og óreglulegar, en fyrir innan er há hvelsing, eigi ósvipuð hrauktjaldi. Bergmálar þar mjög, þá talað er, og því meir, þá sungið er. Á þrem stöðum eru skot út úr honum; eru 2 þeirra lítil og ómerkileg, en hið þriðja er svo lagað, að um 2 óregluleg þrep má ganga upp í nokkurs konar sæti, og í því sæti hefir maður svo mikið rúm í kringum sig ofan til, að þar má hafa ljós, ritföng o fl., eins og á bordi. Þetta er kallað Forsetasæti. En öll þessi myndun er svo óregluleg, að engar líkur eru til, að það séu mannaverk, að því fráteknu, að hellisveggirnir eru alsettir fangamörkum þeirra, er þangað hafa komið.

Það er sér í lagi til samanburðar við Geldingalækjarhellinn, að eg hefi lýst þessum helli, þó hann heyri ekki til fornleifa.

12. Brenningur og Sölvahamar.

Hraunkvísl kemur ofan skamt fyrir austan Arnarstapaþorpið. Nær hún eigi alveg til sjávar, en endar með hárrí brún litlu ofar. Næstum vestast verður hvammur inn í hana og rennur þar lækur ofan. Þar er sem móti fyrir tóftum í hvamminum, og þó óljóst. Á það að vera eftr af bænum Brenningi, þar sem Sölví bjó fyrst. Hvammurinn er nokkuð af almannavegi og ógreitt þangað. Litlu austar kemur hamar fram undan hraunbrúninni og nær hún ekki alveg fram á hann, heldur verður þar nokkurs konar undirlendi. Lækur rennur þar ofan. Á þessu undirlendi uppi á hamrinum eru rústir hér og hvar, og er hin stærsta bæjarrúst. Þar var bærinn Sölvahamar. Og enn heitir hamarinn því nafni. Vegurinn liggur uppi á hamrinum og hefir legið hjá bæ Sölvu. Annarstaðar verður ekki komist, því sjór gengur undir hamarinn.

13. Undir Axlarhýrnu.

Rétt vestan undir Axlarhýrnu er djúpt skarð í fjallsbrúnina. Það heitir enn Egilsskarð. Neðan undir því eru sléttar grundir; þær heita Leikskálavellir. Eru það uppgrónar skriður og hallar þeim nokkuð. Í einni tið hefir ný skriða runnið úr skarðinu niður á miðja vellina. Er agt, að hér hafi Björn Breiðvikingakappi og félagar hans haldið leiki ína, og kemur það vel heim. Skálatöst sést þar raunar ekki, en hún setur vel leynst undir hinni nyju skriðu. Fylgdarmaður minn, Helgi ýslunefndarmaður Árnason á Gíslabæ við Hellna, fróður maður og greindr vel, sýndi mér raunar mannvirki nokkurt, er hann hafði heyrt nefnt þjörnsskála, og áleit að svo mundi vera. Mannvirki þetta er ekki á öllum, heldur litlu austar og ber lítið leiti á milli. Á þessum stað agði Helgi að eigi væri eins byljótt sem undir skarðinu, því mundi skálin hafa verið settur hér. Mannvirkið er mikið um sig, kringlótt að

nefndur Þinghamar. Hjá honum er þinghústóft, og er hún mjög lítil; hefir þar eigi verið öðrum ætlað skyli en yfirmönnum. A Þinghamri var Axlar-Björn dæmdur og líflátinn. En austur á holtinu eru dys hans. Þau eru 3; er sagt að höfuðið sé í einu, en búkurinn í tvennu lagi í hinum tveimur. Skamt niður frá túni á Laugarbrekku er Hreiðarsgerði. Það er ferhyrnd girðing eigi stór. Rúst er í norðvesturhorni hennar; en ef það er bæjartóft Hreiðars, þá hefir síðar verið bygð ofan á hana ný tóft, án efa peningshús frá Laugarbrekku. Nokkuru utar og neðar er einstakur hóll, sem kallaður er »Sigmundarhóll«, og á að vera haugur Sigmundar. Það sýnist þó vart geta verið: hóllinn er nú blásinn að norðanverðu og er grjótmelur undir jarðvegi. Þúfa er efst á honum, og er hún hálf-blásin burt, en enginn vottur mannvirkja sést í bakkanum.

Fyrir ofan holtið, sem Laugarbrekka stendur undir, er lágt sund og mjótt, en háhraunbrún fyrir ofan. Það er horn af hraunkvísl þeirri, er gengur ofan milli Arnarstapa og Hellna, og við sjóinn myndar eða hefir í sér hella þá, sem Hellnar (Hellisvelli) hafa nafn af. — Um sundið liggar alfaravegur frá Arnarstapa vestur til Saxahvols, Ingjaldshóls o. v. Sú sögn fylgir sundinu, að Björn Hitdælakappi hafi átt kynni á Saxahvoli og oft farið þangað. Hafi Þórður Kolbeinsson keypt að Hellnabændum, að sitja fyrir Birni og drepa hann, eitthvert sinn er hann kæmi utan að. Þeir sátu fyrir honum í sundinu; hagar þar vel til, varð hann eigi fyr var við en þeir hlupu að honum. En svo lauk, að hann drap 7 af þeim og slapp ósár. Þessir 7 voru dysjaðir þar undir hraunbrúninni í 2 dysjum. Sjást þau enn gjörla, en eru mjög umrótuð: Ásgrímur Hellnaprestur kvað hafa grafið þau út, fundið þar spjótabrot og fleira af járntægi, soðið það saman og smiðað úr því hrинг í kirkjuhurðina á Laugarbrekku, höggið á hann ártalið og fangamark sitt og konu sinnar. Út af þessari sögn, og af því, að mér leizt eigi svo á Sigmundarhól, að hann væri haugur, þá kom mér í hug sá grunur, að sögnin um Björn Hitdælakappa og fyrirsátið kynni að vera tilhæfðlaus, en að dysin væri haugar þeirra feðga Sigmundar og Einars. Þar er skjól gott og liklegt, að þá er haugarnir voru uppgrónir, héldist þeir lengi grænir.

Bárðarlaug, sem nefnd er í sögu Bárðar Snæfellsáss, ber enn það nafn. Það er lítil tjörn, en afar-djúp, í kringlóttu, djúpu dalverpi upp á holtinu fyrir ofan túnið á Laugarbrekku.

Sönghellir, sem Bárðarsaga getur, er þar upp undan í fjallinu, í hörðum móbergsási, sem allur er mjög settur hellisskútum, smærri og stærri. Virðast þeir myndaðir af loftbólum, sem innibyrgðar hafa orðið í leðju þeirri, sem ásinn myndaðist af, er hún harðnaði; en síðar hefir vindur eða sjór máð bergið og opnað hellana. Sönghellir er þeirra einkenni-

legastur: Dyrnar eru lágar og óreglulegar, en syrir innan er há hvelfing, eigi ósvipuð hrauktjaldi. Bergmálar þar mjög, þá talað er, og því meir, þá sungið er. Á þrem stöðum eru skot út úr honum; eru 2 þeirra lítil og ómerkileg, en hið þriðja er svo lagað, að um 2 óregluleg þrep má ganga upp í nokkurs konar sæti, og í því sæti hefir maður svo mikið rúm í kringum sig ofan til, að þar má hafa ljós, ritföng o. fl., eins og á bordi. Þetta er kallað Forsetasæti. En öll þessi myndun er svo óregluleg, að engar líkur eru til, að það séu mannaverk, að því fráteknu, að hellisveggirnir eru alsettir fangamörkum þeirra, er þangað hafa komið.

Það er sér í lagi til samanburðar við Geldingalækjarhellinn, að eg hefi lýst þessum helli, þó hann heyri ekki til fornleifa.

12. Brenningur og Sölvahamar.

Hraunkvísl kemur ofan skamt fyrir austan Arnarstapaþorpið. Nær hún eigi alveg til sjávar, en endar með hárrí brún litlu ofar. Næstum vestast verður hvammur inn í hana og rennur þar lækur ofan. Þar er sem móti fyrir tóftum í hvamminum, og þó óljóst. Á það að vera eftir af bænum Brenningi, þar sem Sölv bjó fyrst. Hvammurinn er nokkuð af almannavegi og ógreitt þangað. Litlu austar kemur hamar fram undan braunbrúninni og nær hún ekki alveg fram á hann, heldur verður þar nokkurs konar undirlendi. Lækur rennur þar ofan. Á þessu undirlendi uppi á hamrinum eru rústir hér og hvar, og er hin stærsta bæjarrúst. Þar var bærinn Sölvahamar. Og enn heitir hamarinn því nafni. Vegurinn liggar uppi á hamrinum og hefir legið hjá bæ Sölna. Annarstaðar verður ekki komist, því sjór gengur undir hamarinn.

13. Undir Axlarhyrnu.

Rétt vestan undir Axlarhyrnu er djúpt skarð í fjallsbrúnina. Það heitir enn Egilsskarð. Neðan undir því eru sléttar grundir; þær heita Leikskálavellir. Eru það uppgrónar skriður og hallar þeim nokkuð. Í einni tíð hefir ný skriða runnið úr skarðinu niður á miðja vellina. Er agt, að hér hafi Björn Breiðvikingakappi og félagar hans haldið leiki ína, og kemur það vel heim. Skálatóft sést þar raunar ekki, en hún setur vel leynst undir hinni nýju skriðu. Fylgdarmaður minn, Helgi ýslunefndarmaður Árnason á Gíslabæ við Hellna, fróður maður og greindr vel, sýndi mér raunar mannvirki nokkurt, er hann hafði heyrt nefnt Þjörnsskála, og áleit að svo mundi vera. Mannvirki þetta er ekki á öllunum, heldur litlu austar og ber lítið leiti á milli. Á þessum stað agði Helgi að eigi væri eins byljótt sem undir skarðinu, því mundi skálann hafa verið settur hér. Mannvirkið er mikið um sig, kringlótt að

lögum, með digrum vegg í kring, en lægra í miðið. Í hug kom mér, að hæpið mundi að ætla, að frá þessum stað legði svo mikinn reyk vestur í skarðið, að eftir honum yrði leynst, svo eigi sæist af leikvellinum. Þó brestur mig þekkingu til að taka neitt af um það. En eg þekti af bók þeirra Collingwood's, að það er þetta mannvirki, sem þeir tóku fyrir Ásmundarhaug; grófu þeir þar í og fundu leifar af tré og málmi. Þó má vera, að meiri útgöftur leiddi til fyllri vissu. Nú var þess eigi kostur, því þá er eg ferðaðist um þessar slóðir, voru sifeldar stórrigningar.

Fyrir austan þennan stað er hjalli nokkur sunnan undir hyrnunni og eru ásar og mishæðir í brún hans. Hæsti ásinn hefir verið kallaður *Ásmundarhóll* svo lengi sem menn muna. Á honum er vörðubrot, og er sagt, að það séu leifar af haugi Ásmundar í Öxl (sbr. Lndn. II, P. 6. k.). En vart mundi skip lagt í haug á svo háum hól og ummálslitum ofan. Getur hann og vel haft nafn af Ásmundi, þó eigi sé hann þar heygður.

Bærinn Öxl stóð áður sunnan undir hjallanum í sundi því, er þar verður milli fjallstótanna og Búðahrauns. Þar bjó Axlar-Björn. Hefir þar verið fremur ófagurt. Tjarnir eru þar og er ein þeirra kölluð *Ígultjörn*. Nú stendur bærinn fyrir austan hjallann, og er þar fegra.

14. Þorutóftir á Langholti.

Frá því er sagt í Lndn. II. P. 6. k., að áður en Ásmundur fór að Öxl, bjó hann á Langholti at Þorutóftum. Hann átti Langholts-Þóru, en skildi seinna við hana »fur mankvæmd« og flutti að Öxl. Þóra hefir búið eftir á Langholti. Örnefnið »Langholt« þekkist nú ekki, og ekki kemur það fyrir annarstaðar en á þessum stað í Lndn. En þar eð árnar, Fura og Lýsa, sem takmörkuðu landnám Ásmundar, halda enn nöfnum sínum, þá getur varla verið vafi á því, hvað Langholt er: það er hin langa hæð, sem liggur eftir sunnanveiðri Staðarsveit, og kölluð hefir verið Ölduhryggur. Jörðin, sem þau bjuggu á, Ásmundur og Þóra, er því án efa hin sama sem Staður á Ölduhrygg, eða Staðastaður. En óvist er um Þorutóftir. Staður hefir ekki verið settur á sama stað, sem þær voru, því hann var bygdur áður en Lndn. var rituð. En hún nefnir »Þorutóftir«, og sést af því að, þá hafa þar verið *tóftir*, kunnar með því nafni. Vegurinn liggur eftir endilöngum »hrygg« holtsins, og getur naumast hafa legið annarstaðar áður. Bær Þóru hefir því verið á hryggnum og án efa mjög nálægt veginum, því sagt er um hana eins og Geirríði, að skáli hennar hafi staðið »um þjóðbraut þvera« og matur heimill þeim er vildu. Þó þetta kunni nú fremur að vera sagt til að tákna rausn hennar en að svo væri bókstaflega, þá hefir hún þó búið *nærri* þjóðbrautinni. En þar er hvergi rústir að sjá. Raunar lítur út fyrir, að viða með veginum hafi

blásið og gróið upp aftur. Auðséð er líka, að vegurinn hefir á sínum tíma verið varðaður, svo þó rúst hafi verið þar, mundi grjótið úr henni tekið í vörður og hún svo horfið. Stöðuvatn er á holtinu og er stór hóll við vatnið á einum stað eigi langt frá veginum. Aðrir hólar eru þar ekki. Í hólnum virtist mér vera stekkjarrúst, en eldri rústir undir. Þó skal eg ekkert fullyrða um það, því eg gat ekki skoðað þann stað svo vel, sem eg vildi, fyrir óveðri. En sennilegt þætti mér, að þar hefði landnámsbærinn verið settur.

Þeir sem einkum veittu mér lið og leiðbeiningar við rannsóknir þessar, voru herra Einar Þorkelsson bóksali í Ólafsvík, sem drengilega greiddi fyrir erindi mínu; herra Lárus Skúlason hreppstjóri á Hellissandi; herra Ármann oddviti á Saxahóli; herra Ögmundur bóndi á Hellu í Beruvík, og herra Helgi sýslunefndarmaður á Gíslabæ. Kann eg þeim öllum og mörgum fleirum mínar beztu þakkir.

Athugasemdir við Árbók Fornl. fél. 1893.

Þá er eg ritaði »Nokkur bæjanöfn í Landn. í ofanverðri Hvítársíðu og Hálsasveit, sló eg fram þeirri getgátu, að rústin við Ámót kynni að vera Hranastaðir. En nú hefir herra Árni Þorsteinsson bóndi á Uppsöldum, þent mér á aðra rúst, sem kann að vera liklegri til að vera Hranastaðir. Ílin er mitt á milli Augastaða og Sigmundarstaða í beinni línu. Þar eru llmiklar rústir, mjög fornlegar og gengnar út í þýfi; sér þó enn á þeim rænan lit. Fyrir túngarði sér þar líka. Nafn á rúst þessi ekki nú, ema stundum er henni ruglað saman við Vatnskot. En það getur ekki erið rétt, því ekkert vatn er þar í nánd. Vatnskot heitir þar á móti íst, sem er skamt suðaustur frá tjörninni fyrir framan Stóra-Ás. Það er ðí vísu stekkjarrúst, sem nú sést þar, en er auðsjánlega bygð ofan á dri rústir, sem vera munu rústir kotsins.

Aðra rúst sýndi Árni mér skamt fyrir austan Kollslæk. Þar heitir ollslækjarstekkur, og er stekkurinn bygður ofan á bæjarrúst; en fáum óðum ofar er önnur rúst, sem auðsjánlega er af fjósi og heystæði. úngarðsbrot sést þar fyrir ofan. Hér hygg eg hafi verið afbýli frá Kolls-
k fyrir löngu.

Br. J.

Fornleifar í Hörgsholti.

Þá er eg hafði af tilviljun heyrت þess getið, að í Hörgsholti í Hrunamannahreppi hefðu fyrir stuttu fundist fornleifar nokkurar, er þar var grafið fyrir hlöðu, það eg bónann þar, Guðmund Jónsson, að gefa mér lýsingu af þessum leifum. Varð hann vel við þeim tilmælum. Lýsing hans er á þessa leið:

Sumarið 1888 var grafinn upp gamall öskuhaugur hér vestan undir bænum til þess að bera hann í jarðeplagarð. Fanst þar undir tóft eða grjótrétt $8\frac{1}{2}$ al. á lengd, $2\frac{1}{2}$ al. á vidd og veggir 2—3 al. á hæð; þeir voru einhlaðnir úr grjóti, og leit út fyrir að þeir hefðu verið grafnir í jörð. Dyr, 2 fet á vidd, lágu austur úr miðjum austurvegg töftarinna; en eftir þeim gátum við ekki grafið nema 2 fet, því þá tók við vesturveggur bæjar míns. Var gólf töftarinna $2\frac{1}{2}$ al. lægra en undirstaða hans. Tóftin var full af ösku og ekkert í henni annað, nema í norður-endanum var aflangur bálkur, ekki þó beint hlaðinn, og var hellusteinarð ofan á honum. Þar var nokkuð af viðarkolum. Dálítið af fúnu beinrusli var í öskunni, og 2 smá brýni fundum við þar; en ekkert annað.— Grjótið úr þessari tóft, það sem nýtilegt var, notaði eg til húsagjörðar.

Sumarið 1894 var hér grafið fyrir kjallara og heyhlöðu austan undir bænum. Urðu þar fyrir töftir, jafn-neðarlega og hinum eða neðar. Þær voru 2, næstum jafnlangar: um 8 al., og jafnvíðar: $2\frac{1}{2}$ al. Dyr voru á framenda eystri töftarinna. Hún held eg hafi verið smiðjutóft, því þar var járnarusl og ofurlítið af koparrusli; þar var og mikil af smiðjuosku og viðarkolum. Tunna var inst við vegginn með viðarkolum í, ásamt mold. Hún var svo fúin, að stafirnir úr henni náðust ekki nema í smámolum. Vestari töftin náði tæplega eins langt fram, og dyrnar á henni voru vestur úr; hefir það líklega verið innanbæjarhús. Þök þessara húsa hafa fallið of aní töftirnar: í þeim báðum var mikil af hellubrotum og fin mold innan um. Gólfskán var í þessari (vestri) töft, meir en í þumli. á þykt. Þar undir var mjúkt móberg, og er það nú gólfid í heyhlöðu minni.

Fullkomnari lýsingu get eg ekki gefið, því miður. Eg mældi töftirnar, er þær voru grafnar upp, skrifði mál þeirra hjá mér og studdist nú við það; en að öðru leyti er lýsingin gefin eftir minni mínu. Það ætla eg, að þessar töftir hafi verið mjög gamlar. Litur út fyrir að bærinn hafi lagst í eyði um tíma, en verið svo bygður aftur ofan á rúst eldri bæjarins, og hafður minni ummáls. Því þó þessar töftir, sem eg lýsti nú, hafi verið hinur austustu og vestustu í gamla bænum, þá hefir hann samt verið meiri um sig en nú er. Svo er að sjá, sem þessi hús hafi snúið norður og suður, eins og bærinn snýr enn».

Lýsing þessi er svo greinileg, sem hægt er að gera ráð fyrir, eftir svo langan tíma; enda er Guðmundur bóndi vel greindur og gætinн mað-

ur. Það sem helzt kynni að hafa verið merkilegt við þessar byggingarleifar, er hinn aflangi, hellum klæddi hálkur í vesturtóftinni. Það er hugsanlegt, að hann hafi verið eftirleifar af *hörg* þeim, sem bærinn hefir nafn af. Þó er ekkert hægt um það að segjá, allrasízt nú, er þessar leifar eru ekki framar til.

Br. J.

Um Haugavað og Böðvarstóftir.

Í Árbók fornleisafélagsius 1888—89, bls. 62, minnist Sigurður Vigfússon á haugana við Haugavað, sem hann hafði grafið út 1880, og segir hann, að þess muni lengi sjást merki, að í þá hafi verið grafið. En eg er þvert á móti hræddur um, að þegar fram líða stundir, hver fiöll merki þess, að þar hafi nokkurn tíma haugar verið. Vorið 1897, 17 árum eftir að Sigurður gróf haugana, gerði eg mér ferð þangað, til að skoða verksumkerki. Þá brá mér í brún: Þrír af haugunum voru horfnir! Eg mundi þó eftir, að er eg fór þar um 1859, voru þeir eigi all-litlar upphækkanir. Nú voru þar að eins grjótfloög. En er eg skoðaði nákvæmara, sá eg hringmyndaða steinaröð í hverju þessara flaga; það voru auðsjáanlega undirstöður innanbyggingar hauganna. Eigi var grjótið í þeim stórt, því alt lausagrjót er hér smátt. Hraunklöpp var undir þessum undirstöðum. Það var nú auðvitað, að S. V. hafði ekki eyðilagt haugana svo gjör-samlega eins og nú var orðið: en vindurinn hafði tekið við þar, sem S. V. hætti, og fært allan jarðveg hauganna burtu. Þar eð nú þessi smáflög, haugabotnarnir eru örfoka, þá tel eg víst, að þeir fari smámsaman að grða astur. Og þá er þar hefir myndast jarðvegur, sem hylur klappirnar og undirstöðurnar, þá sést ekkert til þessara priggja hauga framar. Af Hrafnshaug sést meira eftir; þar hefir vindurinn eigi blásið jarðveginn burt, því klapparbali hlífir honum; er haugurinn nú ekki ólikur litlu, kringlóttu tóftarbroti. Vesturhlíðin er nú raunar horfin að mestu; en austurhlíðin er næstum mittishá og myndar þúfu eigi all-litla. Það tel eg víst, að S. V. hafi skilið líkt við hina haugana og pennu; má því eigi saka hann um það að hinir eru svo gott sem horfnir. En því ritaði eg um þetta, að mér kom í hug, að síðar meir kynni efagjarnir menn að segja sem svo, að þar eð hér sjáist engar leifar hauga, muni það ekki satt, að þeir hefði hér verið. Við því vildi eg gera. Og til enn betri tryggingar bjó eg til upprár á staðnum og læt hann fylgja.

Þar eð vig tveggja af þeim, sem hér voru heygðir, *Atla* og *Hrafn*, hlutust af *Böðvari*, leysingja *Össurar* í Kampaholti, þá nota eg tækifærð til að athuga spursmálið um bústað Böðvars. »Hann bjó á *Böðvarstóftum* við *Víðiskóga*«, segir í Lndn. Örnefnið »*Böðvarstóftir*« er týnt; og »*Víðiskógar*« er ekki til á því svæði sem um er að ræða, eða neitt örnefni sem minnir á hann. Það er nú óefan, að á landnámstíð hefir alt þetta svæði

bæði holt og myrar verið skóglendi, og enn sést þar hér og hvar dálitið af viði og gráviði. Og það heyrði eg gamlan mann segja á yngri árum mínum, að um aldamótin 1800 hefði verið gert til kola á Vælugerðismýri. Hann nafngreindi fátekan bóna í Vælugerði, sem hefði gjört það. — Svo mikill viðir óx þar þá. Þó nefnir Landn. *Viðiskóg* sem örnefni, og má af því ráða, að þá er hún var rituð, hafi viðiskógrinn verið orðinn svo eyddur viðast hvar þar nærlendis, að einungis á þessum eina bletti hafi hann getað heitið *skógur*. En hvar mundi hann hafi verið? Einar Einarsson, sem lengi hefir búið á Urriðafossi, fróðleiksgjarn maður og athugull, hefir sagt mér, að á æskuárum sínum hafi kvistur verið einna mestur á svæðinu milli *Vælugerðis* og *Fosslækjar*; þótti honum það benda á, að þar hefði Viðiskógr verið. En svo er annað: Hvar er líklegast, að Össur í Kampholti hafi gefið leysingja sínum land? Án efa þar, sem sjálfum honum var bagaminst, þar sem honum var óhægast að nota að heiman og örðugast að verja fyrir ágangi af nágönnum. Nú er líklegast, að Össur hafi numið land þvert yfir frá Hraunslæk til Þjórsár, en að Neistastaða- og Vælugerðis-lönd hafi takmarkað landnám hans að framanverðu. Sá hluti landnámsins, sem austur við Þjórsá liggur, hefir þá verið fjarst honum og er þar spilda nokkur, sem eigi sést frá Kampholti, en liggur beint við, að þangað gengi fínaður úr Vælugerðislandi. Hafi Össur gefið Böðvari þar land, sem sennilegt er, þá kemur það heim við ætlun Einars um viðiskógin. Landeign Böðvars hefir þá verið meira eða minna af því landi sem nú tilheyrir jörðinni Urriðafossi. Eigi hygg eg samt, að Böðvarstóftir hafi verið þar, sem nú er bærinn Urriðafoss, því af Lund. má ráða, að þá er hún var rituð, hafi Böðvarstóftir verið til sem örnefni. En Urriðafoss er varla svo seint bygður. Við þennan bæ er Fosslækur kendur. Stendur bærinn í hraunbrún austan við lækinn, þar sem hann fellur í Þjórsá. Skamt upp með læknum að utanverðu er hæð, sem gengur þaðan til útsuðurs og beygist að Þjórsá fyrir utan lægð þá, er *Leynir* heitir. Frá bænum Urriðafossi blasir austurbrekka hæðarinnar við, og felur hæðin útsýni þaðan í þá átt. Hæðin er kölluð »*Fossvirki*«, oꝑ oft að eins »*Virkið*«. Næst læknum endar hæðin í mjóum klapparási, sem er kallaður »*Virkishornið*«. Þar er varða, sem heitir »*Virkisvarða*«. Hún virðist hlaðin ofan á forn, hálfhrunið mannvirk; það er af grjóti, en þó grasgróið neðantil. Ummál þess er hér um bil 12 faðmar. Má geta til, að það sé leifar af virki (eða vígi), sem i eða 2 menn hafa ætlað að verjast í, ef á lægi. Geti þá hæðin verið nefnd eftir því virki — því varla mun hún kölluð »virki« fyrir það, að hún felur útsýni. — Það er nú kunnugt, að Böðvar gat átt ófriðar von, og því eigi óliklegt, að hann hafi ætlað sér vígi til varnar. Sé nú *Virkisvarðan* leifar af virki hans, þá hlýtur bær hans að hafa verið þar nærrí. En þess sjást eigi þekkjanleg merki. Vegur hefir legið eftir »*Virkinu*« endilöngu og

hefir vindur gert göturnar að uppblástursgeira; hefir blásturinn sumstaðar gengið langt ofan eftir »Virkis«-brekkunni, einkum austast, næst Virkisvörðunni. Nú eru þó blástrarnir grónir upp aftur, en eru samt auðséðir. Þar geta Böðvarstóftir verið blásnar af. Niður í brekkunni er raunar tóftabunga, nokkuð gömul, en það virðast vera stekkjartóftir. Fyrir utan *Leyni* er holt við ána; á því er forn jarðvegur. Þar liggur garðlag mikið og fornlegt upp frá ánni og skáhalt upp holtið í stefnu á Virkisbrúnina, þar til holtið þrýtur. Þá tekur við gróinn uppblástur og sést jarðlagið eigi þar, sem ekki er von. En sé stefnunni haldið upp í Virkisbrúnina, verður þar fyrir torfa af fornnum jarðvegi, allviðáttumikil. Þar kemur garðlagið í ljós aftur, og fylgir Virkisbrúninni, meðan torfán endist. Stefmir það sem næst á Virkisvörðuna. Er skamt að vörðunni frá torfunni og alt gróinn uppblástur. Fyrir miðju torfunnar eða litlu austar er *upphækkun* á garðlaginu, nær 16 faðma löng og nál. 2 fet á hæð yfir garðlagið, en ekki nema svo sem helningi breiðari en það. Sin þúfa er á hverjum enda hennar, og að ofan er hún kjalmynduð. Garðlagið er glögglega áfast við vesturenda hennar, en við austurendann er það óglöggara, og getur þar hafa verið hlið á garðinum. Hvað þessi upphækkun hefir verið. er ekki hægt að segja. Það er naumast vafamál, að garðlagið stendur í sambandi við fornt byli, og eftir afstöðu gæti upphækkunin þá vel verið leifar af bæjarrústinni. Hefi eg viða séð það á fornnum eyðibýlum, að bæjarrústin myndar part af túngarðinum eða landamerkjagarðinum. Útsýni er fagurt á þessum stað. Og þaðan örskamt til sjónarhæðar, þar er gætur mátti hafa á, hvort eigi kæmi menn frá Vælugerði; svo mátti, ef bráðan bar að, ley nast austur með garðinum til virkisins (ef það var þar, sem varðan er). Aftur er það til ólíkinda, að hér virðist hafa verið nokkuð örðugt til vatns. Og upphækkunin sýnist ekki vera tóft. Hún gæti raunar verið tóftarhelmingur, og hinu helmingurinn blásinn burt, — því upphækkunin er í útjaðri torfunnar; hefir uppblásturinn gengið fast að norðvesturhlíð hennar, en gróið svo aftur. En þá hafa dyrnar orðið að vera á austurerdanum; og getur það verið, ef þar hefir verið hlið, og garðurinn frálaus, sem helzt lítur út fyrir. Það er ekki hægt að fullyrða neitt um þetta. Þó sýnast mér likindin meiri en ólíkindin; og að minsta kosti mælir flest með því, að land Böðvars hafi verið á þessum stöðunum.

T r ö l l a s k ö r ð heita rofskörð i bakka uppblástursins skamt fyrir utan torfuna. Tildög þess örnefnis eru gleymd. Skörðin eru eigi frá fornöld, og örnefnið því eigi heldur. En líklega hefir einhver eldri staðleg munnmælasögn gefið tilefni til þess, að skörðunum var gefið þetta nafn, er þau voru til orðin.

Br. J.

Um kenningarnöfn Þórðar godda og Ólafs pá.

Svo segir i Laxdælu, 16. kap.: »Höskuldr gaf honum (Ólafi) kenningarnafn ok kallaði pá. Þat nafn festist við hann«. Þetta kenningarnafn hefir mörgum þótt undarlegt, og eigi þózt vita, hvaða merkingu það hefði, eða hvaða tilefni það hefði getað verið, sem til þess hefði dregið, að faðir hans valdi honum slikt kenningarnafn. Það er þó varla hægt að hugsa sér kenningarnafn, er bæði sé tilefnislauð og merkingarlaust, og inunu þess naumast dæmi í sögum vorum. En nafnið *pá* er svo fágælt, að sérstök tildrög hafa orðið að liggja til þess; og þar eð upphafsstafur þess er *p*, þá bendir það til þess að orðið hafi útlendan uppruna. Heyrt hefi eg ýmsa segja þá ætlun sína, að »*pá*« sé sama sem *páfugl*, og eigi að tákna segurð Ólafs og skart hans. Það er nú góðra gjalda verð skýring; en ekki þykir mér hún þó sem liklegust. Fyrst ef ast eg mjög um, að Höskuldur hafi þekt *páfugl*; hann fór eigi svo langt suður á böginn í utanför sinni, að liklegt megi þykja, að hann hafi séð hann. Hitt kann fremur að vera, að hann hafi heyrt hans getið; en varla kemur til mála, að *páfugl* hafi verið svo orðlagður á Íslandi, að Höskuldur hafi getað áliðið það frægðarauka fyrir son sinn, að vera kendur við hann. Og þó Höskuldur hefði þekt *páfugl*, þá get eg naumast ætlað, að hann hafi áliðið segurð hans samsvara svo vel segurð sonar síns, að ástæða væri til að velja honum nafn fuglsins fyrir kenningarnafn. Og silt hygg eg, að hann hefði getað áliðið, að líkingin lægi svo í augum uppi, að merking kenningarnafnsins yrði mönnum alment ljós, — og án þess var það tilgangslaust. En til þess er líkingin nokkuð langt sótt. Heyrt hefi eg suma segja, að sagan sjálf bendi til þessarar skýringar, þar eð hún er nýbúin að lýsa segurð Ólafs, þegar hún segir frá kenningarnafni hans. En þar í milli bleypir hún þó inn klausu, sem ekkert kemur því málí við, og af því sést, að söguritarinn hefir ekki haft það í huga, að setja kenningarnafnið í samband við segurðarlýsinguna. Það hefði hann þó áu efa gert, ef hann hefði heyrt getið um samband þar á milli. Og hægt hefði hann átt með það, því klausuna mátti eins vel geyma, þangað til búið var að segja frá kenningarnafninu.

Þrátta fyrir þetta er *mögulegt*, að skýringin sé rétt; því skal eg ekki neita. Og við hana yrði að sitja, ef enga aðra væri að finna. En mér hefir komið önnur skýring í hug, sem mér þykir liklegrí. Set eg hana hér fram, svo skynberandi menn geti sagt álit sitt um hana:

Ólafur ólst upp frá 7. ári til frumvaxta-aldurs hjá Þórði godda á Goddastöðum. Þórður hygg eg að hafi verið kristinn að meira eða minna leyti. Hann var auðugur vel, og ætla eg hann hafa verið í kaupferðum framan af, þangað til hann þóttist nógu esnaður til að kaupa jörð og reisa bú; hann var barnlaus og kona hans ekki ánægð með hann, því

má ætla að hann hafi verið við aldur, er hann staðfesti ráð sitt. Nú ætla eg, að hann hafi í kaupserðum sínum stundum dvalið vetrarlangt fyrir vestan haf, eða ef til vill átt þar heima um hrið, og þá kynst þar kristinni trú og lært kristin fræði. Óþarft er samt að leiða getur að tildrög-
unum, er leitt gátu Þórð til kristni. Hvað sem þeim liður, bendir kenn-
ingarnafn hans: »go ldi«, ótvíraðlega á það, að hann hafi þekt guð kristinna manna: Það líkist einna mest enska orðinu »God«, sem er borið fram »godd« og þyðir: *Guð*. Hafi nú Þórður verið kristinn, þá er skiljanlegt, að heiðnir menn hafi heyrta hann tala um guð; og hafi hann, sem ætla má, borið nafn guðs líkt fram og það er enn borið fram á ensku, þá má líka skilja það, að út af því hafi heiðingjar kallað hann »goda« í háði. Eg þekki ekki aðra skyringu á þessu nafni og get enga aðra hugsað mér. Það fáa sem sagan segir frá Þórði, kemur að minsta kosti ekki í bága við þessa ætlun mína. Hann virðist hafa verið fáskiftinn og friðsamur, eigi komið sér illa, en verið þó fyrirlitinn. Slikt er alt líklegt um manu, sem hneigðist til kristinnar trúar, meðan aðrir voru heiðnir.

Sé það nú rétt, að Þórður hafi verið kristinn, — hvort sem hann kallaði sig það opinberlega eða ekki, — þá má telja það víst, að hann hafi frætit Ólaf fóstra sinn um alt það, er hann sjálfur vissi um kristina, og þar á meðal, að æðsti yfirmaður hennar væri nefndur *pðfi*; — ef til vill hefir hann borið það orð óglögt fram, t. d. *pði*, eða jafnvel *pá*; en þess þarf raunar ekki við. — Auðvitað hefir hann þá gert mikið orð á því, hvílikur dýrðarmaður *páfinn* væri, og sú dýrð hefir ekki tapað sér í imyndun sveinsins, Ólafs. Nú má nærra geta, að Ólafur hefir oft heim-sótt föður sinn, einkum framan af; geri eg ráð fyrir því sem sjálfssögðu, að þá hafi hann skýrt föður sínum frá hinum merkilega fróðleik, er hann nam af fóstra sínum, og hafi hann þá meðal annars farið fögrum orðum um hinu merkilega höfðingja: *páfann*.

Nú er eftir að vita hvernig Höskului hefir fundist um þetta. Þar sýnist mér tvent til: *annaðhvort* líkaði honum það vel, þótti sæmd fyrir Ólaf að vita meira en aðrir um þann átrúnað, sem hann hafði heyrta að forfeður sínir hefði haft svo mikla elsku á, — og þá gat hann gjört það í virðingar skyni að kenna son sinn við þenna háa höfðingja, sem honum þótti svo mikið til koma, og hann að líkendum varð fyrstur til að fræða Höskuld um; — *ellegar* honum hefir líkað það miður vel: litið smáum augum á kristnar hugmyndir og skopast að barnaskap sveinsins, að verða hrifinn af slíku; — og þá gat hann gjöri það í gamni að kenna Ólaf við *páfann*, uppáhald hans, án þess að ætlast til að það nafn festist við hann. Nokkuð er það: söguritarinn finnur ástæðu til að taka það fram, að »þat nafn festist við hann«. Og það gat orðið á þann hátt, t. d., að hinum heiðnu heimamönnum Höskulds hafi þótt kenningarnafnið svo hnittileg fyrndni, að þeir hafi, svo að segja ósjálfrátt, haldið því uppi.

Um höfðaletur.

Þá var eg barn að aldri, er eg sá fyrst *höfðaletur*. Amma míni átti útskorinn prjónastokk, sem að minn hafði smiðað handa fyrri konu sinni, Járngerði Jónsdóttur, og skorið nafn hennar á lokið. Móðir míni átti og prjónastokk, er nafn hennar var skorið á lokið. Hún kendi mér að lesa þetta letur, og sagði mér, að það væri kallað *höfðaletur*. Hvers vegna það var kallað svo, vissi hún ekki með vissu, en hélt, eða hafði jafnvel heyrta, að það væri af því, að »leggirnir« á stöfunum hefðu »höfuð« á endunum.

Snemma sá eg einnig *höfðaletur* á spónsköftum. Þó var það einkum á eldri spónum. Nýrri spænir, þeir er þá tilkuðust í minni sveit og þar í grend, voru flestir með sérstöku letri, sem kallað var *spónaletur*, og var það allfrábrugðið höfðaletri. Frábrugðnastir voru stafirnir: *a, m, n*, og *u*, enda man eg bezt eftir þeim. En í þeim orðum, sem grafin voru á spæni þá, er eg sá, komu stafir stafrófsins ekki nærrí allir fyrir, og get eg því ekkert um það sagt og veit ekki einu sinni, hvort til hefir verið fullkomíð stafrof af því letri. Einkum tilkuðu það frægir spónasmíðir, sem uppi voru í Rangárvallasýslu á yngri árum mínum, og var snillingurinn Jón bóni Þorsteinsson á Vindási í Landsveit fremstur þeirra. Á síðari árum sínum voru þeir þó farnir að slá slöku við Petta letur, en grófu á spónsköftin ýmist *ártalið* eða *jangamark eiganda* með stórum latínustöfum. Eftir þeirra dag veit eg ekki af neinum, er þetta letur hafi grafið, og er nú nokkuð langt síðan eg hefi séð það. *Höfðaletur* á spónsköftum fór þá aftur að tilkast í minni sveit, því að Ásmundur bóni Benediktsson, sem fluttist þangað (að Haga í Gnúpverjahreppi) úr Þingeyjsýslu 1870, smiðar enn spæni með því letri. En yfir höfuð er spónasmíði nú að leggjast niður, því matskeiðar fást svo ódýrar í verzlununum, að menn standa sig eigi við að smiða spæni fyrir jafn-lágt verð.

Þá er eg fór að róa út, kyntist eg ýmsum mönnum, sem hagir

voru á tréskurð, og þar á meðal sumum, sem skáru *höfðaleetur*. Þá fór eg að skera það sjálfur. En brátt rak eg mig á það, að flestir stafirnir í hinu svo nefnda *höfðaletri* höfðu fleiri en eina mynd: að eins *m*, *n* og *u* voru alt af hér um bil eins; hinir höfðu meira og minnta mismunandi myndir. Einkum vöktu stafirnir *a* og *e* eftirtekt mína; myndir þeirra voru fjölbreyttar. Út af þessu fór eg að veita *höfðaletri* meira athygli og bera saman hinar ýmsu myndir þess, er fyrir mig bar hér og hvar. Mér varð það ljóst, að þrátt fyrir alla margbr eytnina hélt *höfðaletrið* þó alt að aðaleinkenni sínu: að »leggir« *stafanna höfðu »höfuð« á endanum*, er voru mörkuð frá með skurði, sem jafnan var *skáhallur*, og hann var stundum *tvöfaldur*, en þó oftar *einfaldur*. Yfir höfðuð voru stafmyndirnar alt af meira eða minna sjálfum sér likar, þá er að var hugað. Þótti mér því auðráðið, að mismunurinn stafaði að mestu eða öllu frá því, að þeir, sem skáru, þektu eigi nógum vel *hið upprunalega stafrot höfðaleatarsins*. En hvert var þetta stafróf? Hvernig leit það út? Þannig spurði ég sjálfan mig, en þótti vandi að finna út svarið. Átti eg tal um þetta við Sigurð sál. málara Guðmundsson. Sagði hann, að hinar fyrstu leturmyndir, er menn skáru í tré hér á landi, hefði án alls esa verið gjörðar eftir hinu gotneska *settletri*, munkaletrinu, og að líkendum hefði stafirnir í *fyrstunni* verið skornir *inn í tréð*. En svo hefði menn komist upp á, að *hleypa peim upp*, eins og myndaskurði, og þótti honum líklegt, að þeir hefði einna fyrst haft það snið, sem vel mætti kalla *bandletur*, því þannig lagðaða stafi mætti láta koma fram með því, að brjóta bryddingarband eða mjóan borða á ákveðna vegu þannig, að fram kæmu stafmyndir eigi ólikar *settletri*. Þetta letur hafði hann séð á gömlum útskurði. Hann sýndi mér á nokkurum stöfum aðserðina, að mynda staf með bandi á þennan hátt. Úr þessu *bandletri* hélt hann að *höfðaletrið* hefði svo smáin saman myndast. Eru enda nokkurir hlutir í Forngrípasafnini, sem bera vott um slíka ummyndun eða yfirsærslu (t. a. m. nr. 3291 o. fl.). Hann sýndi mér fram á það, að til að ákveða réttar stafmyndir *höfðaletors*, þyrfti *bæði* að finna út *frumstafróf* þess, er eðlilegast væri að fylgt hefði næst eftir *bandletrið*, og *lika* það stafrót þess, er kalla mætti hið *fullmyndaða*, er það hafði smáin saman vaxið upp í. Þá er búið væri að ákveða þau stafróf *bæði*, — sem hann vonaði að takast mætti, er safnið yrði auðugra af útskornum hlutum, — þá gerði hann ráð fyrir, að niður yrði lagðar allar hinir ósamsvarandi og oft ófögru aukamiyndir, sem komist hafa inn í *höfðaletrið*, — ekki man eg eftir að nafnið *höfðaleetur* kæmi til orða milli okkar. — Það var honum í bug, að »stúdera« *höfðaletur* og finna út stafróf þess, ef honum befði enzt aldur til, enda mun trauðla nokkur annar jafnliklegur til þess. En hann lifði ekki nema í eða 2 ár eftir að við áttum þetta tal saman um þetta efni.

Eftir lát hans, þá er ekki var lengur von á neinum upplýsingum

frá hans hendi, sör eg á ný að hugsa um að reyna að finna út *stafróf höfðaleiturs*, á þann hátt að velja þær stafmyndir í stafróf saman, sem mér virtust samsvara hvor annari. En þar var ekki auðhlaupið að, því aukamyndirnar, tilbreytingarnar, eru svo fjölskrúðugar og svo algengar í höfðaletrinu, að eg var um hríð farinn að örvaenta um, að unt væri að botna í þeim. Þó komst eg loks að þeiðri niðurstöðu, að finna mætti 2 stafróf næstum heil: annað *smærra* og einfaldara; það var tíðara á spónsköttum; hitt *stærra* og viðhafnarmeira; það var einkum á tréskurði. Samt treysti eg mér ekki til að nesna nokkurn útskorinn hlut, er *eingöngu fylgi öðru hvoru* þessu stafrófi; hitt er tíðast, að stafmyndirnar, sem tilheyra þeim, finnast hér og þar innan um ósamsvarandi aukamyndir. Einkum á þetta sér þó stað með *stærra* stafrófið. Og margar stafmyndir í þeim báðum eru næsta sjaldgæfar, og eina, nl. *k*, hefi eg enn ekki fundið í neinum útskurði, sem eg hefi séð. Það er ekki svo að skilja, að stafurinn *k* komi aldrei fyrir í *hofðaletri*; hann kemur þar oft fyrir, en í ýmsum myndum, sem eg hefi ekki getað tekið í stafrófin vegna þess, að eg hefi ekki álitid neina þeirra samsvara öðrum stafmyndum í stafrófunum. Og þar sem eg sagði nýlega, að sumar stafmyndirnar væru *sjaldgæfar*, þá er það ekki þar með sagt, að stafmenn sjálfir séu sjaldgæfir; en þeir eru sjaldgæfir í *þeim myndum*, sem eg álit takandi í stafrófin. Þeir hafa ýmsar aðrar myndir og margir fleiri en eina. Hefi eg hér tekið undir eitt *allar þær stafmyndir höfðaleiturs*, sem eg hefi ekki þózt geta heimsært *undir annaðhvort stafrófi*, og kallað þær einu nafni *aukamyndir*. Af þeim er höfðaletrið næsta auðugt. Og það er mjög eðlilegt; þeir voru margir, sem skáru höfðaletur, en flestir gerðu það tilsagnarlaust og upp á eigin spýtur, ellegar, þegar bezt lét, höfðu annaðhvort misjafnt góða fyrirmund fyrir sér eða tilsgogn þeirra, sem misjafnlega kunnu sjálfir. Það var því við því að búast, að *hver leturskurðarmáður* hefði, svo að segja, *sína skurðhönd*, að sinu leyti eins og *hver skrifari* hefir *sína rithönd*, þó hér standi að vísu nokkuð öðruvisi á. En eins og fáar »forskriftir« eru »typiskar« fyrir margar rithandir, eins hygg eg, að hin two framannefndu staftóf megi álitast »typisk« fyrir höfðaletrið. Að vísu koma iðulega fyrir í höfðaletri stafmyndir, sem auðsjáanlega eru ættadar frá latinuletri, og því var eg um hríð kominn að þeirri niðurstöðu, að enn þyrti að finna út þriðja stafrófið, nl. hið *latinukynjaða*. En eg hefi að svo stöddu horfið frá því astur af þeirri ástæðu, að jafnvél þó binar latinukynjuðu stafmyndir séu algengar, þá eru það samt tiltölulega fremur fáir af stöfum stafrófsins, sem birtast í þeim myndum. En þessir fáu eru svo tíðir og myndir þeirra svo margbreyttar, að það eykur eigi litlu á margbreytni höfðaletursins, og verð eg, enn sem komið er, að telja þær meðal *aukamynda* þess. Samt lít eg svo á, að binar latinukynjuðu myndir eigi ekki beinlínis heima

í höfðaletri, tilheyri því ekki upprunalega, heldur séu síðar komnar inn í það.

Samkvæmt bendingu Sigurðar sál. málara hefir það vakað fyrir mér, að af hinum tveim stafrósum, sem eg vil telja »typisk« fyrir höfðaletrið, muni hið *smærra* mega teljast *frumstafróf*, en hið *stærra* hið *fullmyndada stafróf*. Ekki þori eg samt að leggja verulega áherzlu á það, þar eð stafmyndir þeirra beggja finnast á við og dreif innan um aukamyndirnar bæði á eldri og yngri hlutum. Raunar get eg ekki gert ráð fyrir, að neitt af því höfðaletri, sem nú er til, sé mjög gamalt; bæði er það eðlilegt, að hið elzta sé liðið undir lok, og svo mun mega álita hina latínukynjuðu stafi fremur vott um yngri en eldri aldur blutanna, sem þeir eru á. *Ártal* er mjög sjaldgæft á hlutum með höfðaletri, og hínir fáu, sem eg hefi séð það á, eru einkum frá þessari old, nokkurir að vísu frá síðari bluta 17. aldar. Efa eg ekki, að ýmsir ártalslausir hlutir séu eldri. Eigi er hægt að ákveða aldur hluta eftir því, hve vel þeir eru gerdir, því af þeim, sem ártal hafa, má sjá, að nýrra verk er eigi ávalt betra; jafngamlir hlutir, *sinn eftir hvern mann*, eru alveg ólíkir. Það sá eg hjá þeim samtíðarmönnum mínum, er skáru höfðaletur, meðan eg reri út. — Nú eru, því miður, flestir hættir því, hafa ekki tíma til þess. — Þess skal geta, að í Forngripasafninu er rúmfjöl, sem sagt er að Hallgrímur Pétursson hafi átt. Á henni er vers með höfðaletri, og er þar að miklu leyti fylgt *hinu stærra stafrófi*. En hæpið er að byggja á sögninni um aldur þeirrar fjalar. Á henni er að vísu fangamarkið »H. P. S.« en þar er líka fangamarkið »G. O. D.«, sem ekki er fangamark Guðríðar Símonardóttur. Að últiti er fjölin fremur nýleg. Þykir mér hætt við. að stafirnir »H. P. S.« hafi vilt menn og þannig gefið tilefni til sagnarinnar. Og yfir höfuð get eg eigi varist því, að álita *stærra stafrófið nýlegra*; að minsta kosti er það viðhafnararmeira, þar sem það t. a. m. aðskilur »hofduðin« frá »leggjunum« með tvöföldum skurði. Það einkenni getur að vísu verið yngra en stafrófið að öðru leyti. Og ef það er tilfellið, sem dr. Jón Porkelsson rektor heldur, að nafnið *hofðaletur* þýði sama sem höfuðstafir = upphafsstafir = viðhafnarstafir, þá mætti draga þar af þá ályktun, að *stærra stafrófið sé upprunalegra*. En þó má einnig segja, að *smærra stafrófið sé alls ekki viðhafnarlaust*. Og últitið bendir einmitt til, að það liggi til grundvallar fyrir hinu stærra. Það getur því verið *frumstafrófið eins fyrir því*, þó ætlan dr. J. P. um nafnið sé rétt, — seið eg fullyrði ekkert um. Eg hefi heyrt tvær aðrar getgátur um uppruna nafnsins, nfl. *pá*, er eg gat um í byrjun greinarinnar, að »hofduðin« á endum »leggjanna«, sem einkenla þetta letur, hafi gefið tilefni til nafns þess, og *pá*, að Höfði hafi heitið bærinn þar sem það var fundið upp eða sem það útbreiddist frá í fyrstu. Enga sögu hefi eg þó heyrt, er staðfesti það. Yfir höfuð hefi eg hjá engum, sem eg hefi náð að spyrja, getað fengið

neinar upplýsingar um *höfðaletrið*: uppruna þess, nafn, aldur né sögu þess; og þeir, sem kunnugastir eru handritum í Landsbókasafninu, svo sem ritstjórarnir Hannes og Valdimar, Pálmi Pálsson og Jón Jakobsson, hafa ekki séð þar neitt um þetta efni.

Það er því engin furða, þó eg hafi fundið til þess, að þekking mínn á þessu máli er mjög svo ónóg til að geta skrifað um það. En af því dr. Valtýr Guðmundsson skoraði á mig að gjöra það, þá vildi eg ekki skorast undan, einkum þar eð eg hafði lengi hugsað mér sjálfur að gjöra það, nær sem eg þættist fær um, en á ekki víst, að til batnaðar sé að biða. Að minsta kosti vona eg, að þessi tilraun mínn geti orðið til þess, að aðrir, sem fróðari kunna að vera í þessu efni, taki sig nú til og skyri það betur.

Bæði stafrófin hefi eg dregið upp og læt þau fylgja hér með. Skal þess getið, að mynd þá, sem stafuriun *k* hefir hér, hefi eg sjálfur hugsað upp, og er hún sniðin eftir því, sem eg áleit, að samsvaráði myndum hinna stafanna. Hvorki er hér *j* né *z*; fyrir *j* og *i* er sama mynd í öllu því höfðaletri, sem eg hefi séð.

Einnig fylgir sýnishorn »bandleturs«, sem nægja mun til að sýna, eftir hvaða reglum það letur var myndað.

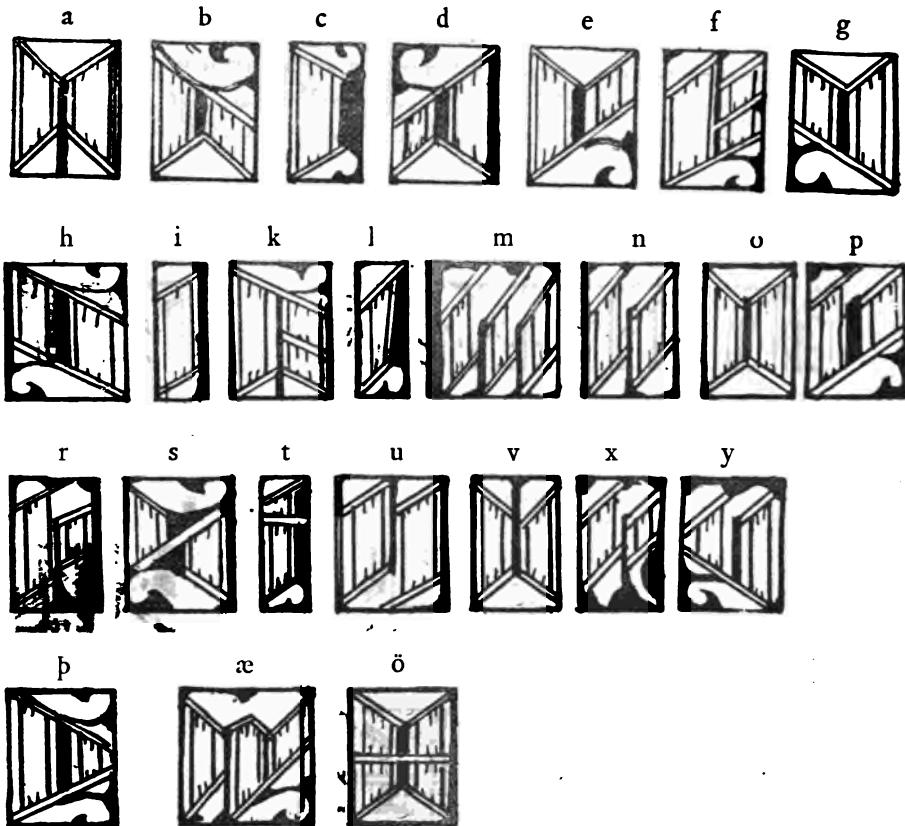
Þá fylgir og sýnishorn aukamýndanna, og er flest sýnt af myndum þeirra stafa, sem hafa þær fjölbreyttastar, án þess þó að sýndar séu allar myndir nokkurs stafs. Það hefði verið óvinnandi verk.

Loks fylgir sýnishorn spónaleturs þess, er eg gat um í öndverðri grein þessari. Það eru að eins fáeinir stafir, til að gefa hugmynd um það letur. Stafrófið hefi eg ekki séð nærrí alt. Þessu letri álit eg eigi rétt að blanda saman við höfðaletur, en veit þó til, að það hefir verið gjört. Því vildi eg taka það með.

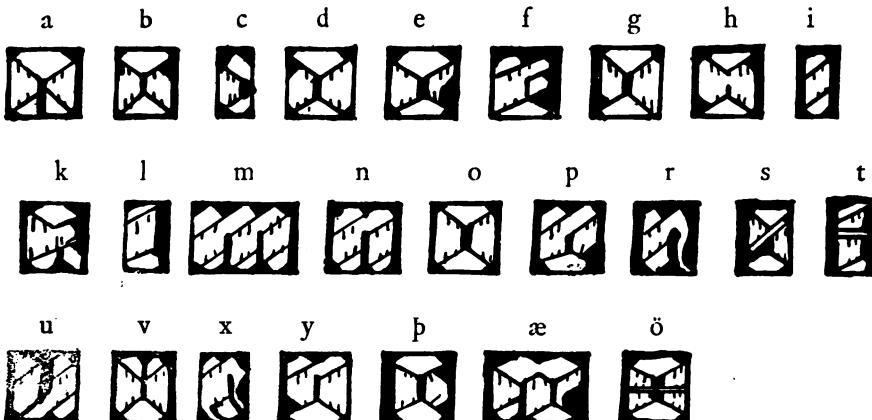
Brynjúlfur Jónsson.

Höfðaletur

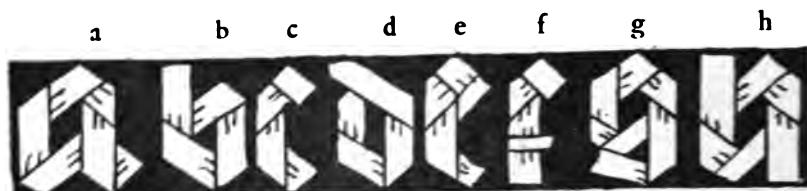
a) Hið stærra stafraf.

b) Hið smærra stafraf.

c) Sýnishorn »bandleturs«.

d) Sýnishorn aukamynda höfðaleturs.

e) Sýnishorn »spónaleturs.«

Myndirnar af höfðaleturs-stöfunum, eins og þær eru prentaðar, eru ekki alveg gallalausar; í stærra stafrofinu á það heima um *h*, *k* og *x*; stafurinn *h* á að hafa neðra skábandið sundurslitið en þau eru bæði heil; stafurinn *k* á að hafa mið-skábandið fast við meginlegginn, en það er laust frá honum; stafurinn *x* á að hafa rófu eða krók úr neðri enda skábandsins, en krókurinn hefur fallið burt. Í smærra stafrofinu er neðri klóin á *f* frálaus en á að vera áfost að eins.

Yfirlit

yfir muni, selda og gefna Forngripasafni Íslands 1899.

(Tölurnar fremst sýna tölumerki hvers hlutar í safninu; í svigum standa nöfn þeirra, er gefið hafa safninu gripi.)

4537. (kapt. D. Bruun í Kaupmannahöfn): *rúnasteinn* frá Hjarðarholti í Döldum.
4538. (sami): rúnasteinn minni; frá sama stað.
4539. (sami): tala með gati í miðju, úr steinasörvi.
4540. (sami): steinsnúður með gati, úr móleitum steini.
4541. (sami): brot af hárkambi.
4542. (sami): nokkurir járnmosar, fundnir í Hrunatungu.
4543. (sami): heinarbrýni, fundið í jörðu.
4544. (sami): brýnisbútur, oddmyndaður.
4545. (sami): hringja úr bronsi, fundin í jörðu.
4546. (sami): hringur úr járni, jarðfundinn.
4547. Gömul leirkrukka, rósótt, með loki. Frá Fitjum í Skoradal.
4548. Karlmannsfatnaður (stuttreyja, buxur og vesti).
4549. (Einar Guðnason á Hofsstöðum í Borgarfirði): reiðgjarðahringjur úr kopar.
4550. (sami): hringja með járnsvift.
4551. (sami): íslenzkur kambur úr látuни.
- 4552—53. (sami): tvö skráarlauf.
4554. (sami): beltisstokkur úr látuни.
4555. (sami): hnappur, holur innan.
4556. (sami): hnappur, stór, úr kopar.
4557. (sami): spenna(?) úr bronsi.
4558. (Sigmundur Sveinsson í Reykjavík): steinkola.
4559. (Þórður Þórðarson frá Eyvindarstöðum á Álptanesi): 4 ræmur úr látuни af hnifskáfti, með höfðaletri.

4560. Brot af mjög stórum mellulás, út eiri.
4561. Möttull úr mórauðu flaueli,
4562. Kertapípa úr látuни. Austan úr Ölfusi.
4563. (Erlendur gullsmiður Magnússon í Reykjavík) leikfang úr látuни með tréskastafti (»gestaþraut«).
4564. Lýsislampi, úr kopar.
4565. Oskjur úr tré, útskornar, með loki.
4566. Áklæði með ísaum.
4567. Styttuband, spjaldofíð.
4568. Prjónastokkur, skorinn, með höfðaletri,
4569. Ábreiða. Úr Vestmannaeyjum.
4570. Leirkanna. Frá sama stað.
4571. Bíldur úr silfri
4572. Belti með silfurspennum og stokkum.
4573. Tuttugu doppur úr silfri, gyltar.
4574. Belti með silfurspennum og baldíruðum linda. Erá Reykhólum.
4575. Silkisvunta frá gamla faldbúningnum.
4576. Belti með silfurspennum og flauelslinda.
4577. Snældustokkur.
4578. Trafakefli frá fyrrí hluta 18. aldar.
- 4579—80. Tvö belti með silfurspennum.
4581. Belti með koparspennum.
- 4582—86. Kvennkragar.
4587. Pressujárn frá árinu 1799.
4588. Koffur úr látuни, gylt.
4589. Niú parastokkar gyltir, úr silfri.
4590. (Guðmundur Erlendsson á Hlíðarenda): kistulykill gamall.
4591. Steinsnúður, harður, rauðleitur, með gati í miðju, fundinn í Hölandi í Biskupstungum.
4592. Járnístað, fundið í jörðu á sama stað.
4593. Sylgja úr bronsi, fundin í gömlum rústum á sama stað.
4594. Tinnumoli með kroti. Frá sama stað.
4595. Lítill hlutur úr tini, ókennilegur. Frá sama stað.
4596. (Ólafur gullsmiður Sveinsson í Reykjavík): »Högnakylfa«.
4597. Pétur alþm. Jónsson á Gautlöndum): járnhringur með keng og járnsvift; jarðfundið.
4598. Karlmannshringur úr gulli.
4599. Bakfjöl úr brúðarstól, skorin.
4600. Sverð, fornt, fundið í »Framdölum« í S.-Þingeyjarsýslu.
4601. Spjót, fornt, fundið á sama stað.
4602. Slitur af hringabrynju(?), fundin á Sveinsströnd.
4603. Söðulreiði, gamall með reiðaskildi, grófnum höfðaletri.

4604. Trafaðskjur skornar.
4605. (Þorleifur alþm. Jónsson í Sólheimum): Ritstokkur frá 1759.
4606. Hrútsspedli.
4607. Hálfur steinn með laut (bolla) í. Fundinn á Rangárvöllum.
4608. 3 Steinbrot úr ljósleitum, mjög linum, steini. Fundin á sömu stöðvum.
4609. Sylgja úr bronsi, með þorni. Fundin á sömu stöðvum.
4610. Tala úr steinasörvi, mislit. Fundin á sömu stöðvum.
4611. Hlutur úr járni (ókennilegur), holur innan. Fundinn á sömu stöðvum.
4612. Hringabeizli. Með höfðaletri.
4613. Áklæði með glitsaum.
4614. Yfirborð af flossessu, frá 1809.
4615. Bútur af flosuðum hempnborða.
4616. Prettán beltisdoppur með vífavirkri.
4617. Beizlisstengur úr kopar. Norðan úr landi.
4618. (Jón Einarsson í Gunnarsholti á Rangárvöllum): brauðstíll úr eiri með letri.
4619. (Brynjólfur Jónsson fræðimaður frá Minna-Nápi): rauðleitt brauðhellu (?) brot, fundið á aurunum suður frá Múlahverfi.
4620. Tveir litlir ókennilegir hlutir úr eiri, fundnir í rústum hjá Vorsabæ.
4621. Belti baldérað með flauelslinda.
4622. Tvískildingur danskur frá 1667.
4623. Slésv.- Holst. silfurpeningur frá 1800.
4624. Danskur peningur úr silfri frá 1808,
4625. Danskur silfurpeningur frá 1731.
4626. — — — — 1774.
4627. — — — — 1780.
4628. — — — — 1648.
4629. — — — — 1762.
4630. Gamalt sykurker úr leiri með upphleystum blaðastreng.
4631. Þrír treyjuhnappar úr silfri. Norðan úr landi.
4632. Tveir treyjuhnappar úr silfri. Norðan úr landi.
4633. Kertastjaki úr kopar, frá 17. öld. Vestan af landi.
4634. Forn altaristafla úr alabasti. Frá Hólum í Hjaltadal.
4635. Forn altaristafla úr alabasti; frá Kirkjubæ í Hróarstungu.
4636. Mariumynd með Jesúm í reifum. Skorin í tré. Frá sama stað.
4637. Oltumynd af Ólafi prófasti Einarssyni á Kirkjubæ með konu og 15 börnum; í tréumgerð. Frá sama stað.
4638. Trafakefli skorið, með höfðaletri. Frá 18. öld.
4639. Snælda með skornum snúð. Frá 18. öld.

4560. Brot af mjög stórum mellulás, úr eiri.
 4561. Möttull úr mórauðu flaueli,
 4562. Kertapípa úr látuði. Austan úr Ölfusi.
 4563. (Erlendur gullsmiður Magnússon í Reykjavík) leikfang úr látuði
 með tréskæfti (»gestaþraut«).
 4564. Lysislampi, úr kopar.
 4565. Oskjur úr tré, útskornar, með loki.
 4566. Áklæði með ísaum.
 4567. Styttuband, spjaldofið.
 4568. Prjónastokkur, skorinn, með höfðaletri,
 4569. Ábreiða. Úr Vestmannaeyjum.
 4570. Leirkanna. Frá sama stað.
 4571. Bíldur úr silfri
 4572. Belti með silfurspennum og stokkum.
 4573. Tuttugu doppur úr silfri, gyltar.
 4574. Belti með silfurspennum og baldíruðum linda. Erá Reykhólum.
 4575. Silkisvunta frá gamla faldbúningnum.
 4576. Belti með silfurspennum og flauelslínda.
 4577. Snældustokkur.
 4578. Trafakefli frá fyrra hluta 18. aldar.
 4579—80. Tvö belti með silfurspennum.
 4581. Belti með koparspennum.
 4582—86. Kvennkragar.
 4587. Pressujárn frá árinu 1799.
 4588. Koffur úr látuði, gylt.
 4589. Niu parastokkar gyltir, úr silfri.
 4590. (Guðmundur Erlendsson á Hlíðarenda): kistulykill gamall.
 4591. Steinsnúður, harður, rauðleitur, með gati í miðju, fundinn í Höllalandi í Biskupstungum.
 4592. Járnístað, fundið í jörðu á sama stað.
 4593. Sylgja úr bronsi, fundin í gömlum rústum á sama stað.
 4594. Tinnumoli með kroti. Frá sama stað.
 4595. Lítill hlutur úr tini, ókennilegur. Frá sama stað.
 4596. (Ólafur gullsmiður Sveinsson í Reykjavík): »Högnakylfa«.
 4597. Pétur alþm. Jónsson á Gautlöndum): járnhringur með keng og
 járnsvift; jarðfundið.
 4598. Karlmannshringur úr gulli.
 4599. Bakfjöl úr brúðarstól, skorin.
 4600. Sverð, fornt, fundið í »Framdölm« í S.-Þingeyjarsýslu.
 4601. Spjót, fornt, fundið á sama stað.
 4602. Slitur af hringabrynju(?), fundin á Sveinsströnd.
 4603. Söðulreiði, gamall með reiðaskildi, grófnum höfðaletri.

4604. Trafaoðskjur skornar.
4605. (Þorleifur alþm. Jónsson í Sólheimum): Ritstokkur frá 1759.
4606. Hrútspeldi.
4607. Hálfur steinn með laut (bolla) í. Fundinn á Rangárvöllum.
4608. 3 steinbrot úr ljósleitum, mjög linum, steini. Fundin á sömu stöðvum.
4609. Sylgja úr bronsi, með þorni. Fundin á sömu stöðvum.
4610. Tala úr steinasörvi, mislit. Fundin á sömu stöðvum.
4611. Hlutur úr járni (ókennilegur), holur innan. Fundinn á sömu stöðvum.
4612. Hringabeizli. Með höfðaletri.
4613. Áklæði með glitsaum.
4614. Yfirborð af flossessu, frá 1809.
4615. Bútur af flosuðum hempuþborða.
4616. Prettán beltisdoppur með vírvirkni.
4617. Beizlisstengur út kopar. Norðan úr landi.
4618. (Jón Einarsson í Gunnarsholti á Rangárvöllum): brauðstíll úr eiri með letri.
4619. (Brynjólfur Jónsson fræðimaður frá Minna-Nápi): rauðleitt brauð-hellu (?) brot, fundið á aurunum suður frá Múlahverfi.
4620. Tveir litlir ókennilegir hlutir úr eiri, fundnir í rústum hjá Vorsabæ.
4621. Belti baldérað með flauelslinda.
4622. Tvískildingur danskur frá 1667.
4623. Slésv.- Holst. silfurpeningur frá 1800.
4624. Danskur peningur úr silfri frá 1808,
4625. Danskur silfurpeningur frá 1731.
4626. — — 1774.
4627. — — — 1780.
4628. — — — 1648.
4629. — — — 1762.
4630. Gamalt sykurker úr leiri með upphleyftum blaðastreng.
4631. Þrír treyjuhnappar úr silfri. Norðan úr landi.
4632. Tveir treyjuhnappar úr silfri. Norðan úr landi.
4633. Kertastjaki úr kopar, frá 17. öld. Vestan af landi.
4634. Forn altaristafla úr alabasti. Frá Hólum í Hjaltadal.
4635. Forn altaristafla úr alabasti; frá Kirkjubæ í Hróarstungu.
4636. Maríumynd með Jesúm í reifum. Skorin í tré. Frá sama stað.
4637. Oktumynd af Ólafi prófasti Einarssyni á Kirkjubæ með konu og 15 börnum; í tréumgerð. Frá sama stað.
4638. Trafakefli skorið, með höfðaletri. Frá 18. öld.
4639. Snælda með skornum snúð. Frá 18. öld.

4640. Ljóðaspjald með viðsum eftir Arna Böðvarsson. Frá 1747.
4641. Spónastokkur, skorinn, mjög stór.
4642. Kjölhúfa úr flaueli frá Heydalsseli í Strandasýslu.
4643. Silfurbikar úr eign Eiríks sýslumanns Sverrisen.
4644. Hnífur (busi) með skornu skafti.
4645. Kotrutafla, rend, úr hvalbeini.
4646. Snældusnúður úr hvalbeini.
4647. Brókarhaldshnappur, úr kopar.
4648. Húfa af svuntuhnapp, úr látuði, með stöfum.
4649. (Cand. phil. Eiríkur Sverrisen í Bæ í Hrútafirði): reykjarpípa úr málmi.
4650. Lyklasylgja forn, gagnskorin, með höfðaletri.
4651. Skírnarhúfa úr svörtu silki með balderuðum flauelsborða.
4652. Þjónustupeli úr tini, er átt hefir séra Ólafur Gíslason á Hvalsey.
4653. Slitur af altarisbrún með kögri úr gulu silki.
4654. Rúmfjöl skorin, með höfðaletri, frá 1744. } Báðar austan úr
4655. Rúmfjöl skorin, með höfðaletri, yngri. } Fljótshlíð.
4656. Gamall láð fundinn í Vikingslæk í Rangárvallasýslu.
4657. Skúfhólkur, fremur lítill, úr silfri.
4658. Nálhús, lítið, úr kopar.
- 4659—64. Ellefu millur úr kopar með ýmislegri gerð.
4665. (Ólafur bæjarfulltrúi Ólafsson í Reykjavík): ættarmerki Stephenses ættar skorið í tré.
4666. (Ólafur læknir Thorlacius á Búlandsnesi): steinausa fundin í jörðu á Búlandsnesi.
4667. (Hr. Runólfur Jónsson í Holti á Siðu): Skurðverk, af prédikunarstól.
4668. Smáöskjur úr skíði og tré, frá 1817.
4669. Lyklahringur úr kopar, tvöfaldur.
4670. Kvenhúfa.
4671. Belti.
4672. Beltishnappur úr silfri.
4673. Trafakefli frá 1692 skorið, með höfðaletri.

Skýrsla.

I. Ársfundur félagsins.

Ársfundur félagsins var haldinn 30. nóv. 1900. Formaður skýrði frá því, er koma mundi í Árbók félagsins, sem verið væri að prenta. Brynjólfur Jónsson hefði í sumar eins og að undanförnu unnið í þjónustu félagsins; hafði hann farið ransóknarferð um mikinn hluta Norðurlands: mundi skýrsla um ferðir þessar koma í Árbók félagsins fyrir 1900; fyrir nokkrum árum hefði einkennilegt mannvirki fundist í Hörgsdal í Þingeyjarsýslu, er líkur þóttu til, að mundi vera forn «hörgur», og fór Brynjólfur þangað norður til að fá glöggar spurnir af mannvirki þessu, sem blaða hefir verið bygð ofan á; urðu allmiklar umræður um það, hvort Fornleifa-félagið ætti að fá grafið upp það, sem óraskað er af mannvirki þessu.

Fram var lagður reikningur félagsins fyrir árið 1899 og hötlu engar athugasemdir verið gjörðar við hann.

Formaður skýrði frá að til stjórnar félagsins hefði komið áskorun frá professor dr. Finni Jónssyni um verndun fornmenja og kvaðst hann mundi bera sig saman um það mál við umsjónarmann Forngrípasafnsins og í samráði við hann mundi stjórn félagsins reyna að gjöra eitthvað til umhóta í því efni.

II. Reikningur

hins ísl. Fornleifafélags 1899.

Tekjur: kr. a.

1. Í sjóði frá fyrra ári	1219 33
2. a. Tillög og andvirði seldra Árbóka (fskj. 1) kr. 176,50	
b. Gjöf frá miss Corn. Horsford	— 5,03
3. Styrkur frá Forngrípasafninu til að spryra upp forngrípi .	100 00
4. Styrkur úr landssjóði	300 00
5. Vextir úr sparísjóði til 31/12 '99	34 10
Samtals:	1834 96

Gjöld: kr. a.

1. Kostnaður við Árbókina 1899 og fylgirit, prentun, hefting og útsending (fsk. 2 a.—f.)	444 05
2. Greitt Brynjólfur Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir (fskj. 3 a.—d.)	184 00
3. Ýmisleg útgjöld (fskj. 4)	2 46
4. Í sjóði 31. desembr. 1899:	
a. í sparísjóði landsbankans	kr. 1037,63
b. hjá féhirði	— 166,82
Samtals.	1204 45
	1834 96

Reykjavík 18. júní 1900.

Þórh. Bjarnarson.

III. Félagar.

A Æflangt¹⁾.

Ásgeir Blöndal, læknir, Eyrarbakka.	Jón Guttormsson, f. próf. Hjarðarholti.
Anderson, R. B., prófessor, Ameríku.	Jón Jónasson, próf., Stafafelli, Lóni.
Andrés Félsted bónði, Hvítárvöllum.	Jón Vidalin, kaupmaður, Khöfn.
Ari Jónsson, bónði á Þverá, Eyjaf.	Jón Þorkelsson dr. fil. r. rektor. Rvík.
Árni B. Thorsteinsson, r., landfógeti, Rvk.	Kjartan Einarsson, prófastur Holti.
Arnljótur Ólafsson, prestur, Sauðanesi.	Kristján Zimsen, kaupmaður, Rvk.
Bjarni Jensson, læknir á Eskifirði.	Lárus Benidikstson, prestur, Selárdal.
Björn Guðmundsson, kaupmaður. Rvík 87	Löve, F. A., kaupmaður; Khöfn.
Björn M. Olsen, dr., skólastjóri Rvík:	Magnús Andrésson, próf., Gilabakka.
Bogi Melsted cand. mag., Khöfn.	Magnús Stephensen, komm. af dbr. og
*Bruun, D., kapteinn í hernum, Khöfn.	dbm., landshöfðingi, Rvík.
Carpenter, W. H., próf., Columbia-háskóla Ameríku.	Matthias Jochumsson, prestur, Akureyri.
Collingwood W. G. málari, Coniston. Lancashire, England.	Maurer, Konráð. dr. jur., próf., Geheimräði, München
Dahlerup, Verner, c. mag., bókv. Khöfn.	Muller, Sophus; dr., museumsdirektör, Khöfn.
Eggert Laxdal, verzlunarstjóri, Akureyri,	*Nicolaisen, N. antikvar, Kristianiu.
Eiríkur Magnússon, M. A. r., bókavörður, Cambridge.	Ólafur Johnsen, yfirkennari. Óðinsey.
*Elmer, Reynolds, dr., Washington.	Peacock, Bligh, esq., Sunderland.
Feddersen, A. Stampe, frú, Rindumgaard pr. Ringköbing.	Phené, dr., Lundánum.
Fiske Villard, próf., Florence, Ítaliu.	Schjödtz cand. pharm. Óðinsey.
Fridbjörn Steinsson, bóksali, Akureyri.	Sighvatur Árnason, alþm., Eyvindarholti.
Gebhardt, August dr. fil., Nürnberg.	Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
Goudie: Gilbert, F. S. A. Scot, Edinburgh.	Stefán Guðmundsson, verzlunarstjóri Djúpavogi.
*Hazelius: A. R., dr. fil., r. n., Stokkhólmi.	*Storch, A. laboratoriums-forstjóri Khöfn.
Hjörleifur Einarsson, r., próf., Undirfelli.	Styffe, B. G. (r. n.) dr. fil., Stokkhólmi.
Horsford, Cornelia, miss, Cambridge, Massachusetts, U. S. A.	Torfhildur P. Holm, frú, Rvík.
Jóhannes Böðvarsson, sníkkari, Akranesi.	Torfi Bjarnason, skólastjóri í Ólafsdal.
Jón Gunnarsson, verzlunarstjóri Borgarnesi.	Wendel, F. R., verzlunarstjóri, Þingeyri.
	Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf., Khöfn.
	Pórgrímur Johnsen, f. héraðsl., Rvík.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfélaga.

Þorvaldur Jónsson, héraðsl., Ísafirði.
Þorvaldur Jónsson, prófastur, Ísafirði.

Þorvaldur Thoroddsen, dr., r., Kaupmannahöfn

B. Með árstílagi.

- Árni Jónsson prófastur, Skútustöðum.
Amira, Karl v., dr., próf., München 1900¹.
Arpi Rolf, dr. fil., Uppsölum. 97.
B. B. Postur, Victoria, Brit. Col. Canada.
99.
Björn Jónsson, ritstjóri. Rvík 99
Brynjólfur Jónsson, fræðimaður, Minnanúpi 99.
Davíð Scheving Thorsteinsson, héraðslæknir, Stykkishólmi 80.
Eiríkur Briem, prestaskólkennari. Rvík 99.
Finnur Jónsson, dr., Khöfn 1900.
Forngripasafnið í Rvík 99.
Geir Zoëga, dbrm., kaupmaður, Rvík 99.
Gering, Hugo, prófessor, dr., Kiel 96.
Greipur Siguðsson, bóndi, Haukadal 96.
Guðmundur Hannesson, Galtarnesi, Viðidal 98.
Guðmundur Helgason, prófastur, Reykholti 1900.
Guðni Guðmundsson, læknir, Borgundarhlumi 85.
Gustafsson, G. A., Filos. licentiat, konservator, Bergen 93.
Halldór Briem, kennari, Möðruvöllum 1900.
Halldór Danielsson, bæjarfógeiti, Rvík 99.
Halldór Kr. Friðriksson, r., yfirkennari, Rvík 99.
Hallgrímur Melsted bókavörður í Rvík 99.
Hallgrímur Sveinsson, r., biskup, Rvík 99.
Hannes Þorsteinsson cand. theol. ritstj. Rvík 99.
Harrassowitz, Ottó, bóksali, Leipzig 95.
Hauberg, P., r. Museumsinspektör, Khöfn.
Helgi Jónsson, bankaassistent Rvík 96.
Indriði Einarsson, endurskoðari í Rvík 93.
Jón Jónsson, læknir, Vopnafirði 99.
Jóhannes Sigfusson, kand. theol., Hafnarfirði 87.
Jón Borgfirðingur, f. löggæzlum., Ákureyri 96.
- Jón Jenesson, landayfirréttardómari, Rvík 99.
Jón Þorkelsson, dr. landsskjalavörður, Rvík 99.
Jónas Jónasson, prestur, Hrafnaflagi 93.
Jósafat Jónasson, Reykjavík 99.
Kaalund, Kr., dr. phil., Khöfn 99.
Kristján Jónsson, ytirréttardómari, Rvík 99.
Lestrarfélag Fljótshlíðar 95.
Lestrarfélag Austurlandeyinga 96.
Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum 97.
Mollerup, V. dr. fil., r., Museumsdirektör, Khöfn.
Mogk E., dr., prófessor, Leipzig 1900.
Montelius, O., dr. fil., Am., Stokkhólmi 95.
Ólafur Guðmundsson, læknir, Stórólfs hvöli 81.
Ólafur Ólafsson, prestur, Arnarbæli 81.
Ólafur Sigrðsson, dbrm. í Ási 99.
Páll Briem, amtmáður, Akureyri 97.
Páll Melsted, sögukennari, Rvík 99.
Pálmi Pálsson, skólkennari, Rvík 98.
Pétur Jónsson, blikkari, Rvík 99.
Pétur J. Thorsteinsson, kaupmaður, Bíldudal 94.
Rygh, Olaf, dr., professor. Kristjanii 95.
Sigfus H. Bjarnarson, konsúll Ísafirði 94.
Sigrður Gunnarsson, prófastur, f. alþingismaður, Stykkishólmi 81.
Sigrður Kristjánsson, bóksali, Rvík 99.
Sigrður Ólafsson, sýslumaður, Kaldaðarnesi 900.
Sigrður Sigrðsson, kennari í Mýrarhúsum 99.
Sigrður Þórðarson, sýslumaður Arnarholti 1900.
Staatsbibliothek í München 1900.
Stefán Egilsson, műrari, Rvík 84.
Stefán Thorarensen, f. sýslum., Akureyri 97.

1) Ártalið merkir að félagsmaðurinn hefir borgað tillag sitt til félagsins fyrir það ár og öll undanfarin ár, síðan hann gekk í félagið.

Steingrímur Thorsteinsson, yfirkennari Rvík 9.
 Steinordh, J. H. V., theol + fil.dr. (r. n.) Linköping 93.
 Sæmundur Jónsson, b., Minni-Vatnsleysu 89
 Tamm, F., A., dr docent, Uppsöulum 98.
 Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, Rvík 98.
 Valdimar Ásmundsson, ritstjóri, Rvík 99.
 Valdimar Briem, r., próf., Stóranúpi 99.
 Valtyr Guðmundsson, dr. fil., docent, Khófn 97.
 Þóra Jónsdóttir, frú, Reykjavík 99.

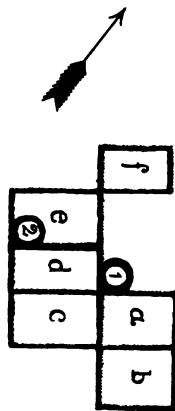
Pórður Thoroddsen, héraðslæknir, Keflavík 90.
 Þórhallur Bjarnarson, lektor, Rvík 99.
 Þorleifur Jónsson, prestur, Skinnastöðum 96.
 Þorsteinn Benediktsson, prestur, Bjarnanesi 98
 Þorsteinn Erlingsson, ritstjóri, Seyðisfirði.
 Þorsteinn Jónsson, héraðslæknir, Vestmannaeyjum 99.
 Þorvaldur Jakobsson, prestur, Sauðlauksdal 93.

Efnisyfirlit.

Rannsóknir í Rangárþingi sumarið 1899, eftir Brynjúlf Jónsson (Hvítanes bls. 1, Höskuldsgerði bls. 4, Línakrar bls. 4, »Hoftóft» í Fljótshlíð 5, Hellir á Geldingalæk 5, Hellir á Ægissíðu 8, Skáli á Keldum 11.)	bls. 1—8
Rannsókn í Snæfellsnessýslu sumarið 1899, eftir Brynjúlf Jónsson (Borgardalur bls. 9, Bólstaður bls. 10, Þórsness-dómhringurinn bls. 10, Berserkjahraun bls. 12, Bjarnarhöfn bls 13, Otradalur bls. 14, Salteyrarós bls. 15, Vogar og Kambgarður í Máfahlíð bls. 15, Fróðá bls. 16, Landnám Alfvarinssona bls. 17, Landnám Sigm. Ketilssonar bls. 21, Brenningur og Sölvahamar bls. 25, Þórutóftir á Langholti bls. 26, Undir Axlarhrynu)	— 9—27
Athugasemd við árbók Fornleifafélagsins 1897	— 27
Fornleifar í Högsholti	— 28—29
Haugavað og Böðvarstóftir	— 29—31
Um kenningarnöfn Þórðar godda og Ólafs pá	— 32—34
Athugasemd um Steinrauðarstaði	— 34
Fram	— 35
Um höfðaletur (með myndum), eftir Brynjúlf Jónsson —	36—42
Yfirlit yfir muni, selda og gefna Forngrípasafni Íslands 1899 . —	43—46
Skýrsla (ársfundur félagsins bls. 47, Reikningur 1899 bls. 47, Félagatal bls 48—50)	— 47—50

Linakrar.

Bólstaður við Vaðilshöfða.

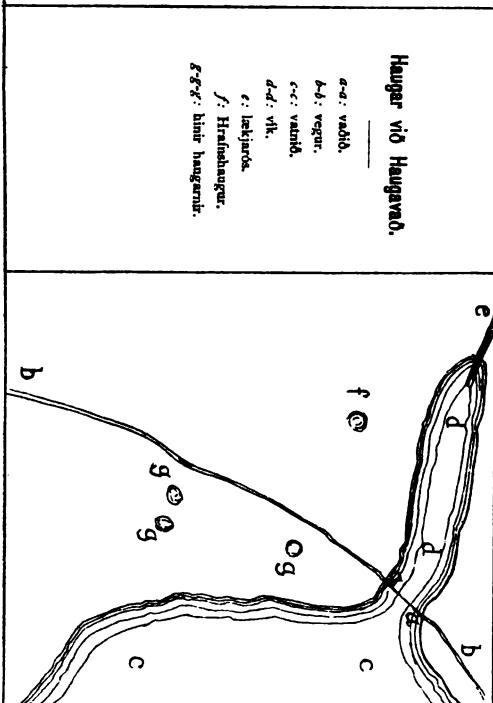
a-a: Auðlandi.
b-b: Úlfarsstífla.
c: Arniþehanger.
d: Bærjartit.
e: Þjóð og blóðurðar(?).
f: Úlfarsstífla.
g: Bergfjöldar(?).
h: Valdabóli.
i-i: Sjörvarnall.
k-k: Brekkur.

Völundarhús hjá Dritvík.

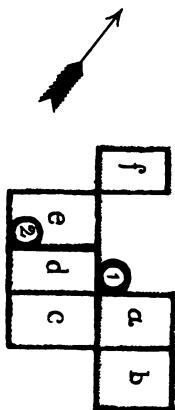

Haugar við Hugavatn

a-a: veldi.
b-b: vegur.
c-c: vandr.
d-d: vik.
e: laukjars.
f: Hrafnshaugar.
g-g': línu haugarnir.

Linakrar.

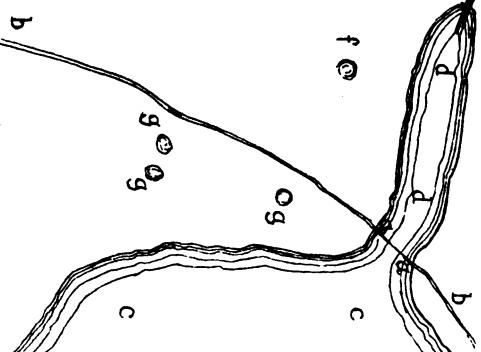
Bólstastur við Vaðilshöfða.

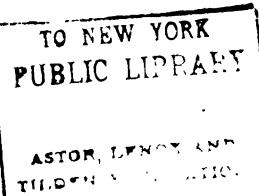
a-e Arnaklif.
 A-f Úlfarsfjall.
 c Arníkelshangur.
 d Bergarrast.
 e Fjós og hlaðurstaða(?).
 f Úlfarsfjall.
 g Bergkörubbi.
 A Vaðilshöfða.
 i-j Sjúvarnali.
 k-k Brektur.

Haugar við Haugvæð.

a-a: vaðið.
 b-b: vegur.
 c-c: vatnið.
 d-d: vik.
 e: laukjörð.
 f: Hrafnshangur.
 g-g': hinir hangarar.

Völundarhús hjá Dritvík.

Fyrir þá, sem ekki eru félagar, kostar árbók félagsins:

I.	fyrir árin 1880—1881	5 kr.
II.	— 1882	4 —
III.	— 1883	3 —
IV.	— 1884—1885	5 —
V.	— 1886	3 —
VI.	— 1887	3 —
VII.	— 1888—1892	5 —
VIII.	— 1893	3 —
IX.	— 1894	3 —
X.	— 1895	3 —
XI.	— 1896	3 —
XII.	— 1897	3 —
XIII.	— 1898 með fylgiriti	5 —
XIV.	— 1899 með fylgiriti	4 —
XV.	— 1900	3 —

Félagsmenn eiga kost að á fá 8 fyrstu bækurnar (1880—1893 incl.) fyrir 8 krónur og hverja einstaka árbók fyrir 1 kr. 50 aura.

Ógoldin tillög greiðist sem fyrst til féhirðis, lektors Þórhalls Bjarnarsonar.

**THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT**

**This book is under no circumstances to be
taken from the Building**

141925

